

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD. SOCIOLOGY AND POLITICS
Volume 23. Issue 2 (31). 2018

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СОЦІОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
Том 23. Випуск 2 (31). 2018

POLITICS
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

VISNYK
ODESKOHO
NATSIONALNOHO
UNIVERSYTETU.
SOTSIOLOHIA I POLITYCHNI NAUKY
(Odesa National University Herald. Sociology and Politics)

Politics

Scientific journal

Published two times a year

Series founded in July 2006

Volume 23. Issue 2 (31). 2018

Odesa
«Astroprint»
2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ.
СОЦІОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Політичні науки

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 23. Випуск 2 (31). 2018

Одеса
«Астропринт»
2018

Редакційна рада:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (голова ред. ради); **В. О. Іваниця**, д-р біол. наук (заступник голови ред. ради); **С. М. Андрієвський**, д-р фіз.-мат. наук; **В. В. Глебов**, канд. іст. наук; **Л. М. Голубенко**, канд. філол. наук; **Л. М. Дунаєва**, д-р політ. наук; **В. В. Заморов**, канд. біол. наук; **О. В. Запороженко**, канд. біол. наук; **О. А. Іванова**, д-р наук із соц. комунікацій; **В. С. Круглов**, канд. фіз.-мат. наук; **В. Г. Кушнір**, д-р іст. наук; **В. В. Менчук**, канд. хім. наук; **М. О. Подрезова**, директор Наукової бібліотеки; **Л. М. Солдаткіна**, канд. хім. наук; **В. І. Труба**, канд. юрид. наук; **В. М. Хмарський**, д-р іст. наук; **Є. А. Черкез**, д-р геол.-мінерал. наук; **Є. М. Черноіваненко**, д-р філол. наук

Редакційна колегія журналу:

Ігор Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Ольга Брусилівська, д-р політ. наук (*науковий редактор*); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юлія Узун, канд. політ. наук (*відповідальний редактор*); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Міруна Балашин, д-р політ. наук; Університет імені Бабеша-Бойяї, Клуж-Напока, Румунія;
Роман Бейкер, д-р політ. наук; Університет імені Миколая Коперника, Торунь, Польща;
Альона Висоцька Гuedes-Віейра, канд. політ. наук; Університет Мінью, Брага, Португалія;
Лукаш Донай, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича, Познань, Польща;
Даніела Іррера, канд. політ. наук; Університет м. Катанія, Італія;
Тарас Кузьо, д-р політ. наук; Університет м. Бірмінгем, Великобританія;
Юрай Марушак, д-р політ. наук; Словацька академія наук, Братислава, Словаччина;
Юрій Мацієвський, д-р політ. наук; Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна;
Ніколай Петро, д-р політ. наук; Род-Айлендський університет, Саут-Кінгстаун, США;
Всеволод Самохвалов, д-р політ. наук; Університет м. Льєж, Бельгія та Кембриджський університет, Великобританія;
Поліна Сіновець, канд. політ. н.; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Анджей Шептицький, д-р політ. наук; Варшавський університет, Варшава, Польща

Рецензійна колегія журналу:

Регіна Геллер, канд. політ. наук; Університет м. Гамбург, Німеччина;
Бретіслав Данчак, д-р політ. наук; Університет імені Масарика, Брно, Чехія;
Трейсі Джермен, д-р політ. наук; Королівський командний коледж та Об'єднаний штаб Лондона, Лондон, Великобританія;
Анжела Качувські, канд. політ. наук; Аркадійський університет, Гленсайд, США;
Светлана Льянєвські-Екелунд, магістр; Університет м. Лунд, Швеція;
Іванка Мавродієва-Георгієва, д-р філос. наук; Університет імені Св. Климента Охридського, Софія, Болгарія;
Андрій Макаричєв, д-р іст. наук; Університет м. Тарту, Естонія;
Мітчел Оренштейн, д-р політ. наук; Пенсільванський університет, США;
Ян Хольцер, д-р політ. наук; Університет імені Масарика, Брно, Чехія;
Джорджіана Цицео-Валдтраут, д-р іст. наук; Університет імені Бабеша-Бойяї, Клуж-Напока, Румунія;
Сергій Якубовський, д-р економ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Ярослав Янчак, д-р політ. наук; університет імені Адама Міцкевича, Познань, Польща

З 2012 року (з 17 тому) «Вісник ОНУ. Соціологія і політичні науки» має власну подвійну нумерацію.

З 2016 року (з 21 тому) «Вісник ОНУ. Соціологія і політичні науки» виходить у двох випусках: «Соціологія» і «Політичні науки».

Editorial Council:

I. M. Koval, Prof. Dr. (Political Sciences), (Chairman of the Editorial Council); **V. O. Ivanitsa**, Prof. Dr. (Biological Sciences) (Deputy Chairman of the Editorial Council); **S. M. Andriyevsky**, Prof. Dr. (Physics and Mathematics Sciences); **V. V. Glebov**, PhD (Political Sciences); **L. M. Golubenko**, PhD (Philological Sciences); **L. M. Dunaeva**, Prof. Dr. (Political Sciences); **V. V. Zamorov**, PhD (Biological Sciences); **O. V. Zaporozhchenko**, PhD (Biological Sciences); **O. A. Ivanova**, Prof. Dr. (Social communications Sciences); **V. E. Kruglov**, PhD (Physics and Mathematics Sciences); **V. G. Kushnir**, Prof. Dr. (Historical Sciences); **V. V. Menchuk**, PhD (Chemical Sciences); **M. O. Podrezova**, Director of the Scientific Library; **L. M. Soldatkin**, PhD (Chemical Sciences); **V. I. Truba**, PhD (Legal Sciences); **V. M. Khmarsky**, Prof. Dr. (Historical Sciences); **E. A. Cherkez**, Prof. Dr. (Geological and Mineralogical Sciences); **E. Chernoyvanenko**, Prof. Dr. (Philological Sciences)

Editorial (Expert's) Board of the journal:

Igor Koval, Prof. Dr. (Political Sciences), (*Editor-in-Chief*); Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Olga Brusylovska, Prof. Dr. (Political Sciences), (*Science Editor*); Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Yullia Uzun, PhD (Political Sciences), (*Responsible Editor*); Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Miruna Andreea Balosin, Prof. Dr (Political Sciences); Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Roman Bęcker, Prof. Dr. (Political Sciences); Mikołaj Kopernik University, Torun, Poland;
Lukasz Donaj, Prof. Dr. (Political Sciences); Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland;
Daniela Irrera, PhD (Political Sciences); University of Catania, Italy;
Taras Kuzio, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Birmingham, UK;
Juraj Marusiak, Prof. Dr. (Political Sciences); Slovak Academy of Sciences, Bratislava Slovakia;
Yuriy Matsiyevsky, Prof. Dr. (Political Sciences); National University of Ostroh Academy, Ukraine;
Nicolai Petro, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Rhode Island Kingston, South Kingstown, USA;
Vsevolod Samokhvalov, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Liege, Belgium, and Cambridge University, UK;
Polina Sinovets, PhD (Political Sciences); Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Andrzej Szeptycki, Prof. Dr. (Political Sciences); Warsaw University, Poland;
Alena Vysotskaya Gudez-Vieira, PhD (Political Sciences); University of Minho, Braga, Portugal

Review's Board of the journal:

Břetislav Dančák, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Tracey German, Prof. Dr. (Political Sciences); Royal College of Command and Joint Staff of London, UK;
Regina Heller, PhD (Political Sciences); University of Hamburg, Germany;
Jan Holzer, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Jaroslav Jańczak, Prof. Dr. (Political Sciences), Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland;
Angela Kachuyevski, PhD (Political Sciences), Arcadia University, Glenside, USA;
Svetlana L'nyavskiy-Ekelund, PhD researcher (Political Sciences), Lund University, Sweden;
Ivanka Mavrodieva-Georgieva, Prof. Dr. (Philosophy), Sofia University St. Kliment Ohridski, Bulgaria;
Andrey Makarychev, Prof. Dr. (History), University of Tartu, Estonia;
Mitchell A. Orenstein, Prof. Dr. (Political Sciences), University of Pennsylvania, USA;
Georgiana Ciceo-Waldtraudt, Prof. Dr. (History); Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Sergey Yakubovsky, Prof. Dr. (Economy); Odessa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

Since 2012 (since 17) «ONU Herald. Sociology and Political Science» has its own double numbering

Since 2016 (since 21) «ONU Herald. Sociology and Political Science» comes out in two issues: «Sociology» and «Political Science»

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Brusylovska O. I.

The Repoliticisation of Modern Russian-Ukrainian Relations 13

Sinovets P. A.

Enemy at the Gates: Current International Security Challenges
and the Nonproliferation architecture 35

Максименко І. В.

Врегулювання криз та конфліктів як інструмент безпекового
співробітництва ЄС та України 53

Poble D. K.

Jordan: Arab Spring Syndrome and Acute Challenge from the Islamic
State 69

Герасимчук А. С.

Близькосхідний вектор зовнішньої політики Д. Трампа:
концептуальні засади та практичне втілення 80

Kurando O. S.

Obama Doctrine: Did The Republican Alternative Exist? 94

Pashaieva K. F.

Sultanism and Semi-Authoritarianism in Post-Soviet Azerbaijan 105

Вакарчук К. В.

Зовнішня політика Аргентини у постбіполярний період 115

Коч С. В.

Республика Болгария и «болгары зарубежья»: формирование
политики взаимодействия 128

Михайлова О. Б.

Чорноморський регіоналізм: концептуальні засади, актори
та інтеграційна динаміка 149

Узун Ю. В.

Чинник концепції «Європа регіонів» в процесах децентралізації
в Україні 162

Демиденко О. І.

Напрямки інтелектуальної міграції громадян України 180

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. ПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ

Лысюк А. И.

Достоевский и современный русский консерватизм 193

Попков В. В., Ткачук И. Н.

Принцип инклюзивности в глобальном политическом процессе 204

Гребенник Г. П.

О роли и особенностях биографического жанра в современной историографии215

Огаренко Е. С.

Парадоксальный аспект политической коммуникации232

Прибегин И. С.

«Идентичность» и/или «Идентификация»: выбор категории политического анализа241

РЕЦЕНЗІЇ

Брусиловська О. І.

Рецензія на монографію Тараса Кузьо «Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм та злочин» (*Kuzio, Taras. Putin's War against Ukraine. Revolution, nationalism, and crime. CreateSpace, University of Toronto, 2017*)253

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Наукова конференція «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» (тези доповідей)259

CONTENTS

POLITICAL INSTITUTES AND PROCESSES IN INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

Brusylovska O. I.

The Repoliticisation of Modern Russian-Ukrainian Relations 13

Sinovets P. A.

Enemy at the Gates: Current International Security Challenges and the Nonproliferation architecture 35

Maksimenko I. V.

Crisis and Conflict Resolution as an Instrument of EU-Ukraine Security Cooperation 53

Poble D. K.

Jordan: Arab Spring Syndrome and Acute Challenge from the Islamic State 69

Gerasimchuk A. S.

D. Trump's Foreign Policy in the Middle East: Conceptual Foundations and Practical Implementation 80

Kurando O. S.

Obama Doctrine: Did The Republican Alternative Exist? 94

Pashaieva K. F.

Sultanism and Semi-Authoritarianism in Post-Soviet Azerbaijan 105

Vakarchuk K. V.

Foreign Policy of Argentina in the Post-Bipolar Period 115

Koch S. V.

Republic of Bulgaria and «Bulgarians Abroad»: Formation of Engagement Policy 128

Mikhailova O. B.

Black Sea Regionalism: Conceptual Foundations, Actors and Integration Dynamics 149

Uzun Y. V.

Factor of the Concept «Europe of Regions» in the Processes of Decentralization in Ukraine 162

Demidenko O. I.

Directions of Intellectual Migration of Ukrainian Citizens 180

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT.

POLITICAL COMMUNICATIONS

Lysyuk A. I.

Dostoevsky and Modern Russian Conservatism 193

Popkov V. V., Tkachuk I. N.

Principle of Inclusiveness in the Global Political Process 204

Grebennik G. P.
About Role and Features of Biographic Genre in Modern
Historiography215

Ogarenko E. S.
Paradoxical Aspect of Political Communication232

Pribegin I. S.
«Identity» and/or «Identification»: the Choice of Category
for Political Analysis241

REVIEWS

Brusylovska O. I.
Review of the Monograph by Taras Kuzio «Putin’s War against
Ukraine. Revolution, Nationalism, and Crime» (*Kuzio, Taras.*
Putin’s War against Ukraine. Revolution, nationalism, and crime.
CreateSpace, University of Toronto, 2017)253

SCIENTIFIC LIFE

Scientific Conference «Political Problems of International Systems
and Global Development» (Thesis Reports)259

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ
В МІЖНАРОДНОМУ,
РЕГІОНАЛЬНОМУ
ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ**

**POLITICAL INSTITUTES AND PROCESSES
IN INTERNATIONAL,
REGIONAL
AND NATIONAL CONTEXTS**

УДК 316.422(470+571)

O. I. Brusylovska

Prof., Dr (Political Sciences),

Chief of Department of International Relations,

Odessa I. I. Mechnikov National University,

French blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

Tel.: (380482) 633259

E-mail: brusylovska@onu.edu.ua

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-0519-4206>

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144301](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144301)

THE REPOLITICISATION OF MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS

Russia and Ukraine have a long period of common history. Today this history has become a subject of hot discussions. Russian scientific elite continues to argue that the Ukrainian language is just a Russian dialect and that Ukraine should become part of the RF; Ukrainian history is always included into Russian history. «Novorossiia» project is in the spirit of imperial ambitions of «the Russian World» and correlates with such historical terms as Pax Romana. So, historical problems and the path of development of modern conflict serve to create new myths and make worse not only bilateral but even international relations.

Key words: Russia, Ukraine, re-politicisation, identity, history, language.

Basement of the Study. There is a huge scientific problem today: the nature of the process of re-politicization of relations between Russia and Ukraine is not clear. The main research question the author is trying to solve is to understand why, how, and what way Russia uses identity, language, and history in their relations with Ukraine. The hypothesis of this research was that Russia uses identity, language, and history in order to divide Ukrainian nation, spur conflict, and destabilize Ukrainian state. That's why Russian identity, language, and history politics is an important part of the toolbox Russia uses to exert soft power. So, the peculiarities of the Russian soft power have been the main reason for the re-politicization of Russian-Ukrainian relations. Russian soft power serves not to bring together, but to separate the neighbouring societies and to slow the development of their identity. Thus, the definition «re-politicization» in this article is viewed as a purely negative trend.

Analysis of Researches. As a theoretical foundation of the paper the work of Nicu Popescu (EU Institute for Security Studies) and Andrew Wilson (School of Slavonic and East European Studies at University College London) about the peculiarities of the Russian power was used first of all. Authors compared the EU and Russian politics: Russian soft power is built on bedrock of historical and cultural affinity — the presence of Russian minorities in neighbouring countries, the Russian language, post-Soviet nostalgia and the strength of the Russian Orthodox Church. The Orange revolution in 2004 has triggered a seri-

ous Russian tactical rethink. Russia began developing a rival «counter-revolutionary» ideology, supporting «its» NGOs and using «its» web technologies. Gleb Pavlovsky described the Orange revolution as «a very useful catastrophe for Russia. We learnt a lot» [38, p. 29]. Russia's interference in regional politics has been equally important. Russia claims that it has a responsibility to ensure the security of Russian citizens, ethnic Russians and even mere Russian-speakers in «near abroad». Russia's strategy emphasises the building of alliances with all neighbouring states irrespective of their political regimes. This has often come in the form of so-called «political technology»: during the 2004 Ukrainian elections, the Russians made use of a range of political shenanigans: invented parties, agents — provocateurs, voter fraud and ultimately interference with the vote count. Support for friendly regimes in the neighbourhood is a traditional Russian tactic. But today it is complemented by a new-found appreciation for the importance of NGOs — a lesson the Kremlin has learned after the Orange revolution. Organisations like the Institute of CIS Countries and Russian World have channelled funding to Russia-friendly parties and NGOs in the region [38, p. 36]. Russia's concept of «sovereign democracy» (a political model that emphasises the need for states to follow «national paths» to democracy, free from foreign intervention) has found echoes throughout the neighbourhood [38, p. 35]. Several years ago Jeanne L. Wilson (Wheaton College) wrote about new step in envelopment of Russian foreign politics concept: «In a 2012 article Putin made his first public reference to the concept of soft power (although it had been previously discussed by many other Russian officials). Putin distinguished between legal and illegal instruments of soft power, indicating his approval of the former and condemnation of the latter» [44]. «Moscow has endorsed soft power but its understanding and adaptation of the concept differs significantly from that of the West...It uses soft power as hard state» [44]. So, she concluded: Russia under Putin concurs along with Joseph Nye that the ability to project an attractive image is an important component of power for states in the contemporary international system. At the same time Russia envisions the implementation of soft power as a state project; it rejects the notion that an autonomous civil society is the source of much soft power generation, as Nye asserts. Alexander Sergunin and Leonid Karabeshkin (St. Petersburg State University) tried to understand whether Russia's soft power strategy is the same as that of other major international players. They sought to explain Russia's soft power strategies by examining the peculiarities of the country's contemporary foreign policy thinking and by identifying the drivers of Moscow's political philosophy. Also they interpreted Russian elites' understanding of soft power — a concept that has been borrowed by Russia from the Western political vocabulary recently. According to them, the Russian understanding of soft power strongly deviates from either the 'classical' based by Joseph Nye or those suggested by other Western academics and practitioners: «The Russian interpretation of soft power is instrumentalist, pragmatic and interest-centric. The Russian Foreign Policy Concept of 2013 defines soft power as a 'set of instruments' that can be helpful for achieving foreign policy aims by means of civil society institutions, informa-

tion technology and communication interactions, humanitarian outreach and other methods that differ from classical diplomacy. President Vladimir Putin was even more pragmatic and instrumentalist by defining the concept as a foreign policy tool or technology that helps either to promote Moscow's interests in foreign countries or to improve Russia's international image» [41]. They concluded that the Kremlin's officially proclaimed preference for soft power instruments, but it did not exclude the use of hard power tools: if necessary and quite often, Russian authorities have tried to combine them. Yulia Kiseleva (King's College London) dedicated her article to the reasons behind Russian elites' interest in soft power Russian policy makers; she was sure that the idea of soft power was so attractive for Kremlin because of its promise of great power-hood and status in world politics. «Russia tries to live up to Joseph Nye's criteria which are reflected in its 'cooperative' discourse on soft power, consistent with Nye's original concept. However, when Russia fails to meet the hegemonic standards for soft power and great power status, it generates a second — 'competitive' — discourse on soft power which seeks to assert Russia's great power-hood regardless of and in opposition to the West's hegemonic soft power prescriptions». So, over the past few years, «Russia has developed a dual, contradictory discourse on soft power in its foreign policy — a discourse which has its roots in Russia's dual great power identity» [32]. Victoria Hudson (Aston University) researched very complicated question whether Ukrainians could respond to Russian soft power. Therefore she explored the reaction of the Ukrainian audience to Moscow's efforts to exercise cultural leadership in the region. In 2011 (two years before conflict) the researcher went to four cities (L'viv, Kharkiv, Donetsk, Kyiv) to see how Ukrainian students reacted to the culture, value and foreign policy related ideas being promoted by official Russian representatives. And to her surprise she discovered that «while the familiar East-West difference also played out in the focus group interviews, in-depth discussions simultaneously revealed scepticism and antipathy towards Russia's leadership aspirations and representatives. Such negative outlooks were expressed rather consistently across the groups in all regions. Clearly, despite efforts to use soft power, Russia's attraction of this key educated generation of tomorrow remained suboptimal» [30]. Obviously, the Russian-Ukrainian conflict 2013–2014 only increased this negative impact of Russian soft power instruments. In addition to works on soft power, important in the context of this study, there were some articles useful for understanding certain aspects of Russian-Ukrainian relations. So, for example, Marlene Laruelle's work acquaints us with the concept of «the Russian world» and its impact on foreign policy of the country. According to him, the modern concept of «the Russian world» in Russia is considered as civilization approach. Thus, it is based on: (1) Orthodoxy; (2) Russian language and culture; (3) a common historical background and views on socio-historical development. Laruelle highlighted the conceptual blurring that allows interpreting this theory differently. Firstly, it serves as an excuse for Russia toward its right to supervise the development of its neighbour states and to apply interventionist policies. Secondly, it works as a motivation for Russia in a process of recollecting its pre-

Soviet and Soviet past through reconciliation with Russian Diasporas abroad. Thirdly, it is an important tool for rebranding Russia on the international arena and promoting its own views all over the world [8]. Well-known Polish researcher Adam D. Rotfeld wrote about sources of Russian foreign politics in post-Soviet area: «The Russians are very proud that they were, are and will always be an empire... The legitimization of Putin's new rule is based on, among others, that the authorities very forcefully convince society — quiet effectively for example in the case of Crimea — that it is worthy and necessary to be a global power. Crimea did not necessary for their existence — all it does is satisfying their longing for the symbolism to a large degree that «we've regained Crimea». There were attempts to convince the nation that a «Russian nation» had been spawned — that that we conquered Crimea, we own Crimea and will have it because we are founded on success and military victories. The goal of all this propaganda flashiness is to maintain the imperial mythology. The effect is intended to be a clearly legible message: without the empire, Russia doesn't exist... The status of a world power is the new «Russian idea». Pride in the empire is an important element of consolidating society around the president and legitimizing the current authorities» [40, p. 22–23]. In this context we need to research the Russian-Ukrainian conflict as «the war of narratives» that started from 2013. According to the well-known Ukrainian political analyst Mykola Riabchuk, in this sort of war even some terms, for ex., «Eurasia» changes their meanings. As Riabchuk wrote, «the first meaning is purely geographical... The second meaning is much more versatile but in all its multi-facet representations it refers typically to a Greater Russia, to some space dominated historically by the Russian Empire and its Soviet (and post-Soviet) reincarnation... It promotes also the idea of cultural/civilizational peculiarity of the region suggesting that it is neither Europe nor Asia but some mixture of both that represents a separate and very special 'Eurasian' civilization. Its essence is Russian culture — but rather imperial than national. The common imperial past and some imprints of Russian imperial culture is the only thing that draws together the nations that otherwise are world apart in all possible terms, like Ukrainians... It would be rather impossible to pack them all into one bag if there was not a common denominator — a Greater Russia. ...it mystifies the reality... encourage Russian imperial feelings and great-power politics, endows it with some international legitimacy, and discursively resonates with the most chauvinistic, crypto-fascist tenets of today's Russian 'neo-Eurasianists'. And it discursively excludes all the European nations of the former Soviet empire from Europe» [39]. In these works more was said about the «material world» than about the world of ideas, discourse, and language. So, it is necessary to develop them. On the other hand, author does not want to divide the «world of ideas» and the «material world» in principle. The author's position is that the world is one, everything is interconnected, and ideas are material.

We can conclude the review one remark that countries of «the New Eastern Europe», especially Ukraine and Belarus, are the heart and essence of Moscow's strategic preferences. However, only Belarus is considered as a strategic

ally of Russia, while Ukraine and Moldova are clearly trying to distance themselves from Moscow's integration program proposals. This region is a kind of «window to Europe» for the Russian Federation therefore it is so important to Russia.

Peculiarities of Russian Soft Power: What, Why, Where. Discussions about the influence of the Russian Federation in Ukraine are becoming increasingly ideological in their essence. The current foreign policy of the Russian Federation is based on four key concepts that were originated by President Boris Yeltsin. Each of these concepts is closely tied with each other: the concept of a «divided nation», «protection of compatriots», «Russian world» and «great Russian civilization». The concept of a «divided nation» is the key point of Russia's statements that its sovereignty extends to all Russian people, wherever they are. The idea is closely correlated with the problem of identity. Therefore, the views of the Eurasianists are becoming extremely popular. According to them, Russia does not belong to any of the civilizations because it is a great civilization itself [4]. Thus, today the Russian Federation is developing an ambitious view that Russia is a great superpower.

Understanding the doctrinal foundations of the Russian government allows shedding some light on the processes which are taking place in the post-Soviet area, but especially in Ukraine. The crisis over Ukraine is not a result of a sudden quarrel, but a symptom of a more serious issue: the emergence of a policy based on a large-scale philosophical concept.

Since the collapse of the USSR, one thing remains unchanged in the Kremlin's tactics: the paternalistic attitude of Russia towards the post-Soviet countries, especially in Belarus, Ukraine, and Kazakhstan. Russia continues to view them as components of the Russian sphere of influence, where Moscow has «privileged / vital interests» [22]. Domination in the region is an attribute of great power. Today, Russia can't confirm its ambitious claims about the status of a great power, except of the place in the UN Security Council and huge nuclear arsenal. Strengthening of Russian influence in the post-Soviet area helps the country's leader to maintain the image of Russia's greatness [11]. At the same time, only a few try to analyze why Russia needs to preserve its zone of influence and what are the real benefits for the country.

The «Strategy for Russia» is the document which was formulated in the Foreign and Defence Policy Council and covered the main positions of the Russia toward newly independent states. This Council was closely associated with President Boris Yeltsin and the Russian Foreign Intelligence Service. At that time, it was headed by Sergei Karaganov, Russian foreign policy expert. Based on the thesis on the «non-viability of fully independent states after the collapse of the USSR» and «... inevitability of integration in a strategic perspective», the authors of the Strategy believed that there is only one alternative for Russia: 1) the policy of unification with the most of the former Soviet republics and the creation of a new federal state; 2) the policy of securing the independence of these states in exchange for «obtaining unrestricted access to their markets of goods, services, capitals, and creation of an effective military and political alliance» [14].

The threats to the internal and external security of the Russian Federation were defined in the National Security Concept (2000), which was replaced by the National Security Strategy (2009, 2015) [13; 20].

Among the main external threat, attempts made by individual states to deprive Russia from the status of a great power were defined. These attempts are aimed at bypassing the existing international order, weakening integration processes within the CIS, stimulation and escalation of conflicts near Russian borders. The post-Soviet region was clearly defined as a zone of Russia's special interests, where Russian Federation will exercise a dominant influence on the course of integration processes and the formation of a single economic area with CIS member states. The Russian Federation military doctrine among specific threats has also outlined the conflicts near the Russia's border, and the main forms of usage of the armed forces were determined by peacekeeping operations. The doctrine allowed the deployment of troops outside the state territory, as well as the conduction of military operations on the territory of any allied states in order to defeat the aggressor.

To understand the peculiarities of Russian-Ukrainian relations, it is necessary to analyze not so much official documents as the basic characteristics of the identity of both nations.

The identity of the Ukrainian people is defined by the following factors: Orthodoxy; the East-Slavic idea; «Large space» and uncertainty of its borders [21]; before 1991 Ukraine wasn't an ethnic country as well as it wasn't a stable independent country at all. But Ukrainians have in the core of their identity dignity, desire of equality and democracy; among others they need to feel equality with Russia [15]. Unlike Russians they prefer to obtain security through diplomacy; diplomacy always was the most important tool of nation building policy. Unlike Russians Ukrainians spend all the time in the search of a strong partner, but at the same time in the search for more freedom in the internal issues and from the patron state, in case if they considered to be pressured too much. And what is very important, Ukrainians always open for any types of integration and engagement with «others» [25].

It should be noted that the idea of nationalism, which is the main reason for criticism of modern Ukraine in Russia, has always been in the interest of a minority of the population of Ukraine. A rapid growth of interest to nationalism in the society becomes visible only after the revolution of 2013–2014. This situation was escalated by post-revolutionary chaos in politics, the annexation of the Crimea, the occupation of Donbas region, the return of oligarchs to power and growth of crime. The nationalist forces made several attempts to take places in official institutions, but all these attempts failed. In 2016 former commander of the «Azov» battalion and People's Deputy of Ukraine Andrei Beletsky formed the «National Corps» party. The party consists of veterans of the Russian-Ukrainian war, social activists, volunteers and etc. The official ideology of this party is called the «Nationalcracy». In 2017 Ukrainian nationalist forces signed the National Manifesto, consolidating their forces in their struggle for power. Other parties such as Svoboda, Right Sector, OUN, KUN and C14 joined the National Corps. The main re-

quirements of the National Manifesto are the returning of the nuclear status for Ukraine, acceptance of the right to keep and bear arms, the recognition of the Russian Federation as an aggressor and the break up of diplomatic ties, the elimination of the oligarchy, recognition of the Ukrainian language as the only official state language, the promotion of a state church with a centre in Kiev, agricultural possession trade ban and etc. [34, p. 235].

So, nationalists, remaining in the minority and being under the supervision of civil society and the international community, prefer to associate themselves with other parties of traditionalist views. They try not to emphasize on ideas that might somehow resemble the «integral nationalism» of Dmitry Dontsov and other leaders of the first generation.

The identity of the Russian people is defined by the very same factors as Ukrainian: «Large space»; Russia's uncertainty of its borders; the fact that Russia was never been an ethnic country before 1991; the East-Slavic idea; the struggle of the idea of a civilian nation («we are all — Russian») with the idea of an ethnic state («Russia for the Russians»); Orthodoxy (traditional beliefs); the idea of «nationals» (compatriots) who are identified by usage of Russian language. According to Polish journalist and editor at New Eastern Europe Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, the situation with Russian-Ukrainian conflict is understandable because of «the fears of fascism, historically embedded in painful memories of the Second World War, were skilfully utilised to portray Ukrainians as Banderites, supposedly radical militant right-wingers, and the Kiev government as a US-sponsored fascist junta involved in the persecution of Russians» [36, p. 49]. In 2014 this resulted in the annexation of Crimea and 90 percent of Russians supported it. According to VTsIOM's data, «such a reaction reflects the urge to overcome the post-traumatic syndrome and win back the respect of the outside world, even if it's through fear» [36, p. 49]. Pikulicka-Wilczewska resumed: «The annexation helped Russians regain a sense of pride, boost self-esteem and increase trust in Vladimir Putin. While for the outside world, the move might have seemed irrational, if considered in the context of Russia's emotional trauma following the dissolution of the Soviet Union and its search for national identity and new symbols it begins to make sense» [36, p. 49].

Countries of the Black Sea Region are the heart and essence of Moscow's strategic preferences. For these strategic interests, as the events of recent years confirm, Moscow is ready to fight using hard power. This region is a kind of «window to Europe» for the Russian Federation, but in fact — it is a «crack», which in the event of an acute confrontation will tear apart the Russia-European «cloth». However, Georgia, Ukraine and Moldova are clearly trying to distance themselves from Moscow's integration program proposals.

According to prominent Russian political analyst Andrei Piontkovskiy, for the Kremlin, this greatly increased the «price» of defeat in these areas. Having strengthened his position during his first years, Putin staked both traditional Russian patriotism and a new post-imperial nationalism. The official nationalism of the Kremlin has been reflected in such twin-concepts as «sovereign democracy» and «energetic superpower», which came to the fore in 2005 [37].

During his first two presidential terms, Putin has rebuilt the centralized system of the state, and in recent years he was focused on reviving Russia's hard power, constantly increasing defence spendings and modernizing the army. The president of the Russian Federation does not show a clear desire to resurrect the Soviet Union (because in that case Russia will have to assume responsibility for a situation in a number of economically weak states), but he clearly intends to create a sphere of Russian dominance [26].

Russia considers it is necessary to create around itself a space where its leadership is recognized in all senses — political, economic, cultural and ideological [24]. Strengthening of Russian influence in the post-Soviet space is considered necessary to preserve the image. It means that the civilization and geopolitical views of the Kremlin are the signs of a revival of imperial ambitions in the post-Soviet area. With the coming of Putin to power, he modified the doctrinal interpretation of politics in the region. After settling internal conflicts and reviving the Russian economy, the president began more active implementation of geopolitical projects in the post-Soviet area [19].

Robert Orttung and Christopher Walker argue that Putin's regime is implementing a large-scale scheme of destabilization in the post-Soviet area, where «frozen conflicts» are used as «Trojan horses» that slowing down the implementation of reforms. Undermining the territorial integrity of Moldova, Georgia and Ukraine, Russian Federation tries to distract the governments of these countries from improving their political status and joining various Western structures. For this reason, these states must cope with all the territorial issues, corruption and growth of nationalistic movement [35].

Main targets of Moscow's information policy were Georgia and Ukraine. The conceptual approach of the Russian side in both conflicts was to form the image of Russia as a «peacemaker country». Moscow's propaganda works with natural reactions of the population toward known negative symbols: Georgia was accused of applying the policy of «genocide» against ethnic Ossetians; events in Ukraine were associated with the coming to power of the «fascist junta» in Kiev [7].

After the end of the armed phase of the Russian-Georgian conflict, the whole situation was frozen. Now it helps us to understand several important things. The result of the August war was the Russian revisionism of post-Soviet borders. Russia for the first time in its post-Soviet history acted as a country, ready to review both interstate borders and its relations with non-regional players (the US, the EU) [23]. The August war also showed that «frozen conflicts» can not be resolved by force. After all, the armed actions of Georgia military immediately led to the entry of the Russian armed forces into the war.

Perhaps the main lesson of the «Five-Day War» is our understanding that nowadays a security model in the region is being built only according to Russian interests. Russia for the first time demonstrated that it can openly use force outside its territory. Attempts to build a security model «against Russia», as Georgia tried to do, resulted in a collapse since there is red line in post-Soviet area beyond what Russia will not retreat [23].

«The August war» (and the events that preceded it) brought new vision of Russian foreign policy. They created the ideological foundation of the regional policy of the «Russian world». In addition to this, the crisis in Ukraine brought key adjustments to the modern doctrine of the Russian Federation which now is more revisionist.

The significance of Ukraine for Russia is determined by several key factors. Ukraine is home to the largest part of the Russian-speaking population outside the Russian Federation, which lives in the East and South of Ukraine. The Russian Orthodox Church considers Ukraine along with Russia and Belarus as an integral part of its «canonical territory» [3].

Russia and Ukraine have a long period of common history. But today this history has become not only a subject of hot discussions, but it has also turned into one of the «stumbling blocks», over which both sides will not be able to agree for years. «Novorossiya» project is in the spirit of imperial ambitions of «the Russian World» and correlates with such historical terms as Pax Romana [34, chapter 2].

If to speak about Russia, there is an impression that political elites are obsessed by Ukraine. There are several reasons for this: the struggle of the Kremlin with colour revolutions in case to prevent the same scenario in Russia; the perception of Ukraine as a mirror reflection of Russia; Putin's and Russian elites common beliefs that Ukraine is «an artificial country» and «a state which failed» [17].

There was very characteristic speech of Vladimir Putin at the NATO summit in Bucharest in April 2008. President hinted at plans to split up Ukraine because «it is a conglomerate of territories belonging to other countries»: «... In Ukraine, one third — are ethnic Russians. According to the official census, from forty-five million people seventeen million are actually Russians. There are regions where the Russian population is almost 100 % ... let's say, in the Crimea. Ninety percent are ethnically Russians.... Who can convince us that we have no interests there? South and south of Ukraine as a whole there are only Russians who live there» [10]. This part of his speech has clearly demonstrated Putin's desire to make his dreams come true. In fact, there is no 17 million of Russians who live in Ukraine, and the proportion of Russians living in Ukraine is only 17 % (as of 2001). In Crimea, the proportion of Russians before the occupation was about 58 % [9].

The attitude to history under Putin has been changed significantly. Thanks to the rapid development of the mass media, this process is no longer a privilege of a narrow circle of researchers or politicians. In Russia a selective approach is practiced when whole layers of history are submitted exclusively through the prism of negative attitudes.

The information about historical events today primarily appeals to human emotions. Moreover, the flexibility of the tools of informational and psychological influence provides additional opportunities for manipulation. If the Ukrainians were regarded as a «brother nation» because of the Slavic roots for some time in Russian propaganda, after the beginning of aggressive informational campaign the existence of the Ukrainian nation was questioned

again. A number of ideological clichés were also proposed, the usage of which varies depending on the audience and the time. The most common of them are: «The Ukrainians and Ukrainian language were invented by the General Chief of Staff of Austro-Hungarian empire during the First World War to weaken Russia», «The Ukrainians language is just a mix of Polish and Russian», «There is a war against Orthodoxy in Ukraine, led by the Uniates (Eastern Catholic Church), Protestants and apostates (supporters of the Kiev Patriarchate)», «All patriotic actions in the south-eastern regions are organized by people from western Ukraine» [33].

The informational warfare is becoming a popular tool of Moscow's foreign policy. The key task of this policy is to undermine the enemy's informational field, to change the moral and ethical norms and values of the population, as well as to undermine its national and religious self-awareness, political orientation and attitude toward specific facts [29].

The first studies on informational warfare appeared at the end of the twentieth century. Military officers described the essence of this tactic as follows: the most unprotected place on the battlefield is the soldier's brain. And this is understandable, because everything can be protected by armour... except of human mind. If you are not analyzing the situation with your mind, but with your emotions, a person does not adequately assess what is really happening, and this seriously weakens his combat capabilities [1].

Russia Today (RT), founded in 2005, is Russia's only official propaganda tool that has a direct access to a foreign-language audience. It is broadcasting in more than 100 countries around the world and has a 700 million audience (with 24/7 broadcast). To influence the audience, the Kremlin also actively uses and give financial support to «Internet trolls» [42]. Their essence is the creation of a group of hired individuals whose only task is to praise Putin's policies and criticize opponents.

In the Russian mass-media this problem as well as everything that was related to Ukrainian independence was presented as the work of «nationalists». The Russian public believed that the Ukrainian political elite were the only thing blocking the «heartfelt desire of ordinary Ukrainians to reunite with Russia.» At the same time, some representatives of the Russian political elite continued to argue that the Ukrainian language is just a Russian dialect and that Ukraine (as well as Belarus) should become part of the Russian Federation. In June of 2010 Mikhail Zurabov, the former Russian Ambassador to Ukraine, said that: «Russians and Ukrainians are one nation with own nuances and peculiarities». In addition, Ukrainian history was not considered a separate subject in Russian universities; it was always included into Russian history [2].

Through the dissemination of fake information, the process of dehumanizing Ukrainian military and also Ukrainians as a whole is taken place. That's why we hear stories about «playing football with the severed head of the Berkut soldier», «crucified boy», «raped granny with epilepsy» etc. Such stories would have been perceived as nonsense in the past.

The rejection of European identity and the proclamation of its own Eurasian civilization point on Moscow's ambitious plans to become a separate

centre of power. The actions of Russia are aimed at supporting allied governments in neighbour states. If this can not be achieved, the task is to maintain the instability of the unfriendly governments. The events of recent years show that Moscow is ready to defend its interests in the region using not only soft but its hard power.

Influence of Crimea and «Novorossiya» Projects on Bilateral Relations. Russia's radical changes in foreign policy took place not immediately after Vladimir Putin came to power. But between 2003 and 2005, the Kremlin defined Russia as an independent, great state, insisting that both the United States and the European Union treat Russia as an equal partner [24].

After the Orange revolution in 2004, several problems of bilateral relations, including Ukraine's desire to join NATO and a gas dispute, worsened immediately. Firstly, there was a sense of threat towards the regime which spread in Kremlin after the Ukrainian revolution. Democratic development of Ukraine (whether it wants it or not) influences the internal social and political development in Russia. Thus, the Ukrainian Maidan of 2004 became possible, and, in the opinion of officials, this was undesirable for Russian society [27].

Soon after the Orange revolution, Moscow understood that Yushchenko's victory was not the end of the world; it was necessary to change the conditions of the big game. Moscow's new tactics were based on four key elements: 1) ignoring the pro-Western policy of Kyiv, especially the ambitions regarding NATO at the official level; 2) provoke destabilization within Ukraine, deepening the historical division of the country and restraining the movement towards NATO; 3) to use direct economic, social and cultural pressure as an instrument of foreign policy; 4) offer assistance in securing Ukraine's security through various forms of cooperation with the CIS or bilateral channels.

From a practical point of view, preparations for the partition of Ukraine began after a «Five-Day War» with Georgia through reform and the build-up of military forces within the Southern Military District [9]. Moscow intended to achieve its goals by establishing control over the Ukrainian ruling elite. However, the regime of Yanukovych failed to survive the Maidan protests.

It was necessary to go for plan «B» — the project «Novorossyia», which purpose was to separate the south-eastern part of Ukraine. It includes separation of the Donetsk, Lugansk, Zaporizhzhja, Mykolayiv, Odesa, Kharkiv, Kherson regions and Crimea from Ukraine and transference of these territories to Russia. As the Russian leader noted, «Novorossyia» was not a Ukrainian territory historically, it was a «gift» from the Soviet government. Russia lost these territories, but the Russian people remained, and Moscow's responsibility is to protect them from the «Kiev fascist dictatorship» [5].

In February of 2014 the Kremlin began to use the arsenal of measures a whole arsenal of means to further destabilize the situation in Ukraine. First of all, it was claimed that an unconstitutional armed seizure of power took place in Ukraine, although the Verkhovna Rada, which was elected in October 2012, continued to work in full force. The powerful propagandistic machine of the Kremlin began to gain momentum. All mass media was used especially Internet and satellite television. «The Russian world» is the analogue of the

British Council (since 2007) and «Rossotrudnechestvo» — of USAID (since 2008). Also, the Russian Orthodox Church and the so called non-governmental organisations were used for propaganda as well [38, p. 58].

February 23, 2014 Putin gave the order to begin an invasion of the Crimea. The successful annexation of the Crimea in March 2014 was the first stage of a hybrid war, officially named in Russia «the protection of Russians in Novorossiia». The second stage was the escalation of a separatist movement in the Donbas region. «Donbas scenario» was also planned to be successful in other south-eastern regions of Ukraine. However, at the end of May 2014, it became clear that Moscow overestimated the possibility of a «national uprising of the Russian-speaking population», and the new Ukrainian government was able to suppress sabotage activities in three key south-eastern regions — Kharkiv, Dnipropetrovsk, and Odesa. As Andrei Piontkovskiy said, «many things were cleared up in Putin’s speech of March 18, 2014, which he gave on the day of the official joining of Crimea to Russia. In that speech, not only did Putin formally justify the annexation, it essentially was a remake of Hitler’s speech on the Sudetenland in the Reichstag. For the first time in Russian or Soviet political language, there were used such expressions as «separated nation» and «gathering of historical Russian lands.» In that speech, Putin declared his right and even a holy duty to protect not only Russian citizens, for any state is obliged to protect its citizens, but also ethnic Russians, Russian-speakers, and, in later interpretations, also all citizens of the former Soviet Union, Russian Empire, and their descendants, united under the conception of the so-called «Russian world» [37].

Putin could not accept the loss of Ukraine. Russian Special Services was preparing the Donbas rebellion for many years and it became possible thanks to the direct aggression of Russia. At the beginning of Donbas rebellion, separatists succeeded, because the police and security service in Donetsk and Lugansk oblasts almost completely turned to the separatist side. Today «Novorossiia» is an example of pseudo-reality; it is in the spirit of the imperial ambitions of «the Russian world» and correlates with such historical terms as Pax Romana. These ideas serve to create new myths [28, p. 11].

Of course, it should be noted that the situation with the project of «Novorossiia» could turn out to be a worse disaster for Ukraine if the further escalation of the armed conflict not actually stopped due to Western sanctions. Formally, the Donbas region remains under the jurisdiction of Ukraine, but in fact it will play the role of a «Trojan horse» of Russia. At the moment, the Donbas region is considered by the Kremlin as an incurable wound that will impede reforms and suppress activity of Ukrainian society in the future.

In fact, the tactics of the hybrid warfare were firstly tested in Ukraine. Today the theory of hybrid war is actively developing based on the Ukrainian experience. Analysts agree that this type of warfare involves a combination of direct and indirect (with the involvement of irregular military formations) military activity, information warfare, and economic pressure. Moreover, the high level of national economies integration and the geographical location of nations on the global information space make states more vulnerable to new threats.

In order to solve the tactical tasks of the hybrid warfare of Russia against Ukraine, various means are used: escalation of cross-ethnic and inter-confessional hatred; reinforcement of traditional mistrust towards state institutions and political elite; usage of the desire of citizens to obtain information from alternative sources for its own purpose; facilitation of tension in the regions of Ukraine, where the strong pro-Russian position is dominating; strengthening the European Union citizens fears and the formation of a negative image of Ukraine in Europe.

As the Ukrainian well-know Security Studies researcher Grygoriy Pereplytsa notes, «The goal of this warfare does not include the formation of frontlines with a significant concentration of troops for large-scale military operations in the physical environment... but the whole environment is human consciousness, information space and cyberspace. ...this type of warfare loses its physical parameters and turns into a war of perceptions, or psychological warfare... which is happening in the global information space. The main element of such warfare is the type of informational and psychological influence on public consciousness which allows ensuring the voluntary submission of the country's population to the aggressor and support of his aggressive course» [14].

Rapid mass media development and the emergence of social networks made information and psychological operations more ambitious and effective. The audience also became more vulnerable to this type of manipulations. The Russian government launched clearly fake information. For example, the statements that the Ukrainian troops shot down the Malaysian Boeing in July 2014 and nationwide hysteria around the Dutch referendum on the EU Association Agreement with Ukraine.

The set of tools and methods of political influence which is used today by Russia against Ukraine (from television broadcasting to the so-called «Olghinskaya trolls») indicates not an individual informational and psychological operations but a full-scale informational warfare. It's about creating a virtual picture of the world that is parallel to the existing reality. And it is concentrated on the emotional impact on people's feelings and forces them to give up rational thinking about what is really happening [18].

In fact, we are talking about the successful usage of stereotypes, phobias and ideological clichés, including those, which are understandable for different age groups. For example, regarding new Ukrainian leadership, which came to power after the Revolution of dignity, for a while only the definition of «junta» was applied. That appealed to the experience of the 45+ generation, for which the use of the phrase was associated with «Pinochet junta» (Republic of Chile in 1970–1980's). That's why the «junta» is associated only with blood and chaos. The association of processes in modern Ukraine with the events of the Great Patriotic War was also popular: Volunteer units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Guard were called «chasteners», and the anti-terrorist operation in the Eastern part of Ukraine was named «chastening operation». The events of May 2, 2014 (when 48 people were killed as a result of clashes between the supporters of the unity

of Ukraine and the separatists) were called «Odessa Khatyn». It is an analogy with the Belarusian village of Khatyn, which was destroyed by the German military in 1943 because of their support of the Soviet partisans [14].

Along with the spreading of frankly fake news, the simulation of controversial situations is also widely used. For example: the organization of fake protest in order to create a virtual «image of danger»; the creation of fake organizations, such as the so-called «People’s Council of Bessarabia», which was established in Odessa in April 2015 and didn’t include a single representative of the Danube region; a series of terrorist acts which were conducted in order to create an illusion of existence of a powerful anti-Ukrainian partisan movement and etc. [31].

Today it is difficult for the state to apply reliable mechanisms of counteractions against informational attacks. The Ministry of Information Policy was created in Ukraine, but this caused controversial reactions about possible violation of freedom of speech both in the international community and within the Ukrainian society. Among the officially identified vectors of countering the informational warfare against Ukraine, the following points should be mentioned. 1. Prohibition of broadcasting of Russian television channels, which are the main instrument of propaganda, as well as the prohibition of Russian movies and TV products, which glorify Russian law enforcement agencies, etc.; IP blocking of Russian social networks Vkontakte, Odnoklassniki and media resources Yandex.ru and Mail.ru; rejection of Russian software. Such measures to some extent limit the access of the average Ukrainian citizen to Russian information resources. The audience of Russian social networks has significantly decreased. However, the availability of satellite television, the Internet, programs that allow you to bypass the blocking of websites and social networks, do not allow to use these measures in full; 2. Establishment of a network of websites that: a) targeted at «distribution of pro-Ukrainian and neutral-positive news» (for example, high casualties among terrorists in the Eastern part of Ukraine, Russia’s economic crisis, etc.), which will be actively disseminated through social networks; b) focused on the dissemination of disinformation among the enemy or websites disguised as pro-separatist with the purpose of dissemination of inaccurate information. Such resources are usually published in Russian and focused primarily on opponents. However, the use of such resources is limited by the already mentioned «Room of echo» effect [42].

However, the representatives of non-governmental organizations have played the biggest part in debunking of Russian fake news. In particular, we can name such projects as StopFake and Informnapalm. Fake Russian reports about changes and state institutes were checked for validity and then debunked with the help of grounded facts [16].

Conclusions. In the CIS area Russia offers a wide range of projects (more or less successfully): the EurAsEC, the Union State of the Russian Federation and the Republic of Belarus, the SES, the CSTO, and the SCO. Within the framework of the initiated regional projects, Moscow implements the concepts of «multi-level» and «multi-depth» integration. Thanks to them the core in-

tegration positions of allied states were formed. However, the political reintegration of the CIS countries is almost unattainable. «Revival of the USSR» or the formation of a unitary «superpower state» which is supposed to be the Eurasian Union looks extremely unlikely. Even the most loyal partners, such as Kazakhstan and Belarus, are not ready to give up their formal independence to the former union centre. On the other hand, the Eurasian Union as a confederation with an uneven contribution of resources, but equal rights for all its members, is unlikely to suit Russia. The real economic, demographic, political and military power of Russia exceeds the corresponding indicators of its partners by more than several times. As a result, there is a dead-end situation that does not add to the Russian integration programs either efficiency or attractiveness.

The crisis over Ukraine has clearly shown the main vectors of the new national ideology of Russia. It is based on a fusion of nostalgia for the past, hate toward oligarchs, and xenophobia. Its nationalistic shade is explained by the Russians' confidence in the presence of an external threat. Unification against an external enemy, as it was during the Second World War, is a political tradition in Russia.

After the annexation of Crimea, Russia retreated from the old tactics and sharply raised the stakes. Moscow's readiness to go further in the Crimea than in previous cases was conditioned by Ukraine's strategic importance for Russia.

Without Russia's interference, Ukraine could theoretically be an example of success; because of ambitious reforms of the new government and the implementation of the Association Agreement with the EU, Ukraine could repeat the path of the neighbouring Slavic countries (Poland, Slovakia, and Czech Republic). On the contrary, the failure of Ukraine can be presented to the Russian public as the inevitable consequence of a democratic uprising and rapprochement with the West. Putin wants Ukraine to collapse because of internal instability, rather than destroy it by military means from the outside; he wants to achieve the greatest possible collapse of the Ukrainian Europeanization. Also, Russia seeks to acquire an unofficial right of veto to prevent the further expansion of NATO and the EU to the East. The neutrality imposed on Ukraine on the international level, first of all, would mean Russia's ability to influence the situation in Ukraine much more than the EU. The status of a buffer state would have become a factor that affirmed the tumultuous situation in the region. Russia has already shown the breadth of its geopolitical ambitions and, obviously, intends to continue to act from the standpoint of the difference between «Russian civilization» and the West. This will not only be the source of many difficulties in relations between Russia and the West, but also the greatest threat to the existing system of international relations.

The negative sides of the conflict prevail but at the same time the conflict with Russia cemented Ukrainian political identity. Even though, as a result of Maidan, Ukrainians remained a divided nation, the Ukrainian civil society has become more mobilized. It could be concluded that the current conflict gave Ukraine a national idea, the lack of which has painfully affected the process

of post-communist development of our country for a long time. It is also evident that during the conflict, initiated by non-Ukrainians, they for the first time abandoned the traditionally passive role of those who are not trying to protect themselves, but only looking for a new strong partner.

The Russian policy in Ukraine is based on the combined application of soft and hard power. At the disposal of Moscow there is a whole set of formal and informal tools for strengthening regional influence — bribery, energy resources policy, trade ties. In addition, there is a rather large share of the Russian population whose fate also becomes a subject of political «trade-in» in Moscow's favour.

Backing of separatist movements remains the most powerful weapon in the Russian arsenal. Russia tries to create a «controlled chaos» and destabilize internal situation. In this case Russia will look like a model of prosperity, and accession to its geopolitical projects will be unquestionable. Throughout the post-Soviet period Russia is playing an already familiar scenario: first incites ethnic clashes and deploys a limited military contingent when political instability on its rise, and then approves territorial changes, which allows Russia to maintain influence in the region. Since the early 1990's Russia either directly supported, or contributed to the emergence of four separatist regions in Eurasia: Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, and Nagorno-Karabakh. With the participation of Moscow «frozen conflicts» appeared in these states. Central governments lost control over the separatist regions and local authorities received full support and protection from Russia.

Returning to our hypothesis about the peculiarities of the Kremlin's soft power we must conclude that we have identified in the case of Ukraine the use of not a purely soft or hard power but rather a sort of Russian response to the «smart power» of Barack Obama. Putin is trying to work out his own version of «smart power» which would combine the most effective characteristics of previously trained in the CIS area soft and hard instruments. And as in the case of Obama the results of these attempts are rather unsatisfactory. However, although the results in Ukraine are counterproductive and for Moscow it is lost in the medium term, for the outside world Putin's strength can clearly be described as «smart», because the number of his fans is constantly growing. The latter fact is one of the greatest threats to bilateral relations and the modern system of international relations which Russia wants to revise.

References

1. Barovs'ka, A. Informacijni vy'kly'ky' gibry'dnoyi vijny': kontent, kanaly', mexanizmy' proty'diyi : analit. dop. K: NISD, 2016.
2. Brusy'lovs'ka, Ol'ga. «Kejsy' Kry'mu ta «Novorocsiyi» u konteksti novy'x vy'kly'kiv yevropejs'kij bezpeci». In *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 6 (2016): 10–18.
3. «Varfolomij: Cerkva Konstantynopolya matery'ns'ka dlya Ukrayiny'». LIGABiznesInform. 10 Bereznya, 2016. Accessed September 18, 2018. http://news.liga.net/ua/news/politics/9491448-varfolom_y_tserkva_konstantinopolya_materinska_dlya_ukra_ni.htm.
4. «Večernee plenarnoe zasedanie Gosdumy 3 iyulya 2009 goda.» Ofitsial'nyj sajt Gos. Dumy. Iyul' 3, 2009. Accessed September 18, 2018. <http://www.gosduma.net/news/273/58994/>.

5. «Vladimir Putin na zasedanii kluba Valdaj. Tekst vystupleniya». Zasedanie Mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba «Valdaj». Oktyabr' 19, 2017. Accessed September 18, 2018. <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2678406>
6. «Voennaya doktrina Rossijskoj Federatsii. Ukaz Prezidenta RF ot 21 aprelya 2000.» Nezavisimaya Gazeta. Aprel' 22, 2000.
7. Gonchar, Mikhail. Gibressiya Putina. Nevoennye aspekty vojn novogo pokoleniya. Kiev: TSentr Globalistiki «Strategiya KHKHI.» 2016.
8. Laruehl', Marlen. «Evraziya, evraziystvo, Evrazijskij Soyuz: Terminologicheskie probely i sovpadeniya.» *Rossiya v global'noj politike*. Noyabrya 10, 2015. Accessed September 18, 2018. <https://www.globalaffairs.ru/PONARS-Eurasia/Evraziya-evraziystvo-Evraziiskii-Soyuz-Terminologicheskie-probely-i-sovpadeniya-17795>
9. Mankoff, Dzh. «Kak Putin poluchil Krym i poteryal Ukrainu.» *Rossiya v global'noj politike*. May 2, 2014. Accessed September 18, 2018. <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Poslednee-territorialnoe-priobretenie-RossiiKak-Putin-poluchil-Krym-i-poteryal-Ukrainu-16611>
10. Mel'nychuk, Igor. Integratsijni proekti Rosijs'koї Federatsii na postradyans'komu prostori. CHernivtsi: CHNU. 2015. Accessed September 18, 2018. http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/February/Dysertatsija_%20-%20Melnychuk.pdf
11. Ministerstvo inostrannykh del Rossijskoj Federatsii. «Vystuplenie i otvety na voprosy Ministra inostrannykh del Rossii S. V. Lavrova na Forume «Territoriya smyslov na Klyaz'me.» Avgust 24, 2015. Accessed September 18, 2018. http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1680936
12. Okara, Andrij. «Bezhrebetna Ukraїna.» *Nezavisimaya gazeta*. Lyutogo 10, 2001. Accessed September 12, 2018. http://ng.ru/sodr/2001-10-02/10_ukraine.html
13. Ofitsial'nyj sajt Prezidenta RF. «Strategiya natsional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii do 2020 goda.» Ofitsial'nyj sajt Prezidenta RF. May 13, 2009. Accessed September 12, 2018. <http://www.kremlin.ru/supplement/424>
14. Perepelitsya, Grigorij. «Rosijs'ko-ukraїns'kij konflikt: gibridnij mir proti gibridnoї vijni.» *Universum*. 1-2 (2017): 278-280. Accessed September 12, 2018. <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/1/hibr.html>
15. Poroshenko, Petro. «Evropejs'kij vibir — tse sertse nashogo natsional'nogo idealu.» *Zovnishni spravi*. 5(2014): 5.
16. Portnikov, Vitalij. «Prokuror Sovest'.» *Grani.ru*. Maj 19, 2017. Accessed September 12, 2018. <https://graniru.org/opinion/portnikov/m.261044.html>
17. «Postanovlenie Soveta Federatsii Federal'nogo Sobraniya Rossijskoj Federatsii ot 1 marta 2014 goda N 48-SF goroda Moskva «Ob ispol'zovanii Vooruzhennykh Sil Rossijskoj Federatsii na territorii Ukrainy». 1 marta 2014. Accessed September 12, 2018. <http://rg.ru/2014/03/05/voyska-dok.html>
18. Pochepczov, Georgij. «Suchasni informacijni vijny'.» Ky'yiv: vy'd-vo «Ky'yevo-Mogy'lyans'ka akademiya». 2015.
19. Prezident Rossii. «Kontseptsiya vneshnej politiki Rossijskoj Federatsii (utverzhdena Prezidentom Rossijskoj Federatsii D. A. Medvedevym 12 Iyulya 2008 g.).» Iyulya 12, 2008. Accessed September 12, 2018. <http://kremlin.ru/acts/news/785>
20. Rossijskaya gazeta. «Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federatsii ot 31 dekabrya 2015 goda № 683 'O Strategii natsional'noj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii'. 31 dekabrya 2015. Accessed September 12, 2018. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> (data zvernennya 12.09.2018)
21. Rudny'cz'ky'j, Stepan. «Ukrayins'ka sprava zi stanovy'shha polity'chnoyi geografiyi.» Berlin: Ukrayins'ke slovo, 1923.
22. «Soglashenie mezhdru Rossijskoj Federatsiej i Ukrainoj o statuse i usloviyakh prebyvaniya CHernomorskogo flota Rossijskoj Federatsii na territorii Ukrainy, 28 maya 1997.» *Byulleten' mezhdunarodnykh dogovorov*. 10 (1999): 74-80.
23. Sushko, Oleksandr. «Ukrayina — nastupna?» *Ukrayins'ka pravda*. Serpen 12, 2008. Accessed September 20, 2017. <http://www.ppravda.com.ua/articles/2008/08/12/3517426/?attempt>
24. «Ugroza dlya Rossii so storony SSHA.» *Levada-TSentr*. May 12, 2015. Accessed September 21, 2017. <https://www.levada.ru/2015/05/12/ugroza-dlya-rossii-so-storony-ssha/>
25. Chuxlib, Taras. Get'many' Ukrayiny'-Rusi. Donecz'k: VKF BAO. 2012.

26. Shevtsova, Liliya. «Kak Zapad neverno ponyal Rossiyu. CHast' 11: Naskol'ko boleznenny sanktsii protiv Moskvu.» April 6, 2016. Accessed September 21, 2017. <https://inosmi.ru/etsonomits/20160406/236009861.khtml>
27. Yali, M. X., ta I. V. Fileenko. «Informacijna polity'ka Rosijs'koyi Federaciyi shhodo Ukrayiny' na pochatku XXI st.» *Aktual'ni problemy' mizhnarodny'x vidnosy'n.* 114:2(2013): 15-20.
28. Darczewska, Jolanta. «The Information War on Ukraine: New challenges.» *Cicero Foundation Great Debate Paper.* 2014. 14/08.
29. Darczewska, Jolanta. «The Anatomy of Russian Information Warfare. The Crimean Operation, a Case Study.» *Warsaw: Centre for Eastern Studies, Warsaw.* 2014. Accessed September 21, 2017. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf
30. Hudson, Victoria. «'Forced to Friendship'? Russian (Mis-) Understandings of Soft Power and the Implications for Audience Attraction in Ukraine.» *Politics.* 35(3–4)(2015):330–346. doi:10.1111/1467-9256.12106
31. Interview with Artem Filipenko, Odesa, May 11, 2018.
32. Kiseleva, Yulia. «Russia's Soft Power Discourse: Identity, Status and the Attraction of Power.» *Politics.* 35(3–4)(2015):316–329. doi:10.1111/1467-9256.12100
33. Korewa, Aaron. «Putin's cynicism promotes terrorism against Ukraine.» *Europa Newsweek.* December 11, 2015. Accessed September 21, 2017. <http://europe.newsweek.com/putins-cynicism-promotes-terrorism-against-ukraine-336466?rm=eu>
34. Kuzio, Taras. *Putin's War against Ukraine. Revolution, nationalism, and crime.* University of Toronto. 2017.
35. Orttung, R., and C. Walker. 2015. «Putin's Frozen Conflicts». *Foreign Policy.* February 13, 2015. Accessed September 21, 2017. <https://foreignpolicy.com/2015/02/13/putins-frozen-conflicts/>
36. Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka. «Homo politicus, Homo passionis.» *New Eastern Europe.* 2 (XXVI) (2017): 44–50.
37. Piontkovsky, Andrei. «Putin's Concept of the 'Russian World' Threatens All Territories with a Russian Population.» *Institute of Modern Russia.* March 24, 2015. Accessed September 21, 2017. <https://imrussia.org/en/opinions/2210-andrei-piontkovsky-putins-concept-of-the-russian-world-threatens-all-territories-with-a-russian-population>
38. Popescu, Nicu, and Andrew Wilson. «The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood.» *European Council on Foreign Relations.* 2009.
39. Riabchuk, Mykola. «Western 'Eurasianism' and the 'New Eastern Europe': Discourse of Exclusion». *Postcolonial Europe.* December 2, 2011. Accessed September 21, 2017. <http://www.postcolonial-europe.eu/essays/116-western-urasianism-and-the-new-eastern-europe-discourse-of-exclusion.html>
40. Rotfeld, Adam D. «What's Left of the Soviet Union.» *Editorial Discussion. Warsaw East European review.* 7(2017):11–32.
41. Sergunin, Alexander, and Leonid Karabeshkin. «Understanding Russia's Soft Power Strategy.» *Politics.* 35(3–4)(2015):347–363. doi:10.1111/1467-9256.12109
42. Szeptycki, Andrzej. «Trolle na informacyjnym froncie wojny krymskiej». W *Syci Polacy patrzą na Ukrainę*, red. Łukasz Jasina, 99–106. Warszawa: Kultura Liberalna. 2015.
43. Szeptycki, Andrzej. «The European Union in the Mirror of the Ukrainian Crisis (2013–2014)». *Stosunki Międzynarodowe* 51/1 (2015):107–125.
44. Wilson, Jeanne L. «Russia and China Respond to Soft Power: Interpretation and Readaptation of a Western Construct.» *Politics.* 35(3–4)(2015):287–300. doi:10.1111/1467-9256.12095

Стаття надійшла до редакції 4.10.2018

Список використаної літератури

1. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : монографія / за заг. ред. А. Баровської. Київ : НІСД, 2016. 109 с.
2. Брусиловська О. Кейси Криму та «Новоросії» у контексті нових викликів європейській безпеці. *Studia Politologica Ucraino-Polona.* 2016. № 6. С. 10–18.

3. Варфоломій: Церква Константинополя материнська для України. ЛІГАБізнесІнформ. Дата оновлення: 10.03.2016. URL : http://news.liga.net/ua/news/politics/9491448-varfolom_y_tserkva_konstantinopolya_materinska_dlya_ukra_ni.htm (дата звернення 18.09.2018).
4. Вечернее пленарное заседание Госдумы 3 июля 2009 года / Официальный сайт Гос.Думы. Дата оновлення 3.07.2009. URL : <http://www.gosduma.net/news/273/58994/> (дата звернення 18.09.2018).
5. Владимир Путин на заседании клуба Валдай. Текст выступления / Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай». Дата оновлення: 19.10.2017. URL : <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2678406> (дата звернення 18.09.2018).
6. Военная доктрина Российской Федерации (утв. Указом Президента РФ от 21 апреля 2000). *Независимая Газета*. 22 апреля 2000.
7. Гончар М. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения. Киев: Центр Глобалистики «Стратегия XXI». 2016. 64 с.
8. Ларуэль М. Евразия, евразийство, Евразийский Союз: Терминологические пробелы и совпадения. *Россия в глобальной политике*. 10 ноября 2015. URL : <https://www.globalaffairs.ru/PONARS-Eurasia/Evraziya-evraziistvo-Evraziiskii-Soyuz-Terminologicheskie-probely-i-sovpadeniya-17795> (дата звернення 18.09.2018).
9. Манкофф Дж. Как Путин получил Крым и потерял Украину. // *Россия в глобальной политике*. 2 мая 2014. URL : <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Poslednee-territorialnoe-priobretenie-RossiiKak-Putin-poluchil-Krym-i-poteryal-Ukrainu-16611> (дата звернення 18.09.2018).
10. Мельничук І. Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі. Чернівці: ЧНУ. 2015. 519 с. URL : http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/February/Dysertatsija_%20-%20Melnichuk.pdf (дата звернення 18.09.2018).
11. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Выступление и ответы на вопросы Министра иностранных дел России С. В. Лаврова / *Форум «Территория смыслов на Клязьме»*. 24 августа 2015 года. URL : http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1680936 (дата звернення 12.09.2018).
12. Окара А. Безхребетна Україна // *Независимая газета*. 10 лютого 2001. URL : http://ng.ru/sodg/2001-10-02/10_ukraine.html (дата звернення 12.09.2018).
13. Официальный сайт Президента РФ. Стратегия национальной безопасности РФ до 2020 года / Официальный сайт Президента РФ. 13 мая, 2009. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/424> (дата звернення 12.09.2018)
14. Перепелица Г. Російсько-український конфлікт: гібридний мир проти гібридної війни // *Універсум*. 2017. № 1-2. С. 278-280. URL : <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/1/hibr.html> (дата звернення 12.09.2018).
15. Порошенко П. Європейський вибір — це серце нашого національного ідеалу. *Зовнішні справи*. 2014. № 5. С. 5.
16. Портников В. Прокурор Совесть. *Грани.ру*. 19 мая 2017. URL: <https://graniru.org/opinion/portnikov/m.261044.html> (дата звернення 12.09.2018).
17. остановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации от 1 марта 2014 года N 48-СФ города Москва «Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины». 1 марта 2014. URL: <http://rg.ru/2014/03/05/voyskadok.html>(дата звернення 12.09.2018)
18. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: ви д-во «Києво-Могилянська академія». 2015. 497 с.
19. Президент России. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации Д. А. Медведевым 12 июля 2008 г.). URL : <http://kremlin.ru/acts/news/785> (дата звернення 12.09.2018)
20. Российская газета. Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года № 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации». URL : <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> (дата звернення 12.09.2018).
21. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін: Українське слово, 1923. 282 с.
22. Соглашение между Российской Федерацией и Украиной о статусе и условиях пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины. 28 мая 1997 г. *Бюллетень международных договоров*. 1999. № 10. С. 74-80.

23. Сушко О. Україна — наступна? *Українська правда*. 12 серпня 2008. URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/12/3517426/?attempt=1?attempt=2> (дата звернення 20.09.2017).
24. Угроза для Росії со сторони США. *Левада-Центр*. 12 Мая, 2015. URL : <https://www.levada.ru/2015/05/12/ugroza-dlya-rossii-so-storony-ssha/> (дата звернення 21.09.2017).
25. Чухліб Т. Гетьмани України-Русі. Донецьк: ВКФ БАО, 2012. 304 с.
26. Шевцова Л. Как Запад неверно понял Россию. Часть 11: Насколько болезненны санкции против Москвы. 6 апреля, 2016. URL : <https://inosmi.ru/economic/20160406/236009861.html> (дата звернення 21.09.2017).
27. Ялі, М. Х., Філенко І. В. Інформаційна політика Російської Федерації щодо України на початку ХХІ ст. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. № 114 (2). С. 15–20.
28. Darczewska J. The Information War on Ukraine: New challenges. Cicero Foundation Great Debate Paper. 2014. 14/08.
29. Darczewska J. The Anatomy of Russian Information Warfare. The Crimean Operation, a Case Study. *Warsaw: Centre for Eastern Studies, Warsaw*. 2014. URL : http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf (дата звернення 21.09.2017).
30. Hudson V. «'Forced to Friendship'? Russian (Mis-)Understandings of Soft Power and the Implications for Audience Attraction in Ukraine.» *Politics*. 2015. № 5 (3–4). С. 330–346. doi:10.1111/1467-9256.12106.
31. Interview with Artem Filipenko, Odesa, May 11, 2018.
32. Kiseleva Y. Russia's Soft Power Discourse: Identity, Status and the Attraction of Power. *Politics*. 2015. № 5 (3–4). С. 316–329. doi: 10.1111/1467-9256.12100.
33. Korewa A. Putin's cynicism promotes terrorism against Ukraine. *Europa Newsweek*. 11 Decemder, 2015. URL : <http://europe.newsweek.com/putins-cynicism-promotes-terrorism-against-ukraine-336466?rm=eu> (дата звернення 21.09.2017)
34. Kuzio T. Putin's War against Ukraine. Revolution, nationalism, and crime. Toronto : University of Toronto. 2017. 490 с.
35. Orttung R., Walker C. Putin's Frozen Conflicts. *Foreign Policy*. 13 february, 2015. URL : <https://foreignpolicy.com/2015/02/13/putins-frozen-conflicts/> (дата звернення 21.09.2017).
36. Pikulicka-Wilczewska A. Homo politicus, Homo passionis. *New Eastern Europe*. 2017. № 2 (XXVI). С. 44–50.
37. Piontkovsky A. Putin's Concept of the 'Russian World' Threatens All Territories with a Russian Population. *Institute of Modern Russia*. 24 march, 2015. URL : <https://imrussia.org/en/opinions/2210-andrei-piontkovsky-putins-concept-of-the-russian-world-threatens-all-territories-with-a-russian-population> (дата звернення 21.09.2017)
38. Popescu N., Wilson A. The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood. European Council on Foreign Relations. 2009.
39. Riabchuk M. Western 'Eurasianism' and the 'New Eastern Europe': Discourse of Exclusion. *Postcolonial Europe*. 2 december, 2011. URL : <http://www.postcolonial-europe.eu/essays/116-western-urasianism-and-the-new-eastern-europe-discourse-of-exclusion.html> (дата звернення 21.09.2017).
40. Rotfeld A. What's Left of the Soviet Union. *Editorial Discussion*. Warsaw East European review 2017. № 7. С. 11–32.
41. Sergunin A., Karabeshkin L. Understanding Russia's Soft Power Strategy. *Politics*. 2015. № 35 (3–4). С. 347–363. doi:10.1111/1467-9256.12109.
42. Szeptycki A. Trolle na informacyjnym froncie wojny krymskiej». W *Syci Polacy patrzą na Ukrainę*, red. Łukasz Jasina. Warszawa: Kultura Liberalna. 2015. С. 99–106.
43. Szeptycki A. The European Union in the Mirror of the Ukrainian Crisis (2013–2014). *Stosunki Międzynarodowe*. 2015. № 51/1. С. 107–125.
44. Wilson J. Russia and China Respond to Soft Power: Interpretation and Readaptation of a Western Construct. *Politics*. 2015. № 35 (3–4). С. 287–300. doi: 10.1111/1467-9256.12095.

О. І. Брусиловська

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

**РЕПОЛІТИЗАЦІЯ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ
ВІДНОСИН**

Резюме

Росія та Україна мають довгий період спільної історії. Сьогодні ця історія стала об'єктом палких дискусій. Російська наукова еліта продовжує доводити, що українська мова є лише діалектом руської та що Україна має стати частиною РФ; українська історія завжди включається в РФ до курсу російської історії.

Підготовка до розділу України почалася після «п'ятиденної війни» з Грузією через реформування та нарощування військових сил в Південному військовому окрузі. Москва прагнула досягти своїх цілей, встановивши контроль над українською правлячою елітою. Проте режим Януковича не витримав протести Майдану. Тому було застосовано план «Б» — проєкт «Новоросії», який створено у дусі імперських амбіцій «руського світу» та корелюється з таким історичним терміном як *Rex Romana*. Метою Москви було відокремлення південно-східної частини України та Криму від України та включення цих територій до Росії. Арсенал заходів для дестабілізації ситуації в Україні Кремль почав використовувати у лютому 2014 року. Почала діяти потужна пропагандистська машина Кремля. Для пропаганди використовувались і Російська Православна Церква та неурядові організації.

Політика Москви в Україні є реакцією Росії на «розумну силу» Барака Обами. Путін намагається виробити власну версію «розумної сили», яка поєднує в собі характеристики підготовлених в країнах СНД м'яких та жорстких інструментів. І, як у випадку з Обамою, результати цих спроб є досить незадовільними. Однак, хоча результати в Україні є контрпродуктивними, а для Москви це означає програв в середньостроковій перспективі, для зовнішнього світу сила Путіна може бути чітко визначена як «розумна», оскільки кількість його шанувальників постійно зростає. Останній факт є однією з найбільших загроз для двосторонніх відносин та системи міжнародних відносин, яку Росія хоче переглянути. Історичні проблеми та шлях розвитку сучасного конфлікту служать створенню нових міфів та роблять гіршими не тільки двосторонні але також міжнародні відносини.

Ключові слова: Росія, Україна, реполітизація, історія, мова.

О. И. Брусиловская

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

**РЕПОЛИТИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ
ОТНОШЕНИЙ**

Резюме

Россия и Украина имеют долгий период общей истории. Сегодня эта история стала объектом дискуссий. Российская научная элита продолжает доказывать, что украинский язык является только диалектом русского и что Украина должна стать частью РФ; история Украины включается в РФ в курс русской истории.

Подготовка к разделу Украины началась после «пятидневной войны» с Грузией из-за реформирования и наращивания военных сил в Южном военном округе. Москва стремилась достичь своих целей, установив контроль над украинской правящей элитой. Но режим Януковича не выдержал протесты Майдана. Поэтому был применен план «Б» — проект «Новороссии», созданный в духе имперских амбиций «русского мира», коррелирующий с историческим термином *Rex Romana*. Целью Москвы было отделение юго-восточной части Украины и Крыма и включение этих территорий в Россию. Арсенал мер для дестабилизации ситуации в Украине Кремль начал использовать в феврале 2014 года. Начала действовать мощная пропагандистская машина Кремля. Для пропаганды использовались и Русская Православная Церковь и неправительственные организации.

Политика Москвы в Украине является реакцией России на «умную силу» Б. Обамы. Путин пытается выработать собственную версию «умной силы», которая сочетает в себе характеристики предварительно подготовленных в странах СНГ мягких и жестких инструментов. И, как в случае с Обамой, результаты попыток неудовлетворительны. Однако, хотя результаты в Украине являются контрпродуктивными, а для Москвы это означает проигрыш в среднесрочной перспективе, для внешнего мира сила Путина может быть четко определена как «умная», поскольку количество его поклонников растет. Последний факт является одной из самых больших угроз для двусторонних отношений и системы международных отношений, которую Россия хочет пересмотреть.

Ключевые слова: Россия, Украина, реполитизация, история, язык.

УДК 327.37

P. A. Sinovets

Ph.D., Ass. Prof.,

Department of International Relations,

Odessa I. I. Mechnikov National University,

r.32, French Blvd., 24/26, Odessa, Ukraine

Tel.: +30482633259

E-mail: polina.sinovets@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-5521-7982>

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144302](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144302)

ENEMY AT THE GATES: CURRENT INTERNATIONAL SECURITY CHALLENGES AND THE NONPROLIFERATION ARCHITECTURE

The latest decade turned to be critical for the Nonproliferation regime. The crisis of the security assurances, the growing role of nuclear weapons in politics as well as the emergence of the Nuclear Weapons Ban Treaty, trying to present the alternative to the NPT: all these trends threaten the stability of the Treaty and the integrity of the regime in general.

Key words: Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT), Nuclear Weapons Ban Treaty (NWBT), Budapest memorandum, JCPOA, Russian Federation, North Korea, nuclear coercion, deterrence.

Basement of the Study. One of the most visible tendencies of the XXI century is the gradual decline of the global international security regimes. Created in the years of the Cold war they are still considered to be based on the post second world war system with its bipolar structure of international relations, number of poles and the distribution of influence between the actors.

Meanwhile the obvious discrepancy between the actual current development of the IR system and its formal superstructure presents the insufficiency of the latter, while showing up in the crisis tendencies, tractable everywhere. Still, one of the regimes, suffering from such discrepancy mostly is the nuclear arms control and nonproliferation. In particular the last decade turned to be most vivid in the number of issues demonstrating the incompatibility of the regime structure with the development of the international security architecture.

Our hypothesis is that these global structural challenges give certain ground as well as the explanation to the crisis within the NPT regime.

The aim of the research is to define to what extent the inconsistency of the current situation is able to affect the regime stability or it will finally contribute to the collapse of the NPT.

Analysis of Researches. Currently there are a lot of scholarly works defined with one or the other practical implications of the research, however very few ones are trying to integrate the effectiveness of the NPT regime functioning with consideration for the later trends in the field of international security.

In particular, the issue of the safeguards and the position of Ukraine in the international NPT regime is brightly described by J. W. Knopf, S. Pifer, D. Yost [12; 19; 25]. Russian nuclear policy as well as its ideological background can be perfectly tracked in the publications of A. Arbatov, S. Karaganov, B. Tertrais [1; 11; 22]. The situation around North Korean nuclear program and its dynamics is widely researched by the number of analysts such as S. Sagan, A. Panda and V. Narang [20; 18]. While the Nuclear Weapons Ban Treaty is one of the newest research topics, being debated internationally in particular in the works of T. de Champchenelle, R. Davis Gibbons, A. Mount and R. Nephew and others [6; 4; 16].

Meanwhile nor in the international science debates neither in Ukraine there is no integral research, dedicated to the theoretical implications which current tendencies are going to affect the NPT and the stability of its system. The current article makes some modest steps to start this discussion, developing the idea of the direct influence between the stagnation of the general security architecture and the collapse of the NPT regime.

The methodology of the research is based on the system analysis which permits to evaluate the challenges to the NPT regime combining the results of the three determined cases. While the methodology of studying cases includes content analysis of the official states documents, statistical analysis of opinion polls data as well as comparative analysis of the similar cases.

In general there are three tendencies having appeared this decade which, we believe, are eager to undermine the NPT regime.

First is the erosion of the important agreements, built in the framework on the NPT regime and having become functional due to the credibility of the promises given by the Treaty. In this connection the abrogation of the Budapest memorandum on the security assurances to Ukraine by Russia in 2014 as well as the unclear future of the Joint Comprehensive plan of Actions due to its decertification by United States should be mentioned. The crisis of such assurances agreements aimed at curbing proliferation is able to undermine the credibility of the NPT regime as the base of drafting such agreements. So at the end the issue of the security enhancement is fully directed to the hands of the state, while the existence of the powerful neighbors could ultimately push it for the reversal.

Second are the revival of the nuclear weapons 'coercive function and the increasing of their role as the effective tools of states' security policy. It has become a popular fashion starting from Russia's annexation of Crimea and its coercive threats to NATO to use nuclear weapons regionally [7]. Then kept been promoted by North Korea, having proclaimed nuclear weapons as the means of de-escalation and repelling the conflict. Presumably Koreans were inspired by the Russian path to use nuclear threats as a shield considering the fact that such shield credibly unties hands to the nuclear weapons owners in many other issues, besides the regime preservation. To some extent the spirit of the nuclear coercion was successfully supported by the US Trump administration in the growing tendencies of the nuclear policy development and the eagerness to react on Pyongyang challenge proactively.

And the third is the introduction of the Nuclear Weapons Ban Treaty in the belief it would make the world better than rather on the opposite put it into the no global treaty space. Meanwhile the Treaty although calling the NPT as the cornerstone of the nonproliferation system does not oblige its members to sign and ratify the NPT, possibly providing a sort of the better alternative. In sum, at one point the world might find itself in the situation when one part of it will be the members of the Ban Treaty, providing more equal rights for the states, while the NPT will start becoming less and less relevant. This situation increases the risk of throwing the world into the chaos of the weak treaties, where none of them would be able to keep the universal balance.

The Ukraine and the Iran accords. In general it is worthwhile to agree with Marjana Bujerin who claims that there are not much in common between the Ukrainian and the Iranian cases, besides the obvious fact that they are both manifesting the «international community's efforts to maintain and enforce the international nonproliferation regime» and in both the United States has been the leading interlocutor» [3].

Still we can find some more similarities in the fields which can be important for the future legacy of the NPT regime.

Along with Russia, Belarus, and Kazakhstan Ukraine inherited nuclear weapons from the Soviet Union when it broke up in 1991. Unlike Belarus and Kazakhstan which quickly defined their non-nuclear path Ukraine did not take this option for granted. After the collapse of the USSR it faced the situation of becoming the third largest nuclear power after US and Russia according to the number of the Soviet nuclear weapons deployed on its territory (176 ICBMs, 1240 nuclear warheads and about 3000 tactical NWs). It is known that having promised to become a non-nuclear state in 1991, Kyiv de-facto came to this decision in late 1993. During this period of 1991–1993 it was often accused in pronuclear sentiments and the ambition to become a transitional nuclear state. Ukraine was blamed not only in blocking the capability of Russia to perform the launch of the missiles from its territory, but also in the unsuccessful attempt to acquire nuclear deterrence, failed due to the decisive influence of the NPT norms and the pressure of international diplomacy.

In fact, the situation was different enough. Having no full control over the Soviet nuclear weapons, deployed at the Ukrainian territory, Kyiv did not regard operational nuclear deterrence as viable tool of enhancing its national security. Since 1992 when tactical nuclear weapons were withdrawn from the territory of Ukraine, very few in Kyiv were seriously thinking on their military utility. At the same time politicians clearly understood the importance of deploying nuclear weapons at the Ukrainian territory. Besides their material value, which was estimated in billions of dollars, nuclear weapons were associated with the role of Ukraine as a successor of the Soviet Union and a certain bargaining asset in the deteriorating relationship with Russia. In particular, Russia clearly claimed for

Crimea, ignoring borders and even regarded military actions as an option to deprive Ukraine of nuclear weapons. So the primary security concern of Ukraine was how to deal with the brotherly nation to deter it without provok-

ing. Here nuclear weapons occupied special role. Yuriy Kostenko, the head of the «nuclear hawks» lobby in Rada noted that «nuclear weapons perform defensive functions even if there is no control over it from the state it is deployed» [13, с. 28]. His opinion corresponded with the positions of some other parliamentarians, who believed that Russia wouldn't perform any aggressive actions till the last warhead left the territory of Ukraine. So, to some extent Ukrainian parliamentarians regarded nukes as catalytic tools able to raise stakes in the potential conflict with Russia therefore quickly causing the reaction of the outside powers interested to resolve it immediately.

Indeed, the United States played especially active role in disarming Ukraine by providing it with financial incentive as well as also involving Moscow into the more concessive dialogue with Kyiv. Therefore the Budapest memorandum of 1994 became the result of compromise and the intensive negotiations from both sides.

Formally Russia, United States and Great Britain assured Ukraine that they would keep its borders safe. They also assured that Ukraine would be keep its territorial integrity and also won't be attacked by nuclear weapons or any other means. In exchange Ukraine gave up all nuclear warheads and launchers, deployed on its territory and joined the NPT as non-nuclear state.

So, the incentives of nuclear disarmament overweighed pro-nuclear considerations. The most significant of them were: the possibility to integrate into the community of European democratic nations and the security assurances, provided by the great powers. The later gave Ukraine a hope to put a dot in the aspirations of Moscow for Crimea and the final delimitation of its Eastern borders.

Meanwhile the 2014 broke all Ukrainian illusions as for both. On one hand Russia annexed Crimea, and on the other started hybrid military activities at the East of Ukraine, keeping the state from any perspectives to integrate in NATO.

The situation with Iran started quite differently. Being the member of the NPT, in 2003 it was suspected in the development of the covert military nuclear program under the auspices of the civil nuclear activities, which Tehran was not interested to limit.

So, between 2006 and 2012 about 6 UN Security Council resolutions were adopted to prevent Iran from the military related procedures of its civil nuclear program: the uranium enrichment and the heavy water production. All of these resolutions were not fulfilled, as Tehran insisted on its sovereign right to pursue peaceful nuclear program according to the Article IV of the NPT.

The Iranian resistance was widely accompanied by its intimidating rhetoric as for Israel, claiming it should be «wiped off the map», its ballistic missiles program active development and the striving for regional hegemony. The state's nuclear program was associated with the progress of the Iranian nation, being the matter of pride from the side of the state's authority and the population.

During those years Iran was often involved in the negotiations as for the possible compromises over its nuclear program, still for many years it failed

to come to consensus with the international community. Even in spite of the publication of the US intelligence report of 2007, which claimed that Tehran stopped pursuing nuclear weapons in 2003 the IAEA was founding some indirect evidences of the state's military nuclear activities, while official Tehran always denied it had any plans of a kind.

The situation deteriorated (as Iran was increasing the scale of the uranium enrichment year by year) till the European Union introduced comprehensive sanctions against the Islamic Republic. The economic crisis was one of the reasons why current President Rouhani was elected, as he promised effective negotiations on the Iranian nuclear program with the West. As the result, the Joint Comprehensive Plan of Actions (JCPOA) was signed in 2015 [9]. It has limited the Iran nuclear program to possible minimum, postponing the breakout time from the couple of months to a year and imposing severe control on any kind of nuclear activities in the country. On the other hand most of the economic sanctions were lifted from Iran for the time of the agreement implementation.

Generally the JCPOA was considered as a significant progress, evaluating the situation and the inherent risk that Iran could make positive decision as for acquiring nuclear weapons. It was signed between P5 states plus Germany and all the parties of the agreement considered to be equally important.

Meanwhile in October 2017, being not satisfied with the Iran's security policy in the Middle East, the US President Donald Trump decertified the JCPOA. The position of the European states was to stay in the deal still the withdrawal of Washington from the deal runs the high risk of eroding its credibility.

It is worthwhile mentioning that in spite of the obvious differences between the Budapest Memorandum and the JCPOA, there are some important similarities as for the future legacy of the NPT regime.

Firstly, the influence of the mentioned agreements on the credibility of the NPT regime. The fragility of these accords which, being the part of the universal system, turned to be based on the unilateral positions of the great powers, such as Russia and the United States. The annexation of Crimea caused the UN Security Council to gather (as it was supposed by the mechanism of the document), still there was not possible to reach the conclusion because of the Russia position, reasonably blocking any resolution. The United States and Europeans stay faithful to their obligations by the document, but Moscow's actions made the Memorandum de-facto invalid as well as the security assurances provided.

On the other hand, the decertification of the JCPOA by the United States left all other partners around the table, while it remains to be seen whether: 1) Europeans will be able to retain their trade with Iran in case if pressured by the United States to coerce Iran from its current military activities at the Middle East and Iran internal situation; 2) Iran will remain in the deal, as according to the Iran's President Rouhani said in case of US withdrawal from the nuclear deal, Iran's commitments 'would no longer exist' [8]. So, the survival of the JCPOA would remain under permanent question now.

Secondly, the internal damage which the erosion of both accords created over the public opinion. For example, in the beginning of 1990th when Ukraine was in the center of bargaining for the Soviet nuclear arsenal, not more than 33 % of the population supported the retaining of nuclear weapons. And when Iran was under the international sanctions, about 34 % of the population supported the idea to develop «nuclear power capabilities for military use» [23].

The drastic change can be visually tracked after the situation evolved and both deals were cancelled or tended to be cancelled. For Ukraine it was connected with the annexation of Crimea and the failure of the states' obligations upon the Budapest memorandum to keep its borders secure. In particular, in 2014, 49,3 % of respondents believed that Ukraine had to restore the status of the nuclear weapons state, 27,7 % were against [23]. Later in July 2017 according to the Institute of Sociology annual survey about 90 % of respondents believed that had Ukraine retained nuclear weapons, the annexation of Crimea and the Donbas war would not have happened.

At the same time 55.4 % of Iranians expressed support to their government restarting nuclear program in case of the US withdrawal from the deal. Also the percentage of the Iranians, approving JCPOA as a good deal for Iran decreased since 2016 from 68 % to 61, 6 % this summer [21]. It is still not much, but taking in consideration the possibility of the deal failure and the risk of sanctions return, those numbers would probably progressively increase.

Of course, the mentioned tendency can't be regarded as crucial in undermining the NPT regime, but it is one of the many stones which the present decade has damaged more or less successfully in a fence of the global regime.

The growing of NW role as a policy tool. In September this year the official representative of Russian ministry of foreign affairs explained the global denial of the nuclear arsenals — as a «non-serious and even an irresponsible step». The reason is that «nuclear weapons are objectively one of the pillars of international security» [10]. In fact it was the summing up of the Russian worldview based on the assessment of nuclear weapons as a background for Russian uprising.

Today Russia is waging sort of a Cold War with the West for the restoration of its greatness, as it perceives it. And in this war nuclear brinkmanship presents the important element of the strategy: to restore the division of Europe for the spheres of influence as it was during the times of the Soviet Union.

After the breakup of the Soviet Union Russia found itself in the total economic decline, the drastic loss of influence in the world and social collapse. The only two elements which kept it still superpower's conscience at the level of greatness were superpower nuclear arsenal and the permanent place at the Security Council, but the later was similar to the French and British and the Chinese positions. At the meantime nuclear weapons remained on the level of the assured destruction with the world hegemon, the United States. So, it is not surprising that a decade later when Russia started gradually to recover from the economic and social hardships the first which dictated it «the appropriate behavior» was nuclear arsenal. It was at once after Russian political

defeat over Kosovo, so the first revanchist ambitions were embodied into the text of the Military Doctrine 2000, which in fact, being slightly changed in the later Military doctrine versions is still viable for Russian nuclear policy. The idea to use nuclear weapons in the situations «critical for the national security», prescribing it for the regional conventional war was the main novelty of the doctrine. Later the West called it «the escalation for de-escalation strategy», as nuclear weapons were aimed to deter any strong power to interfere in Russia's conflict with its neighbors [5]. In 2014 Moscow changed the conditions of the nuclear weapons use to «when the existence of the state is under threat», still not clarifying the character of the threat. While, talking to the experts it is quite possible to understand that «the existence of the Russian state» is also a very wide term, which, for example, may be attributed even to the attempts of NATO and Ukraine to bring back Crimea by the threat of force [17].

Moreover, one should not forget about the concept of the limited strategic nuclear strikes, which was developed by the Russian ministry of Defense in 2003 and in spite of its absence in the texts of the official Russian doctrines in 2010 and 2014 has never been officially denied. To some extent the situation can be even more complicated as Russian nuclear forces are usually deployed together with the conventional ones, so any military attack over conventional Russian forces might be easily interpreted by the Russian authorities as the strategic counterforce strike, causing a nuclear response. The credibility of this option can be emphasized by the fact that Russian RS-28 «Sarmat» ICBM which is to be deployed in the next couple of years in fact by design is not supposed to survive the nuclear attack, therefore can be considered as a first strike weapon [15].

One can suggest that Russia enjoys this sort of nuclear ambiguity, having in mind the «threat which leaves something to chance» and therefore makes the opposite side to be much more cautious than it could be out of this threat.

Describing the importance of nuclear weapons for Russia Sergey Karaganov directly points out that in 1990 when Russia actually denied nuclear deterrence, it got conflicts in Iraq, Libya, Syria, namely the former sphere of influence of the Soviet Union. Still in 2010 using nuclear coercion Russia «stopped the expansion of the Western allies in Crimea ... and blocked the chain of the regime changes» [2]. So, in fact Russia regards nuclear weapons as basic and indispensable element of its influence.

Mainly this and the fact that regional war stayed among the cases of the potential nuclear weapons use along with the intimidating nuclear rhetoric and the intensive testing/deployment of arms permitted to regard nuclear weapons as a primary tool of Russian coercive policy towards the West.

This decade was also marked with the uprising of the relatively new nuclear actor which is North Korea. Namely, Pyongyang honestly tried to join the nuclear club since 2003 when it had abandoned the NPT still it took the state about a decade to prove the existence and the efficiency of its nuclear weapons. In fact, the range of aggressive signals Pyongyang sends to the word can even compete with the Russian ones at least in the dimension of nuclear

and missiles testing and the attempts to prove the United States that they are also vulnerable in the face of Korean nascent nuclear arsenal.

The main question here is what stands behind the aggressive rhetoric and the increasing range of nuclear testing. Does North Korea follow the Russian path, understanding that nuclear weapons remain the most effective shield for the regime, even the one who is trying to change the world map?

Most of researchers conclude that the primary motivation of the DPRK is the survival of its regime, which started feeling itself very vulnerable after the overthrow of Hussein and Kaddafi. There is also an understanding that Pyongyang has the ambition to raise its political weight to wage more equal dialogue with the United States.

Still the main question is what are the long standing aims of the regime? Will it stop at the self-preservation or keep strengthening its positions to go further, towards the strategic goal of two Koreas unification? Trying to understand the aims of North Korea it's probably worth of not forgetting that states goals usually vary from the basic ones such as the regime survival up to those embedded in their constitutions and worldviews.

In particular, there is an idea that for Russia of 1990th nukes played an existential role, as otherwise the interference of the West into its external conflicts such as war with Chechnya was imminent. The decade of 2010 has become the time when Russia started to argue and to take over its former spheres of influence.

Following this logic, DPRK may also start from enhancing its basic survival by deterring the enemies attack but later follow strengthening its military positions in the region to finish with the two Koreas reunification. In November 2017 the US administration interpreted the North Korea latest belligerent activities as the tool «to fundamentally change the status quo. Its primary goal... is to reunify with South Korea» [2]. In fact this is a very logical conclusion, as the idea of the final two Koreas unification is marked also in the Constitution of the North Korea.

Probably it doesn't mean that Pyongyang will pursue this goal as a short term one, while it is possible to expect that if ever the DPRK regime would acquire cart blanche to keep its nuclear weapons the next steps might be directed towards the reunification which will be the strongest test for the credibility of the US extended deterrence.

North Korea «can provoke a conflict in South Korea and then they can just basically put an ultimatum to the United States telling the Americans that if they get involved, they are going to basically get a North Korean retaliation strike», says Daniel Pinkston [11]. The expert also points out that the ultimate goal of the DPRK is the unification of the Korean peninsula on Pyongyang's terms to be recognized as a sole Korean state.

The other thing is to what extent these goals can become realistic and what measures the United States would have to use to contain North Korea from its prospective aggression. There is an experience of Pakistan who even with nuclear weapons failed to succeed in its revisionist objectives to join Kashmir. Still Pakistan was confronted with nuclear weapons and also conventionally

more superior India. So, the North Korean nuclear challenge can be potentially balanced by the regional deployment of the US tactical nukes in South Korea and Japan as it was during the Cold war. The alternative variant is to keep the nuclear-capable bombers at Guam at high alert, which would still mean the return of nuclear deterrence to the world stage as the indispensable element of the security architecture [18, p.82]. This situation might theoretically work still the outcome for the future of nuclear disarmament (and the NPT regime in this regard) would be disappointing enough. All of the mentioned things mark the returning of nuclear weapons back to the stage as the active element of the international politics.

In sum, the tendency of reviving the coercive function of nuclear weapons used by Russia in 2014 might have the grave consequences for the NPT. First and foremost it adds political utility to nuclear weapons. This tradition was considered to fade away after the end of the Cold war when nuclear weapons started to look as more a symbolic than a political tool, pushing many to call them obsolete. So, since 2014 the practical demonstration of the nuclear coercion at play to a certain extent restored the reputation of nuclear weapons as the useful element of the hard power. On its own way North Korea might become the first who tried (and possibly would try) to implement the coercive experience of Russia, while those efforts would need the consistent response from the United States to keep the status quo. Most possibly this response will be also connected with deployment of nuclear weapons as the credible tool of deterrence of North Korean ambitions. Therefore the new century might successfully follow the traditions of the Cold war, where most of dividing lines between the military blocks and the opponents were drawn by nuclear weapons. The principal difference will be in the growing number of the nuclear actors and the consequent multiplication of the deterrence systems with the following complication and confusion of the deterrence interactions leading to the risk of inadvertent nuclear escalation.

The International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. Besides the growing role of nuclear weapons in one side of the world there is a completely opposite tendency, in the other. The first international attempt to delegitimize nuclear weapons as a tool of politics is currently on its way. Its roots come from the success of the Ottawa Treaty (1997) which managed to be very efficient in stigmatizing and banning anti-personnel landmines. Inspired by this initiative the International Physicians for the Prevention of Nuclear War (the authors of the Ottawa Treaty) in 2006 launched the International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN) [14]. The main idea was following the example of the Ottawa Treaty to underline the inhumane character of the nuclear weapons, stigmatizing them similar to the land mines.

The ICAN efforts ended up with the long expected event — the signing of the UN Treaty over the Prohibition of Nuclear Weapons which has opened for signature on 20 September, 2017.

First time in the history the treaty has forbidden states not only possess nuclear weapons, but also «allow any stationing, installation or deployment of any nuclear weapons ...in its territory» (Art 1.g), «to use or threaten with

nuclear weapons use» (Art.1. d) and to «...receive any assistance from anyone to engage in any activity... prohibited under this Treaty» [20]. Therefore the Treaty is forbidding not only the use of nuclear weapons, but even the nuclear sharing policy and the nuclear deterrence which is considered to be one of the most influential policies in the years of the Cold War. Still, trying to introduce such revolutionary developments in the international affairs, the Nuclear Ban Treaty presents quite a contradictory event for the nonproliferation regime.

First of all the Treaty looks weak as for the mechanism of verification it is referring to. In particular it reminds «competent international authority designated pursuant to paragraph 6 of this Article for the purpose of verifying the irreversible elimination of its nuclear-weapon», the body which is to be formed in the future. One of the biggest problems that this body won't be built on the universal ground not including most of the states having an expertise in the nuclear weapons programs, except South Africa, who can't probably form the international verification body on the unilateral ground.

Secondly, it forbids the idea of nuclear deterrence, thus closing the doors for the non-nuclear states who base their security at their allies' nuclear umbrella as well as the doors of the conference on disarmament as the forum of expressing different positions.

And thirdly, it sounds a bit outdated in a way of addressing concerns.

The Nuclear Weapons Ban Treaty is something which should have been introduced in the middle of XX century, right after the bombings of Hiroshima and Nagasaki, when the antihuman character of nuclear weapons was more than obvious. It happened only 72 years later moreover it happened in the world where nuclear weapons have never been applied any time again. This situation is very different from the situation with conventional weapons, which cause many deaths every day all over the planet.

In this connection the probability of NBT to follow the destiny of the Ottawa Treaty looks bleak enough. On one hand nuclear weapons does not bring the regular direct damage to the humans as the land mined did, but on the other the land mines had never had the reputation of the weapons, eager to influence directly the results of the war. And what is more important, the weapons able to avoid the war by their overwhelming deterrent effect.

The greatest opportunity the Nuclear Weapons Ban Treaty introduces is the establishing of the international norm, forbidding nuclear weapons. Still the conditions and the situation in which the Treaty was introduced are mostly demonstrating the fact how the commonly accepted moral norm lacks credibility for the international politics. Meanwhile the number of the Treaty signatures — just 53, while among the parties signed there was no Japan, who actually suffered from nuclear weapons, neither Ukraine who, as we mentioned earlier presents one of the loudest cases of nuclear disarmament. Moreover, among those 53 states who signed the Treaty, only 3 states have ratified it at the moment. The reason is probably the strongest belief in nuclear deterrence. Japan relies on the extended deterrence of the United States, which has become even more vigorous for the state since the nuclear

awakening of the North Korea. Ukraine demonstrates its solidarity with the extended deterrence of NATO and the full lack of confidence towards the international treaties. Both Sweden and Switzerland still haven't gained the support of their parliaments. Unfortunately this is the situation when common moral norms value is neglected in favor of the value of deterrence gives the worst prospective not only for the real implementation of the TPNW, but also for the legitimacy of the Article 6 of the NPT.

Moreover, TPNW tries to take the disarmament lead from the NPT, referring to «the slow pace of nuclear disarmament» and suggesting the better alternative for those states who consider the NPT not equal and not moral enough. In spite of the fact that the Treaty was presented as the attempt to strengthen the NPT norms there is no article obliging its members to join the Nonproliferation Treaty. Therefore it actually presents not the support, but the «extra blow to the NPT, already weakened» [4]. The Ban Treaty forms the alternative reality for the NPT, which would be not strengthened but weakened because of the fact that the new Treaty provides more equal opportunities for the members, here demonstrating its obvious superiority over its predecessor. In this situation the Ban Treaty presents the form of a protest over the NPT, which considering all other challenges is probably not an appropriate moment.

The weakest feature of the NPT as it is built is the spirit of inequality, but on the other hand the different conditions, provided to the different states to certain extent reflect different interests of the states. Therefore the NPT turned to be able to align the realistic perceptions of the nuclear states and the allied nations with the liberal institutional agenda of the non-nuclear states.

The Nuclear Ban Treaty does not consider this variety of the states' basic conditions, therefore stands contradictory to the existing international system.

Nuclear Ban Treaty forbids nuclear deterrence as the policy, therefore leaving no place for the nuclear sharing policy within NATO as nuclear alliance. This situation might be really dangerous not for such authoritarian states as Russia or North Korea, but for the democracies such as Netherlands, Great Britain or France, where the political development is defined by the public opinion and support. So, hypothetically the more democratic and equal Ban Treaty might create «the norms cascade» while more and more democracies will join it eroding the NPT from inside by changing the positions of the core nuclear states [24]. Of course the denomination of nuclear deterrence is the good news for the supporters of TPNW meanwhile it will progressively weaken the NPT, the later as insufficient and double-standard agreement, as nuclear deterrence is invisibly embedded into the Treaty text. At the same time it won't be able to take the nuclear sword away from the hands of the authoritarian states [6].

Moreover, the risk of Ban Treaty introduction is that it may polarize both communities of the nuclear disarmament believers and the nuclear deterrence advocates. As the result, on one hand it will create «the forum-shopping»,

when certain states will consider joining the nuclear weapons ban treaty as the enough nonproliferation measure, therefore eroding the NPT [5]. And on the other the norm of nuclear disarmament will be subjected to the Ban Treaty supporters, while the NPT will be transferred into a Treaty of the deterrence policy, again leaving the ideals of disarmament far away behind. This situation will hardly be useful for the credibility of the nonproliferation as a norm as it will be deprived of its universality as based on the global balance of interests.

In sum, the world might find itself facing two options, while both of them are not attractive for the nonproliferation in general. On one hand it can be a split between the fading NPT and the Treaty, turning to be powerful enough to challenge the NPT but not as comprehensive to become global. As the result both treaties won't have a comprehensive effect, while pushing the states to stay away from the nonproliferation security architecture.

Still the highest probability is that Ban Treaty won't be able to become a full-fledged document, leaving this function to NPT while its ineffectiveness will prove the incompatibility of morale with politics, bringing the general disappointment in the high moral values embedded in the NPT.

Conclusions. During its history the regime of nuclear nonproliferation survived many challenges and managed to stand. Probably the main reason is the fact that the Treaty itself is formed at the balance of interests combining security concerns of nuclear states and their allies with the assurances for the non-nuclear ones. Therefore the NPT regime presents the sort of the compromise between the interests and the principles being flexible enough to satisfy most of its parties.

The later decade presents the number of challenges which altogether run the risk to weaken the NPT due to the range of contradictory tendencies:

1. One of the key security problems today is the progressing discrepancy between the actual current development of the security environment and its formal security structure, lagging behind. Being formed during the Cold War those security structure is mostly standing at the bipolar system of the international relations while the new system shows more and more multipolarity. As the result the security structure suffers from not only the lack of efficiency, but also the lack of credibility, which is demonstrated in the multiple international crisis tendencies. To some extent it is possible to understand as the NPT regime presents one of the showcases of the gradual IR system decline resulting from the incompatibility of the obvious security environment and its formal structures.

2. The weakening of the mechanism of assurances, which NPT regime gives to a state in exchange to keeping the nonproliferation path. The experience of Ukraine and Iran showed that the normative power of the NPT and the based on treaties is limited enough, at least in cases where the interests of the powerful states were involved. As the result the dynamic of the public opinion showed certain increase of the pronuclear moods as well as the general disappointment in the power of the NPT regime. The latter is probably more important as it shows the limitations of the regime where it comes to the hard

power issues, eroding the idea of norms protection, provided by the liberal theories of international relations such as the NPT regime. As the result the mentioned cases may lay the ground for the decreasing credibility of the NPT as the security mechanism for those states who were seeing them protected by the assurances system, provided within the regime.

3. This situation is significantly aggravated by the relative effectiveness of the nuclear coercion/ deterrence policy, demonstrated by such states as Russia. Being able to annex the Crimea (to certain extent due to the coercive power of its nuclear weapons) Moscow showed the undeniably inspiring example to the states, having nuclear option in mind and already experienced the practical value of the nuclear choice bargaining. In particular, North Korea who «experimented» with the nuclear blackmail during the last two decades could not miss this chance. Besides the obvious benefits of regime preservation nuclear coercion might become a very tempting perspective for the Pyongyang in the future while cherishing the plans of two Koreas unification. And in spite of the fact that this may become the issue of the distant future, the necessity to build the strategy upon the future challenges will dictate the United States the expediency of using the nuclear counterweight at the Korean Peninsula and/or in the region. As the result the revival of nuclear deterrence as the active element of power projection in the XXI century makes the ideals, embedded in the NPT not as viable as it seemed at the end of the Cold war.

4. Moreover the appearance of the new Ban Treaty, trying to take a lead from the NPT in the field of nuclear disarmament and providing quite an unequivocal framework for this runs the risk to undermine moral positions of the NPT, showing its weak points such as: purely non-egalitarian character and the support of the nuclear deterrence as the norm in international politics. As the result the world might witness the split between the proponents of the Ban Treaty not only among non-nuclear states, but even among those nuclear who consider it more fair and those in favor of the NPT, supporting the norms of deterrence. In sum, the moral authority of the NPT will be undermined and it will turn into the treaty of the nuclear states and those protected by their nuclear shields. On the other hand there will be a club of the disarmament supporters, having a moral superiority, but lacking the universality because of the NPT deterrence supporters. And there will be the third way of the no-treaty states such as India, Pakistan and Israel, who having nuclear weapons do not break any international regime and are not politically engaged. At the end, while having not universally accepted regime, more and more states might prefer to follow that third way of «non-alignment» with the NPT or the Ban Treaty while burring the global architecture of nonproliferation.

References

1. Arbatov, A. «Beyond the Nuclear Threshold: Russia, NATO, and Nuclear First Use ELN Issue Brief: Arms Control.» *Europe an leadership network*. October, 2017. Accessed April, 2017. <https://www.europeandleadershipnetwork.org/wpcontent/uploads/2017/10/Beyond-the-Nuclear-Threshold.pdf>;
2. Arbatov, A. and Acton, J. «Non-Nuclear Weapons and the Risk of Nuclear War: A Russian Perspective.» *Carnegie Endowment for International Peace*. Wednesday, November 29, 2017. Accessed March 7 2018. <http://carnegieendowment.org/2017/11/29/non-nuclear-weapons-and-risk-of-nuclear-war-russian-perspective-event-5762>
3. Bujerin, M. «Iran, Ukraine, and the global nuclear order.» *Krytyka*. August 12, 2015. Accessed August 12, 2015. <https://krytyka.com/en/articles/iran-ukraine-and-global-nuclear-order>
4. Davis Gibbons, Rebekka. «The Nuclear Ban Treaty, How Did We Get here, What Does It mean for the United States?» *War on the rocks*. July 14, 2017. Accessed July 14, 2017. <https://warontherocks.com/2017/07/the-nuclear-ban-treaty-how-did-we-get-here-what-does-it-mean-for-the-united-states/>
5. Davison D., Poll. «Iranian Public Souring On Nuclear Deal, Rouhani.» *Lobe Log*. November 1 2017. Accessed November 1 2017. <https://lobelog.com/poll-iranian-public-souring-on-nuclear-deal-rouhani/>;
6. De Champchesnelle T. Vers L'interdiction des armes nucleaires ? Autor de L'attribution du prix nobel de la Paix a L'ong Antinucleaire ican.» *Defense.gouv.fr*. 2017. Accessed January 5, 2018. http://www.defense.gouv.fr/content/download/519522/8724411/file/NR_IRSEM_n49_2017.pdf
7. Interview of President Putin. Krym: vozvrashhenie na Rodinu. Accessed March, 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=t42-71RpRgI>
8. «Iran to pursue «new path» if Trump ends the nuclear deal.» *Iran daily*. Accessed September 20, 2017. <http://www.iran-daily.com/News/200922.html?catid=3&title=200922>;
9. Joint Comprehensive Plan of Actions, Vienna. 14 July, 2015. Accessed October, 2017. <https://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf>
10. Kamp, K. H. Nuclear Implications of the Russian-Ukrainian Conflict, 'NATO Response to Hybrid Threats.' Ed. By G. Lasconjarias AND J. Larsen, NDC, 2015.
11. Karaganov, Sergey. «O novom yadernom mire. Kak ukrepit' sderzhivanie i sokhranit' mir.» *Rossiya v global'noj politike*. April 4, 2017. Accessed November 21, 2017. <http://www.globalaffairs.ru/number/O-novom-yadernom-mire-18644>
12. Knopf, J. W. Security Assurances and Nuclear Nonproliferation. Stanford: Stanford University Press, 2012.
13. Kostenko, Yu. Istoriya yadernogo rozzbroyennya Ukrayiny'. K.: Yaroslaviv Val, 2016.
14. Meixler, Eli. «Can a North Korean Missile Hit the U. S.? Here's What the Experts Say.» *Time*. November 29, 2017. Accessed November 29, 2017. <http://time.com/5040388/north-korea-icbm-missile-launch-mainland-us/>;
15. MID RF: zapret yadernogo oruzhiya protivorechit natsional'nym interesam Rossii.» *Kommer-sant*. Accessed October 5, 2017. <https://www.kommersant.ru/doc/3409219>
16. Mount A. and Nephew R. «A Nuclear weapons ban should first do no harm to the NPT.» *The Bulletin of the Atomic Scientists*. March 7th, 2017. Accessed march 7, 2017. <https://thebulletin.org/nuclear-weapons-ban-should-first-do-no-harm-npt10599>
17. Nuclear Posture Review, February 2018. Accessed February 15, 2018. http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2018/US_Nuclear_Posture_Review_Feb2018.pdf ;
18. Panda, A. and Narang, V. «North Korea and the Lessons From Pakistan.» *War on the Rocks*. Accessed November 21, 2017. https://www.realcleardefense.com/2017/11/21/north_korea_and_the_lessons_from_pakistan_298411.html
19. Pifer, S. «The Budapest Memorandum and the US Obligations.» *Brookings*. December 4, 2014. Accessed December 4, 2014. <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/12/04/the-budapest-memorandum-and-u-s-obligations/>;
20. Sagan, S. D. «The Korean Missile Crisis. Why deterrence is still the Best Option.» *Foreign Affairs*. November-December 2017.

21. Stavlenyya gromadyan do vstupu v NATO i inshy'x py'tan' bezpeky'. *Fond Demokraty'chni iniciaty'vy' imeni Il'ka Kury'chiva*. Accessed December, 2016. <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/stavlenyya-gromadjan-do-vstupu-v-nato-i-inshih-pitan-bezpeki.htm>
22. Tertrais B. «Russia's Nuclear Policy: Worrying for the Wrong Reasons.» *Survival*. (60:2) 2018.
23. Trilling, D. «Polling Iran: What do Iranians Think?» *Journalist's Resource*. Accessed October 17, 2017. <https://journalistsresource.org/studies/politics/ads-public-opinion/polling-iran-iranians-public-opinion-data>
24. UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons.» *ICAN*. Accessed October 20, 2017.
25. Yost D. «The Budapest Memorandum and Russia's Intervention in Ukraine.» *International Affairs*. (91/3). 2015: 31-51.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2018

Список використаної літератури

1. Arbatov A. Beyond the Nuclear Threshold: Russia, NATO, and Nuclear First Use ELN Issue Brief: Arms Control. *Europe an leadership network*. October, 2017. URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wpcontent/uploads/2017/10/Beyond-the-Nuclear-Threshold.pdf> (дата звернення: квітень, 2017).
2. Arbatov A., Acton J. Non-Nuclear Weapons and the Risk of Nuclear War: A Russian Perspective. *Carnegie Endowment for International Peace*. 29 november 2017. URL: <http://carnegieendowment.org/2017/11/29/non-nuclear-weapons-and-risk-of-nuclear-war-russian-perspective-event-5762> (дата звернення: 7.03.2017).
3. Bujerin M. Iran, Ukraine, and the global nuclear order. *Krytyka*. 12 august, 2015. URL: <https://krytyka.com/en/articles/iran-ukraine-and-global-nuclear-order> (дата звернення: 12.08.2015).
4. Davis Gibbons R. The Nuclear Ban Treaty, How Did We Get here, What Does It mean for the United States? *War on the rocks*. 14 july 2017. <https://warontherocks.com/2017/07/the-nuclear-ban-treaty-how-did-we-get-here-what-does-it-mean-for-the-united-states/> (дата звернення: 14.07.2017).
5. Davison D. Iranian Public Souring On Nuclear Deal, Rouhani. *Lobe Log*. 1 november 2017. URL: <https://lobelog.com/poll-iranian-public-souring-on-nuclear-deal-rouhani/> (дата звернення: 1.11.2017).
6. De Champchesnelle T. Vers L'interdiction des armes nucleaires ? Autor de L'attribution du prix nobel de la Paix a L'ong Antinucleaire ican. *Defense.gouv.fr*. 2017. URL: http://www.defense.gouv.fr/content/download/519522/8724411/file/NR_IRSEM_n49_2017.pdf (дата звернення: 5.01.2018).
7. Interview of President Putin. Krym: vozvrashhenie na Rodinu. 23 march 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t42-71RpRgI> (дата звернення: березень, 2018).
8. Iran to pursue «new path» if Trump ends the nuclear deal.» *Iran daily*. 20 september 2017. URL: <http://www.iran-daily.com/News/200922.html?catid=3&title=200922> (дата звернення: 10.09. 2018).
9. Joint Comprehensive Plan of Actions, Vienna. 14 july, 2015. URL: <https://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf> (дата звернення: 11.10. 2018).
10. Kamp, K. H. Nuclear Implications of the Russian-Ukrainian Conflict, 'NATO Response to Hybrid Threats.' Ed. By G. Lasconjarias AND J. Larsen, NDC, 2015. 313 p.
11. Karaganov S. O novom yadernom mire. Kak ukrepit' sderzhivanie i sokhranit' mir. *Rossiya v global'noj politike*. 4 aprel 2017. URL: <http://www.globalaffairs.ru/number/O-novom-yadernom-mire-18644> (дата звернення: 21.11.2017).
12. Knopf J. W. Security Assurances and Nuclear Nonproliferation. Stanford: Stanford University Press, 2012. 412 p.
13. Kostenko Yu. Istoriya yadernogo rozzbroyennya Ukrayiny'. K.: Yaroslaviv Val, 2016. 212 p.
14. Meixler E. Can a North Korean Missile Hit the U. S.? Here's What the Experts Say. *Time*. 29 november 2017. Accessed November 29, 2017. URL: <http://time.com/5040388/north-korea-icbm-missile-launch-mainland-us/> (дата звернення: 29.11.2017).

15. MID RF: zapret yadernogo oruzhiya protivorechit natsional'nym interesam Rossii. *Kommersant*. 5 october 2017. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3409219> (дата звернення: 5.10.2017).
16. Mount A., Nephew R. A Nuclear weapons ban should first do no harm to the NPT. *The Bulletin of the Atomic Scientists*. March 7th, 2017. URL: <https://thebulletin.org/nuclear-weapons-ban-should-first-do-no-harm-npt10599>. (дата звернення: 07.03.2017).
17. Nuclear Posture Review. February 2018. URL: http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2018/US_Nuclear_Posture_Review_Feb2018.pdf (дата звернення: 15.02.2018).
18. Panda A., Narang V. North Korea and the Lessons From Pakistan. *War on the Rocks*. URL: https://www.realcleardefense.com/2017/11/21/north_korea_and_the_lessons_from_pakistan_298411.html (дата звернення: 21.11.2017).
19. Pifer S. The Budapest Memorandum and the US Obligations. *Brookings*. 4 december 2014. URL: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/12/04/the-budapest-memorandum-and-u-s-obligations/> (дата звернення: 04.12.2014).
20. Sagan S. D. The Korean Missile Crisis. Why deterrence is still the Best Option. *Foreign Affairs*. November-December 2017.
21. Stavlennya gromadyan do vstupu v NATO i inshy'x py'tan' bezpeky'. *Fond Demokraty'chni initsiaty'vy' imeni Il'ka Kury'chiva*. 22 december 2016. URL: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/stavlennja-gromadjan-do-vstupu-v-nato-i-inshih-pitan-bezpeki.htm> (дата звернення: грудень 2016).
22. Tertrais B. Russia's Nuclear Policy: Worrying for the Wrong Reasons. *Survival*. 2018. № 60 (2). P. 13-19.
23. Trilling D. Polling Iran: What do Iranians Think? *Journalist's Resource*. Accessed October 17, 2017. URL: <https://journalistsresource.org/studies/politics/ads-public-opinion/polling-iran-iranians-public-opinion-data> (дата звернення: 17.10.2016).
24. UN Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons.» *ICAN*. 20 october 2017.
25. Yost D. The Budapest Memorandum and Russia's Intervention in Ukraine. *International Affairs*. 2015. № 91 (3). P. 31-51.

П. А. Сіновець

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ВОРОГ БІЛЯ ВОРИТ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ТА АРХІТЕКТУРА РЕЖИМУ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Резюме

Останнє десятиліття стала критичною для режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Очевидні три основні тенденції, які помітно підривають стабільність режиму ДНЯЗ на сучасному етапі.

По-перше, це криза гарантій безпеки, що даються державам в обмін на їх ядерне роззброєння або утримання від ядерного вибору. З 2014 року така тенденція наростає. З одного боку, в 2014 році світ став свідком порушення Будапештського меморандуму Росією шляхом анексії Криму і продовження гібридної війни на Донеччині. З іншого, вихід США зі Спільного плану дій з Іраном фактично поклав кінець існуванню СВПД і відповідно в черговий раз продемонстрував хиткість гарантій, даних державі з метою її денуклеаризації під егідою режиму ДНЯЗ.

По-друге, зростання ролі ядерної зброї як елемента політичного тиску на прикладі Російської Федерації, для якої даний вид озброєнь сьогодні це не атрибут війни, а елемент повернення політичного престижу шляхом шантажу й утримання НАТО від відновлення порушеного Москвою status quo. Своєрідно російський шлях намагається повторити КНДР, розуміючи, що ядерний козир може стати не тільки запорукою виживання політичного режиму Пхеньяну, але і в подальшому створити основу для об'єднання Корейського півострова під егідою одного центру сили. Як результат, ядерна зброя набуває роль ключового елемента діалогу між КНДР і США, що, врешті-решт, здатне спонукати Вашингтон на розгортання своїх ядерних озброєнь в регіоні.

По-третє, поява Договору про заборону ядерної зброї (ДЗЯЗ), який пропонує шлях, альтернативний ДНЯЗ, що не тільки безпосередньо заявляє про неефективність останнього, а й загрожує розколотися його шляхом відвертої демонстрації дискримінаційного характеру документа. Як результат, очікувано зниження довіри до ДНЯЗ на тлі недостатнього підтримання ДЗЯЗ, що зрештою призведе до делегітимізації обох і вакууму договірної бази в сфері обмеження розповсюдження ядерної зброї і технологій.

Ключові слова: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Договір про заборону ядерної зброї (ДЗЯЗ), Будапештський меморандум, Російська Федерація, Північна Корея, ядерний примус, стримування.

П. А. Синовец

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, г. Одеса, 65058, Україна

ВРАГ У ВОРОТА: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И АРХИТЕКТУРА РЕЖИМА НЕРАСПРОСТРАНЕНИЯ

Резюме

Нынешнее десятилетие представляет собой достаточно критическое время для режима нераспространения ядерного оружия. Очевидны три основные тенденции, которые заметно подрывают стабильность режима ДНЯО на современном этапе.

Во-первых, это кризис гарантий безопасности, дающихся государствам в обмен на их ядерное разоружение либо воздержание от ядерного выбора. С 2014 года такая тенденция нарастает. С одной стороны, в 2014 году мир стал свидетелем нарушения Будапештского меморандума Российской Федерацией путём аннексии Крыма и продолжения гибридной войны на Донбасе. С другой, выход США из Совместного плана действий с Ираном фактически положил конец существованию СВПД и соответственно в очередной раз продемонстрировал шаткость гарантий, данных государству с целью его денуклеаризации под эгидой режима ДНЯО.

Во-вторых, возрастание роли ядерного оружия как элемента политического давления на примере Российской Федерации, для которой данный вид вооружений сегодня это не атрибут войны, а элемент возвращения политического престижа путём шантажа и удержания НАТО от восстановления нарушенного Москвой status quo. Своёобразно российский путь пытается повторить КНДР, понимая, что ядерный козырь может стать не только залогом выживания политического режима Пхеньяна, но и в дальнейшем стать основой для объединения Корейского полуострова под эгидой одного центра силы. Как результат, ядерное оружие приобретает роль ключевого элемента диалога между КНДР и США, что, в конце концов, способно побудить Вашингтон к развёртыванию своих ядерных вооружений в регионе.

В-третьих, появление Договора о запрещении ядерного оружия (ДЗЯО), который предлагает путь, альтернативный ДНЯО, не только напрямую заявляет о неэффективности последнего, но и угрожает расколоть его путём откровенной демонстрации дискриминационного характера документа. Как результат, ожидаемое снижение доверия к ДНЯО на фоне недостаточного пиетета к ДЗЯО, что в конце концов приведёт к делегитимизации обоих и вакууму договорной базы в области ограничения распространения ядерного оружия и технологий.

Ключевые слова: Договор о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО), Договор о запрещении ядерного оружия (ДЗЯО), Будапештский меморандум, Российская Федерация, Северная Корея, ядерное принуждение, сдерживание.

УДК 327.56[(4-672ЄС):(477)]

І. В. Максименко

к. політ. н., доцент,

кафедра міжнародних відносин,

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

Тел.: 0482–63–32–59

E-mail: maksymenko.iryana@onu.edu.ua

ORCID iD: <http://orcid.org/0000–0003–1331–5485>

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2\(31\).144310](http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2(31).144310)

**ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИЗ ТА КОНФЛІКТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ
БЕЗПЕКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС ТА УКРАЇНИ**

Співробітництво між Україною та ЄС у сфері безпеки займає важливе місце в двосторонніх відносинах з урахуванням взаємної зацікавленості сторін. Одним з напрямків співробітництва є врегулювання криз та сприяння мирному врегулюванню конфліктів. У статті досліджуються дуалістичність цього виміру співробітництва, зокрема аналізуються ситуації, коли Україна сама потребувала допомоги ЄС у врегулюванні кризових ситуацій; наводяться приклади участі представників України в місіях та операціях ЄС з врегулювання криз. Розкриваються підходи ЄС та внесок ЄС у врегулювання таких кризових питань, як процес ядерного роззброєння України, події Майдану у 2004 р., а також політична криза наприкінці 2013 р. та українсько-російський конфлікт. У висновках розглянуто перспективи подальшого співробітництва, зокрема можливості ЄС сприяти відновленню територіальної цілісності та суверенітету України, наголошується на важливості подальшого співробітництва Києва та Брюсселя в цьому напрямку.

Ключові слова: співробітництво, безпека, криза, конфлікт, Україна, ЄС.

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності Україна зайняла одне з важливих місць серед безпекових пріоритетів зовнішньої політики Європейського Союзу. Схиляючись до думки, що Україна може стати джерелом загроз та небезпек, ЄС обрав курс на залучення Києва до діалогу в рамках реалізації концепту досягнення миру через інтеграцію та кооперацію.

З метою долання такого сприйняття, що вочевидь заважало б встановленню довіри та розвитку партнерства, лідери України в перших офіційних документах визначили імперативом зовнішньої політики міжнародне співробітництво з метою зміцнення загального миру і міжнародної безпеки. Протягом перших років незалежності Україна підтвердила свій статус активного учасника в рамках ООН, здобула членство в Нараді з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ/ОБСЄ), а також стала налагоджувати діалог з НАТО та Європейським Союзом. Однак, в умовах проголошеного курсу на позаблоковість, контакти з Північноатлантичним Альянсом мали обмежений характер. Більш перспективним в такій ситуації вигля-

дало зближення з ЄС, який у зовнішній та безпековій політиці спирався на ті самі принципи, що були близькі українській стратегічній культурі: «безпека для себе через безпеку для всіх», відкритість до кооперації та мирного співіснування, врегулювання протиріч та конфліктів виключно мирними засобами [17]. В умовах реалізації курсу на включення України як інтегрованої частини до європейської політичної (і в тому числі зовнішньополітичної, безпекової, економічної, правової тощо) єдності співробітництво у сфері врегулювання криз та конфліктів виступало одним з найважливіших інструментів ідентифікації української держави як надійного безпекового партнера та посилення ролі України в сучасній міжнародній безпековій системі на глобальному та регіональному рівнях.

Аналіз попередніх досліджень. Співробітництво між Україною та ЄС є одним з питань, що постійно досліджується, зважаючи на пріоритетність цього напрямку для внутрішньої та зовнішньої політики Української держави. Переважна більшість публікацій пов'язана із вивченням трансформаційних змін європейської безпеки та важливості для України бути активним контриб'ютором безпеки у постбіполярній системі. Безпековий сегмент двосторонньої взаємодії початку ХХІ ст. аналізується в нечисленних дослідженнях вітчизняних вчених та експертів, зокрема В. Бадріака, С. Божка, О. Снігир. Інтерес до цього питання зріс на тлі ревізійної політики Російської держави та появи нового джерела збройного конфлікту на теренах України (О. Александров, К. Заремба, Ю. Слюсаренко).

Водночас дуалістичність взаємодії ЄС та України з врегулювання криз залишилася поза увагою дослідників. З одного боку, Україна бере участь у заходах ЄС з врегулювання криз та конфліктів в різних країнах, а з іншого, за роки незалежності Україна сама виступала як реципієнт антикризового менеджменту Європейського Союзу. **Метою** даної статті є розкриття особливостей двоїстого характеру співробітництва між Україною та ЄС з врегулювання криз та конфліктів.

У цьому контексті доцільним уявляється аналіз наступних питань:

- якими були інтереси України та ЄС щодо співробітництва в сфері врегулювання криз та конфліктів та безпеки в цілому на початку взаємодії?
- за яких умов відбувалося залучення та якими були дії ЄС з врегулювання кризових ситуацій в Україні?
- якими є досягнення в антикризовому співробітництві сторін та які перспективи подальшої взаємодії України та ЄС в сфері врегулювання криз та конфліктів?

Дослідження базується на якісній **методології**, яка включає текстовий аналіз документів, матеріалів державних органів, виступів політичних діячів та робіт українських та закордонних вчених з міжнародних відносин та проблем безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про свої наміри «спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі УРСР в загальноєвропейському процесі та європейських структурах» керівництво Української республіки заявило у Постанові Верховної Ради УРСР «Про реалізацію Декларації про Державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин»

від 25 грудня 1990 року [18]. Саме тоді Україна потрапила в поле зору європейських спільнот не тільки через свої політико-географічні параметри, але й з урахуванням безпекових та ідейно-ідеологічних характеристик. Політико-географічні показники, зокрема значна площа держави, наявність вагомого демографічного, природно-ресурсного, науково-технічного та економічного потенціалу, перетворювали Україну на важливий елемент подальшого розвитку економічного, енергетичного та транспортно-транзитного напрямку політики ЄС. З іншого боку, складність завдань, які стояли перед молододержавою за відсутності належного досвіду самоврядування, прийняття та реалізації стратегічних планів розбудови держави та впровадження ринкових реформ, переводили Україну до категорії потенційних джерел небезпеки. Усі ці міркування визначали послідовний інтерес з боку Європейського Союзу до розвитку діалогу з молододержавою.

З іншого боку, Україна також була вкрай зацікавлена у розвитку всебічної співпраці з ЄС, який брав на себе відповідальність за безпеку та збереження миру в Європі. З одного боку, це мало сприяти міжнародному визнанню України, входженню її як партнера до нової системи міжнародної безпеки, скорішому заповненню вакууму безпеки в регіоні, викликаного розпадом СРСР. А з іншого боку, це мало створювати додаткові інструменти невійськової допомоги для проведення реформ у сфері національної безпеки та оборони, формування механізмів ефективного функціонування державних інститутів, у тому числі під час кризових ситуацій.

У розвитку антикризового співробітництва між Києвом та Брюсселем ми можемо умовно виокремити три етапи, що вирізняються причинами виникнення кризового стану. Водночас спільною рисою є той факт, що ЄС завжди присутній у процесах врегулювання кризових ситуацій в Україні, а серед наслідків його участі спостерігалось посилення співробітництва між Україною та ЄС у сфері безпеки, що розглядалось як запорука стабілізації та демократизації Української держави, попередження виникнення нових конфліктів або криз всередині країни.

Одним з перших факторів, який відкрив сторінку співробітництва сторін у сфері врегулювання криз, було успадкування Україною ядерної зброї після розпаду СРСР. Слід зазначити, що Євросоюз підтримав рішення Києва відмовитися від ядерної зброї та наголошував на важливості знищення арсеналів у мінімальні строки. Офіційно ЄС підкреслював необхідність не допускати поширення ядерної зброї через розділ радянського арсеналу між Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном, що розглядалось як загроза режиму ДНЯЗ. Втім, позиції країн ЄС базувалися на нерозумінні, хто нестиме відповідальність за безпеку зберігання та транспортування ядерних матеріалів; побоюваннях щодо збоїв у роботі радянських атомних реакторів, зокрема в Україні [1, с. 166] (посилаючись на Чорнобильську катастрофу) та щодо можливості виникнення локальних збройних конфліктів всередині цих нових ядерних країн та навіть між ними, які через географічну близькість мали б значний вплив на безпеку європейських країн. Цей страх був настільки сильним, що лідери ЄС назвали «кризою нероз-

повсюдження» спробу України отримати де-юре оформлені гарантії національної безпеки перш ніж ратифікувати Лісабонський протокол (травень 1992 р.) та приєднатися до ДНЯЗ як без'ядерна країна [2]. Саме тому ЄС разом із США безпечливо тиснув на Україну, використовуючи власні важелі, зокрема питання про підписання та ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво, що фактично започаткувало принцип «обумовленості» в політиці ЄС відносно України.

Ці події дали поштовх до формального включення України до сфери безпекових інтересів ЄС, що й відбулося за результатами засідання Ради міністрів ЄС у Брюсселі у грудні 1996 р. Цікавим є той факт, що рішення щодо України під назвою «План дій по Україні» було прийняте у фінальному документі без додаткового обговорення. Принципово новим було положення про посилення політичного діалогу та підтримку участі України в європейській архітектурі безпеки. Згідно із документом ЄС ставив перед собою мету, по-перше, вдосконалювати двосторонні контакти, в тому числі в рамках *ad hoc* зустрічей представників України з Трійкою Робочої групи з безпеки, які будуть сприяти розвитку України як стабільної, незалежної, демократичної, ринково орієнтованої, неядерної та із загальновизнаною територіальною цілісністю; по-друге, сприяти повному залученню України до розвитку комплексної європейської архітектури безпеки, у тому числі заохоченню до подальшого розвитку України до відносин та співпраці з європейськими та трансатлантичними організаціями безпеки; розвивати механізми співробітництва з Україною відповідно до нової моделі безпеки XXI століття; по-третє, сприяти підтримці регіонального та транскордонного співробітництва України з країнами Центральної Європи та Чорноморського регіону, зокрема в рамках Центральноєвропейської ініціативи та Чорноморського економічного співробітництва та за допомогою регіонального партнерства з країнами Центральної та Східної Європи [3].

У більш конкретному вигляді наміри ЄС включити Україну в загальноєвропейську систему безпеки були визначені в Резолюції Комісії ЄС 1997 р.: Україна, яка найближчим часом стане сусідом ЄС та НАТО, є найважливішим елементом стабільності в регіоні (окремо зазначена її важливість для безпеки та стабільності причорноморського регіону); займає ключову позицію у розвитку транс'європейської мережі (телекомунікації, енергетика та транспорт), утворюючи міст з Росією, Закавказзям та Центральною Азією; в рамках Програми «Партнерство заради миру», Хартії про особливе партнерство з НАТО (липень 1997 р.) та документу про співпрацю в сфері повітряного транспорту для підтримки Петербургських місій між Україною та ЗЄС (червень 1997 р.) має бути більш активно залучена до практичних механізмів співпраці, починаючи з місій Західноєвропейського Союзу, у спільному здійсненні відповідальності за збереження миру та стабільності [4]. Враховуючи ці та інші міркування, Г. Тітлі з Комітету зовнішньої, безпекової та оборонної політики Європарламенту, закликав Комісію та Раду ЄС розвивати політичний діалог з Україною ще до остаточної ратифікації Угоди про партнерство та співробітництво, а держави-члени, що є також членами ЗЄС, сприяти зближенню України з цією

організацією. Крім того, він наголошував на необхідності використовувати та розвивати можливості, запропоновані Хартією про особливе партнерство між НАТО та Україною [5].

Теза про важливість України та її поглибленого співробітництва з ЄС, що мала на меті попередження виникнення загроз безпеки та появи нових конфліктів у новій об'єднаній Європі, обговорювалася на зустрічах та закріплювалася у низці актів. Однак все це не допомогло попередити виникнення глибокої політичної кризи наприкінці 2004 р., яка стала несподіванкою для ЄС [6, с. 13]. На той час відносини між ЄС та Україною знаходилися у складному стані. Брюссель висловив розчарування як станом реформ в Україні, так і перебігом президентської кампанії. Зайнятий процесом адаптації нових членів, що офіційно приєдналися у травні 2004 р., ЄС не бажав заглиблюватися в українське питання. Важливим моментом є той факт, що, за визначенням польської дослідниці О. Барбурської, ЄС не був готовий підтримати міжнародну позицію щодо невизнання результатів другого туру виборів через намагання зберегти стабільні відносини з Росією [7, с. 34], яка на той час вже чітко окреслила межі сфери свого впливу. Втім, ЄС вирішив долучитися до переговорного процесу в Україні з тим, щоб не допустити безпосередньо на власному кордоні ані внутрішнього конфлікту, ані так званого *failed state*, що відповідно до Європейської стратегії безпеки 2003 р. визначалося «ключовими загрозами».

Це рішення стало початком другого етапу антикризового менеджменту ЄС відносно України в рамках безпекового співробітництва. Аналізуючи даний період, варто брати до уваги наступні факти. По-перше, сторони розпочали діалог про механізм консультацій та співпраці між ЄС та Україною саме у сфері врегулювання криз лише у 2002 р., який лише містив умови приєднання України до операцій ЄС з врегулювання криз. По-друге, можливість виникнення конфлікту в Україні та участь ЄС у його розв'язанні фактично не були предметом обговорення на двосторонньому рівні. По-третє, політика ЄС у сфері врегулювання конфліктів базується на принципі незастосування прямого втручання у справи країни, але передбачає використання нормативних, в першу чергу, політичних інструментів. Ця специфіка Євросоюзу проявилася під час українських подій листопада 2004 року. Тоді Європарламент прийняв Резолюцію, в якій оговорювалося наступне: необхідність проведення повторного раунду виборів за участю міжнародних спостерігачів, можливість призупинення дії УПС та введення санкцій проти України. Крім того, було прийнято рішення спрямувати спеціальних представників ЄС для проведення переговорів між учасниками виборчої кампанії. Згодом, після консультацій із президентом Польщі О. Квасневським, Високий представник ЄС з питань СЗБП Г. Солана очолив місію ЄС до України для проведення переговорів та врегулювання кризи.

За оцінками Ф. Кемерона та Р. Бальфур, підхід ЄС до врегулювання кризи в Україні наприкінці 2004 р. слід розглядати як інтервенцію для врегулювання конфлікту з метою відновлення демократичних практик [6, с. 14]. По-перше, до переговорів були запрошені всі учасники та зацікавлені сторони: з боку України обидва кандидати в президенти В. Ющен-

ко та В. Янукович, Президент України Л. Кучма, Голова Верховної Ради В. Литвин; з європейської сторони — Г. Солана у супроводі президентів Польщі та Литви — О. Квасневського та В. Адамкуса відповідно, а також Голова російського парламенту Б. Гризлов та Генеральний Секретар ОБСЄ Я. Кубіш, який формально очолював перемовини. По-друге, Солана взяв на себе роль посередника, а не безпосереднього учасника переговорів — він намагався переконати сторони узгодити пакет законодавчих реформ, які дозволять провести ще один раунд голосування, поширити повноваження прем'єр-міністра та голови парламенту, а також надати більше прав місцевим органам самоврядування для зменшення сепаратистських настроїв. Така позиція ЄС сприяла не зміні політичного режиму, але виробленню внутрішнього консенсусу для врегулювання кризи, запоруки того, що угода виконуватиметься усіма сторонами.

Закріпити досягнуті результати ЄС вирішив у посиленому Плані дій для України (2005 р.), в якому визнавалася взаємна відповідальність щодо попередження та врегулювання конфліктів. Принципово важливим було закріплення намірів ЄС посилити консультації з Україною з кризового управління та участі в операціях СПБО, зокрема для врегулювання придністровського конфлікту. Передбачалося, що Київ продовжуватиме свою діяльність як посередник у переговорному процесі з врегулювання конфлікту на Лівобережжі Республіки Молдова, а ЄС підтримуватиме в цьому зусилля України та ОБСЄ; Україна розвиватиме співпрацю з Молдовою; сторони братимуть участь у тристоронніх експертних переговорах за участю України, Молдови та Європейської Комісії. Крім того, ЄС значно розширив сфери двостороннього співробітництва з Україною з протидії спільним загрозам безпеки, включаючи боротьбу з тероризмом, нерозповсюдженням ОМЗ та нелегальною торгівлею зброєю. Таким чином, позитивний ефект, досягнутий під час політичного діалогу сторін за участі ЄС, було закріплено посиленням безпекового співробітництва сторін, що розглядалося як інструмент стабілізації України та конвергенції її норм з нормами ЄС.

Однак намагання України стати інтегрованою частиною загальноєвропейського простору, що з точки зору Києва та Брюсселя мало сприяти миру та стабільності, навпаки, викликало погіршення безпекової ситуації в регіоні. Геополітичні амбіції Російської Федерації у стосунках з Європою, втручання Кремля у внутрішні справи та намагання обмежити суверенітет України згодом трансформувалися у відверто протиправні агресивні дії — анексію Кримського півострова та інспірування збройного конфлікту на Сході України.

Україна втретє перетворилася на реципієнта кризового менеджменту з боку ЄС. Варто зазначити, що ЄС намагався не допустити поглиблення політичної кризи в Україні напередодні Вільнюського саміту (листопад 2013 року). Під час розпочатих студентами акцій на підтримку Угоди про асоціацію Євросоюз, як і у 2004 році, намагався впровадити демократичні практики та підтримувати діалог із Росією.

Наприкінці лютого 2014 р. міністри закордонних справ Польщі, Німеччини та Франції, тодішній президент України В. Янукович, а також лідери

політичних партій А. Яценюк, В. Клічко та О. Тягнибок як представники протестувальників зустрілися для обговорення пропозицій ЄС. Брюссель запропонував провести дострокові президентські вибори, сформувати уряд національної єдності та повернутися до конституції 1996 р., обмежити повноваження президента. Сторони не досягли компромісу, головним чином, через відмову Януковича виконати вимогу протестувальників — подати у відставку. Отже, криза тривала і ставала глибшою.

Наступний етап кризи почався із започаткуванням процедури референдуму в Криму та швидкого включення всієї кримської території до складу Росії в якості федерального суб'єкта. Вочевидь, ЄС не був готовий до такого розвитку подій. У Брюсселі не зробили висновків ані з процесу врегулювання придністровського конфлікту та ролі Росії в цьому, ані з подій в Грузії 2008 р. та визнання з боку Кремля незалежності самопроголошених республік Абхазії та Південної Осетії, ані з пріоритетних цілей Росії, проголошених у Концепції зовнішньої політики РФ (2013 р.).

Риторика Москви полягає, з одного боку, у проголошенні відданості традиційним підходам до безпеки та миру (повага до міжнародного права, виконання міжнародних зобов'язань, взаємоповага та невтручання у внутрішні справи, міжнародне співробітництво та підтримка діяльності ООН тощо), а з іншого, у готовності взяти відповідальність за формування міжнародного порядку та основ міжнародної системи як одного з впливових центрів сучасного світу. І для цього Росія ладна «працювати на випередження і попередження подій, залишаючись готовою до будь-якого варіанту розвитку міжнародної обстановки» у стратегічній та економічній сферах в першу чергу [8]; протидіяти розширенню ЄС та НАТО за рахунок країн-сусідів Москви, що традиційно розглядається в російському політичному дискурсі як одна з найбільших загроз безпеці Росії. Однак в Європі не вірили, що Москва вдасться до застосування прямої сили проти сусідніх держав. Але це сталося, що призвело до появи нового конфлікту на східному кордоні ЄС. А вимоги з боку протестувальників на Майдані щодо встановлення верховенства права, належного врядування, забезпечення економічного розвитку та асоціації з Європою стали справжнім викликом до образу Євросоюзу як безпекового актора та промотора миру та стабільності в Європі.

Однак не всі члени ЄС поділяли думку про обов'язок спільноти та її відповідальність за події в Україні та поведінку Кремля. Тільки з появою жертв на Майдані, окупацією Криму та збиттям літака малайзійської авіакомпанії МН-17 позиції окремих членів ЄС, які проводили помірну лінію щодо Росії та України, стали більш жорсткими. Врешті решт було досягнуто компроміс між прибічниками більш активних дій (Литва, Польща, Швеція, Велика Британія) та тими членами, які через політичні інтереси, економічну та енергетичну залежність (Німеччина, Франція, Італія, Чеська Республіка, Угорщина), наполягали на пріоритетності уникання прямої конфронтації з Росією. Суть компромісу полягала у необхідності долучитися до врегулювання ситуації в Україні, спираючись на принципи «м'якого балансування». Цей підхід полягає у застосуванні політико-дипломатич-

них, економічних та безпекових інструментів ЄС для врегулювання кризи, серед яких виокремимо такі блоки:

1) заяви про підтримку цілісності та суверенітету території України; засудження нелегальної анексії Криму та Севастополя Росією; підтримка прийняття Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 по Україні; фінансова підтримка діяльності Моніторингової місії ОБСЄ на Сході України; підтримка зусиль, спрямованих на досягнення мирного та сталого вирішення конфлікту на Сході України, в тому числі із пропозицією щодо зустрічі представників ЄС, України, Росії та США, які відбулися у квітні 2014 р. в Женеві; безумовна підтримка процесу імплементації Мінських угод та роботи Нормандської групи (Німеччина, Франція, Україна і Росія) і Тристоронньої контактної групи (ОБСЄ, Україна, Росія).

2) підписання Угоди про асоціацію (УА) з наступним символічним стартом процесу ратифікації одночасно Верховною Радою України та Європейським Парламентом; розробка пакету підтримки для України, включаючи технічну допомогу щодо конституційних, судових та виборчих питань та план прискорення лібералізації візового режиму; надання значної фінансово-економічної допомоги Україні. Варто зазначити, що УА акумулювала усі попередні домовленості в сфері військово-політичного співробітництва та розширила практичну сторону кооперації. Так, було підтверджено спільність інтересів сторін щодо поглиблення взаємодії в тому числі з попередження та недопущення конфліктів, антикризового управління, забезпечення більш активної участі України у цивільних та військових операціях ЄС з подолання кризових ситуацій, а також у відповідних навчаннях і тренуваннях, зокрема тих, що проводяться в рамках Спільної політики безпеки і оборони. Подальша конвергенція у сфері зовнішньої, безпекової та оборонної політики розглядається як важливий елемент спільних зусиль для поширення стабільності, безпеки та демократичного розвитку у спільному сусідському просторі, а також мирного врегулювання регіональних конфліктів відповідно до основоположних норм та принципів міжнародного права [9].

3) відкриття Консультаційної місії ЄС (EUAM) в Україні та створення групи підтримки України. EUAM надає фінансову, технічну та експертну підтримку українським правоохоронним та законодавчим установам та органам (Міністерство внутрішніх справ, Національне антикорупційне бюро, Національна поліція, Служба безпеки України, Прикордонна служби, судова влада тощо) з метою підвищення ефективності, відповідальності цивільного сектора безпеки та довіри громадськості до нього. Група підтримки прагне підтримати ефективне впровадження «Європейського порядку денного для реформ» в рамках реалізації Угоди про асоціацію. Для цього Група надає експертну допомогу у важливих сферах реформ (економічна та фінансова реформи, сільське господарство, енергетика та навколишнє середовище, фінансове співробітництво, правосуддя та внутрішні справи (в тому числі боротьба з корупцією), координація політики, наука, освіта та соціальні питання) і допомагає координувати фінансову допомогу Україні від імені міжнародних фінансових установ. Крім того, ЄС продо-

вжив підтримувати Місію ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM), яка є місією консультативної та технічної допомоги ЄС і сприяє транскордонному співробітництву та нагляду, регіональній безпеці та економічному співробітництву вздовж придністровської ділянки українсько-молдовського кордону. Успішна діяльність цієї Місії дає підстави експертам розглядати можливість використання її формату для потенційної місії ЄС у Східній Україні [10].

4) введення тривалих економічних санкцій проти Росії з метою переконати Москву повернутися до норм міжнародного права, провести консультації, як це передбачено у двосторонньому російсько-українському договорі 1997 р. про дружбу, співробітництво та партнерство, а також брати участь у консультаціях між усіма підписантами і прихильниками Будапештського меморандуму; проведення трьохсторонніх переговорів з Україною та Росією щодо поглибленої ЗВТ.

5) розширення співробітництва у безпековій політиці, що визначається пріоритетами Порядку денного асоціації Україна — ЄС та Робочим планом співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС у сфері СПБО, який приймається на рік.

Аналізуючи результати іншої сторони співробітництва України та ЄС в процесах врегулювання криз та конфліктів, варто зазначити, що практична співпраця розпочинається лише з 2002 р. з початком переговорів щодо приєднання представників України до операцій ЄС із врегулювання криз та підписанням угоди про участь українських правоохоронців у роботі Поліцейської Місії Європейського Союзу у Боснії і Герцеговині (ПМЄС, EUPM/ViH). Згодом сторони підписали Угоду про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз (2005 р., вступила в силу 2008 р.), яка сформулила правову основу для практичної реалізації співробітництва України з ЄС у сфері антикризового управління. З того моменту було накопичено ряд досягнень у наступних площинах. По-перше, продовжено співпрацю у діяльності спеціальних місій ЄС, зокрема в Республіці Македонії (EUPOL PROXIMA/FYROM) та Моніторинговій місії ЄС в Грузії (EUMM). Особливої уваги заслуговує спільна ініціатива України та Молдови наприкінці 2005 р. щодо відкриття Місії ЄС з надання прикордонної допомоги Україні та Молдові (EUBAM), діяльність якої спрямовувалася на покращення прикордонного та митного управління, мінімізації негативних наслідків існування нерегульованого конфлікту, підтримку встановлення довіри та конструктивного діалогу з окремих питань між сторонами конфлікту.

По-друге, поступово розширюється коло військового співробітництва між Україною та ЄС з подальшим залученням до операцій НАТО, ОБСЄ, ООН з встановлення та підтримання миру в зоні конфліктів. Так, з 2009 р. Україна стає учасником багатонаціональної вертолітної ініціативи з посилення вертолітної спроможності ЄС та НАТО; з 2010 р. українські воєнно-морські сили брали участь у антипіратських операціях ЄС вздовж узбережжя Сомалі (EU NAVFOR ATALANTA). Українські спостерігачі також присутні в Південно-Східній бригаді SEEBRIG, яка діє під керівництвом

НАТО або ЄС та може використовуватися в миротворчих та миропідтримуючих операціях ООН та ОБСЄ.

У цьому контексті варто зазначити, що Україна приділяє значну увагу питанню участі у бойових тактичних групах (БТГ) ЄС, як то «Балтійська», БТГ ЄС Вишеградської четвірки; з 2014 р. спеціальний підрозділ українських Збройних Сил бере участь у чергуваннях південного підрозділу Бойової тактичної групи Сил швидкого реагування ЄС (HELBROC).

В цілому основне завдання БТГ — це реалізація операцій ЄС з управління конфліктами низької інтенсивності. Для ЗС України участь в оперативному чергуванні БТГ ЄС є важливим практичним інструментом розвитку їх оперативних спроможностей, набуття сучасних військових стандартів країн ЄС та НАТО, що сприятиме досягненню взаємосумісності та високої ефективності військових підрозділів країн-учасниць під час виконання спільних операцій з врегулювання криз. Отже, у 2017 р. була досягнута домовленість про залучення Збройних Сил України до оперативного чергування БТГ ЄС HELBROC у I півріччі 2018 р. та у I півріччі 2020 р. [11, с. 125–126]. Крім того, Україна активно підтримує ідеї зі створення спільних БТГ із країнами-членами ЄС, як то Литовсько-польсько-українська бригада (ЛитПолУкрбриг, 2015 р.). Наразі Київ ініціював обговорення питання про формування подібної бригади з представників України, Румунії та Болгарії.

З 2014 р. спостерігається активізація безпекового співробітництва, яке більшою мірою визначається оборонним характером та здійснюється на різних рівнях. Так, протягом 2014–2017 рр. приділяється більше уваги співпраці зі збройними силами країн «Східного партнерства» у рамках Панелі з питань СПБО Платформи № 1 «Демократія, належне врядування та стабільність» та фаховій підготовці представників Збройних Сил України на орієнтаційному курсі з питань СПБО Європейського Союзу. Курс щорічно проводиться Європейським коледжем безпеки і оборони із залученням Європейської служби зовнішньої діяльності [11, с. 126; 12; 13].

Іншим прикладом є підписання Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством 7 грудня 2015 р. та створення координаційних груп за напрямками діяльності ЄОА. Україна висловила зацікавленість у розвитку практичного співробітництва між підприємствами ОПК України та країн-членів ЄС, участі в ініціативах Агентства з технічної стандартизації, моніторингу повітряного простору та протидії повітряному тероризму, стратегічних перевезеннях, протидії виробленню та розповсюдженню саморобних вибухових пристроїв, їх виявлення і знешкодження та ін.

Дане питання набуває надзвичайної важливості в контексті прийняття нової Глобальної стратегії ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики 2016 р., яка спрямована на посилення інтеграції у сфері безпеки та оборони Союзу, досягнення більшої автономності у сфері безпеки та оборони з метою покращити реагування на зовнішні конфлікти та кризи, сприяти розвитку військової спроможності партнерів, посилити захист ЄС і його громадян [14]. Оборонний характер нової стратегії та запровадження ЄС

нового «багатовекторного підходу» (multi-dimensional approach) з метою посилити свою роль в запобіганні та врегулюванні конфліктів пов'язаний з тим, що коло країн з належним урядуванням навколо ЄС досі не сформовано. Навпаки, як зазначила Ф. Могеріні, «наш розширений регіон став більш нестабільним і більш небезпечним. Кризи всередині та поза нашими кордонами прямо впливають на життя наших громадян» [14]. Саме тому в сфері протидії кризам та конфліктам ЄС планує не тільки застосувати й надалі різні інструменти, але й, по-перше, брати участь в усіх стадіях розвитку конфлікту, по-друге, враховувати чинники локального, національного, регіонального та глобального рівнів, по-третє, співпрацювати з усіма гравцями, що присутні в конфліктному середовищі та необхідними для його врегулювання.

Це означає, що Україна має залишатися важливим партнером ЄС у підтримці безпеки в Європі. Таке партнерство слід розвивати на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Мова йде про внесок ЄС в реформування сектора безпеки, підтримку участі українських служб в діяльності таких структур як FRONTEX, EUPOL, а також у відповідних проектах і програмах, як то «Support for Border Management Sector Policy in Ukraine», «Eastern Partnership Police Cooperation Programme», «Implementation of the Programmatic Cooperation Framework with the Council of Europe in the Eastern Partnership». Основою такого підходу є подолання слабкості держави, необхідність посилення інституційної спроможності органів безпеки та управління України, дисфункціональність яких поглибила кризову ситуацію в державі на початку 2014 року [15].

Висновки. Співробітництво України та ЄС у сфері врегулювання конфліктів на даний час є важливим інструментом досягнення миру та стабільності в Європі. Для України від самого початку безпекове співробітництво було одним зі шляхів входження до європейських колективних структур безпеки, оскільки це надавало можливість бути активним учасником системи регіональної безпеки та слугувало б реальними гарантіями національної безпеки. Саме тому Україна виступала як учасник механізмів та структур, що існували, а також виступала з власними ініціативами з покращення атмосфери довіри, впровадження додаткових платформ для співробітництва. ЄС, зацікавлений у мирі та стабільності на власних кордонах, підтримував ідею активного залучення Української держави до власних ініціатив з безпеки та взаємодії Києва з іншими організаціями.

Формування співробітництва між Україною та ЄС у сфері безпеки припадає на другу половину 1990-х рр. Воно відбувалося з урахуванням потенціалу та важливості Української держави для європейської системи безпеки, готовність та спроможність Києва брати участь у місіях Євросоюзу з врегулювання криз та конфліктів. Разом з тим, співробітництво України з ЄС в сфері врегулювання конфліктів відбувалося на двох рівнях: з одного боку, Україна була активним контриб'ютором безпеки та стабільності, беручи участь в місіях ЄС, а з іншого боку, вона сама потребувала допомоги об'єднаної Європи у цьому питанні. Найскладнішою віхою у відносинах сторін стали події кінця 2013 — початку 2014 рр., внаслідок яких Украї-

на перетворилася на джерело воєнно-політичного конфлікту. Однак це не завадило поглибленню та розширенню співпраці ЄС з Україною у сфері безпеки та оборони, зокрема в галузі запобігання та врегулювання регіональних конфліктів, антикризового менеджменту, контролю над озброєнням, в тому числі масового знищення, та експортом зброї, військового та технічного співробітництва.

Однак практична сторона взаємодії між Україною та ЄС у сфері врегулювання криз та конфліктів, так само як і перспективи подальшого співробітництва, знаходяться у залежності від низки чинників, серед яких збройний конфлікт на Сході України, низька фінансова спроможність Української держави, а також небажання окремих країн-членів ЄС допустити підрозділи України до участі в тих чи інших операціях через неготовність до активної та послідовної підтримки України в протистоянні з Росією. Саме тому реагування Брюсселя на розвиток подій мало переважно тактичний характер. Неможливість залишитися осторонь українських подій, які стали полем битви між демократією та недемократичним режимом, визначила виникнення компромісного дворівневого підходу у стосунках з Україною, який передбачає підтримку її суверенітету і допомогу реалізації Мінських угод, а також підтримку процесу реформ. Це також позначилося й на процедурі відкриття Місії ЄС в Україні — політичні інтереси окремих членів не давали можливості швидко визначити параметри місії — цілі, зону дій, тривалість та навіть розміри. Більше того, в ЄС намагалися утримати Україну від запиту про воєнне втручання, рекомендуючи вести мову лише про цивільну місію в рамках СПБО.

Отже, можливості ЄС у врегулюванні політичних криз в Україні та збройного конфлікту на Сході України є вагомими, але обмеженими через структурну вразливість та відмінність політичних пріоритетів держав-членів [16]. Головною причиною можна вважати неготовність країн ЄС протидіяти ключовій меті Росії відносно України — не допустити інтеграції України до ЄС та НАТО. Втім для Києва важливо продовжувати кооперацію з ЄС у сфері СПБО, посилаючись на одне з головних гасел Євросоюзу — «безпека для себе через безпеку для всіх» та беручи до уваги, що неможливо забезпечити безпеку громадян ЄС, якщо не докласти максимальних зусиль для відновлення територіальної цілісності та суверенітету України. Крім того, подальша співпраця в цьому напрямку буде інструментом даної вартості в контексті реалізації як євроінтеграційного курсу України, так і пріоритетів Глобальної стратегії ЄС у сфері безпеки і оборони.

Список використаної літератури

1. Sperling J. EU-US Management of Nuclear Proliferation in the 21st Century: How Strategic is a Strategic Partnership? *The EU and the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Strategies, Policies, Actions* / edited by S. Blavoukos, D. Bourantonis, C. Portela. L.: Palgrave Macmillan, 2015. P. 163-187.
2. Portela C. The EU's Evolving Responses to Nuclear Proliferation Crises: From Incentives to Sanctions. *Non-Proliferation Papers*. 2015. № 46. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/EUNPC_no-46.pdf (дата звернення : 02.12.2016).

3. European Commission Press Release Database. Press Release of 1977th Council Meeting. Brussels, December 6, 1996. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-96-366_en.htm?locale=en (дата звернення : 25.07.2018).
4. European Parliament. Resolution of the European Parliament on the Commission communication to the Council on an Action Plan for Ukraine (COM(96)0593 C4-0103/97). *Official Journal*. 6 april 1998. URL: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51998IP0059\(01\):EN:HT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51998IP0059(01):EN:HT) (дата звернення : 25.07.2018).
5. Titley G. Report on the Communication from the Commission to the Council on an Action Plan for Ukraine. (COM(96)0593 — C4-0103/97). *European Parliament Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*. 11 february 1998. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A4-1998-0059&language=EN#top> (дата звернення : 25.07.2018).
6. Cameron F., Balfour R. The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool. *EPC Issue Paper*. 2006. № 47. 31 p.
7. Barbarska O. The Role of Poland in Shaping the EU Policy towards Ukraine. *Yearbook of Polish European Studies*. Warsaw: University of Warsaw, 2006. P. 27-43. URL: www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/Y_10_barbarska_ukr.pdf (дата звернення : 25.07.2018).
8. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Концепция внешней политики Российской Федерации. 12 февраля 2013. URL: http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6Z29/content/id/122186 (дата звернення : 25.07.2018).
9. Законодавство України. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20151130 (дата звернення 20.07.2018)
10. Ivashchenko-Stadnik K., Petrov R., Rieker P., Russo A. Implementation of the EU's crisis response in Ukraine. *Eunpack.eu*. January 2018. URL: [http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/2018-01-31 %20D6.3 %20Working %20paper %20on %20implementation %20of %20EU %20crisis %20response %20in %20Ukraine.pdf](http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/2018-01-31%20D6.3%20Working%20paper%20on%20implementation%20of%20EU%20crisis%20response%20in%20Ukraine.pdf) (дата звернення : 25.07.2018).
11. Біла книга 2017. Збройні сили України. Київ, 2018. 152 с.
12. Міністерство оборони України. Співробітництво Збройних сил України та ЄС у 2014 році. URL: <http://www.mil.gov.ua/eurointegration/spivrobitnicztvo-zbrojnih-sil-ukraini-ta-es.html> (дата звернення :14.05.2015).
13. Міністерство оборони України. Співробітництво з Європейським Союзом. Офіційний сайт. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnicztvo/> (дата звернення : 16.08.2016).
14. European Commission. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. *June 2016*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/11/14/conclusions-eu-global-strategy-security-defence/> (дата звернення : 25.07.2018).
15. Council of the European Union. *Revised Crisis Management Concept for a civilian CSDP mission in support of Security Sector Reform in Ukraine*. 19 June 2014. URL: <http://www.statewatch.org/news/2014/jun/eu-council-crisis-management-ukraine.pdf> (дата звернення : 25.07.2018).
16. Детальніше про це див.: Максименко І. Європейський Союз та врегулювання конфліктів: досвід та уроки для України. *Міжнародні відносини. Серія Політичні науки*. 2016. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2905 (дата звернення : 25.07.2018).
17. Про основні напрями зовнішньої політики України / Постанова ВРУ від 2 липня 1993. URL: www.kmu.gov.ua/document/.../postVRU_№_3360_02.07.93... (дата звернення : 25.07.2018).
18. Про реалізацію Декларації про Державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин». Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12> (дата звернення 25.07.2018).

References

1. Sperling, Jim. «EU-US Management of Nuclear Proliferation in the 21st Century: How Strategic is a Strategic Partnership?» In *The EU and the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Strategies, Policies, Actions*. Edited by Spyros Blavoukos, Dimitris Bourantonis, Clara Portela. Palgrave Macmillan, 2015.
2. Portela, Clara. «The EU's Evolving Responses to Nuclear Proliferation Crises: From Incentives to Sanctions». *Non-Proliferation Papers*. 46 (2015). Accessed July 25, 2018. https://www.sipri.org/sites/default/files/EUNPC_no-46.pdf
3. European Commission Press Release Database. «Press Release of 1977th Council Meeting». Brussels. December 6, 1996. Accessed July 25, 2018. http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-96-366_en.htm?locale=en
4. European Parliament. Resolution of the European Parliament on the Commission communication to the Council on an Action Plan for Ukraine (COM(96)0593 C4-0103/97). *Official Journal C 104*, 06.04.1998. Accessed July 25, 2018. [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51998IP0059\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51998IP0059(01):EN:HTML)
5. Titley, Gary. «Report on the Communication from the Commission to the Council on an Action Plan for Ukraine» (COM(96)0593 — C4-0103/97). *European Parliament Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*. February 11, 1998. Accessed July 25, 2018. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A4-1998-0059&language=EN#top>
6. Cameron, Fraser and Rosa, Balfour. «The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool». *EPC Issue Paper*. 47 (2006): 31 p.
7. Barburska, Olga. «The Role of Poland in Shaping the EU Policy towards Ukraine». In *Yearbook of Polish European Studies*. Warsaw: University of Warsaw, 2006: 27-43. Accessed July 25, 2018. www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/Y_10_barburska_ukr.pdf
8. Ministerstvo inostrannykh del Rossijskoj Federatsii «Kontseptsiya vneshnej politiki Rossijskoj Federatsii» ot 12 fevralya 2013 g.. Accessed March 5, 2018. http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186
9. Zakonodavstvo Ukrainy. «Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii ei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony». Accessed June 20, 2018. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed201511130
10. Ivashchenko-Stadnik, Kateryna and Roman Petrov, Pernille Rieker, Alessandra Russo. «Implementation of the EU's crisis response in Ukraine». January 2018. Accessed July 25, 2018, http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/2018-01-31_%20D6.3_%20Working%20paper%20on%20implementation%20of%20EU%20crisis%20response%20in%20Ukraine.pdf
11. Bila knyga 2017. Zbroyni sily Ukrainy. Kyiv, 2018. 152 p.
12. Ministerstvo oborony Ukrainy. «Spivrobitnytstvo Zbroynykh syl Ukrainy ta YeS u 2014 rotsi». Accessed May 14, 2015. <http://www.mil.gov.ua/eurointegration/spivrobitnicztvo-zbroynih-sil-ukraini-ta-es.html>
13. Ministerstvo oborony Ukrainy. «Spivrobitnytstvo z Yevropeiskym Soiuzom». Accessed August 16, 2016. <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnicztvo/>
14. European Commission. «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy». Brussels. June 2016. Accessed July 25, 2018. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/11/14/conclusions-eu-global-strategy-security-defence/>
15. Council of the European Union. «Revised Crisis Management Concept for a civilian CSDP mission in support of Security Sector Reform in Ukraine». Brussels. 19 June 2014, accessed July 27, 2018. <http://www.statewatch.org/news/2014/jun/eu-council-crisis-management-ukraine.pdf>
16. See more in Maksymenko, Iryna. «The European Union and Conflict Resolution: Practice and Lessons for Ukraine». *International Relations*. «Political Sciences» Series 11 (2016). Accessed July 25, 2018. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2905
17. Postanova VRU «Pro osnovni napryamy' zovnishn'oyi polityky' Ukrainy'» 2 ly'pnya 1993. Accessed July 27, 2018. www.kmu.gov.ua/document/.../postVRU_№3360_02.07.93...

18. Postanova Verhovnoyi Rady' URSR «Pro realizaciyu Deklaraciyi pro Derzhavny'j suverenitet Ukrainy' v sferi zovnishnix znosy'n» vid 25 grudnya 1990. Accessed July 27, 2018. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12>

Стаття надійшла до редакції 16.09.2018

И. В. Максименко

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

**УРЕГУЛИРОВАНИЕ КРИЗИСОВ И КОНФЛИКТОВ
КАК ИНСТРУМЕНТ СОТРУДНИЧЕСТВА ЕС И УКРАИНЫ В СФЕРЕ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Резюме

Сотрудничество между Украиной и ЕС в сфере безопасности занимает важное место в двусторонних отношениях с момента провозглашения независимости Украины. Одним из направлений сотрудничества является взаимодействие в урегулировании кризисов и создание условий для мирного разрешения конфликтов.

Анализ документов дает основание констатировать взаимный интерес сторон в развитии данного аспекта сотрудничества, который, однако, базируется на разных мотивах. Украина стремилась использовать данный инструмент для укрепления своих международных позиций. ЕС руководствовался идеей сотрудничества как механизма распространения принципов демократии и должного управления с целью достижения стабильности и гарантирования безопасности в регионе. При этом отмечается дуализм взаимодействия Украины и ЕС в этой сфере. С одной стороны, ЕС принимает участие в урегулировании кризисных ситуаций, возникших на территории Украинского государства. А с другой, представители Украины успешно принимают участие в миссиях и операциях Европейского Союза по урегулированию кризисов и конфликтов. В первом случае анализируются подходы Брюсселя и вклад ЕС в урегулирование таких кризисных ситуаций, как процесс ядерного разоружения Украины, события Майдана в 2004 г., политический кризис в конце 2013 года, а также российско-украинский конфликт. Другая сторона сотрудничества рассматривается в контексте участия Украины в работе миссий ЕС по урегулированию кризисов и конфликтов, например, в Боснии и Герцеговине, Македонии, Молдове, Грузии. Кроме того, имеет место активизация оборонного взаимодействия, что является важным аспектом стабилизации ситуации в Украине и взаимодействия в контексте реализации Глобальной стратегии ЕС в сфере внешней политики и политики безопасности.

Также рассмотрены факторы, которые влияют на перспективы дальнейшего сотрудничества. Отмечается, что главными препятствиями являются определенная ограниченность возможностей и Украины и ЕС в вопросе углубления сотрудничества. Однако подчеркивается, что без восстановления территориальной целостности и суверенитета Украины невозможно обеспечить безопасность граждан ЕС — ключевого приоритета действующей стратегии Союза.

Ключевые слова: сотрудничество, безопасность, кризис, конфликт, Украина, ЕС.

I. V. Maksymenko

Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
k. 32, French Blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

CRISIS AND CONFLICT RESOLUTION AS AN INSTRUMENT OF EU-UKRAINE SECURITY COOPERATION

Summary

Cooperation between Ukraine and the EU in the field of security constitutes an important part of bilateral relations since declaration of Ukraine's independence. Interaction in the field of crises resolution and creating conditions for the peaceful settlement of conflict is one of the dimensions of the cooperation development.

According to the documents it's stated that there was the mutual interest of the parties to develop this aspect of cooperation, which, however, was based on different motives. Ukraine sought to use this tool to strengthen its international position. Meanwhile the EU was guided by the idea that cooperation might become a mechanism for spreading the principles of democracy and good governance in order to achieve stability and guarantee security in the region.

At the same time, the article argues that dualism of interaction between Ukraine and the EU in this area takes place. On the one hand, the EU plays a role of crisis manager to settle the critical situations that have appeared on the territory of the Ukrainian state. On the other hand, representatives of Ukraine successfully participate in missions and operations of the European Union aimed to resolve crises and conflicts. In the first case, the approach of Brussels and the EU's contribution to resolving such crisis like the process of nuclear disarmament of Ukraine, the events of Maidan in 2004, the political crisis in late 2013, and the Russian-Ukrainian conflict are analyzed. The other side of cooperation is viewed in the context of Ukraine's participation in the EU special missions, for example, in Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Moldova, Georgia. In addition, an attention is paid to an intensification of defense cooperation, which is recognized an important aspect of stabilizing the situation in Ukraine as well as a significant part of interaction in the context of the Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy implementation.

The factors that influence the prospects for further cooperation are studied as well. It is noted that the main obstacles to rise up the effectiveness of cooperation are certain limitations of the capabilities of both Ukraine and the EU. However, it is emphasized that it is impossible to ensure the safety of EU citizens, a key priority of the current strategy of the Union, without restoring the territorial integrity and sovereignty of Ukraine.

Key words: cooperation, security, crisis, conflict, Ukraine, EU.

УДК 327.51

D. K. Poble

Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
k. 32, 24/26 Franch Blvd.,
Odessa, 65058, Ukraine
Ph.: +380482633259; mobile: +380980534393
E-mail: dmitrypoble@ukr.net
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-5898-3343>
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).146383](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).146383)

JORDAN: ARAB SPRING SYNDROME AND ACUTE CHALLENGE FROM THE ISLAMIC STATE

The primary purpose of the article is to indicate some specifics of military-political factors affecting the Middle East countries, and particularly the Hashemite Kingdom of Jordan within the 2nd decade of the current millennium. Two tendencies have been discovered, which had made an impact on development of the Monarchy, following the events of the Arab Spring. Jordanian participation has been shown in its respond to the new challenges posted by Islamic state threats.

Key words: reforms, constitutional monarchy, the Arab Spring, Islamists parties, economic advantages, reasonability.

Raising of problem. Political and military situation in the Middle East region remains an actual topic for more than a half of century. Latest research works show new loops of ongoing confrontation in this long-troubled region with a disturbing trend towards certain extension of the conflict area and reshuffle of major players. The main idea of the article is to highlight Jordan, as one of the mediators in the region and to describe its progress within the period of 2011–2015. This Middle Eastern monarchy and its regional policy remains an actual subject which has been studied by political scientists specialized in international relations within a long period of time.

Analysis of the last researches. Jordanian developments following the «Arab Sprig» events have been effectively scrutinized by the Middle East team at Foreign Policy Research Institute (FPRI) in Philadelphia, Pennsylvania. The team is represented by Tally Helfont [4; 5; 6], the Director of FPRI's Middle East Program, whose studies concern regional balance of power, Jordan and Persian Gulf States, and related U. S. policy; Samuel Helfont [4; 5] from Naval Postgraduate School in Monterey, California, whose research work focuses on international policies of the Middle East; Andrew Spath [16] from the American University School of International Service, Washington DC, whose research interests involve comparative politics, specializing in the Middle East, peculiarly the Levant. Certain recent developments in different layers of the Jordanian society have been studied by Irish scientist Beverley Milton-Ewards [13; 14] from Queen's University Belfast. Ukrainian scientists including Stan-

islav Troyan [17] from Diplomatic Academy of Ukraine, Alla Zakharchenko [18] from Odessa Mechnikov National University, Yuliia Gergel [3] from Kyiv Slavonic University have studied closely the «Arab Spring» situation regarding Ukrainian position. And finally experienced Russian researchers Alexander Krylov [9] from Moscow State Institute of International Relations and Alexander Demchenko [2] from Institute of Oriental Studies revealed some precise details on the subject concerning Jordan and related circumstances.

The aim of the article is to mark out Jordan among the Arab neighbours for its mediator's role in the region and rational policies facing violent events of 2011–2015.

At the beginning of February 2015 international community was shocked by the brutal murder of young Jordanian F-16 pilot, captured by Islamic State (IS) extremists. Militants of so-called Caliphate are well-known for posting the videos over Internet with explicit scenes of mass hostages' executions. «The pilot was captured when his plane came down near Raqqa, Syria, during a mission against IS in December 2014» [10]. This time they mercilessly killed an inhabitant of a small town of Karak, which is situated 140 km to the south from Amman, capital of Jordan.

Analyzing this case in spotlight of ideological, military and political aspects a question arises: «Why does IS concentrate its efforts on fighting religious branches inside Islam instead of attracting foreigners to Islam?» To cover this question the author would like to refer to the prequel of «Neo-caliphate epic» and to find out, what role does the Hashemite Kingdom of Jordan play in the Middle East escalation in the second decade of the current century?

The Arab world has been considered for a continued period of time as a region turning aside from the total advance of globalization and modernization. For all that the education progress and the access to new technologies, e.g. Internet, have been always alerting the society to some political and economic deficiency in the said countries. Even the mineral wealth available (especially that of oil resources primarily in the Persian Gulf), added by some cautious reforms claimed to raise the living standards, has given no anticipated feedback, particularly, among the young generation.

A retrospective glance brings us to Mohamed Bouazizi, a young Tunisian greengrocer, who set himself on fire as a political protest. Nobody knew that the action would awake the democrats and opposition to support their movements throughout Tunisia and finally would sweep off the 23 year stay-in regime of Ben Ali. Furthermore the protest movement spread over to neighbour Algeria and ignited domestic unrest in Egypt and Jordan in January 2011. The February wave of riots and internal conflicts put an end to the 30 year rule of Hosni Mubarak in Egypt and rolled over Bahrain, Syria, and Libya.

The Arab Spring considerably upset the strategic balance of power in the Middle East. All the countries have been divided in two categories: these, who wanted more democratic transformations of their societies and those, who wanted to keep stable economic situation. The tendency hasn't bypassed Jordan. The Hashemite Kingdom has found itself between two counterparties: on one side, it was the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (GCC)

led by Saudi Arabia, on the other side, they were motive forces of the Arab Spring, which urged to political reforms in such countries as Egypt, Syria, and Libya, where the reforms were carried out at the cost of stability.

The revolutionary process in the Arab world hasn't only triggered nationalist political parties to the motion, but has activated a certain review and transformation of international ties in the region. The Spring has put apart the political actors throughout the whole parties of the conflict, where each player tried to adjust a new regional order to his own interest. The collapsed regimes in Egypt and Tunisia were considered as a foothold for a moderate Sunnite alliance, which felt some inclination towards the USA and simultaneously a pressure and thread of the Iranian aspiration to the regional hegemony. Besides the Islamists' and Democrats' political parties were urging to the cardinal reforms. The leaders of the moderate Sunnite alliance, which included Saudi Arabia, Persian Gulf countries and Jordan, were caught by sudden American support of protest movements, which swept off Mubarak's and Ben Ali's regimes in Egypt and Tunisia accordingly. The last countries have secured their positions due to the political and military components in order to face the challenges related to the Arab Spring.

As opposed to the prosperous neighbours of the Persian Gulf Jordan is poor and its political and cultural trends are showing favour to the countries of the Mediterranean basin. Thus the whirlwind of the Arab Spring took in Egypt, Syria and other Mediterranean countries reacted with greater force as it was in the most Persian Gulf countries (neither did Bahrain probably). Accordingly Jordan appeared between two confrontation powers: on one side, they were Sunnite monarchies of the Persian Gulf trying to keep their regional policy and economic stability and to maintain the Jordanian regime by the invitation to join the GCC. On other side, it was the pressure of immediate political reforms related to the Arab Spring and widely spread throughout the whole Mediterranean basin. And unexpectedly a small Arabian monarchy of Jordan transferred into a key battlefield between the seekers for a more democracy and the defenders of status quo.

The Hashemite Kingdom of Jordan is a constitutional monarchy formally. The lower house of the parliament is elected by the Jordanians and the upper house (which has more real power) is assigned by the King, and which is to be approved by the lower house at a later date. Jordan has been enjoying certain stability during a few last decades and the King, Abdullah II, while ascending the Throne, was considered as a key initiator for Jordanian modernization. In 2001 a NGO King Abdulla II Fund for the Development (KAFD) was established and its main goals were declared as «to improve living standards in the Kingdom's governorates by implementing social, educational and economic programmes aimed at distributing sustainable development gains through partnership with the private sector and civil society institutions» [8]. Anyway the initiatives widely announced at the beginning of his ascension «Jordan First — 2002», «National Agenda — 2005», «We are all Jordan — 2006», and «National Dialogue Commission 2011» have all failed to make a significant impact on Jordan's political and economic landscape» [4].

An extra complication related to ethnic and social diversity has arisen resulted by the division of the society into inhibitors of the Eastern Bank (who have their historical roots at the eastern bank of the Jordan River) and the Western Bank or Jordanians of Palestinian origin. By estimation dispersed from 55 % to 70 %, inhibitors of Palestinian origin dominate the private sector, whereas inhibitors of the Eastern Bank show a stable tendency to overfill institutional facilities related to the culture, security and the Army of course.

Jordanians of Palestinian origin were traditionally considered as aboriginal Jordanians i.e. «not quite real» so less loyal to the state and monarchy. There is a certain concern that any real democratic transformation may force native Jordanians to retreat from their political power in favour of Palestinian Jordanians and somehow upset the active political balance trended previously to the monarchy towards more radical Palestinian centrism. Ideological palette of the Jordanian society has also made its substantial impact on the political landscape's shaping. The Tribalism traditions have always been treated with diligent respect on both sides of the Jordanian political spectrum. The most organized opposition is represented by Islamists's factions where the Muslim Brotherhood's Islamic Action Front (IAF) remains the biggest and the most active faction of the Jordanian parliament. Unlike prevailing Arab countries the Muslim Brotherhood is politically integrated within Jordanian society and «the Muslim Brotherhood's Islamic Action Front (IAF) ...has historically played the role of the loyal opposition» [16].

In spite of the fact that the leaders of Islamist party are represented by Jordanian high-society families, which come from the Eastern Bank, the promotion of Palestinian interests (inside Jordan and in the Western Bank areas) has become a key-note for this organization. At the same time the average IAF members are Jordanians of Palestinian origin, who used to live in refugee camps. Thus the populist slogans of the priority activities and the attempts of spacing the Muslim Brotherhood from their Palestinian basis has turned this Islamist party into the most powerful demander of political reforms and put their supporters into front rows during the Arab Spring events.

It was July 2011 when back of Friday prayers thousands of Jordanians started their weekly sit-down strikes demanding political and economic reforms following the demonstrations in Tunisia and Egypt. Youngsters' unemployment, corruption and social-economic stagnation have called out Jordanians, as it has been with their colleagues from Tunisia and Egypt. «There have been no open calls for overthrowing the monarchy and almost everyone agrees on the need to avoid the chaos that has accompanied the uprisings in neighbouring countries» [5]. The social protests, demanding prime-minister's resignation and calling for more freedoms, turned into clashes with security forces and so-called «loyal monarchists» in the downtown of Amman.

Apropos it was May 2010, prior to the events of the Arab Spring, when the National committee of military veterans, unifying approx. 140 thousands of military veterans from the Eastern Bank, released their appeal to the King, calling His Majesty to put end to the corruption, to stop unpopular economic reforms and it was particularly noteworthy that they drew the attention to

indirect influence made by the Jordanians of Palestinian origin on traditional standard of life in Jordan. In much the same way 36 key persons of Jordanian tribes published in February 2011 (since the beginning of the Arab Spring) a very critical statement on the monarchy. The Jordanian sheikhs pointed out in their statement that the crisis was arising because of overwhelming corruption of certain «power centres». As opposed to the demands of Islamists and Liberals to delegate certain competences to Palestinian population in Jordan the statement made some implicit references to the Queen Rania and other influential Palestinians. The document requested to elect the Government and not to assign it by the King and categorically rejected any privatization of public assets, which looked like a plundering of the country.

Coming back to summer 2011 it is worthy to note that the demonstrations and violent clashes with security forces have taken place not only in Amman the capital, but in the areas where the Tribalism positions have been always strong, particularly in *Ma'an*, *Karak*, *Irbid*, and *Tefilah*. The activists of Youth- and Left-wing movements and the Muslim brothers have seized the opportunity of new waves of protests and they have used to join the Friday demonstrations and to fill them with new demands i.e. «resignation of the government, dismissal of the parliament, and amendments to the constitution due to the direct elections of prime-minister».

The bloody events in Syria and Yemen have become a certain deterrent to growing movements and taking the Jordanians to the streets. Another deterrent to be understood was that the Jordanian events haven't affected the institute of monarchy and H. M. the King Abdulla II. The intermediate role of the King Abdulla II, his active contacts to tribal leaders and spectacular roadshows with the corrupted officials and the heads of Jordanian local authorities have served to avoid the most of destabilizing elements associated with the Arab Spring. To cool things down and to calm the protestors «Jordan's King Abdullah II announced sweeping reforms in a nationally televised address Sunday, promising to establish a parliamentary majority government — a key demand of protesters calling for changes to the regime» [1].

One more deterrent aspect was that a certain category of Jordanian population believed that the solution lay in the promoting alternative models of reforms, inter alia, economic transformations related to the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (GCC). According the IRI (International Republican Institute) poll conducted in July 2012 which analyzed Jordanians' attitude towards the valid direction of the monarchy's development in economic, social and political areas: «Jordanians are divided over the direction in which their country is headed, with 43 percent believing Jordan is headed in the right direction, and 45 percent saying the country is headed in the wrong direction» [11].

It is also noteworthy that their attitudes' split in October 2009 was «More than half of Jordanians believe their country is going in the right direction while less than a third believes things are going in the wrong direction» [12].

A clear majority of the Jordanians welcome the idea of joining the Persian Gulf Cooperation Council because they associate Jordanian membership with

a possible inflow of money and neither with desperate need for political and democratic reforms. The said membership also presumes not only the attraction of increased investments but the creation of jobs for young unemployed Jordanians.

The growing politicization and militarization of Persian Gulf countries progressively increases the demand for human resources that can't or won't be supplied by these countries. In this regard Jordan, having confirmed reputation as a supplier of qualified personnel to the armed forces, may reinforce so called «Arabian Peninsula Shield» by its servicemen and promote GCC's transformation into an independent military power of the region. Therefore the most of Jordanians have a positive attitude towards the possible membership in the Persian Gulf Council and except a certain enhancement of their financial and material well-being and primarily an access to the jobs in different sectors for Jordanian specialists.

In early 2015 the Jordanian participation in US-coalition fighting the Islamic State (IS) took on a new dimension upon a brutal murder of Jordanian Royal Air Force pilot Lt Muath al Kasasbeh who was burned to death by IS jihadist militants after his F-16 Falcon aircraft fighter crashed down in Syria. «This murder seems to have galvanized Jordanian society as well, even softening some of those who criticized the King for embroiling the Kingdom in the U. S.-led war that would provoke such a backlash» [6].

Family of the murdered air force lieutenant and his countrymen played a certain role of changing the Jordanians attitude towards exclusion from a participation in the war contra fellow Muslims and support for military operations against IS militants. The King Abdullah II has visited Karak town personally to extend his condolences to Muath family and the F-16s after massive bombing of IS jihadists' bases on their way to home base have flown over their combat fellow's town and saluted him by waving the wings. As a proportionate response Jordan executed two Iraqi jihadists, sentenced to death penalty, and reported of killing 55 Islamic State militants during the mentioned airstrike. Soon the international media reported that the United Arab Emirates provided additional F-16 aircraft fighters to be used by Jordanian pilots during the airstrikes on the IS jihadist positions.

Prior to the Muath's murder the King of Jordan said during his meeting with the US senators in December 2014 that his country will conduct merciless war against the terrorists on their territory. The monarch implicated the air strikes of Jordanian Royal Air Force neither less than the participation in ground force military operations of the coalition in Syrian and Iraqi territories. The risks of the invading Islamic State may threaten the very foundations of the monarchy. The key topic discussed with the US President Barak Obama on early Dec 2014 was US increased support to the Hashemite Kingdom facing increased flow of refugees from Syria, Islamic State militants and economy troubles. There is a fear that «Islamic State fighters could covertly slip into Jordan by hiding among the millions of refugees who have poured over the border from Syria, escaping that country's brutal civil war» [15]. This concern is very serious for the fundamentals of the Kingdom and

has aroused a real headache for the last generations of Hashemite monarchs. The Jordanian officials have to take into account new realities of IS militants warfare and the fact that «the state now perceives Jordanian Islamism as influencing and being influenced by the experiences of jihadist forces in Iraq and Syria which impacts for home grown terrorist threats» [13].

Thus the Jordan cannot carry alone that heavy burden of hosting the refugees from its troublesome neighbours. International organizations as well as «the UN refugee agency says Jordan is host to more than 600,000 Syrians, who compete for goods and services with Jordanians and hundreds of thousands of Palestinian and Iraqi refugees. The US has so far given Jordan \$ 268 m to assist the Syrian refugees» [7].

It is worth noting that the US economic and military aid to the Hashemite Kingdom has been already nearly doubled since 2011.

Conclusions. The dualistic monarchies (Jordan, Morocco) display more invulnerable stability and adaptability during the Arab Spring turnover, compared with fragile quasi-democracy republic regimes in Northern Africa. Jordanian population in their majority feels the urgency of vital reforms but demonstrate their aversion to provocative demonstration of the Left and Muslim opposition in favour of phantom wellbeing if getting a full ally of the prosperous Persian Gulf monarchies. A new wave of Syrian immigrants, escaping from the IS reality of harassment and intimidation, differs from those of Iraqis refugees following the Gulf wars, who were financially more sustainable and who succeeded of pushing aside small and medium business Jordanian entrepreneurs. A new spiral of rivalry is triggered between different layers of Palestinians, reinforced by West Bank's and even Gaza Strip's migrants, and so called old Jordanians of famous families, supported by Bedouins tribes. A new thread of bringing Islamic State ideology may galvanize the Jordanian society and create tensions among the communities as it did before.

References

1. CNN Wire Staff. Jordan's King Abdullah II announces sweeping reforms. CNN, June 13 2011. Accessed August 20, 2018. <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/06/12/jordan.king.reforms/index.html>
2. Demchenko, Alexander. «Jordan between Reforms and Stability». *Fund of Historical Perspective*. April 1, 2011. Accessed August 22, 2018. http://www.perspektivy.info/oikumena/vostok/jordanija_mezhdu_reformami_i_stabilnostju_2011-04-01.htm (Russian version).
3. Gergel, Yuliia. «Ukraine and the Arab States of the Levant (Syria, Lebanon, Jordan): Preconditions and Circumstances of The Establishment of Diplomatic Relations». *International Relations of Ukraine: scientific searches and findings*. Issue 25 (2016): 59-85. (Ukrainian version).
4. Helfont, Samuel, and Tally Helfont. «Jordan: Between the Arab Spring and the Gulf Cooperation Council.» *Foreign Policy Research Institute*, January 1, 2012. Accessed August 18, 2018. <https://www.fpri.org/article/2012/01/jordan-between-the-arab-spring-and-the-gulf-cooperation-council>
5. Helfont, Samuel, and Tally Helfont. «Jordan's Protest: Arab Spring Lite.» *Foreign Policy Research Institute*, July 3, 2011. Accessed August 20, 2018. <http://www.fpri.org/articles/2011/07/jordans-protests-arab-spring-lite>
6. Helfont, Tally. Jordan, ISIS, #WeAreAllMuadh. *Foreign Policy Research Institute*, February 5, 2015. Accessed August 26, 2018. www.fpri.org/article/2015/02/jordan-isis-weareallmuadh

7. Khan, Taimur. «US support tops agenda as Jordan's King Abdullah meets Obama.» *The National. Abu Dhabi, UAE*. December 4, 2014. Accessed August 30, 2018. <https://www.thenational.ae/world/us-support-tops-agenda-as-jordan-s-king-abdullah-meets-obama-1.271657>
8. King Abdullah II Fund for Development. King Abdullah II Initiatives. Accessed August 16, 2018. <https://kingabdullah.jo/en/page/initiatives>
9. Krylov, Alexander. «Specifics of Democratic Reforms in Jordan». *MGIMO International Relations Review*. Issue 2 (2013): 113-119. (Russian version).
10. Marcus, Jonathan. «Jordan Pilot Hostage Moaz al-Kasasbeh 'Burned Alive'.» *BBC News*, February 3, 2015. Accessed August 16, 2018. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-31121160>
11. Middle East Marketing and Research Consultants. International Republican Institute Poll: Jordanians Split Over Direction of Country, Economy and Corruption Cited as Top Concerns. International Republican Institute, September 24, 2012. Accessed August 22, 2018. <http://www.iri.org/resource/iri-poll-jordanians-split-over-direction-country-economy-and-corruption-cited-top-concerns>
12. Middle East Marketing and Research Consultants. International Republican Institute Poll: Low Approval Ratings for Government and Parliament. *International Republican Institute*, October 27, 2009. Accessed August 22, 2018. <http://www.iri.org/resource/iri-jordan-poll-low-approval-ratings-government-and-parliament>
13. Milton-Ewards, Beverley. «Grappling with Islamism: Assessing Jordan's Evolving Approach.» *Brookings Doha Center Analysis Paper* 19. 38-3 (2017). Accessed August 30, 2018. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/09/ap_0930_islamism_in_jordan_milton_edwards.pdf
14. Milton-Ewards, Beverley. «Marginalized Youth: Toward an Inclusive Jordan.» *Brookings Doha Center Policy Briefing*, 2018. Accessed September 9, 2018. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/06/June-2018_Beverly-Jordan_English-Web.pdf
15. Shane, Harris. The Mouse that Roars. *Foreign Policy*, September 12, 2014. Accessed August 28, 2018. <https://foreignpolicy.com/2014/09/12/the-mouse-that-roars>
16. Spath, Andrew, and Michael Makara. «Elections in Jordan: Victory for Reform or More of the Same?» *Foreign Policy Research Institute*, February 5, 2013. Accessed August 16, 2018. <https://www.fpri.org/article/2013/02/elections-in-jordan-victory-for-reform-or-more-of-the-same>
17. Troyan, Stanislav. «Arab Revolutions 2010 — 2011 and their consequences» *Scientific Bulletin of the Diplomatic academy of Ukraine*, MFA of Ukraine. Issue 19 (2012):170- 176. (Ukrainian version).
18. Zakharchenko, Alla. «The Arab Spring in the Mirror of European Initiatives» *Foreign Affairs. Edition of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. Issue 10 (2011): 26-36. (Ukrainian version).

Список використаної літератури

1. CNN Wire Staff. Jordan's King Abdullah II announces sweeping reforms. *CNN*. 13 June 2011. URL: <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/06/12/jordan.king.reforms/index.html> (дата звернення : 20.08.2018).
2. Demchenko A. Jordan between Reforms and Stability. *Fund of Historical Perspective*. 1 April 2011. http://www.perspektivy.info/oikumena/vostok/iordaniya_mezhdu_reformami_i_stabilnostju_2011-04-01.htm (дата звернення : 22.08.2018).
3. Gergel Y. Ukraine and the Arab States of the Levant (Syria, Lebanon, Jordan): Preconditions and Circumstances of The Establishment of Diplomatic Relations. *International Relations of Ukraine: scientific searches and findings*. 2016. Issue 25. P. 59-85.
4. Helfont S., Helfont T. Jordan: Between the Arab Spring and the Gulf Cooperation Council. *Foreign Policy Research Institute*. 1 January 2012. URL : <https://www.fpri.org/article/2012/01/jordan-between-the-arab-spring-and-the-gulf-cooperation-council> (дата звернення : 18.08.2018).
5. Helfont S., Helfont T. Jordan's Protest: Arab Spring Lite. *Foreign Policy Research Institute*. July 3, 2011. URL : <http://www.fpri.org/articles/2011/07/jordans-protests-arab-spring-lite> (дата звернення : 20.08.2018).

6. Helfont T. Jordan, ISIS, #WeAreAllMuadh. *Foreign Policy Research Institute*. 5 february 2015. URL: www.fpri.org/article/2015/02/jordan-isis-weareallmuadh (дата звернення : 26.08.2018).
7. Khan T. US support tops agenda as Jordan's King Abdullah meets Obama. *The National. Abu Dhabi, UAE*. 4 december 2014. URL : <https://www.thenational.ae/world/us-support-tops-agenda-as-jordan-s-king-abdullah-meets-obama-1.271657> (дата звернення : 30.08.2018).
8. King Abdullah II Fund for Development. King Abdullah II Initiatives. URL : <https://king-abdullah.jo/en/page/initiatives> (дата звернення : 16.08.2018).
9. Krylov A. Specifics of Democratic Reforms in Jordan. *MGIMO International Relations Review*. 2013. Issue 2. P. 113-119.
10. Marcus J. Jordan Pilot Hostage Moaz al-Kasasbeh 'Burned Alive'. *BBC News*. 3 february 2015. URL : <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-31121160> (дата звернення : 16.08.2018).
11. Middle East Marketing and Research Consultants. International Republican Institute Poll: Jordanians Split Over Direction of Country, Economy and Corruption Cited as Top Concerns. International Republican Institute, 24 september 2012. URL : <http://www.iri.org/resource/iri-poll-jordanians-split-over-direction-country-economy-and-corruption-cited-top-concerns> (дата звернення : 22.08.2018).
12. Middle East Marketing and Research Consultants. International Republican Institute Poll: Low Approval Ratings for Government and Parliament. *International Republican Institute*. 27 october 2009. URL : <http://www.iri.org/resource/iri-jordan-poll-low-approval-ratings-government-and-parliament> (дата звернення : 22.08.2018).
13. Milton-Ewards B. Grappling with Islamism: Assessing Jordan's Evolving Approach. *Brookings Doha Center Analysis Paper*. 2017. Issue 19. P. 38-69. URL : https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/09/ap_0930_islamism_in_jordan_milton_edwards.pdf (дата звернення : 30.08.2018).
14. Milton-Ewards B. Marginalized Youth: Toward an Inclusive Jordan. *Brookings Doha Center Policy Briefing*, 2018. URL : https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/06/June-2018_Beverly-Jordan_English-Web.pdf (дата звернення : 09.09.2018).
15. Shane H. The Mouse that Roars. *Foreign Policy*. 12 september 2014. URL : <https://foreign-policy.com/2014/09/12/the-mouse-that-roars> (дата звернення : 28.08.2018).
16. Spath A., Makara M. Elections in Jordan: Victory for Reform or More of the Same? *Foreign Policy Research Institute*. 5 february 2013. URL : <https://www.fpri.org/article/2013/02/elections-in-jordan-victory-for-reform-or-more-of-the-same> (дата звернення : 16.08.2018).
17. Troyan S. Arab Revolutions 2010 — 2011 and their consequences. *Scientific Bulletin of the Diplomatic academy of Ukraine*, MFA of Ukraine. 2012. Issue 19. P. 170- 176.
18. Zakharchenko A. The Arab Spring in the Mirror of European Initiatives. *Foreign Affairs. Edition of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. 2011. Issue 10. P 26-36.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018

Д. К. Побле

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ЙОРДАНІЯ: СИНДРОМ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ» ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІСЛАМСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація

У статті показані нові аспекти протистояння у регіоні Близького Сходу. Автор розглядає Йорданію в якості одного з посередників у регіоні та аналізує прогрес її регіональної міжнародної політики у період 2011–2015 років. У статті здійснено аналіз подій «арабської весни». Автор вказує, що революційні події в регіоні зсунули стратегічний баланс сил. Всі країни були розділені на дві категорії: прихильників більш демократичних перетворень та прихильників стабільної економічної ситуації. Хашимітське королівство опинилося між двома сторонами: з одного боку, це була Рада з питань співробітництва арабських держав Перської затоки (GCC) під керівництвом Саудівської Аравії, а з іншого боку, були рушійні сили «арабської весни», які закликали до політичних реформ. Йорданія перетворилася на поле бою між шукачами більшої демократії та захисниками статус-кво. Ускладненням автор називає етносоціальне різноманіття королівства (населення Сходу, що має історичне коріння на східному березі річки Йордан, та населення Заходу — йорданці палестинського походження). Автор зазначає, що існує стурбованість тим, що будь-яка демократична трансформація може змусити корінних жителів Йорданії відступити від своєї політичної влади на користь палестинських йорданців і організованої опозиції, яка представлена фракціями ісламістів, де Ісламський фронт мусульманського братства (МАФ) залишається найбільшою та найактивнішою фракцією парламенту Йорданії. На відміну від інших арабських країн, мусульманське братство є політично інтегрованим в йорданському суспільстві, і Ісламський фронт ісламського діяння мусульманського братства (IAF) історично відіграв роль лояльної опозиції. Нові спіралі суперництва між верствами палестинців, посилені мігрантами, і так званих «старих морданів», підтримуються бедуїнськими племенами. Автор доводить, що дуалістичні монархії (Йорданія, Марокко) демонструють більшу стабільність під час «арабської весни» порівняно з республіканськими режимами квазі-демократії в Північній Африці. Йорданське населення відчуває важливість реформ, але демонструє своє неприйняття провокаційної демонстрації лівих і мусульманських опозицій на користь фантомного добробуту, якщо стати повним союзником процвітаючої монархії Перської затоки. Нова тема залучення ісламської державної ідеології може посилити йорданське суспільство та створити напруженість між громадами, як це було раніше.

Ключові слова: реформи, конституційна монархія, «арабська весна», ісламістські партії, економічні переваги, доцільність.

Д. К. Побле

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бул., 24/26, Одеса, 65058, Україна

ИОРДАНИЯ: СИНДРОМ «АРАБСКОЙ ВЕСНЫ» И СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ ИСЛАМСКОГО ГОСУДАРСТВА

Аннотация

В статье показаны новые петли противостояния в регионе Ближнего Востока. Автор анализирует прогресс Иордании в ее региональной международной политике в период 2011–2015 годов. В статье осуществлен анализ событий «арабской весны». Автор указывает, что революционные события в регионе нарушили стратегический баланс сил. Все страны были разделены на две категории: сторонников демократических преобразований и сторонников экономической стабильности. Хашимитское королевство оказалось между двумя сторонами: с одной стороны, это был Совет по сотрудничеству арабских государств Персидского залива (GCC) под руководством Саудовской Аравии, а с другой стороны, действовали силы «арабской весны», призывающие к реформам. Иордания превратилась в поле боя между искателями большей демократии и защитниками статус-кво. Осложняющим фактором автор называет этносоциальное многообразие королевства (население Востока, имеет корни на восточном берегу реки Иордан и население Запада — иорданцы палестинского происхождения). Автор отмечает обеспокоенность тем, что демократическая трансформация может заставить коренных жителей Иордании отступить от своей политической власти в пользу палестинских иорданцев и организованной оппозиции, которая представлена фракциями исламистов, где Исламский фронт мусульманского братства (МАФ) остается крупнейшей и активной фракцией парламента Иордании. В отличие от других арабских стран, мусульманское братство политически интегрировано в иорданском обществе, и Исламский фронт исламского действия мусульманского братства (IAF) исторически играет роль лояльной оппозиции. Новые спирали соперничества между слоями палестинцев, усиленных мигрантами, и так называемых «старых» иорданцев, поддержаны бедуинскими племенами. Автор доказывает, что дуалистические монархии (Иордания, Марокко) демонстрируют большую стабильность во время «арабской весны» по сравнению с республиканскими режимами квази-демократии в Северной Африке. Иорданское население осознаёт важность реформ, но демонстрирует неприятие провокационной демонстрации левых и мусульманских оппозиций в пользу фантомного благосостояния в союзе с процветающей монархией Персидского залива. Усиление исламской государственной идеологии может создать напряженность между общинами.

Ключевые слова: реформы, конституционная монархия, «арабская весна», исламистские партии, экономические преимущества, целесообразность.

УДК 327.8(5-15+73)«2017/2018»

А. С. Герасимчук

аспірантка

кафедри міжнародних відносин

ОНУ ім. І. І. Мечникова,

к.32, Французький бул., 24/26,

м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: a.gerasymchuk0708@gmail.com

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144319](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144319)

БЛИЗЬКОСХІДНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ Д. ТРАМПА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ

Обрання Д. Трампа на посаду президента створило занепокоєння стосовно того, якою буде подальша роль США на Близькому Сході, зважаючи на контрверсійність заяв та дій нової адміністрації. Відсутність глобального бачення створює загрозу як для позицій США в регіоні, так і для встановлення стабільності в регіоні взагалі, на чому роблять акцент провідні американські дослідники. У статті визначено справедливості цього твердження шляхом аналізу концептуальних засад зовнішньої політики взагалі та близькосхідної стратегії зокрема та їх відповідність діям у практичній площині.

Ключові слова: «принциповий реалізм», США, Близький Схід, Стратегія національної безпеки.

Загальна постановка проблеми. Близькосхідний напрямок зовнішньої політики США традиційно залишається одним з ключових для забезпечення національної безпеки та інтересів країни, що зумовлено геостратегічною важливістю регіону. Після подій «арабської весни» безпекова ситуація в регіоні ускладнилась. Війни в Сирії та Ємені, нестабільність в Іраку, діяльність радикальних ісламістів, конфесійні протиріччя та боротьба за регіональне лідерство між країнами регіону створюють низку загроз для США, що вимагає від них послідовної та виваженої реакції.

Нова адміністрація на чолі з Д. Трампом мала виробити свою регіональну стратегію, як це завжди робилося попередниками. Проте перша згадка про стратегічне бачення регіону була зроблена через півроку перебування Д. Трампа на посаді, а його офіційне оформлення відбулося ще через півроку. Непослідовність у заявах, задекларованих намірах та практичних діях спровокувала занепокоєння тим, якою буде подальша роль США на Близькому Сході та яким чином зміняться підходи до регіональних конфліктів.

Метою статті є аналіз концептуальних засад зовнішньополітичної стратегії адміністрації Д. Трампа на близькосхідному напрямку та безпосередньої діяльності США відносно ключових регіональних вузлів протиріч. Зважаючи на припущення низки американських дослідників (Дж. Альтермана [1; 2], Ш. Ліпнера [3], А. Кордесмена [4; 5], К. Кахла [6]) про

відсутність цілісного бачення близькосхідної політики з боку адміністрації Д. Трампа вважаємо за доцільне перевірити його справедливність.

Серед *головних завдань дослідження* виділено: визначення та аналіз зовнішньополітичної концепції США; аналіз близькосхідної стратегії; аналіз підходів щодо вирішення проблем поширення тероризму, іранської загрози, конфліктів в Сирії, Ємені та арабсько-ізраїльського конфлікту, і встановлення відповідності концептуальної та практичної площин з подальшим визначенням, чи є близькосхідна стратегія Д. Трампа цілісною.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження. Прагнення здійснити комплексне дослідження робить системний аналіз стратегії та реалізації зовнішньої політики США основним методом дослідження. Для перевірки початкового припущення щодо можливої відсутності глобального стратегічного бачення в адміністрації Д. Трампа автором використано загальнофілософський метод дедукції.

Оскільки автор намагається визначити наявність послідовності у зовнішній політиці США шляхом аналізу її регіональної (близькосхідної) стратегії та її реалізації, а також її відповідності загальній стратегії зовнішній політиці та її реалізації, то структурний аналіз рівнів реалізації зовнішньої політики США як системної цілісності також постає методом дослідження.

Характеристику регіональної стратегії було проведено за допомогою дослідження окремих складових, що досягається застосуванням методу аналізу. В основі розгляду підходів США до конкретних проблем регіональної безпеки лежить метод *case-study*, що дозволяє детально дослідити кожну проблему та порівняти її з іншими.

Дослідження передбачило аналіз значного доробку провідних американських аналітичних центрів, таких як Center for Strategic and International Studies, Brookings Institution, Center for a New American Security. Деякі американські політологи, такі як Ш. Ліпнер [3], Дж. Альтерман [1; 2] зосередили увагу на аналізі загального бачення близькосхідної стратегії адміністрації Д. Трампа та досліджували загальні тенденції. Інші дослідники зосередили увагу на визначенні позиції США стосовно конкретних проблем регіональної безпеки. Зокрема Е. Розанд та А. Міллар зконцентрували увагу на проблемі тероризму [7]; Д. Байман — на аналізі американської стратегії щодо подолання сирійської кризи [8]; Х. Амр та Ш. Хамід — на позиції США щодо шляхів вирішення арабсько-ізраїльського конфлікту [9–11].

Предметом розробок американських вчених А. Кордесмена [4; 5] та К. Кахла [6] стала загальна характеристика близькосхідного вектора зовнішньої політики США з наголосом на відсутності цілісності, послідовності та розходженнях між публічними заявами та публічними діями. Своє бачення автори підкріпили прикладами щодо політики вирішення так званих «іранської проблеми» та «єменської кризи» і дійшли висновку про відсутність послідовності дій нової адміністрації як в регіоні в цілому, так і у конкретних досліджуваних випадках.

Для розуміння концептуальних засад американської зовнішньої політики загалом та на Близькому Сході зокрема, окрім дослідження оригі-

нальної американської політичної думки, автором було проведено аналіз офіційних джерел. Зокрема автор дослідив «Стратегію національної безпеки» 2017 р. [12], що констатує зовнішньополітичну стратегію та концептуальні основи адміністрації Д. Трампа, та «Стратегію національної безпеки» 2015 р. [13], для порівняння поглядів нової адміністрації з попередньою. Крім того, зважаючи на те, що головними державними посадовцями, які визначають та артикують засади зовнішньополітичної діяльності країни, є президент та державний секретар, для оцінки концептуального бачення регіону вбачається доцільним провести аналіз промов, що мали безпосереднє відношення до Близького Сходу. Отже, нами було проаналізовано оригінальні промови Д. Трампа [14–16] та колишнього Державного секретаря Р. Тіллерсона [17] стосовно політики забезпечення близькосхідної безпеки.

Концепція «принципового реалізму» у формуванні зовнішньої політики США та її регіональної складової. Приступаючи до безпосереднього дослідження, слід зазначити, що в основі зовнішньої політики адміністрації Д. Трампа лежить концепція «принципового реалізму», перша згадка про яку пролунала під час виступу американського президента на Арабсько-Американському саміті у Саудівській Аравії 21 травня 2017 р. [14]. Подальше офіційне закріплення концепції відбулося у «Стратегії національної безпеки США», прийнятій у грудні 2017 р. У документі зазначено, що новий концептуальний підхід не заснований на окремій ідеології, а зорієнтований на наслідки здійснення зовнішньополітичних дій. Загальний мир та процвітання визначено головною цінністю, що залежить від існування сильної суверенної американської нації. Виходячи з цього, США у зовнішній політиці керуватимуться принципом «Америка в першу чергу», що базується на захисті американського населення, батьківщини та способу життя; збереженні миру силовим шляхом; сприяттні американському впливу, проте без нав'язування власних цінностей [12, с.4].

Вищезазначена концепція передбачає комбінацію зовнішньополітичних дій, що знаходяться у вимірах як реалізму, так і ідеалізму, оскільки наявним є пріоритет захисту національних інтересів на зовнішньополітичній арені та намір проводити прагматичну зовнішню політику, що бере до уваги ціннісні аспекти міжнародної взаємодії, її принципи та норми.

З точки зору теорії міжнародних відносин саме формулювання «принциповий реалізм» є суперечливим. Реалістичний підхід передбачає переслідування державою власних інтересів, що визначені в категорії сили. Норми міжнародного права вважаються відносними і слабкими, а визначальну роль мають держави зі своїми егоїстичними інтересами. В свою чергу, політика, керована принципами, приймає норми та цінності як найвищий пріоритет. Вважається, що вони створюють довіру між державами та роблять їх політики сталими та передбачуваними.

Практична реалізація зовнішньої політики за всіх президентів включала дії, зумовлені як ідеалістичними, так і реалістичними підходами, проте формулювання концепцій мало логічний та послідовний характер. Концепція є базисом зовнішньополітичної діяльності та може бути до пев-

ної міри теоретизованою, в той час як практичне втілення залежить від реального стану речей на зовнішньополітичній арені. У випадку з адміністрацією Д. Трампа амбівалентність підходів у офіційному формулюванні зовнішньополітичної концепції закріплено вперше. Це становить проблему, оскільки передбачає відсутність послідовності та цілісності розуміння заявленого курсу зовнішньої політики і не зазначає, в яких випадках якими підходами керуватися.

З огляду на неоднозначність загальної зовнішньополітичної стратегії підходи американської влади до чутливих питань регіональної політики, зокрема близькосхідної, виявляються контрверсійними. Під час передвиборчої кампанії Д. Трамп декларував намір дистанціюватися від проблем Близького Сходу, критикуючи попередні адміністрації за втручання. Проте об'єктивна реальність полягає в тому, що американські національні інтереси тісно пов'язані з регіоном, тому адміністрації Д. Трампа не вдається ігнорувати близькосхідні проблеми [18].

Загальний підхід до регіону було озвучено Д. Трампом під час близькосхідного турне у травні 2017 р., що стало його першою закордонною поїздкою у якості президента. Обрання Саудівської Аравії пунктом призначення першого закордонного турне та підписання низки багатомільярдних угод у військовій сфері свідчить про збереження значущості регіону на зовнішньополітичній карті інтересів США, навіть попри заяви президента про необхідність дистанціювання. Крім того, це свідчить про те, що Д. Трамп повертається до традиційної системи партнерських зв'язків в регіоні, роблячи ставку на поглиблення співробітництва з арабськими монархіями та віддаляючись від Ірану [3].

«Близькосхідна» промова Д. Трампа зберегла концепт щодо зменшення залученості, але, в той же час, продемонструвала відсутність наміру залишати регіон. Так зазначено, що США не мають наміру нав'язувати свої цінності країнам регіону, а націлені, передусім, на взаємовигідне співробітництво. Озвучено принципову позицію щодо прагнення підтримувати пріоритетність ролі регіональних акторів у вирішенні їх регіональних проблем та щодо зняття відповідальності з США за безпосередній розвиток ситуації в регіоні. Д. Трамп підкреслив, що країни регіону мають самі визначати своє майбутнє [14].

Стратегічне бачення реалізації зовнішньої політики США на Близькому Сході офіційно оформлено в «Стратегії національної безпеки», де є окремий розділ про Близькосхідний регіон. Тут зазначається пріоритетність взаємодії з традиційними близькосхідними партнерами, що сприятиме стабільності та поверненню балансу сил, що відповідає національним інтересам США [12, с. 49]. Виділено пріоритетні наміри у політичній, безпековій та економічній сферах. Серед політичних пріоритетів зазначені: зміцнення партнерських зв'язків; довгострокове стратегічне партнерство з Іраком як незалежною державою; спільна з партнерами протидія дестабілізуючому впливу Ірану; націленість на розробку всеохоплюючої мирної угоди між Ізраїлем та палестинцями. До економічних пріоритетів віднесено підтримку у здійсненні внутрішніх реформ та модернізації економік країн

регіону, що знаходяться в кризовому стані. До безпекових — збереження американської військової присутності для боротьби з тероризмом та підтримки балансу сил; допомога партнерам у посиленні власних військових спроможностей. Певні аспекти близькосхідної проблематики зазначені у Стратегії як «центральні». Так, ісламський радикалізм, тероризм та дестабілізуючу роль Ірану позначено серед головних загроз безпеки США. У випадку з Іраном заперечується підхід попередньої адміністрації, що полягав у можливості взаємодії з суперником та включення його до міжнародної спільноти та світової торгівлі, щоб таким чином трансформувати його у партнера [12, с.49].

Таким чином, спостерігається певна еволюція підходів президента США до близькосхідного напрямку: від заяв про невтручання під час передвиборчої кампанії до намірів обмеженої залученості у промові в Саудівській Аравії і до декларування необхідності збереження військової присутності та залучення до процесів реформування в країнах регіону, що зазначено в Стратегії національної безпеки. Наприклад, попри те, що Д. Трамп підкреслював негативні наслідки безпосереднього американського втручання у близькосхідні конфлікти, майже одразу після вступу на посаду він збільшив військову присутність та наблизив американських військових до театру бойових дій. В той час як попередня адміністрація опікувалася виведенням військових, Д. Трамп відіслав ще 400 морських та наземних диверсійно-розвідувальних підрозділів на додаток до 500, що були при Б. Обамі. Крім того, Д. Трамп дозволив використання військової сили за межами спеціальних «воєнних зон», створених за часів адміністрації Б. Обами, без отримання спеціального дозволу [6].

Регіональна стратегія Д. Трампа носить фрагментарний характер та має вигляд загальної декларації про наміри, що помітно у порівнянні зі стратегією часів Б. Обами. Так, попередньою адміністрацією було виділено низку ключових проблем — тероризм, регіональні конфлікти та конфесійні протиріччя між сунітами та шиїтами — подолання яких було головним завданням. З цією метою підкреслювалася важливість не лише військового фактора, але і необхідність включення гуманітарного аспекту як способу боротьби з причинами цих проблем [13].

Спостерігається відсутність всеохоплюючої послідовної регіональної стратегії та брак глобального бачення. Діяльність американської сторони в регіоні виглядає як короткострокова тактика, продиктована зовнішніми подіями. Безпосередня залученість американських військових сил до боротьби з терористичними угрупованнями в регіоні має бути збалансованою подальшою стратегією післявоєнного врегулювання. Необхідно звертати увагу і на інші проблеми безпеки, що впливають на інтереси США, такі як складна гуманітарна та економічна ситуація, вакуум влади в низці країн, конфлікти на релігійній та етнічній основах. Таким чином, недолік підходу нової адміністрації полягає не лише у відсутності цілісної стратегії та комплексного бачення, а й у відсутності гуманітарного виміру у тактиці відносно кожної окремої кризи. Для закріплення позитивних результатів успішних воєнних операцій необхідні комплексні дипломатичні та стабілі-

заційні плани. В кінцевому результаті, США спираються на реакційні та не пов'язані між собою дії, а формулювання стратегій залишається риторикою [4].

З огляду на множинність інтересів США на Близькому Сході діючій адміністрації не вдалося виокремити першочергове завдання, навколо якого необхідно формувати стратегію. Проте формулювання пріоритету є основною ланкою у цілісному функціонуванні зовнішньої політики в окремому напрямку. Регіональна стратегія Д. Трампа носить фрагментарний характер та має вигляд загальної декларації про наміри, що значно відрізняється від попередніх адміністрацій. Наприклад, стратегія Б. Обама, особливо в останні роки, мала пріоритетом зниження рівня ворожнечі з Іраном для того, щоб вирішити іранську ядерну проблему та повернути Іран у світову спільноту. Друга адміністрація Дж. Буша фокусувалася на регіональних внутрішніх реформах як способі боротьби з тероризмом. Трамп визначив низку різних за напрямками цілей, проте не сформулював чітку стратегію для їх досягнення [1].

Проте наявні деякі ознаки того, що США дійсно мають намір обмежити свою залученість до близькосхідних справ. Тому американські дослідники [2] звертають увагу на модель участі США у єменській кризі, вказуючи на те, що вона заснована саме на принципі мінімізації залученості. В Ємені американські сили ведуть військові дії лише проти терористичних організацій, що функціонують на території країни. А втручання у громадянський конфлікт обмежене наданням технічної допомоги саудівсько-еміратській коаліції. Додатковим доказом слугує рішення не інвестувати багато у відновлення Іраку. Фінансова підтримка палестинської національної автономії (ПНА) також, найвірогідніше, зменшиться. Проте такий підхід може призвести до зниження рівня впливу США на розвиток подій в регіоні, що гратиме проти американських інтересів. Відповідно більше впливу матимуть інші сили, чиї інтереси часто розходяться з інтересами США. Зважаючи на це, можуть постраждати глобальні позиції США. Таким чином, і тут ми бачимо непослідовність близькосхідного курсу, коли втручання американських сил збільшується у вирішенні одних проблем, але скорочується в інших.

Попри те, що Д. Трамп взяв курс на нормалізацію та поглиблення відносин з арабськими монархіями, зокрема з Саудівською Аравією, після їх погіршення під час каденції Б. Обама через політику зближення з Іраном, непослідовність у діях нової адміністрації та заяви про необхідність регіональним акторам самим вирішувати свої проблеми, регіональні актори готуються до проведення більш самостійної політики. Про це свідчить неформальне зближення Саудівської Аравії та Ізраїлю, оскільки, попри формальну ворожнечу, спільні проблеми безпеки відіграють більш важливу роль [3].

Стратегічні завдання близькосхідної регіональної політики США та їх реалізація. Боротьба з тероризмом. Американська влада підтверджує, що проблема міжнародного тероризму та ісламського екстремізму залишається однією з головних для безпеки США. Вона тісно переплетена з

усіма іншими безпековими проблемами на Близькому Сході. Стратегія національної безпеки [12, с.11] містить бачення того, яким чином можна подолати вищезазначену проблему. Серед інструментів боротьби виділено: розширення можливостей розвідки; безпосередню боротьбу з терористами у будь-якій точці світу; запобігання можливості створення нових терористичних ланок, знищення ланцюгів фінансування та вербування; попередження здійснення терористичних актів; боротьба з розповсюдженням терористичної ідеології в межах країни [12].

Підхід Д. Трампа до боротьби з тероризмом не враховує соціально-економічного аспекту виникнення цієї проблеми [7]. Саме розгубленість громадян, відсутність довіри суспільства до влади та економічні проблеми радикалізують погляди населення країн регіону, де відбуваються конфлікти. На відміну від адміністрації Б. Обама, яка вважала одним з головних інструментів боротьби викорінення причин проблеми, у новій стратегії немає згадок про важливість гуманітарної складової, так само як і не передбачено інструментів «м'якої сили». А для ефективності антитерористичної боротьби необхідною є комбінація жорстких та м'яких методів. Ще одним недоліком є зниження витрат на дипломатію та надання міжнародної допомоги, що обмежує використання невоєнних методів врегулювання кризових ситуацій [7].

Іранська проблема. Показово, що адміністрація Д. Трампа має іраноцентричний підхід до проблем близькосхідної безпеки. Проблема Ірану та його прагнення до регіонального лідерства визначає дії США стосовно інших регіональних вузлів протиріч. Адже іранський фактор присутній не лише в контексті ядерної безпеки, а й у громадянських конфліктах в регіоні (Сирія, Ємен) та у проблемі боротьби за регіональне лідерство.

Спостерігається тотальний відхід від позиції Б. Обама, що передбачала необхідність нормалізації відносин з Іраном та його повернення у світову економіку задля запобігання розвитку ядерної програми [13]. З цією метою було розроблено та підписано «ядерну угоду» між Іраном з одного боку та США, РФ, Великобританією, Францією, КНР та Німеччиною з іншого. Ця угода піддається нищівній критиці з боку Д. Трампа, оскільки він вважає, що такий підхід не зробив Іран «чесним гравцем», а навпаки, посилив його позиції та дав можливість реалізувати амбіції в регіоні, що призводить до порушення балансу сил. На думку Д. Трампа, лише американські сила та рішучість можуть стримати Іран. Така позиція підтверджена в «Стратегії національної безпеки», де режим в Ірані названо головним спонсором тероризму. Підкреслюється загроза розширення ракетної програми та відновлення ядерної, що є ключовою загрозою для безпеки США [12, с.49].

13 жовтня 2017 р. було прийнято окрему стратегію відносно Ірану. Вона містить шість ключових елементів: 1) фокус на нейтралізації дестабілізуючого впливу Ірану, особливо у спонсоруванні тероризму; 2) відродження традиційних альянсів та регіональних партнерських зв'язків для протидії Ірану та для відновлення стабільного балансу сил; 3) протидія іранському режиму, особливо Корпусу Стражів Ісламської Революції; 4) протидія загрози від балістичних ракет та іншого асиметричного озброєння; 5) заклик

до світової спільноти засудити порушення прав людини в Ірані; 6) унеможливлення розробки ядерної зброї [5]. Влітку 2017 р. було прийнято рішення про посилення неядерних санкцій проти Ірану у зв'язку з розвитком ракетної програми, а у травні 2018 р. Д. Трамп прийняв рішення про вихід США з ядерної угоди.

Сирійська криза. Підхід адміністрації Д. Трампа до сирійської кризи пройшов певну еволюцію. В перші місяці позиція стосовно Сирії вписувалась в рамки підходу дистанціювання від внутрішніх конфліктів. Головним завданням тут Д. Трамп оголосив боротьбу з ІДІЛ та іншими терористичними угрупованнями. Він не виключав можливості співробітництва з РФ для реалізації мети боротьби з тероризмом, не визначаючи усунення режиму Б. Асада своїм пріоритетом [8]. Одночасно з риторикою про те, що США не мають на меті усунення Б. Асада від влади, 7 квітня 2017 р. президент США санкціонував бомбардування сирійської урядової авіабази Шайрат. Рішення пояснювалось реакцією американської сторони на застосування режимом Б. Асада хімічної зброї проти цивільного населення [16].

Вже 17 січня 2018 р. колишній державний секретар США Р. Тіллерсон оголосив стратегію США стосовно Сирії, що наразі є кінцевим проявом позиції, яка значно відрізняється від початкової риторики. Визначено п'ять цілей американської політики в Сирії: 1) кінцева та стабільна перемога над ІДІЛ та «Аль-Каїдою»; 2) стабільна, єдина та незалежна Сирія під пост-Асадівським керівництвом; 3) зменшення іранського впливу в Сирії; 4) створення умов для повернення біженців; 5) звільнення країни від зброї масового ураження. Процес досягнення цих цілей включає активізацію дипломатичної складової, що має бути наступним етапом для закріплення воєнних успіхів. Усі цілі пов'язані між собою та мають спільний знаменник — неможливість їх досягнення за умови існування режиму Асада [17].

Тут Р. Тіллерсон вказав на центральну причину сирійської кризи: катастрофічна ситуація спричинена браком безпеки, легітимної влади, а також жорсткими діями урядових сил проти власного населення, що унеможливорює мирне врегулювання політичних протиріч між сторонами конфлікту. Для реалізації підходу необхідно використання двох загальних дипломатичних інструментів: 1) стабілізація ситуації на звільнених від ІДІЛ територіях та 2) нові акценти в політичному врегулюванні. У процесі врегулювання центральна роль має належати «жєневському формату» під егідою ООН. Проте не виключалась важливість ролі РФ як сили, здатної впливати на сирійський режим [17].

Формування «сирійської стратегії» та озвучені позиції свідчать про значні зміни у сприйнятті сирійського конфлікту та визнання того, що режим та ісламістський тероризм — сторони однієї медалі. Риторика та початкові ідеї можуть бути різними, проте реальність змушує діяти інакше.

Єменський конфлікт. Підхід США до конфлікту в Ємені найбільше відповідає позиції Трампа, що не передбачає втручання у громадянський конфлікт та післявоєнну відбудову. Тут працює підхід подвійної ескалації: розширення воєнної кампанії проти «Аль-Каїди на Аравійському півостро-

ві» та збільшення технічної допомоги саудівсько-еміратській коаліції, що залучена до громадянського конфлікту [6].

Переслідуючи ці цілі, 29 січня 2017 р. провели військову операцію проти терористів, під час якої загинув американський військовий та значна кількість цивільного населення [19]. Адміністрацією не розглядаються варіанти післявоєнної відбудови та не передбачається втручання у процес врегулювання.

Арабсько-ізраїльський конфлікт. Цей конфлікт традиційно залишається сферою особливої уваги США на близькосхідному напрямку, зважаючи на статус Ізраїлю як стратегічного партнера. Під час передвиборчої кампанії Д. Трамп заявляв, що має намір остаточно врегулювати цей конфлікт. Проте досі не проголошено стратегію для його вирішення та не ініційовано жодних переговорів між сторонами.

Стосовно цього конфлікту спостерігається непослідовність дій американської адміністрації. Після вступу на посаду президента Д. Трампа не демонстрував проізраїльського ухилу. Під час близькосхідного турне, крім візиту до Ізраїлю, президент США зустрівся з головою ПНА М. Аббасом. Д. Трамп акцентував важливість покращення гуманітарної та економічної ситуації в Палестині, як на умові досягнення миру [9]. Проте вже 6 грудня 2017 р. президент США оголосив про визнання Єрусалиму столицею Ізраїлю. Питання Єрусалиму є одним із найскладніших в арабсько-ізраїльському конфлікті. Такий різкий крок з американського боку підірвав довіру палестинців до США як до посередника у врегулюванні [10].

Сам Д. Трамп не вбачає в цьому рішенні загрози потенційному мирному врегулюванню. На його думку, це рішення є офіційним закріпленням реального становища справ, він наполягає, що воно не стосується питання фінального статусу міста [15].

Палестинська сторона та представники ісламського світу жорстко відреагували на рішення американського президента. У лютому 2018 р. держсекретар Р. Тіллерсон здійснив візит на Близький Схід, в рамках якого мав намір зустрітися з М. Аббасом, проте останній відмовився від зустрічі та замість цього відвідав Москву з офіційним візитом. На терміновому засіданні ОІК країни-учасниці визнали Східний Єрусалим столицею Палестини та закликали міжнародну спільноту визнати його територією, що окупована Ізраїлем [10].

Висновки. Суперечливість формулювання загальної зовнішньополітичної концепції, фрагментарність регіональної стратегії, різниця у підходах стосовно ключових проблем безпеки на Близькому Сході, часткова невідповідність зазначених намірів подальшим діям адміністрації Д. Трампа доводять тезу про відсутність цілісності та глобального мислення у стратегічному баченні та реалізації політики в регіоні.

Концепція «принципового реалізму», покладена в основу американської зовнішньої політики за часів президентства Д. Трампа, демонструє амбівалентність та неоднозначність концептуальної основи зовнішньої політики США та її близькосхідного вектора. Нечіткість застосування реалістичного та ціннісного підходів на рівні стратегічного бачення загального напрямку

розвитку зовнішньої політики проявляється у практичній політиці, коли на регіональному рівні відбувається реакційна політика, яка здійснюється, відповідно, як реакція на події, а не як запланована тактична дія.

Близькосхідна регіональна політика США демонструє постійне розходження офіційних заяв та практичних політичних кроків, непослідовність та вибірковість. Стосовно війни в Ємені, іранської проблеми та боротьби з тероризмом спостерігається чітка орієнтація на відстоювання національних інтересів, в той час як стосовно арабсько-ізраїльського конфлікту застосовується пріоритет ціннісної орієнтації на традиційні партнерські зв'язки. Підхід до сирійської кризи демонструє еволюцію у підході від наміру не втручатися у громадянський конфлікт до націленості на боротьбу з режимом Б. Асада.

Через відсутність стратегічного інноваційного бачення проявляється консервативність поглядів нової адміністрації стосовно Близького Сходу та інерційне повернення до традиційної системи партнерських зв'язків в регіоні, що передбачає орієнтованість на арабські монархії та Ізраїль.

Проте провокативність задекларованих намірів американського президента підштовхує регіональних гравців до більш самостійної ролі у вирішенні регіональних проблем. Це обумовлює 1) зростання тенденції до зниження регіонального впливу США та збільшення ролі інших акторів; 2) посилює вірогідність браку уваги до гуманітарної складової регіональної безпеки і посилення силових сценаріїв врегулювання кризових ситуацій; 3) зменшення шансів на закріплення позитивних результатів від воєнних операцій.

Список використаної літератури

1. Alterman J. Power and Strategy: The President Needs to Order His Priorities in the Middle East. *Center for Strategic and International Studies*. 20 september 2017. URL : <https://www.csis.org/analysis/power-and-strategy> (дата звернення 10.03.2018)
2. Alterman J. The Yemen Model: The Future of U. S. Middle East Policy. *Center for Strategic and International Studies*. 21 february 2018. URL : <https://www.csis.org/analysis/yemen-model-future-us-middle-east-policy> (дата звернення 10.03.2018)
3. Lipner S. How Obama and Trump Left a Vacuum in the Middle East. *Brookings Institution*. 28 november 2017. URL : <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/11/28/how-obama-and-trump-left-a-vacuum-in-the-middle-east/> (дата звернення 10.03.2018)
4. Cordesman A. America's «Chaos Strategy» in the Middle East and South Asia. *Center for Strategic and International Studies*. 26 february 2018. URL : <https://www.csis.org/analysis/americas-chaos-strategy-middle-east-and-south-asia> (дата звернення 21.03.2018)
5. Cordesman A. The Need for a Serious New Strategy to Deal with Iran and the Gulf. *Center for Strategic and International Studies*. 13 october 2017. URL : <https://www.csis.org/analysis/need-serious-new-strategy-deal-iran-and-gulf> (дата звернення 21.03.2018)
6. Kahl C. Like Middle East wars? You're Gonna Love President Trump. *PoliticoPRO*. 4 may 2017. URL : <https://www.politico.eu/article/like-middle-east-wars-youre-gonna-love-president-trump/> (дата звернення 12.04.2018)
7. Rosand E., Millar A. Want a New Counterterrorism Strategy? Be Careful What You Wish for. *Brookings Institution*. 23 may 2017. URL : <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/05/23/want-a-new-counterterrorism-strategy-be-careful-what-you-wish-for/> (дата звернення 13.03.2018)
8. Byman D. Evaluating Trump's Options in Syria. *Brookings Institution*. 1 march 2017. URL : <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/03/01/evaluating-trumps-options-in-syria/> (дата звернення 20.03.2018)

9. Amr H. How Trump's 'Think Big' Mantra could Help Advance Israeli-Palestinian Peace. *Brookings Institution*. 2 may 23, 2017. URL : <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/05/23/how-trumps-think-big-mantra-could-help-advance-israeli-palestinian-peace/> (дата звернення 7.04.2018)
10. Amr H. The Global Fallout over Trump's Jerusalem Decision. *Brookings Institution*. 19 december 2017. URL : <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/19/the-global-fall-out-over-trumps-jerusalem-decision/> (дата звернення 8.04.2018)
11. Hamid Sh. The Jerusalem Announcement Won't Really Hurt America's Arab Allies. *Brookings Institution*. 7 december 2017. URL : <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/07/the-jerusalem-announcement-wont-really-hurt-americas-arab-alliances/> (дата звернення 8.04.2018)
12. National Security Strategy of the United States of America 2017 / Whitehouse.gov. eember, 2017. URL : <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (дата звернення 10.04.2018)
13. National Security Strategy of the United States of America 2015. February, 2015. URL : https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf (дата звернення 11.04.2018)
14. President Trump's Speech to the Arab Islamic American Summit. *Whitehouse.gov. Briefings-statements*. 21 may 2017. URL : <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-trumps-speech-arab-islamic-american-summit/> (дата звернення 4.04.2018)
15. Presidential Proclamation Recognizing Jerusalem as the Capital of the State of Israel and Relocating the United States Embassy to Israel to Jerusalem. *Whitehouse.gov. Presidential-proclamation*. 6 december 2017. URL : <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-recognizing-jerusalem-capital-state-israel-relocating-united-states-embassy-israel-jerusalem/> (дата звернення 25.04.2018)
16. Readout of President Donald J. Trump's Call with the Commanding Officers of the USS Ross and USS Porter. *Whitehouse.gov. Briefings-statements*. 10 april 2017. URL : <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/readout-president-donald-j-trumps-call-commanding-officers-uss-ross-uss-porter/> (дата звернення 2.05.2018)
17. Secretary of State Rex Tillerson on the Way Forward for the United States Regarding Syria. *U. S. Department Of State Office of the Spokesperson For Immediate Release*. 17 january 2018. URL : <https://translations.state.gov/2018/01/17/secretary-of-state-rex-tillerson-on-the-way-forward-for-the-united-states-regarding-syria/> (дата звернення 2.05.2018)
18. Maloney S. Trump's 1st State of the Union: His Moment to Provide Clarity on Iran and Middle East Policy. *Brookings Institution*. 29 january 2018. URL : <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2018/01/29/trumps-1st-sotu-his-moment-to-provide-clarity-on-iran-and-middle-east-policy/> (дата звернення 2.05.2018)
19. Atassi B., Smith-Spark L. Yemen Raid: The Plan, the Operation, and the Aftermath. *CNN*. 9 february 2017. URL : <https://edition.cnn.com/2017/02/08/middleeast/yemen-raid-explainer/> (дата звернення 3.05.2018)

References

1. Alterman, Jon. «Power and Strategy: The President Needs to Order His Priorities in the Middle East.» *Center for Strategic and International Studies*. September 20, 2017. Accessed March 10, 2018. <https://www.csis.org/analysis/power-and-strategy>
2. Alterman, Jon. «The Yemen Model: The Future of U. S. Middle East Policy,» *Center for Strategic and International Studies*. February 21, 2018. Accessed March 10, 2018. <https://www.csis.org/analysis/yemen-model-future-us-middle-east-policy>
3. Lipner, Shalom. «How Obama and Trump Left a Vacuum in the Middle East.» *Brookings Institution*. November 28, 2017. Accessed March 10, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/11/28/how-obama-and-trump-left-a-vacuum-in-the-middle-east/>
4. Cordesman, Anthony. «America's «Chaos Strategy» in the Middle East and South Asia.» *Center for Strategic and International Studies*. February 26, 2018. Accessed April 21, 2018. <https://www.csis.org/analysis/americas-chaos-strategy-middle-east-and-south-asia>

5. Cordesman, Anthony. «The Need for a Serious New Strategy to Deal with Iran and the Gulf.» *Center for Strategic and International Studies*. October 13, 2017. Accessed April 22, 2018. <https://www.csis.org/analysis/need-serious-new-strategy-deal-iran-and-gulf>
6. Kahl, Colin. «Like Middle East wars? You're Gonna Love President Trump.» *PoliticoPRO*. May 4, 2017. Accessed April 12, 2018. <https://www.politico.eu/article/like-middle-east-wars-youre-gonna-love-president-trump/>
7. Rosand, Eric and Alistair Millar. «Want a New Counterterrorism Strategy? Be Careful What You Wish for.» *Brookings Institution*. May 23, 2017. Accessed March 13, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/05/23/want-a-new-counterterrorism-strategy-be-careful-what-you-wish-for/>
8. Byman, Daniel. «Evaluating Trump's Options in Syria.» *Brookings Institution*. March 1, 2017. Accessed March 20, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/03/01/evaluating-trumps-options-in-syria/>
9. Amr, Hady. «How Trump's 'Think Big' Mantra could Help Advance Israeli-Palestinian Peace.» *Brookings Institution*. May 23, 2017. Accessed April 7, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/05/23/how-trumps-think-big-mantra-could-help-advance-israeli-palestinian-peace/>
10. Amr, Hady. «The Global Fallout over Trump's Jerusalem Decision.» *Brookings Institution*. December 19, 2017. Accessed April 8, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/19/the-global-fallout-over-trumps-jerusalem-decision/>
11. Hamid, Shadi. «The Jerusalem Announcement Won't Really Hurt America's Arab Alliances.» *Brookings Institution*. December 7, 2017. Accessed April 8, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/07/the-jerusalem-announcement-wont-really-hurt-americas-arab-alliances/>
12. «National Security Strategy of the United States of America 2017,» Whitehouse.gov. December, 2017. Accessed April 10, 2018. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
13. «National Security Strategy of the United States of America 2015,» February, 2015. Accessed April 12, 2018. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
14. «President Trump's Speech to the Arab Islamic American Summit.» *Whitehouse.gov. Briefings-statements*. May 21, 2017. Accessed April 4, 2018. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-trumps-speech-arab-islamic-american-summit/>
15. «Presidential Proclamation Recognizing Jerusalem as the Capital of the State of Israel and Relocating the United States Embassy to Israel to Jerusalem.» *Whitehouse.gov. Presidential-proclamation*. December 6, 2017. Accessed April 25, 2018. <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-recognizing-jerusalem-capital-state-israel-relocating-united-states-embassy-israel-jerusalem/>
16. «Readout of President Donald J. Trump's Call with the Commanding Officers of the USS Ross and USS Porter.» *Whitehouse.gov. Briefings-statements*. April 10, 2017. Accessed May 2, 2018. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/readout-president-donald-j-trumps-call-commanding-officers-uss-ross-uss-porter/>
17. «Secretary of State Rex Tillerson on the Way Forward for the United States Regarding Syria.» *U. S. Department Of State Office of the Spokesperson For Immediate Release*. January 17, 2018. Accessed May 2, 2018. <https://translations.state.gov/2018/01/17/secretary-of-state-rex-tillerson-on-the-way-forward-for-the-united-states-regarding-syria/>
18. Maloney, Suzanne. «Trump's 1st State of the Union: His Moment to Provide Clarity on Iran and Middle East Policy.» *Brookings Institution*. January 29, 2018. Accessed May 3, 2018. <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2018/01/29/trumps-1st-sotu-his-moment-to-provide-clarity-on-iran-and-middle-east-policy/>
19. Atassi, Basma and Laura Smith-Spark. «Yemen Raid: The Plan, the Operation, and the Aftermath.» CNN. February 9, 2017. Accessed May 5, 2018. <https://edition.cnn.com/2017/02/08/middleeast/yemen-raid-explainer/>

Стаття надійшла до редакції 03.09.2018

А. С. Герасимчук

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

**БЛИЖНЕВОСТОЧНЫЙ ВЕКТОР ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ
Д. ТРАМПА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКОЕ
ВОПЛОЩЕНИЕ**

Резюме

Ближний Восток традиционно остается в сфере ключевых внешнеполитических интересов США. Напряженная ситуация с безопасностью в регионе, а также сложность социально-политических и геополитических процессов, которые происходят там, требуют вовлеченности США, основанной на взвешенной региональной стратегии. Администрация Д. Трампа демонстрирует отсутствие целостного видения ближневосточного вектора внешней политики, что представляет собой угрозу как для позиций США в регионе, так и для безопасности Ближнего Востока в целом. Несмотря на соответствие формально заявленной региональной стратегии утвержденной общей внешнеполитической концепции, фактически можно утверждать об отсутствии целостного видения региональных проблем и способов борьбы с ними. В отличие от предыдущей администрации, которая несмотря на проблемы с реализацией, имела последовательную ближневосточную стратегию, трудности в понимании подходов Д. Трампа начинаются с концептуального измерения. Противоречивость внешнеполитического видения уже заложена в формулировку концепции «принципиального реализма», поскольку невозможно понять, где проходит грань между ценностной ориентацией, предусмотренной идеалистическим подходом, и сосредоточенностью на преследовании исключительно национальных интересов, что происходит из классического реализма. Консервативная модель поведения новой администрации вернула США к традиционной системе партнерских связей в регионе, что реализуется в форме более решительных действий, однако непоследовательность в заявлениях и действиях не позволяет реализовать потенциал этой системы в полной мере. Отсутствие гуманитарной составляющей в подходах к региональным конфликтам ставит под вопрос эффективность совершения военных мероприятий, поскольку не позволяет бороться с самой причиной этих проблем.

Ключевые слова: «принципиальный реализм», США, Ближний Восток, стратегия национальной безопасности.

A. S. Gerasimchuk

Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

D. TRUMP'S FOREIGN POLICY IN THE MIDDLE EAST: CONCEPTUAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Summary

The Middle East traditionally remains in the sphere of interest of the American foreign policy. Due to the tense security context in the region and to the complexity of socio-political and geopolitical processes there the US engagement is needed. D. Trump's administration shows the lack of clear vision and coherent strategy in the region. It poses a threat for the US position in the Middle East and to the security situation in the region in whole. Despite the fact that the formal regional strategy corresponds to the conceptual framework the absence of complex vision of the regional problems is evident. In contrast to previous administration that had coherent regional strategy, D. Trump's approaches are difficult for understanding in the conceptual dimension. The concept of «principled realism» is controversial in its core as it is not clear where the threshold between two notions is. Conservative behavior pattern of the new administration turns the USA back to the traditional system of partnership in the region. However, inconsistency of statements and actions do not allow to use the potential of this backout. The lack of humanitarian aspect in approaches poses the challenge to the efficiency of military actions taken by the American side as it does not allow to tackle the roots of regional problems.

Key words: «principled realism», USA, Middle East, National Security Strategy.

УДК 329.23-047.8:929Обама(73)

O. S. Kurando

PhD Researcher (Political Science),
Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r. 32, French blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
Tel.: +380482633259
E-mail: svkurando@gmail.com
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144312](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144312)

OBAMA DOCTRINE: DID THE REPUBLICAN ALTERNATIVE EXIST?

The article is devoted to the study of the foreign policy views of representatives of the Republican Party in the period 2008–2016. There were three major tendencies in the Republican Party: anti-interventionist, internationalist and nationalist. All three groups were conservative, but they did not agree with the consequences of the American «Grand strategy» under President Barack Obama. The aim of the article is to study the Republican tactic under Obama and to reveal the features of the intellectual contribution of each of the three main groups as an opposition of the party to a democratic president.

Key words: Obama Doctrine, foreign policy, USA, Republican Party.

Basement of the Study. Over the last half century Democrats and Republicans have differed not only on economic, but also on cultural and social issues, such as crime, abortion and civil rights. The liberals gradually withdrew from the Republican Party to the Democratic Party, while the conservatives did the opposite. Both the electoral base and, to a large extent, representatives of the congress from two major parties are polarized along ideological lines now. It means that leaders of the Democratic Party resort to liberal political proposals, while leaders of the Republican Party tend to conservative. Within the Republican Party, conservatives of different types play dominant role among party activists, elected officials, donors, which support foundations, loyal media and, above all, voters of the Republican Party. About two-thirds of Republicans call themselves conservative in the United States. There were three major factions or schools of thought in the Republican Party each of them has approximately equal importance: anti-interventionists, internationalists and nationalists. All three groups were conservative, but they didn't agree with the consequences of the American «Grand strategy» under President Barack Obama.

Analysis of Recent Researches. A lot of scientific works have appeared in the last decade, devoted to the research of reasons for the failure of Barack Obama's presidency which began with such great hopes. Among them the monographs of Ole Holsti, Henry Nau, and Colin Dueck need to be highlighted. For better understanding of this specific context the monographs and articles of the most important political scientists were studied: from Henry Kissinger and Zbigniew Brzezinski to Janusz Bugajski, George Friedman, Robert Gilpin,

Richard Haas, Samuel Huntington, John Ikenberry, Robert Kagan, and Joseph S. Nye, Jr. At the heart of Barack Obama's foreign policy strategy were scientific achievements more of political idealists than realists, notably works of Joseph S. Nye, Jr. Obama did not believe that conflict was the essence of world politics; he believed that genuine and comprehensive international cooperation would be possible if the opponents could learn to listen and adapt to each other. According to Nye, «soft power» is the ability to get what you want through attraction rather than coercion and payment. An important principle of this method is that an object should not feel explicit pressure, since the impact should be indirect, so that it gives the impression that the object came to such conclusions on its own. The international actor is strong when it is able to influence others more than others can influence it. Building on the ideas outlined by Nye in his works, the Obama administration has been trying to offer its own, qualitatively new approach, called smart power. No less interesting present scientific articles by Nicol Rae, Justin Logan, Bernardo Alvarez Herrera, Gian Carlo Delgado Ramos, and Silvina Maria Romano. In addition, the given article is based on officials' memoirs such as William Brown, Jean Kirkpatrick, Robert Gates, as well as different types of materials from the American media (reports of journalists, reviews, sociological polls etc).

But the issue of the Republican alternatives is covered only tangibly, so it seems to be an **important aim** to study the tactic of the Republicans during Obama's time and to identify the peculiarities of the intellectual contribution of each of the three main groups — anti-interventionists, internationalists and nationalists — as a party's opposition to the Democratic president.

The Republicans participated in a sound internal debate on some of the alternate foreign policy approaches, which is expected from the party that does not have power. But the alternatives of the Republican Party's foreign policy were not limited to simple neo-conservatism, on the one hand, and isolationism on the other. Also, most of Tea Party supporters were not isolationists. The truth was actually more complicated. Republicans under Obama were divided on foreign policy issues. The most devoted anti-interventionists of the Republican Party had an impact on the Obama era, but they were a minority in their own party. Most of the conservatives and Republicans, as Alex Altman wrote, actually did not support any comprehensive separation or deep reduction of US military force abroad [1]. In fact, two of the three leading factions of the Republican Party — conservative nationalists and conservative internationalists — agreed on aggressive counterterrorism, reasonable military spending, a solid line against such adversaries like Iran, support for major alliances of the United States and more solid foreign policy approach than President Obama had. The Republican conservatives remained the most cautious to national security issues from all American political groups.

According Nicol Rae, conservative anti-interventionists preferred a strategy of deep retrenchment, including strict prevention of foreign wars, reduced defence spending, reduced foreign assistance and reduced military presence of America, the bases and commitments of the alliance abroad. Conservative internationalists adhered to the opposite point of view, supporting the US

foreign policy activity and global leadership in both military and non-military aspects. Conservative nationalists were sceptical of foreign aid, state building, and multilateral humanitarian intervention, especially when President Obama was concerned, but continued to maintain strong national defence and a firm position about US adversaries abroad [2, p. 174–176].

Conservative anti-interventionists, like Senator Rand Paul, tended to avoid foreign wars, reduce military spending, reduce US commitments in the alliance and reduce spending for a «Grand strategy» to a minimum. It was an overwhelming opinion in the Obama era, which coinciding with a massive loss of interest in getting involved in foreign affairs. In selected issues, such as American airstrikes in Syria, anti-interventionists were in the majority. They had a growing network of analytical centres, journals, and elected officials to present their views in which adherents, of the doctrine of freewill, played a special and important role. Senator Paul, a serious contender for a Republican candidature in 2016, considered that under President Obama the United States did not reduce military interventions sufficiently far abroad, defence spending, strategic commitments, drone attacks, «War on Terror», or internal spending in general. Therefore, anti-interventionists of the Republican Party advocated a new big strategy of deep retrenchment [3].

In the days of George W. Bush, conservative Republicans, as a rule, were convinced supporters of US military operations abroad. Anti-interventionists of the Republican Party gathered momentum under Obama, and this was important itself. Inauguration of Barack Obama as a president demanded from the conservatives of the Republican Party to become against the military actions of the United States as a whole. New interventions in Libya (2011) and in Syria (2013) have been considered now by many conservatives as poorly managed, overly expensive and unconstitutional. Even the American war in Afghanistan, which was strongly supported by the majority of Republicans, lost support in 2009–2010, as conservatives from the people and their representatives in Congress considered Hamid Karzai's Afghan government to be wasteful, corrupt, and ungrateful for US support [1].

Justin Logan, the director of foreign policy studies at the Kato, added in 2012 that «the time had come to declare the alliance a relic of the past and send NATO to rest» [4, p. 293].

Conservative internationalists are at the other end of the foreign policy spectrum. Obama's years as president have led to the fact that an increasing number of conservatives of the Republican Party doubted in the internationalist policy of any kind [5, p. 51]. Among them there were Henry Kissinger, John McCain, Lindsay Graham, Jeane Kirkpatrick, Mitt Romney, Jeb Bush, Chris Christie, Bobby Jindal, Marco Rubio, Phil Ryan, and Rick Santorum.

Even famous figures as Charles Krauthammer and Robert Kagan support military methods along with diplomatic and economic implements of US foreign policy. They stand for US leadership at the international level, support the leading strategic US presence abroad and accept modern and historic institutes of American national security policy. Conservative internationalists believe that the interests of the United States overseas should be large and

expect multiple threats to these interests from numerous autocratic states, as well as from violent non-state subjects. They consider Russia and China to be rivals; support the policy of struggle with jihadists; are sceptical about diplomacy in Iran and North Korea [6].

According Henry Nau, conservative internationalists of the Republican Party differ from liberal internationalists with important features, for example, the allocation of cooperation between sovereign democracies rather than institutions of global governance. The format of internationalism, approved by the American conservatives, is differed a lot from the version approved by modern liberals. Conservative internationalists are inclined to pay more attention to defence spending, military support for foreign allies and credible counterterrorism, while liberal internationalists tend to emphasize the desirability of guns' control agreements, diplomacy with rogue states, UN support and multilateral actions on climate change [7, p. 51–52].

Conservative internationalists are not monolithic: it's a group that includes Henry Kissinger and John McCain. They are often divided by considerable range of philosophical inclinations and political positions, including the possibility of diplomacy with American opponents, the relative importance of promoting democracy and human rights as foreign policy priorities, the use of force abroad, the desirability of multilateral agreement on specific issues and the need for military foresight against deterrence [8].

Neo-conservatives can be defined as a subspecies of conservative internationalists who contribute to power idealism in external affairs. First-generation non-conservatives, such as Jeane Kirkpatrick, warned that promotion of human rights issues with American partners could destabilize allied governments and ensure the growth of even worse regimes [9, p. 35–45].

Some current authors, usually described as neo-conservatives, such as columnist Charles Krauthammer, have been sceptical of the fact that the Arab Spring revolutions would lead to creation of democratic governments, friendly US, while others, like Robert Kagan, were much more optimistic. During Bush's second term neoconservatives have lost their arguments on foreign policy.

When it comes to foreign policy of the Republican Party, conservative internationalists have the majority of political, intellectual and organizational forces. Each presidential candidate from the Republican Party after the end of the Cold War has been in favour of some form of conservative internationalism. It was in 2012 when the party supported the candidacy of Mitt Romney the governor of Massachusetts. The majority of presidential candidates for the Republican Party in 2016 also retreated from a conservative internationalist approach. For example, it was Florida Governor Jeb Bush, Governor of New Jersey Chris Christie, Louisiana Governor Bobby Jindal, Senator Marco Rubio, Representative Phil Ryan, and former Senator Rick Santorum. Most former officials of the executive power in the Republican Party are inclined to some version of conservative internationalism, as well as most of the leadership of the congress. Republican Senate representatives are still a stronghold for conservative internationalists such as John McCain and Lindsay Graham [10].

Conservative internationalists are influencing and maintaining a significant network of journals, funds, analytical centres and multimedia. A number of important interest groups on political and centre-right issues share the positions with internationalists. For example, in the years of Bush, there was an impulse to solve problems of external assistance and human rights in Africa and beyond. In addition, a large number of Republicans in all regions of the country understand that America's current economic prosperity is increasingly linked to external conditions, and this prevents any strict isolation from world affairs. In general, internationalist sentiment is still substantially stronger among American conservatives and Republicans than often perceived. This is especially right on issues related to the use of force abroad.

Assistance to foreign countries has not been widely popular among the population, partly because the level of assistance was considered to be overestimated, but most Republicans actually supported the highest level of US assistance to Africa and Israel. Indeed, a large majority of Republicans tend to be very warm towards Israel, considering it as the key ally of the United States and supporting its defence in the case of attack. On the main issue of whether the United States should dismantle its traditional multilateral commitments abroad, most of the Republican voters said «no». Indeed, voters of the Republican Party maintained preservation of these commitments more than Democrats. Most Republicans supported the use of US troops to protect US traditional allies, such as South Korea, Israel, and Taiwan, if they were subjected to attacks. As for South Korea, for example, more than two-thirds of Republicans said they would defend United States military assistance to South Korea in the case of attack. Most Republicans also advocated a broad extension of US strategic presence in Europe, East Asia and the Middle East [11, p. 176].

The third foreign political group within the Republican Party is conservative nationalists, the group that can go in various directions on issues of the American big strategy, depending on the circumstances. Conservative nationalists, for ex., Tea Party, have special support from the South, the interior inhabitants of the West, white voters of the working class. During the Obama period conservative nationalists like Michele Bachmann, Rick Perry, Ted Cruz, formed the main tendencies that were spread in the USA House of Representatives and at the top of the Republican Party. They supported the mighty American military, did not object to the use of force against security threats. As Bernardo Alvarez Herrera underlined, conservative nationalists considered multiple aspects of a liberal internationalist tradition, including foreign economic assistance, as naive, wasteful, threatening for US sovereignty [12]. They regarded President Obama as weak and indecisive on national security issues.

During 2009–2010 Sarah Palin and Tea Party supported the US military effort in Afghanistan, providing significant bipartisan support to Obama's troops in that country. In 2011 they felt immediately to the ungrateful ally of the United States, Afghanistan. It has made even wider controversy about US economic support for such allies. In general, the good intentions of US inter-

ventions in the Muslim world were sour. Nationalists suspected that American military intervention was helping Islamist radicalism rather than fighting it — and they announced this suspicion in the new debate over Libya and Syria. Fearing that Obama would intervene in Libya in 2011, most nationalists of the Republican Party opposed it. The same situation was repeated in August and September 2013 in relation to Syria [13, p. 557].

Republican nationalists, like Senator Ted Cruz, openly disdained the style of Obama's leadership. Indeed, the biggest trick for the Jacksonists was the opposition to President Obama, through the conviction that his domestic political agenda is a serious threat to American traditions of a limited government. The intensity of this belief has had side effects in foreign policy and US national security. Such presidential candidates in 2002 as Michele Bachmann and Rick Perry supported conservative nationalism in external affairs just like Ted Cruz, presidential candidate in 2016, and former governor of Alaska Sarah Palin. Left-wing elites disregard them as «very conservative» [12]. However, this is their force in the Republican Party.

Particular attention deserves the connection of Tea Party with conservative nationalism. External observers often assume that the Tea Party should be an isolationist or anti-interventionist in foreign affairs. Most, however, do not do this. According to a series of public opinion polls, the set of foreign policy views expressed by supporters of the Tea Party from 2009 to 2010 was a hawk American nationalism, sceptical about new interventions in Syria and Libya, but undoubtedly supporting reliable counterterrorism campaigns, strong national defence and firm position against numerous opponents of the United States abroad. Most of the confusion on this topic is explained by the fact that for supporters of Tea Party foreign policy is not their main task. The Tea Party movement has evolved as a reaction to President Obama's domestic policy in 2009; the main problems were limited government, excessive federal spending and constitutional conservatism. This, apparently, had some incidental impact on US foreign policy. However, the main emphasis on internal problems is not the same as the clear adherence to isolationism. In fact, the majority of Tea party supporters are not isolationists at all. They just focus on internal issues and pay particular attention to preserving US national sovereignty [12]. The most dramatic symbol of the Tea Party (the historic Gadsden flag with a coiled snake on a yellow background, which states: «Do not tread on me») clearly expresses these different directions. The snake's statement can be considered as an advantage to non-intervention, if possible. It can also be considered as a rejection of retreat and warning of a battle. This very combination of instincts characterizes conservative American nationalists to this day.

Conclusions. In the days of Obama, conservative anti-interventionists (for ex., Senator Rand Paul) represented a significant political force within the Republican Party. The Americans in the overwhelming majority were concerned about internal and economic problems, not external affairs. The ongoing weak recovery after the 2008–2009 recessions only strengthened this tendency. The public was sceptical about new military interventions or na-

tional projects abroad. This tiredness from foreign wars and international spending has spread widely to the Republican Party. An important priority was to reduce public spending of all types. International spending had fewer defenders. A lot of conservatives complained that Obama's appeal to the US military current commitments and fight against terrorism is incompetent and unconstitutional, and neglects the authority of Congress.

Conservative internationalists — from Henry Kissinger, John McCain, Lindsay Graham, Jeane Kirkpatrick to Mitt Romney, Jeb Bush, Chris Christie, Bobby Jindal, Marco Rubio, Phil Ryan, and Rick Santorum, preferred a strong presidential leadership when it was going about national security policy. They were mostly optimistic about the latent capabilities of the United States in relation to their opponents. They advocated a reasonable level of defence spending, support for American military preferences and were convinced that US military might establish a lasting international order. From the point of view of the main strategic options for the United States, internationalists have opposed any deep reduction and preferred strategies of interaction, containment, and sometimes regime change. They, as a rule, advocated the support of traditional US allies abroad. Internationalists supported a sufficient level of US foreign assistance as necessary for America's influence and role as a world power. They supported participating in international economic institutions as a prerequisite for encouraging public economic order abroad. Internationalists have been enthusiastic about free trade, which is beneficial to the American economy. Equally important, they believed that the promotion of trade leads to more free international system, more prosperous and friendly to US strategic interests. They often preferred the promotion of democracy abroad for the same reasons. Internationalists often supported the use of persistent diplomacy against American opponents abroad if it relied on solid government. They advocated an electoral multilateral approach, which, if possible, worked through international institutions without considering such institutions as the veto power of the US national interests. Internationalists were not a dominant influence, but they were still a force that was quite capable of fighting for the leadership of the Republican Party. Despite the tendencies of recent years, conservative internationalists had more aggressive views on a range of foreign policy issues that was rooted historically, politically, ideologically and institutionally.

Conservative nationalists (Michele Bachmann, Rick Perry, Ted Cruz, and Sarah Palin) were concerned with military aspects of US foreign policy: defence spending, latent actions, strategic alliances and preventive armed actions abroad, if needed. At the same time, they are extremely uncomfortable with non-military aspects of US internationalism, including foreign assistance, multilateral organization, state-building, humanitarian intervention and diplomatic actions to other states. Historically, nationalists have opened up various strategic options: from non-interference to regime change, but did not have interest in classical liberal integration or placement strategies. Nationalists were little interested in cosmopolitan projects of world order and global governance. In fact, they valued the preservation of the national

sovereignty of America. However, they believed in the necessity for US military superiority over any opponent. In a word, they preferred the use of foreign sticks, but not the carrots. This particular mixture of qualities left them somewhat unclear, since they were neither internationalists nor isolationists.

Consequently, all three factions of the Republican Party at one time put forward interesting and theoretically effective alternatives to the Obama doctrine. But their inability to reconcile their thoughts and, even more, actions actually provided Obama with two terms in the White House.

References

1. Altman, Alex. «The rebel». *Time*. April 15, 2013.
2. Rae, Nicol. «Be careful what you wish for: The rise of responsible parties in American national politics.» *Annual Review of Political Science* 10 (2007): 169-191.
3. Drezner, D. «Five thoughts on the Obama Doctrine». *Washingtonpost*. March 11, 2016. Accessed August 20, 2018. <http://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/03/11/five-thoughts-on-the-obama-doctrine>
4. Logan, Justin. «Should the NATO alliance continue?» *Congressional Quarterly Researcher*. March 23, 2012. 293.
5. Holsti, Ole. *Public Opinion and American Foreign Policy*. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press, 2004. Accessed August 20, 2018. <https://www.press.umich.edu/pdf/9780472030118-ch1.pdf>
6. Brown, W. «Neo-liberalism and the end of liberal democracy.» Accessed August 20, 2018. https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/theory_and_event/v007/7.1brown.html
7. Nau, Henry. *Conservative Internationalism*. Princeton: Princeton Univ. Press, 2013.
8. Delgado-Ramos, Gian Carlo and Silvina Magna Romano. «Political-Economic Factors in U. S. Foreign Policy: The Colombia Plan, the Mírida Initiative, and the Obama Administration.» *Latin American Perspectives* 38 (4) (2011): 93-108.
9. Kirkpatrick, Jeane. «Dictatorships and double standards.» *Commentary*, November, 1979: 35-45.
10. Big bets and black swans: Foreign policy challenges for President Obama's second term. *Brookings*. August 20, 2018. Accessed August 20, 2018. <http://www.brookings.edu/interactives/big-bets-and-black-swans-foreign-policy-challenges-for-president-obamas-second-term-2/>
11. Dueck, Colin. *The Obama Doctrine. American Grand Strategy Today*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2015.
12. Alvarez Herrera, Bernardo. «The tea party's vendetta». *Foreign Policy*. December 7, 2010. Accessed August 20, 2018. http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/12/07/the_tea_partys_vendetta
13. Gates, Robert. *Duty: Memoirs of a Secretary at war*. NY: Alfred A. Knopf, 2014.

Список використаної літератури

1. Altman A. The rebel. *Time*. 15 april 2013. P. 2.
2. Rae N. Be careful what you wish for: The rise of responsible parties in American national politics. *Annual Review of Political Science*. 2007. № 10. P. 169-191.
3. Drezner D. Five thoughts on the Obama Doctrine. *Washingtonpost*. 11 march 2016. URL : <http://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/03/11/five-thoughts-on-the-obama-doctrine> (дата звернення 20.08.2018).
4. Logan J. Should the NATO alliance continue? *Congressional Quarterly Researcher*. 23 march 2012. 293 p.
5. Holsti O. *Public Opinion and American Foreign Policy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2004. URL : <https://www.press.umich.edu/pdf/9780472030118-ch1.pdf> (дата звернення 20.08.2018).

6. Brown W. Neo-liberalism and the end of liberal democracy. https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/theory_and_event/v007/7.1brown.html (дата звернення 20.08.2018).
7. Nau H. Conservative Internationalism. Princeton: Princeton Univ. Press, 2013. 352 p.
8. Delgado-Ramos G. C., Romano S. M. Political-Economic Factors in U. S. Foreign Policy: The Colombia Plan, the M̄rida Initiative, and the Obama Administration. *Latin American Perspectives*. 2011. № 38 (4). P. 93-108.
9. Kirkpatrick J. Dictatorships and double standards. *Commentary*. November, 1979. P. 35-45.
10. Big bets and black swans: Foreign policy challenges for President Obama's second term. *Brookings*. 20 august 2018. URL : <http://www.brookings.edu/interactives/big-bets-and-black-swans-foreign-policy-challenges-for-president-obamas-second-term-2/> (дата звернення 20.08.2018).
11. Dueck C. The Obama Doctrine. American Grand Strategy Today. Oxford: Oxford Univ. Press, 2015. 323 p.
12. Alvarez Herrera B. The tea party's vendetta. *Foreign Policy*. 7 december 2010. http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/12/07/the_tea_partys_vendetta (дата звернення 20.08.2018).
13. Gates R. Duty: Memoirs of a Secretary at war. NY: Alfred A. Knopf, 2014. 621 p.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2018

О. С. Курандо

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, бул. Французький, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ДОКТРИНА ОБАМИ: ЧИ ІСНУВАЛА РЕСПУБЛІКАНСЬКА АЛЬТЕРНАТИВА?

Резюме

Стаття присвячена дослідженню зовнішньополітичних поглядів представників Республіканської партії у період 2008–2016 рр. У республіканській партії були три основні школи думки: антиінтервенціоністи, інтернаціоналісти й націоналісти. Всі три групи були консервативні, але вони не були згодні з наслідками американської «великої стратегії» при президенті Баракі Обамі. Метою статті є дослідження тактики республіканців за часів правління Обами й виявлення особливостей інтелектуального внеску кожної з трьох основних груп у спротив партії демократичному президенту. За часів Обами консервативні антиінтервенціоністи являли собою значну політичну силу у рамках Республіканської партії. Американці у переважній більшості були стурбовані внутрішніми й економічними проблемами, а не зовнішніми справами. Консервативні інтернаціоналісти не мали домінуючого впливу, але вони як і раніше були силою, цілком здатною боротися за керівництво Республіканською партією. Незважаючи на тенденції останніх років, консервативні інтернаціоналісти мали більш агресивні погляди з цілого ряду зовнішньополітичних питань, що було укорінено історично, політично, ідеологічно й інституціонально. Консервативні націоналісти переймалися воєнними аспектами зовнішньої політики США: витрати на оборону, приховані дії, стратегічні альянси й превентивні збройні дії за рубежем, якщо це необхідно. У той же час їм украй незручні невоєнні аспекти інтернаціоналізму США, у тому числі іноземна допомога, багатобічна організація, державне будівництво, гуманітарне втручання й дипломатичні поступки іншим державам. Консервативні націоналісти мало цікавилися космополітичними проектами світового порядку й глобального керування. Насправді вони цінували збереження національного суверенітету Америки. Проте вони вірили у необхідність воєнної переваги США над будь-яким супротивником.

Ключові слова: доктрина Обами, зовнішня політика, США, Республіканська партія.

А. С. Курандо

кафедра міжнародних отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к.32, бул. Французский, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ДОКТРИНА ОБАМЫ: СУЩЕСТВОВАЛА ЛИ РЕСПУБЛИКАНСКАЯ АЛЬТЕРНАТИВА?

Резюме

Статья посвящена исследованию внешнеполитических взглядов представителей Республиканской партии в период 2008–2016 гг. В республиканской партии были три основные школы мысли: антиинтервенционисты, интернационалисты и националисты. Все три группы были консервативными, но они не были согласны между собой относительно последствий американской «большой стратегии» при президенте Бараке Обаме. Целью статьи является исследование тактики республиканцев в годы правления Обамы и выявление особенностей интеллектуального вклада каждой из трех основных групп в сопротивление партии демократического президента. При Обаме консервативные антиинтервенционисты представляли собой значительную политическую силу в рамках Республиканской партии. Американцы в абсолютном большинстве были озабочены внутренними и экономическими проблемами, а не внешними делами. Консервативные интернационалисты не имели доминирующего влияния, однако они, как и раньше, были силой, целиком способной бороться за руководство Республиканской партией. Независимо от тенденций последних лет, консервативные интернационалисты имели более агрессивные взгляды по целому ряду внешнеполитических вопросов, что объясняется историческими, политическими, идеологическими и институциональными корнями. Консервативные националисты волновались по поводу военных аспектов внешней политики США: затраты на оборону, скрытые действия, стратегические альянсы и превентивные вооруженные действия за рубежом, если это необходимо. В то же время им были совершенно несвойственные невоенные аспекты интернационализма США, в том числе иностранная помощь, многосторонние организации, государственное строительство, гуманитарное вмешательство и дипломатические уступки другим державам. Консервативные националисты мало интересовались космополитическими проектами мирового порядка и глобального управления. На самом деле они ценили сохранение национального суверенитета Америки. Однако они верили в необходимость военного превосходства США над любым противником.

Ключевые слова: доктрина Обамы, внешняя политика, США, Республиканская партия.

УДК 323(479.24)

K. F. Pashaieva

PhD Researcher (Political Science),
Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r.32, French Blvd., 24/26,
Odessa-58, 65058, Ukraine,
Tel.: +380482633259,
E-mail: kseniya.p.2014@gmail.com
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144303](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144303)

SULTANISM AND SEMI-AUTHORITARIANISM IN POST-SOVIET AZERBAIJAN

The article is devoted to the research of hybrid political regime in post-Soviet Azerbaijan. The aim of the research is to apply a new conceptual framework, proposed by political scholar Farid Guliyev, combining concepts of sultanism and semi-authoritarianism. The research concludes that sultanistic semi-authoritarianism can be suitable model to study systemic political transformations of Azerbaijan at the beginning of XXI century.

Key words: Azerbaijan, hybrid regime, semi-authoritarianism, sultanism.

The aim of the article is to apply a new conceptual framework, combining concepts of sultanism and semi-authoritarianism in study of political transformations of post-soviet Azerbaijan at the beginning of XXI century. We can distinguish the following **tasks**: 1) reviewing the concept of the gray zone of political regimes; 2) revealing main features of «sultanism» and «semi-authoritarianism»; 3) applying cross-theoretical approach to political development of post-Soviet Azerbaijan.

Analysis of Researches. One of the central topics of transition and democracy studies is the existence of hybrid political systems, which fall under the category of gray zone of political regimes. Larry J. Diamond, American political scientist in the field of democratic studies, argues that many of new regimes are not democratic, they may or may not undergo political changes, and be in transition from authoritarianism towards consolidated democracy, so they fall into the «political gray zone between full-fledged democracy and outright dictatorship are in fact electoral democracies, however feckless and poorly functioning, but many fall below the threshold of electoral democracy» [4, p. 23].

Thomas Carothers, who holds position of a Vice president for studies at the Carnegie Endowment for International Peace, states that it is evident that most of the countries moving away from authoritarianism tend not to follow a three-part process of democratization — opening, breakthrough, and consolidation. Moreover, he claims that elections in these regimes do not facilitate fostering of democratic development, and underlines the influence of economic, social, institutional preconditions. Also, the challenge of state-

building along with democracy-building one, that is faced by the countries of gray zone [2, p. 17].

We consider that the concept of gray zone introduces a solution to the problem of identifying post-soviet political development of Azerbaijan. Some peculiarities of Azerbaijan's political system give us reasons to assume that it does not fit to pure authoritarian or democratic model. That is why cross-theoretical approach of sultanism and semi-authoritarianism will be applicable in case of Azerbaijan.

The term «sultanism» was originally developed by German sociologist, philosopher and political economist Max Weber in his work «Economy and Society», who referred to it as to a form of traditional authority and an extreme case of patrimonialism.

Further conceptualization of sultanistic regime emerged from Juan Linz's comparative analysis of nondemocratic regimes. Houchang E. Chehabi, Iranian-German political scholar, and Juan J. Linz, Spanish sociologist and political scientist, argue that, the ideal type of contemporary sultanistic regime is based on personal rulership, loyalty to which is not motivated by his embodying or an ideology, mission and charisma, but by a mixture of fear and rewards for collaboration. The ruler's power is exercised at his own discretion, and is not restrained by rules, commitments to an ideology or value system. This rulership subverts bureaucratic administration and leads to corruption at all levels of society. The salient feature of this type of regime is the weakness of traditional and legal-rational legitimation as well as the lack of ideological justification [3, p. 7].

Sultanistic regime is highly personalistic and can be characterized by the fusion of the private and the public, familial power and dynasticism. Staff of leader are members of his family, friends, business associates, or men directly involved in the use of force to sustain the regime. Thus, staff's position derives from their personal submission to the rule, and there is no distinction between a state career and personal service to the ruler [7, p. 579].

As a result, patrimonial administration is established and maintained by the ruler's benefices to the staff in order of their service to his private purposes. Neopatrimonial administration is an organizational hybrid of patrimonial networks built into the formal bureaucratic organization [7, p. 583].

The point is that no regime can fit perfectly to above-mentioned ideal type. That is why sultanism can be restrained by legal-rational norms and the ruler's discretion is less extensive. Constitutional facade and multiparty system are maintained, elections are organized, but incumbent government stays in power and actions of the opposition are restricted [3, p. 18]. Society is penetrated unevenly, as there are some public life areas that threaten the ruling groups. Oppositional activists of sultanism usually concentrate abroad as intellectuals are driven into exile by regime [3, p. 26].

In addition, natural resources, such as oil as in case of Azerbaijan, highly profitable production of which is in hands of one or few entrepreneurs can provide the resources for this type of regime [3, p. 27].

Before moving on to the theory of semi-authoritarianism, it is necessary to give definition of authoritarianism. According to Robert E. Bedeski, who is Professor Emeritus in the Department of Political Science at the University of Victoria, authoritarianism is historically generated response to state crises of political order, democratic failure, social polarization, economic stagnation, and international instability, which main characteristics are dictatorship of an elite, with the occasional personality cult. Authoritarianism is a theory and a political system associated with dictatorship, and is based on obedience to authority, opposing political autonomy of individuals [1].

Modern authoritarian systems usually operate through single, dominant parties, which control government and other key spheres of social life. Regime can be characterized by concentration of executive, legislative, and judicial power and absence of popular competitive elections, as the problem of succession of power is usually solved by the party machinery [1].

Juan J. Linz and Alfred Stepan in their work «Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe» stated that authoritarianism is a political system with limited political pluralism, having no guiding ideology, but with distinctive mentalities [11, p. 44]. They highlighted that under authoritarian political system power is exercised by leader or small group, operating within formally ill-defined, but predictable norms, as well as, with system of institutions to generate and allocate power in predictable way [11, p. 62].

Passing to the theory of semi-authoritarianism it is important to distinguish work «Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism» by political transformations analyst Marina Ottaway, who states the existence of semi-authoritarian regimes, which fall under the category of hybrid regimes [13]. The collapse of the Soviet Union led to disappearance of the particular type of institutionalized authoritarianism associated with socialism, with its massive single party and complex ideological apparatus. Semi-authoritarian regimes are political systems that combine rhetorical acceptance of liberal democracy, some formal democratic institutions, and respect for a limited sphere of civil and political liberties with illiberal or authoritarian practices. Such regimes leave enough space for political parties and organizations of civil society to operate, for an independent press to function to some extent, for private businesses to grow and for some political debate to take place [13, p. 3]. They are established in unfavorable conditions for democratic consolidation, such as weak institutional system, authoritarian traditions, socioeconomic problems, and ethnic, religious or territorial conflicts [13, p. 4].

In addition, semi-authoritarianism has undermined the so-called donor's model, which interprets, democratization as a three-phase process: liberalization, transition and consolidation [13, p. 8-9]. Firstly, these regimes show that liberalization and transitional elections can constitute the end of democratization process, creating semi-authoritarian regimes. Secondly, the negative impact of such conditions as stagnant economies or ethnic polarization was demonstrated. Thirdly, it was shown that semi-authoritarian outcome is

not something imposed by autocratic leaders on a population, but it is something accepted and desired by the population [13, p. 13–14].

The outstanding feature of semi-authoritarian regimes is the existence of mechanisms effectively preventing the transfer of power through elections from the hands of the incumbent leaders or party to a new political elite or organization, blocking power transfers function despite the existence of formally democratic institutions and the degree of political freedom granted to the citizens of the country. The regime may hold open multiparty elections. However, there is no way to challenge the power of the incumbents. Elections are not the source of the government's power, and thus voters cannot transfer power to a new leadership [13, p.15].

Semi-authoritarian regimes doesn't have the party machine, like authoritarian one, and an open election system, like democratic one. Their stability is based on the leadership of an individual or small elite, rather than on institutions. So the power of semi-authoritarian regimes is based on a mixture of two factors: manipulation of formal democratic institutions by incumbents and acceptance of the regime by citizens [13, p. 17].

Despite existence of opened spheres of social life, semi-authoritarian governments may impose limitations on civil society organizations and independent media, including restrictive registration laws and overt and covert pressure to limit their political activities [13, p. 18].

Marina Ottaway reveals three types of semi-authoritarianism: regimes in equilibrium, regimes in decay, and regimes that are experiencing dynamic change [13, p. 20]. Countries of semi-authoritarianism of decay did not experience formal return to the single-party system, opposition political parties and civil society organizations are allowed. Some independent media organizations still operate despite many restrictions and arrests of journalists. However, the political space is closed for any changes and there are no factors affecting the balance of power [13, p. 21].

According to Marina Ottaway Azerbaijan is a case of the semi-authoritarianism of decay, considering the overall situation in the country, economy stagnation in all sectors except oil one, and fragmentation of political parties and civil society [13, p. 24].

Farid Guliev, policy analyst, who focuses on the politics and political economy of Central Asia and South Caucasus, divides political history of Azerbaijan after independence into three parts: communist rule (1991–1992), national-democrats in power (1992–1993), and sultanistic semi-authoritarian regime (since 1993) [8, p. 414].

The Aliyev family has ruled Azerbaijan and shaped its politics for a last few decades. Heydar Aliyev held the position of first secretary of the Azerbaijani Communist Party from 1969 until 1987. After military coup of March 1993, he won president elections with 99 % of the vote, and was reelected with 78 % support in 1998 [9, p. 2]. Heydar Aliyev claimed that he played role of «the Father of the Nation» or «the Leader» as Mustafa Kemal Atatürk played in the history of Turkey, and was perceived as the savior of the nation from the chaos of 1990 –1993 years [8, p. 417].

In 2003 Heydar Aliyev passed power to his son. Ilham Aliyev took the reins of his father's campaign and won office with 78 % of the vote [9, p. 340]. In short, despite the presence of multiple opposition parties, Azerbaijani presidential elections have been dominated since 1993 by the incumbent regime. These dynamics define Azerbaijan as a stable case of sultanistic semi-authoritarianism. Thus, the father-to-son succession is a valid feature of sultanism, as well as regime's political patronage, which is interested in keeping that regime in power. The system built around Aliyevs depends on the Nakhchivan and Yeraz clans, that proves existence of neopatrimonial networks [5, p. 80].

Current situation in Azerbaijan confirms statement of the so-called «resource curse», as revenues from natural resources contribute to the maintenance of sultanistic regime, reducing in different ways the pressure for democratizing the system. Crucial moment was signing of the «Contract of the Century» in 1994. State ownership of the country's oil resources, through the State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR), has provided the presidential family with informal control over the energy sector, allowing them to spend revenues from this sector on to maintenance of political stability in the country, through public spending, repression, and the creation of patronage networks [10, p. 127].

The existing patronage system is characterized by a dynamic relationship between political and economic power, as political power is used to gain more income and vice versa, which raises the resistance of ruling elite to both external and internal challenges [10, p. 130].

Thus, institutionalized corruption and nepotism, which are peculiar traits of a sultanistic type of political regime, are present in Azerbaijan. Family, kinship-based groups and regional networks are influential social institutions of Azerbaijani society that penetrate formal governmental structures, weakening political institutions [8, p. 417]. Azerbaijan is extremely corrupt nation due to its neopatrimonial networks. Transparency International's Corruption Perceptions Index (2017) ranks it 122 among 180 countries [14].

According to Farid Guliyev, one explanation of patrimonialism in Azerbaijan is that it is a predominantly Muslim traditional society with inherited social, economic, religious, and political systems of the past. In this respect, Azerbaijan resembles Middle Eastern countries, where patterns of patrimonial leadership have their roots in the life and politics of the Prophet Mohammad and are based on personal charisma [8, p. 418].

Another evident feature of sultanism in Azerbaijan is the lack of rule of law. Numerous violations of human rights, detention of oppositionists, and tightened grip on civil society especially during Arab Spring protests in 2011, which raised concern among the ruling elite. For incumbent government, the global threat of Islamic extremism is a point of vulnerability and source of political leverage, becoming a justification for sending out political dissent [6].

Due to the theory of semi-authoritarianism in Azerbaijan were present favorable conditions for its foundation and institutionalization such as weak political institutions, newly constructed national identity, introduction of mar-

ket economy and the Nagorno-Karabakh conflict, which country's political elite has used as an excuse for its authoritarian political practices [8, p. 421].

The democratic stimulus was relatively weak from the beginning, as Azerbaijan was pushed toward a new political system not so much by internal factors but by the dissolution of the Soviet Union. It can be proved by the fact of reelection of former communist party leader — Heydar Aliyev to the presidency in 1993. Moreover, economic conditions of country has not facilitated further political change — weak private sector, the natural resources sector has not been a subject to privatization and has been dominated by monopolies or oligopolies, the absence of full scale privatization process has not given rise to an independent business class. Corruption has become the defining factor of this system, diminishing political pluralism [12].

Presence of some open domains — opposition parties, independent media and operating non-governmental organizations proves that Azerbaijan in not fully authoritarian. Thus, in Azerbaijan opposition parties exist both legally and in practice. In Azerbaijan opposition parties' leaders continue to deepen their ties with Western governments and organizations. Under these conditions, incumbent government can not act aggressively against the opposition, as it will be noticed by human rights monitors or the Euro-Atlantic community. Due to that, Azerbaijan's authorities without actually forbidding opposition parties, use formal and informal means to undermine their political effectiveness [9, p. 346].

Further, executive branch dominates in Azerbaijan, which is noted for semi-authoritarianism. Although, democratic constitution was adopted in 1995, which guarantees extensive rights like all modern democratic constitutions and envisages the independence of three branches and division of powers [8, p. 418].

Conclusion. Regime of post-Soviet Azerbaijan is in the gray zone of political regimes. As it is hard to characterize it as neither purely authoritarian, nor fully democratic. The Azerbaijani case fits a cross-theoretical combination of semi-authoritarianism with sultanism. The cross-theoretical approach is chosen because there are no pure cases of sultanism, and there are present elements of democracy and opened spheres of social life in Azerbaijan that can not exist under pure sultanism or authoritarianism. However, elements of democracy are restrained to certain limits in order to prevent fundamental changes in political domain, what is a feature of semi-democratic regime.

Azerbaijani incumbents hold regular multiparty elections, allow parliaments to function, and recognize within limits, the rights of non-governmental organizations, independent press and opposition parties to operate. However, regime is not in danger of losing its power, as the democracy game is played and control is retained. All above mentioned proves presence of semi-authoritarianism in Azerbaijan.

Within the theory of sultanism, one can see the fusion of private and public sectors, a strong tendency toward familial power and dynastic succession, absence of distinction between a state career and personal service to the ruler, lack of ideology and effective functioning of rational-legal norms, the

dominance of executive branch of power, and dependence of economic power on a personal relationship to the ruler, proving existence of neopatrimonial networks in society. Furthermore, revenues from vast natural resources make it possible to maintain regime's stability.

References

1. Bedeski, Robert. «Authoritarian System.» *Encyclopedia of Life Support Systems* (2009). Accessed August 19, 2018. <https://www.eolss.net/sample-chapters/C04/E6-32-01-03.pdf>
2. Carothers, Thomas. «The End of the Transition Paradigm.» *Journal of Democracy*. 13 (1) (2002): 5–12.
3. Chehabi, Houchang E., and Juan Linz. *Sultanistic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998.
4. Diamond, Larry. «Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes.» *Journal of Democracy*. 13 (2) (2002): 21–35.
5. Filletti, Andrea. «Democratization or Authoritarian Stability? The Different Paths of Georgia & Azerbaijan.» *Journal of Central Asian and Caucasian Studies* 14 (2012): 66–92.
6. Freedom House. «Azerbaijan Country Profile.» Accessed July 10, 2018. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/azerbaijan>
7. Guliyev, Farid. «Personal rule, neopatrimonialism, and regime typologies: integrating Dahlian and Weberian approaches to regime studies.» *Democratization*. 18 (3) (2011): 575–601.
8. Guliyev, Farid. «Post-Soviet Azerbaijan: Transition to Sultanistic Semiauthoritarianism? An Attempt at Conceptualization.» *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 13 (3) (2005): 393–435.
9. LaPorte, Jody. «Hidden in plain sight: political opposition and hegemonic authoritarianism in Azerbaijan.» *Post-Soviet Affairs* 31 (4) (2015): 339–366.
10. Langerak, Isabella. «Regime Stability in Azerbaijan.» *Turkish Policy Quarterly*. 12 (4) (2014): 125–136.
11. Linz, Juan J. and Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
12. Olcott, Martha B., and Marina Ottaway. «Challenge of Semi-Authoritarianism.» *Carnegie Endowment for International Peace Paper* 7 (1999). Accessed August 19, 2018. <https://carnegieendowment.org/1999/10/01/challenge-of-semi-authoritarianism-pub-142>
13. Ottaway, Marina. *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2003.
14. Transparency International. «Corruption Perception Index 2017.» Accessed July 10, 2018. https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017

Список використаної літератури

1. Bedeski R. Authoritarian System. *Encyclopedia of Life Support Systems*. 2009. URL : <https://www.eolss.net/sample-chapters/C04/E6-32-01-03.pdf> (дата звернення: 19.08.2018).
2. Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. № 13(1). P. 5–12.
3. Chehabi H. E., Linz J. *Sultanistic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998. 420 p.
4. Diamond L. Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. 2002. № 13 (2) P. 21–35.
5. Filletti A. Democratization or Authoritarian Stability? The Different Paths of Georgia & Azerbaijan. *Journal of Central Asian and Caucasian Studies*. 2012. № 14. P. 66–92.
6. Freedom House. Azerbaijan Country Profile. URL : <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/Azerbaijan> (дата звернення : 10.07.2018).
7. Guliyev F. Personal rule, neopatrimonialism, and regime typologies: integrating Dahlian and Weberian approaches to regime studies. *Democratization*. 2011. № 18(3). P. 575–601.

8. Guliyev F. Post-Soviet Azerbaijan: Transition to Sultanistic Semiauthoritarianism? An Attempt at Conceptualization. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2005. № 13 (3). P. 393–435.
9. LaPorte J. Hidden in plain sight: political opposition and hegemonic authoritarianism in Azerbaijan. *Post-Soviet Affairs*. 2015. № 31 (4). P. 339–366.
10. Langerak I. Regime Stability in Azerbaijan. *Turkish Policy Quarterly*. 2014. № 12 (4). P. 125–136.
11. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. 504 p.
12. Olcott M. B., Ottaway M. Challenge of Semi-Authoritarianism. *Carnegie Endowment for International Peace Paper* 7. 1999. URL : <https://carnegieendowment.org/1999/10/01/challenge-of-semi-authoritarianism-pub-142> (дата звернення: 19.08.2018).
13. Ottaway M. Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2003.
14. Transparency International. Corruption Perception Index 2017. URL : https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (дата звернення: 10.07.2018).

Стаття надійшла до редакції 24.06.2018

К. Ф. Пашасва

кафедра міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

СУЛТАНІЗМ ТА НАПІВАВТОРИТАРИЗМ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ АЗЕРБАЙДЖАНІ

Резюме

Стаття присвячена дослідженню політичного режиму пострадянського Азербайджану, який підпадає під категорію гібридних і тому не має виключно авторитарного або демократичного характеру. Метою дослідження є застосування нової концептуальної моделі, запропонованої політологом Фарідом Гулієвим, яка поєднує концепції султанізму та напівавторитаризму. Крос-теоретичний підхід застосовується з причини наявності елементів демократії та відкритих сфер суспільного життя, що було б неможливим в умовах ідеального султанізму або авторитаризму. Проте прояви демократії мають обмежений характер з метою запобігання кардинальним політичним змінам, що є особливістю напівдемократичних режимів.

В Азербайджані регулярно проводяться багатопартійні вибори, функціонують парламент та неурядові організації, є незалежні засоби масової інформації та опозиційні партії. Однак сам режим не ризикує втратити свою владу, оскільки відбувається «гра в демократію» і зберігається контроль, що є характерним для напівавторитаризму. В межах теорії султанізму можна зазначити злиття приватного та державного секторів, сильну тенденцію до сімейної влади, відсутність розмежування між державною кар'єрою та особистим підпорядкуванням лідеру, відсутність ідеології та ефективно функціонуючих раціонально-правових норм, домінування виконавчої гілки влади та залежність економічного добробуту від особистих стосунків з правителем, що доводить існування неопатримоніальних мереж у суспільстві. Крім того, політична стабільність в країні забезпечується за рахунок доходів від енергетичного сектора.

Таким чином, проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що султаністський напівавторитаризм є відповідною концептуальною моделлю для вивчення системно-політичних трансформацій пострадянського Азербайджану на початку XXI століття.

Ключові слова: Азербайджан, гібридний режим, напівавторитаризм, султанізм.

К. Ф. Пашаева

кафедра международных отношений ОНУ им. И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

СУЛТАНИЗМ И ПОЛУАВТОРИТАРИЗМ В ПОСТСОВЕТСКОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Резюме

Статья посвящена исследованию политического режима постсоветского Азербайджана, который подпадает под категорию гибридных и поэтому не имеет исключительно авторитарного или демократического характера. Целью исследования является применение новой концептуальной модели, предложенной политологом Фаридом Гулиевым, которая сочетает концепции султанизма и полуавторитаризма. Кросс-теоретический подход применяется по причине наличия элементов демократии и открытых сфер общественной жизни, что было бы невозможно в условиях идеального султанизма или авторитаризма. Однако проявления демократии имеют ограниченный характер с целью предотвращения кардинальных политических изменений, что является особенностью полудемократических режимов.

В Азербайджане регулярно проводятся многопартийные выборы, функционируют парламент и неправительственные организации, независимые средства массовой информации и оппозиционные партии. Но сам режим не рискует потерять свою власть, поскольку имитирует демократию и сохраняет контроль, что характерно для полуавторитаризма. В рамках теории султанизма можно отметить слияние частного и государственного секторов, сильную тенденцию к семейной власти, отсутствие разграничения между государственной карьерой и личным подчинением лидеру, отсутствие идеологии и эффективно функционирующих рационально-правовых норм, доминирование исполнительной ветви власти и зависимость экономического благосостояния от личных отношений с правителем, что доказывает существование неопатримониальных сетей в обществе. Политическая стабильность в стране обеспечивается за счет доходов от энергетического сектора.

Таким образом, исследование позволяет сделать вывод, что султанистский полуавторитаризм является соответствующей концептуальной моделью для изучения системно-политических трансформаций постсоветского Азербайджана в начале XXI века.

Ключевые слова: Азербайджан, гибридный режим, султанизм.

УДК 327(82)«1990/2018»

К. В. Вакарчук

к. політ. наук., доцент,
кафедра міжнародних відносин
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульвар, 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
Тел.: (380482)633259
E-mail: katiavak30@gmail.com, m_katia@ukr.net
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-7352-5316>
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144316](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144316)

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АРГЕНТИНИ У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

В статті проаналізовано зовнішню політику Аргентини в постбіполярний період, визначено основні напрямки співробітництва зі США, Росією, Китаєм, ЄС та країнами Латинської Америки. Окреслено основні напрямки співробітництва: політичні, економічні та безпекові, освітлено роль Аргентини в цих процесах. Також розглянуто зміни зовнішньополітичного курсу Аргентини після обрання нового президента М. Макрі. Окреслені основні тенденції відносин України та Аргентини на сучасному етапі.

Ключові слова: зовнішня політика, інтеграційні об'єднання, глобальні процеси, співробітництво та перспектива.

Постановка проблеми. Нові геополітичні виклики після розпаду біполярної системи міжнародних відносин призвели до нової розстановки сил в регіоні Латинської Америки та змін зовнішньополітичних курсів держав. Не стала виключенням і Аргентина, країна, яка в цей період переживала наслідки національної реорганізації, перебування у владі представників останньої військової хунти, Фольклендської кризи та приходу до влади «лівих» сил на початку 2000-х років. Актуальність обраної теми визначається і тим, що сьогодні Аргентина стала на шлях пошуку нової ролі та взаємодії між світовими лідерами, міжнародними організаціями та блоками, інтеграційними об'єднаннями і утвореннями, в контексті зміненої геостратегічної та політичної ситуації в міжнародних процесах сучасності.

Аналіз останніх досліджень. Серед небагатьох робіт, які заслуговують уваги, слід виділити працю дослідниці-латиноамериканіста Д. Ігоа [7], де досліджуються основні напрямки зовнішньої політики Аргентини в 90-ті роки. Відносини між США та Аргентиною в різний період висвітлені в статтях Б. Гедана [5] і М. Суллівана [9]. Двосторонні відносини між Аргентиною та Китаєм проаналізовані в статі С. Гонсало [6]. Фундаментальною роботою є монографія М. Торреса [10], що присвячена зовнішній політиці Аргентини під час президентства К. Фернандес де Кіршнер та Н. Кіршнера. Основні аспекти політики М. Макрі є темою дослідження таких авторів як Ф. Бірсен [2] та М. Мігес [8]. В Україні приділяється недостатня увага латиноамериканському вектору досліджень, не дивлячись на, що з Арген-

тиною нас пов'язують давні історичні та культурні зв'язки, як з однією з великих українських діаспор в світі.

Тому **метою даної** статті є розгляд та аналіз зовнішньої політики Аргентини з 1989 року по теперішній час.

14 травня 1989 року в Аргентині відбулися перші вільні президентські вибори за останні 60 років, перемогу здобув Карлос Менем. Країна дісталася йому після важкої економічної кризи, був розроблений план виходу з депресії у вигляді жорсткої прив'язки аргентинського песо до долара, тотальної приватизації державних монопольних підприємств у сфері енергетики, залізниць і т. д. Були запроваджені неоліберальні реформи, масштабною виявилася передача державних підприємств в приватні руки, зокрема іноземним інвесторам. К. Менем проводив курс на зближення зі США, став ініціатором створення МЕРКОСУР та став першим президентом, який відвідав Великобританію після Фолклендської кризи.

В кінці 90-х років економічна ситуація в Аргентині загострилася, популярність К. Менема була втрачена, корупція та витрати державних коштів чиновників на свої власні потреби породила в суспільстві негативне ставлення до раніше популярного політика. Тому в жовтні 1999 року був обраний новий президент від опозиції Фернандо Де Ла Руа. Однак початок 2000-х років супроводжувався фінансовими кризами в країні, в результаті голодних бунтів Де Ла Руа пішов у відставку, що призвело в подальшому до зміни трьох президентів за дуже короткий час.

Серйозні зміни в країні почалися під час приходу до влади сім'ї Кіршнер, подружжя Нестор та Крістіна Кіршнери на посадах президентів Аргентини перебували у владі 12 років. У 2003 році в Аргентині пройшли вибори, виграв Нестор Карлос Кіршнер, представник пероністської партії лівоцентристського толку. Країна йому дісталася після важкої економічної кризи, корупційних скандалів, величезних боргів. Н. Кіршнер притримувався політики більш стриманих відносин зі США та укріплення стосунків з ЄС.

У 2007 р. перемогу здобула дружина Нестора Кіршнера, почався другий етап реалізації політики «кіршнерізму» в країні. Прихід до влади К. Кіршнер в суспільстві викликав великі надії, пріоритети надавалися внутрішній політиці. Зовнішня політика зазнала значних змін, відбувся різкий поворот в бік зближення з Китаєм, Росією та Бразилією. Активно пропагувалася ідея вступу Аргентини до БРІКС, відбулося погіршення відносин зі США. Після всіх помилок правління Кіршнерів та важкої економічної кризи ситуація в країні набула критичних масштабів, що призвело до приходу до влади у 2015 р. Маурісіо Макрі, представника правоцентристської партії Аргентини «Союз Про» та прибічника відновлення дружніх відносин зі США та ЄС та відновлення демократичних цінностей в країні.

Отже, зовнішня політика Аргентини в період з 1991 до 2018 року характеризувалася різними політичними орієнтирами, що не завжди приводило до позитивних результатів розвитку країни.

Відносини зі США та ЄС. В контексті формування нової зовнішньої політики президента Карлоса Менема була спроба провести переоцінку старо-

го курсу держави та вироблення нових стратегічних пріоритетів держави, насамперед це стосувалося відмови від конфронтації зі США. Насправді, починалася нова ера відносин Буенос-Айреса та Вашингтона, за час перебування у владі К. Менема з 1989–1999 роки зовнішній курс країни був адаптований під інтереси США.

В основному документі держави, «Білій книзі Аргентини», складеному в 1999 р. адміністрацією президента і головнокомандувача збройних сил країни К. Менема, визначалася готовність Аргентини до реформ, зокрема у військовій сфері. Метою цього стало забезпечення суверенітету і цілісності нації, збереження її життєво важливих інтересів. В рамках цього документа держава проявляла активну участь в місіях з підтримки миру, розроблених ООН та іншими міжнародними організаціями, а також вжиття заходів щодо зміцнення взаємної довіри з сусідніми країнами.

Відносини між Європейським Союзом і Аргентиною займали завжди особливе місце, Аргентина стала першою країною із Латиноамериканського регіону, що формалізувала свої відносини з ЄС, підписавши низку угод про співробітництво у 1995 році. Окрім підтримки на зближення зі США, Менем заговорив про відновлення стосунків з Великобританією після Фолклендської кризи 1982 р., в 1998 р. наніс візит до Великобританії, що стало значною подією у продовженні діалогу у відносинах з Великобританією, пов'язаного з питанням статусу Фолклендських островів.

Щодо безпекової складової, то в період правління К. Менема була прийнята ініціатива щодо досягнення повноправного членства Аргентини в НАТО. В 1996 році уряд К. Менема запропонував ідею приєднання до альянсу НАТО, за прикладом Ізраїлю, що було схвально прийнято адміністрацією Б. Клінтона. В 1997 р. під час візиту Клінтона до Буенос-Айреса він заявив про надання країні статусу «головного союзника США» поза альянсом. В тому ж році була підписана угода про мирне використання ядерної енергії [7].

В зовнішній політиці Нестор Кіршнер проводив політику «виважених» відносин зі США. Безпекова складова залишалася важливою у формуванні зовнішньополітичної стратегії країни, зокрема відводилася важлива роль ООН у вирішенні міжнародних проблем, питань міжнародного тероризму, підтримка політики роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї. Н. Кіршнер заклав новий фундамент відносин з ЄС, наносив візити до Брюсселя, Парижа та Мадрида. Щодо відносин з Великобританією, то при уряді Нестора Кіршнера радикальних рішень прийнято не було, однак питання вирішення статусу Фолклендських островів політико-дипломатичним шляхом залишалося відкритим, неодноразово Аргентина заявляла, що готова чекати стільки часу, скільки потрібно для остаточного вирішення.

Що стосується Крістіни Кіршнер, то вона була гострим критиком зовнішньої політики США, однак у 2007 році США та Аргентина модернізували двосторонню угоду про цивільну авіацію з метою поновлення гарантій безпеки і забезпечення значного збільшення частоти польотів між двома країнами. У березні 2010 р. держсекретар США Хілларі Клінтон зустрілася з президентом К. Кіршнер на прес-конференції в Аргентині.

Були обговорені питання боротьби з міжнародним тероризмом, глобальної економічної кризи 2008–2010 рр., програми ядерної безпеки. Важливо, що під час зустрічі прозвучало прохання президента Аргентини про посередництво Х. Клінтон в проблемі Фолклендських островів і була підтверджена постійна готовність країни сісти за стіл переговорів з Британією [4].

У 2011 році на саміті у Франції К. Кіршнер і Б. Обама представили спільну заяву про відновлення двосторонніх відносин. Тоді президент Аргентини прокоментувала, що США і Аргентину об'єднують спільні проблеми, які стосуються боротьби з наркотиками, торгівлею людьми та ін.

Під час правління подружжя Кіршнерів країна переключилася на втілення політики мультиреалізму, що передбачало різнобічні зв'язки і активну участь в міжнародних організаціях. Аргентина зайняла міцні позиції в МЕРКОСУР та змагалася з Бразилією за звання ключового гравця на континенті. Відносини з Бразилією в цілому носили суперечливий характер: з одного боку, тому що обидві держави зацікавлені в тісній співпраці в рамках МЕРКОСУР, а з іншого — прагнули зміцнити власне становище в регіоні як провідної країни.

В період своєї передвиборчої кампанії кандидат в президенти країни Маурісіо Макрі з точністю визначив напрямки зовнішньої політики нового уряду, які активно втілюються в наші дні. Ще в період передвиборчої кампанії М. Макрі заявляв про перегляд відносин зі США. Одразу після обрання нового президента Аргентини зі США було підписано угоду про участь Американської національної гвардії в питаннях безпеки та оборони Аргентини. Новий уряд Аргентини поставив на меті повернути країну на світові ринки шляхом тісної співпраці зі США.

З приходом до влади Маурісіо Макрі Аргентина все більше демонструє свою прозахідну орієнтацію, критикуючи лівоцентристську політику «кіршнерізму». Вперше за 19 років в березні 2016 р. президент США Барак Обама прибув з офіційним візитом до Буенос-Айреса. Результатом зустрічі двох лідерів стало підтвердження нових міжнародних торгових зв'язків Аргентини. Було підписано Рамкову угоду про торгівлю та інвестиції. В тому ж році відбулася зустріч між держсекретарем США Дж. Керррі та міністром закордонних справ Аргентини С. Малькорром стосовно активізації двосторонніх відносин з питань безпеки, прав людини та обігу наркотиків.

З обранням нового президента США Дональда Трампа відносини між двома країнами лише поліпшилися, у лютому 2017 року відбулася телефонна розмова президента США, віце-президента Майка Пенса і аргентинського лідера М. Макрі. Згідно з інформацією Білого дому, Д. Трамп підкреслив існування міцних зв'язків між країнами, а також лідируючу роль Аргентини в регіоні. У квітні 2017 року президент Макрі відвідав Білий дім, де обидва лідери відзначили свою прихильність до розширення торгівлі та інвестицій. Також на переговорах було піднято питання про продовження плану Global Entry, розробленого Митно-прикордонною службою США з метою прискорення процедури в'їзду до США громадян Аргентини [5].

Аргентина також підтримує політику США щодо Венесуели, введення санкцій та її виходу з Організації американських держав. 15 серпня 2018 року відбулася зустріч глави Пентагону з міністром оборони Аргентини Оскаром Агуадом, обговорювали роль збройних сил у справі протистояння новим викликам у регіоні. Останній візит міністра оборони США до Аргентини відбувся ще у 2005 році, тому сьогодні Аргентина сподівається на тісне співробітництво не тільки у військовій, але й в інших сферах. Адже, згідно з наказом президента країни М. Макрі, військові можуть втручатися у розв'язання питань внутрішньої безпеки. Дж. Меттіс подякував Аргентині за зусилля на регіональному рівні та її підтримку у питаннях щодо Венесуели. Також Дж. Меттіс висловив подяку державному керівництву за зміцнення ролі Аргентини на світовій арені, про що свідчить запланований на найближчий час саміт G20 в цій країні. Також американські та аргентинські військові домовились про розвиток співпраці у питаннях військової освіти та обміну інформацією [11].

У відносинах Аргентини з ЄС М. Макрі підтримує політику поглиблення економічних та політичних зв'язків з країнами Європейського Союзу в рамках МЕРКОСУР. Метою такого співробітництва повинно стати підписання договору про зону вільної торгівлі між двома союзами, з широкими можливостями для Аргентини. Щодо подальшого діалогу з відновлення стосунків з Великобританією, то Макрі сподівається на підтримку Європейського Союзу. Однак що стосується Фолклендських островів, то Маурісіо Макрі заявив про своє прагнення, а саме домогтися повернення цієї території за допомогою законних дій в повній відповідності з міжнародним правом та резолюціями ООН. Він також говорив про незаконне добування Великобританією вуглецю на морському просторі Аргентини. Саме тому, опираючись на підтримку міжнародної спільноти слідування шляхом діалогу і мирної дипломатії, президент запрошує уряд Великобританії сісти за стіл переговорів для пошуку мирного вирішення вищевказаних проблем [1].

З початком президентського мандату М. Макрі Аргентину відвідали політичні лідери США, Нідерландів та Італії, сам президент здійснив офіційні візити у Ватикан, Італію та Німеччину. У 2016 році аргентинський президент вперше за 12 років був присутній на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія).

Відносини з Бразилією та країнами Латинської Америки. Президент Аргентини Карлос Менем увійшов в історію як політик, що започаткував серйозні процеси інтеграції на континенті. У 1990 році була підписана рамкова угода про економічне та торговельне співробітництво країн МЕРКОСУР. З 1 січня 1995 року відповідно до Оуро-Претських угод, підписаних 1994 р., МЕРКОСУР перейшов на вищий інтеграційний рівень: від зони вільної торгівлі до митного союзу. В 1995 році підписана Міжрегіональна рамкова угода про співробітництво і перспективи створення Міжрегіональної асоціації МЕРКОСУР. Ці угоди стали основою для майбутнього діалогу в рамках відносин ЄС — МЕРКОСУР.

Період правління Нестора Кіршнера отримав назву «кіршнерізм», в пріоритеті стала регіональна інтеграція, МЕРКОСУР мав стати платформою

для укріплення регіональних амбіцій Аргентини на континенті. Президент взяв курс на зближення з Бразилією та Чилі. 11 липня 2003 року між Бразилією та Аргентиною була підписана угода про інтеграцію двох країн, а вже в березні 2004 року з'явилася Спільна декларація Аргентини та Бразилії про економічне співробітництво, створення консульств та розширення інфраструктури в різних напрямках. У 2006 році відбувся офіційний візит президента Аргентини до Бразилії де було опубліковано спільне комюніке про створення механізму координації та консультацій на рівні президентів та міністерств.

Адміністрація президента К. Кіршнер продовжила шлях розширення регіональних зв'язків та підвищення ролі Аргентини в МЕРКОСУР. Уряд Аргентини став провідником просування вступу Венесуели в регіональний блок. Також Аргентина активно співпрацювала за такими регіональними об'єднаннями як СЕЛАК, Спільнота країн Латинської Америки та Карибського басейну та УНАСУР, Союз південноамериканських націй. Цікавим фактом є, присутність на інавгурації Нестора Кіршнера Фіделя Кастро, новий уряд Аргентини заявляв про непідтримку резолюції ООН щодо Куби відносно засудження прав людини, були також нанесені дипломатичні візити. Присутність Фіделя Кастро стала демонстрацією зовнішньополітичних інтересів Аргентини.

В 2007 році в столиці Аргентини м. Буенос-Айресі був підписаний акт про створення спільного Банку Півдня між Бразилією, Болівією, Еквадором, Парагваєм, Уругваєм та Венесуелою. Метою створення стало забезпечення фінансування економічного та соціального розвитку країн-членів та поглиблення регіональної інтеграції. Аргентина мала активну позицію щодо розвитку різних інтеграційних структур в регіоні.

В період правління Крістіни Кіршнер було підтверджено стратегічне значення та важливість взаємовідносин Аргентини з Бразилією. Підписано десятки різних транспортних угод, договорів та спільних проектів, що стосуються видобутку нафти, дослідження космосу та використання атомної енергетики. У 2008 році було прийнято рішення щодо використання реала та песо як спільної валюти при різних торгових операціях, виключивши долар з грошового обігу країн [10].

Аргентина у відносинах з Бразилією проводила політику стосовно вироблення спільного рішення позиції своїх держав у міжнародних відносинах. Аргентино-бразильські відносини мали важливий стратегічний характер, особливо що стосувалося посилення впливу двох держав як в регіоні, так і у світі. Так, наприклад, обидві країни визнали Палестину вільною та незалежною державою в межах кордонів 1967 року. В період правління К. Кіршнер відбулося безпрецедентне зближення з Венесуелою та Болівією, режимами з соціалістичною ідеологією. Венесуела на чолі з Уго Чавесом взяла на себе більшу частину обслуговування аргентинського зовнішнього боргу [13]. В межах країн регіону Аргентина співпрацювала з Кубою, Еквадором і Нікарагуа переважно в політичній площині, в тому числі в рамках Співтовариства країн Латинської Америки і Карибського басейну СЕЛАК і Союзу південноамериканських націй УНАСУР.

Новий президент Аргентини Маурісіо Макрі одразу після виборів 21 грудня 2015 р. брав участь в своєму першому саміті глав держав МЕРКОСУР в м. Асунсьйоні. На заході також були присутні президент Парагваю Орасіо Картес, уругвайський лідер Табаре Васкес і бразильський президент Ділма Руссефф. До них приєдналися лідери Болівії і Чилі, асоційованих членів. На саміті Макрі підкреслив прихильність Аргентини до МЕРКОСУР і закликав підтримувати торгівлю латиноамериканського блоку з Європейським Союзом.

Традиційними в регіоні можна вважати міцні стосунки Аргентини з Бразилією, один із перших візитів було здійснено саме в цю країну. З тодішнім президентом Бразилії Д. Руссефф М. Макрі вдалося провести перемовини стосовно поглиблення двосторонніх відносин у сфері торгівлі, обміну товарами та спільному пошуку нових ринків в рамках МЕРКОСУР.

З квітня 2017 року Аргентина була тимчасовим президентом УНАСУР. Варто відзначити, що новий лідер Аргентини М. Макрі, на відміну від Кіршнерів, поступово віддаляється від регіональної організації, з огляду на політичні розбіжності з Венесуелою і Болівією. В межах регіональної інтеграції, окрім МЕРКОСУР, М. Макрі орієнтується на підтримку нового торгового блоку — Тихоокеанського альянсу, який був створений Мексикою, Чилі, Колумбією та Перу в 2012 р., метою якого було сприяння економічній інтеграції, та зміцнення латиноамериканської єдності в регіоні. На початку президентства М. Макрі, завдяки підтримці Чилі як ініціатора нового торгового блоку на континенті, Аргентині вдалося отримати статус спостерігача блоку. Варто відзначити, що в подальшому Макрі бачить Аргентину повноправним членом Тихоокеанського альянсу.

У червні 2018 року в Парагваї на вищому рівні зустрілися президенти країн, що входять до Південноамериканського спільного ринку МЕРКОСУР. Тематикою переговорів став пошук нових ринків у світі. Понад 20 років тривають перемовини з Європейським Союзом про відкриття його ринків, однак рішень досі не ухвалено. Міністр закордонних справ Парагваю Еладіо Лойзага, оцінюючи тимчасове президентство його країни в МЕРКОСУР, зазначив, що в переговорах з ЄС все ще залишаються невідрішені питання [12].

У червні 2018 року Аргентина та Міжнародний валютний фонд домовилися про виділення кредиту в розмірі 50 млрд дол. США строком на три роки. Умови надання кредиту stand-by передбачають, що в 2019 році інфляція в країні спаде. Справа в тому, що країна зараз переживає не найкращі часи, 12 років при владі знаходилися президенти-популісти — подружжя Нестор та Крістіна Кіршнери. Під час їх правління країна неодноразово опинялася на межі технічного дефолту, як у 2011 році, у неї величезна заборгованість перед зовнішніми кредиторами, заборонена вільна конвертація американського долара.

Відносини з Китаєм та Росією. Потрібно зауважити, що значний прорив у пошуку нових стратегічних партнерів у Аргентини почався саме зі зближення відносин з Росією та Китаєм в період правління Крістіни Кірш-

нер. Це був період відносин конфронтації зі США та зближення з Росією та Китаєм.

Саме при К. де Фернандес Кіршнер починається зміцнення контактів з Російською Федерацією. Основою довгострокового співробітництва між двома країнами завжди були економічні відносини. В 2008 р. президент Аргентини прибула в Москву з офіційним візитом, за підсумками якого було підписано ряд угод з питань торговельно-економічних зв'язків. Також президент Д. Медведев і К. де Фернандес Кіршнер домовилися про подальше налагодження російсько-аргентинського співробітництва.

У документі «Концепції зовнішньої політики РФ» 2008 року зазначалося, що уряд Росії мав наміри нарощувати політичну й економічну співпрацю з країнами Латинської Америки і Карибського басейну, активізувавши взаємодію з ними в міжнародних організаціях.

Однак найбільший імпульс розвитку відносин між Росією й Аргентиною стався в 2015 р., коли за підсумками візиту К. де Фернандес Кіршнер в Москву були підписані нові угоди в галузі енергетики, торговельно-економічній сфері. Під час зустрічі президенти обох країн висловилися за рішення щодо української кризи, дотримання Мінських домовленостей і наголосили на необхідності розширення не тільки економічних зв'язків, а й політичних [2].

В цей період Крістіна Кіршнер проводила активну роботу щодо приєднання Аргентини до групи БРІКС, куди ввійшли Бразилія, Росія, Індія, Китай та Південна Африка, однак ці плани реалізувати не вдалося. Нині діючий президент Маурісіо Макрі заявив, що зробить все можливе, аби цього не відбулося. Не дивлячись на гострі заяви та критику попереднього уряду щодо політики зближення з Росією, у січні 2018 р. президент Аргентини здійснив офіційний візит до Росії. Відбулася перша зустріч Володимира Путіна з Маурісіо Макрі, де центральне місце у переговорах відводилось кризі в Венесуелі, а також розвитку двостороннього співробітництва, в тому числі у сфері космічних технологій і атомної енергетики. Президент Російської Федерації також підтвердив участь Росії в саміті «Групи двадцяти», який в листопаді 2018 р. буде проведено в Аргентині. Президент зазначив, що його країна готова сприяти просуванню аргентинських інтересів на міжнародній арені.

Дипломатичні відносини між Китаєм та Аргентиною були встановлені в ще в 1972 році. Але найбільшого розвитку здобули після поїздки до Китаю у 2004 році Нестора Кіршнера та Ху Цзиньтао в Аргентину. Лідери держав підписали ряд документів та угод. В період відходу від близьких стосунків зі США відбулися деякі зміни, особливо просування інтересів Китаю в регіоні, де Китай, відповідно до власної стратегії, створив вигідні для себе умови співіснування, використовуючи сировинні ресурси країн регіону. Зокрема КНР надає фінансові кредити тамтешнім урядам, за які їм доводиться розраховуватися природними ресурсами. Такою стратегією «м'якої сили», що реалізується Китаєм у країнах Латинської Америки, створюється образ доброго, ввічливого, дбайливого господаря, який, на відміну від США, чемно ставиться до проблем кожної з країн, пропонуючи

ім стратегічний план розвитку партнерських стосунків, що й відбулося з Аргентиною [13].

Однак найбільшого розвитку відносини між Китаєм та Аргентиною досягли у 2014 році після встановлення стратегічного партнерства. Було підписано біля двадцяти проектів у сфері гідроенергетики та прийнято програму розширення товарообміну. Китай став другим після США торговим партнером Аргентини. На початку 2015 року Крістіна Кіршнер здійснила офіційний візит до Китаю, де також було прийнято низку угод щодо розширення співробітництва між двома країнами. Найбільш масштабними можна вважати угоду про будівництво в провінції Санта-Крус двох найбільших гідроелектростанцій, договір про модернізацію мережі залізничних шляхів. Тобто було започатковане всеосяжне стратегічне партнерство і налагодження двосторонніх економічних зв'язків між двома державами.

У 2017 році президент Макрі відвідав Китай для участі в саміті «Один пояс, один шлях», де китайські офіційні особи представили плани щодо інфраструктурних проектів по всьому світу. В результаті з Аргентиною було укладено кілька економічних угод, які передбачають китайські інвестиції в країну. У лютому 2017 р. з нагоди 45-річчя встановлення дипломатичних відносин між Китаєм і Аргентиною посол Аргентини в КНР Дієго Раміро Гелар в інтерв'ю агентству «Сінхуа» заявив, що на сьогоднішній день міждержавні відносини переживають важливий період. Підписаний Китайською національною ядерною корпорацією і Національною комісією з атомної енергетики Аргентини ряд важливих угод послідовно виконується.

У 2018 році відбулася зустріч між президентами Китайської національної ядерної корпорації Ван Шоуцзюнь з президентом атомної енергогенеруючої компанії Аргентини Р. О. Семмолоні. Сторони обговорили проект побудови в Аргентині двох енергоблоків, що в перспективі призведе до співпраці двох країн.

Відносини Аргентини з Україною на сучасному етапі. Не дивлячись на те, що в Аргентині знаходиться одна з найчисельніших українських діаспор, відносини між двома країнами на сучасному етапі могли б бути кращими. Звісно, це пов'язано з війною України з Росією та довготривалими дружніми відносинами Аргентини з РФ, антиукраїнською пропагандою всередині Аргентини, всі ці події призвели до погіршення відносин України з Аргентиною та втрати зовнішніх ринків українських товарів в країнах Латинської Америки.

На сьогоднішній день рівень співробітництва та інтеграції економічних, наукових, політичних та культурних інтересів України з країнами Латинської Америки невисокий. Це підтверджується як статистичними даними щодо рівнів торговельних операцій, так і наявними проектами та планами подальшого співробітництва. Водночас більш активні контакти з Аргентиною дали б можливість диверсифікувати структури українського експорту та імпорту, створити нові та посилити напрацьовані напрями економічного та політичного співробітництва. Це важливо, зокрема, з огляду на підтримку позиції України країнами МЕРКОСУР при голосуванні у міжнародних організаціях, зокрема ООН [13].

Не дивлячись на те, що з 2011 року існує Угода між Аргентиною і Україною про скасування візового режиму та 30 взаємовигідних міждержавних угод, підписаних протягом останніх 20 років, відносини значно погіршилися. У 2015 році, з приходом до влади нинішнього президента Аргентини Маурісіо Макрі, розпочався новий етап розвитку двосторонніх відносин, і зараз серед експертного кола проводяться консультації щодо «перезапуску» двосторонніх відносин. У жовтні 2016 року посол Аргентини в Україні Альберто Хосе Алонсо розповів про новий курс Аргентини, спрямований на розроблення стратегії для підприємців у країнах Східної Європи. Стратегія полягає у відкритті Аргентини для іноземного бізнесу та початку нового співробітництва з країнами Європи. Також з початку 2017 року в Україні діє засідання міждержавної українсько-аргентинської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва.

Висновки. Зовнішня політика Аргентини за останні десятиріччя зазнала суттєвих змін у пошуку нових стратегічних партнерів у світі, якими стали Росія та Китай. За роки правління подружжя Кіршнерів Аргентина добила підняття міжнародного престижу у відносинах з Венесуелою, Бразилією, Китаєм та Росією, однак помилки у втіленні широкомасштабних соціальних програм призвели до нераціональної розтрати бюджетних коштів та величезної залежності від зовнішніх кредиторів. З приходом до влади М. Макрі зовнішньополітичний курс зазнав значних змін, новий президент задекларував зближення з державами регіону та відновлення дружніх відносин з США та ЄС, повернення Аргентині статусу лідера в регіоні. Щодо України, то аргентино-українські відносини сьогодні проходять новий етап становлення та перезавантаження міждержавних відносин.

Список використаної літератури

1. Argentina reafirma, una vez más, la soberanía sobre las Malvinas — 2016. *Revista Panoramica*. 5 enero 2016. URL : www.panoramical.eu/politica/argentina-reafirmo-la-soberania-sobre-las-malvinas/ (дата звернення 11.08.2018)
2. Birsen F. President Mauricio Macri's Neo-Liberal Orthodoxy: Keeping Argentina Firmly in America's Backyard. *Globalresearch*. 26 april 2017. URL : <https://www.globalresearch.ca/president-mauricio-macris-neo-liberal-orthodoxy-keeping-argentina-firmly-in-americas-backyard/5587119> (дата звернення 11.08.2018)
3. Cristina Kirchner y Vladimir Putin afianzaron en Rusia su alianza bilateral. *La Nacion.com*. 24 april 2015. URL : www.lanacion.com.ar/1786869-cristina-kirchner-se-reune-con-vladimir-putin (дата звернення 11.08.2018)
4. Franco L. Hillary Clinton elogia la economía argentina. *Ambito*. 1 march 2010. URL : <http://www.ambito.com/510323-hillary-clinton-elogio-la-economia-argentina> (дата звернення 11.08.2018)
5. Gedan Benjamin N. The deteriorating U. S. — Argentina relationship. *The global Americans*. 8 august 2007. URL : <https://theglobalamericans.org/2017/08/deteriorating-u-s-argentina-relationship/>.25 (дата звернення 11.08.2018)
6. Gonzalo S. P. Argentina and Asia: China's Reemergence, Argentina's Recovery / Reaching Across the Pacific: Latin America and Asia in the New Century / edited by C. J. Arnson, J. Heine, Ch. Zaino *Wilsoncenter*. 2015. URL : <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/UNCORRECTED%20PROOF.%20Paz.pdf>. (дата звернення 11.08.2018)
7. Igoa J. Política exterior argentina en la década de los '90: Del Realismo periférico a los condicionantes internos y externos. La privatización petrolera, un espejo de la realidad. *His-*

- toria-actual.com. 8 march 2007. URL : <http://www.historia-actual.com/ha/> (дата звернення 08.03.2018)
8. Mñguez M. C. La política exterior del primer aco de gobierno de Mauricio Macri. *Ri.conicet.gov*. 5 may 2017. URL : http://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/40789/CONICET_Digital_Nro.ed853ebd-252d-4e14-91e8-3d0d575a41c6_A.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення 05.05.2017)
 9. Sullivan M. P., Nelson R. M. Argentina: Background and U. S. Relations. *Congressional Research Service*. 16 june 2017. URL : <https://fas.org/sgp/crs/row/R43816.pdf>. (дата звернення 16.06.2017)
 10. Torres M. A. The foreign policy of Argentina during the Fernandez administration. *Paperroom.ipsa*. February 2011. URL : http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_26489.pdf. (дата звернення 02.02.2017)
 11. Вакарчук К. Політична та економічна ситуація у серпні 2018 року. *Латинська Америка*. Аналітичний огляд. Серпень 2018. URL : http://bintel.com.ua/uk/article/2018_08_latin/ (дата звернення 09.14.2018)
 12. Вакарчук К. Політична та економічна ситуація у червні 2018 року. *Латинська Америка*. Аналітичний огляд. Червень 2018. URL : http://bintel.com.ua/uk/article/2018_06_latin/ (дата звернення 09.07.2018)
 13. Польовик Сергій. Інтереси Китаю в Латинській Америці. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфери Інтел»*. 7 червня 2018. URL : http://bintel.com.ua/uk/article/06_04_latin/ (дата звернення 07.06.2018)

References

1. «Argentina reafirma, una vez más, la soberanía sobre las Malvinas — 2016.» *Revista Panoramica*. 5 Enero, 2016. Accessed 11.08.2018. <https://www.panoramical.eu/politica/argentina-reafirmo-la-soberania-sobre-las-malvinas/>
2. Birsen, Filip. «President Mauricio Macri’s Neo-Liberal Orthodoxy: Keeping Argentina Firmly in America’s Backyard.» *Globalresearch*. April 26, 2017. Accessed 11.08.2018. <https://www.globalresearch.ca/president-mauricio-macris-neo-liberal-orthodoxy-keeping-argentina-firmly-in-americas-backyard/558711>
3. «Cristina Kirchner y Vladimir Putin afianzaron en Rusia su alianza bilateral.» *La Nacion.com*. April 24, 2015. Accessed 11.08.2018. <https://www.lanacion.com.ar/1786869-cristina-kirchner-se-reune-con-vladimir-putin>
4. Franco, Liliana. «Hillary Clinton elogió la economía argentina.» *Ambito*. March 1, 2010. Accessed 11.08.2018. <http://www.ambito.com/510323-hillary-clinton-elocio-la-economia-argentina>
5. Gedan Benjamin, N. «The deteriorating U. S. — Argentina relationship.» *The global Americans*. August 8, 2007. Accessed 11.08.2018. <https://theglobalamericans.org/2017/08/deteriorating-u-s-argentina-relationship/>.25
6. Gonzalo S., Paz. «Argentina and Asia: China’s Reemergence, Argentina’s Recovery.» *Wilson Center*, 2015. Accessed 11.08.2018. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/UNCORRECTED%20PROOF-%20Paz.pdf>.
7. Igoa, Julia. «Política exterior argentina en la década de los ’90: Del Realismo periférico a los condicionantes internos y externos. La privatización petrolera, un espejo de la realidad.» *Historia-actual.com*. March 8, 2007. Accessed 11.08.2018. <http://www.historia-actual.com/ha/>
8. Mñguez, Marna Cecilia. «La política exterior del primer aco de gobierno de Mauricio Macri.» *Ri.conicet.gov*. May 5, 2017. Accessed 11.08.2018. http://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/40789/CONICET_Digital_Nro.ed853ebd-252d-4e14-91e8-3d0d575a41c6_A.pdf?sequence=2&isAllowed=y
9. Sullivan Mark P. and Nelson Rebecca M. «Argentina: Background and U. S. Relations.» *Congressional Research Service*. June 16, 2017. Accessed 11.08.2018. URL : <https://fas.org/sgp/crs/row/R43816.pdf>.
10. Torres Miguel Agustín. «The foreign policy of Argentina during the Fernandez administration.» *Paperroom.ipsa*. February, 2011. Accessed 11.08.2018. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_26489.pdf.

11. Vakarchuk K. «Polity'chna ta ekonomichna sy'tuaciya u serpni 2018 roku.» *Laty'ns'ka Amery'ka. Anality'chny'j oglyad*. Serpen' 8, 2018. Accessed 11.08.2018. http://bintel.com.ua/uk/article/2018_08_latin/
12. Vakarchuk K. «Polity'chna ta ekonomichna sy'tuaciya u serpni 2018 roku.» *Laty'ns'ka Amery'ka. Anality'chny'j oglyad*. Cherven' 6, 2018. Accessed 11.08.2018. http://bintel.com.ua/uk/article/2018_06_latin/
13. Pol'ovy'k Sergij. «Interesy' Ky'tayu v Laty'ns'kij Amery'ci.» *Nezalezhny'j anality'chny'j centr geopolity'chny'x doslidzhen' «Bory'sfern Intel»*. Cherven' 7, Червня, 2018. Accessed 11.08.2018. http://bintel.com.ua/uk/article/06_04_latin/

Стаття надійшла до редакції 5.10.2018

К. В. Вакарчук

кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА АРГЕНТИНЫ В ПОСТБИПОЛЯРНЫЙ ПЕРИОД

Аннотация

В статье проанализирована внешняя политика Аргентины в постбиполярный период, определены основные направления сотрудничества со США, Россией, Китаем, ЕС и странами Латинской Америки. Выделены основные направления сотрудничества: политические, экономические и оборонные, освещена роль Аргентины в этих процессах. В 1989 году в Аргентине прошли первые свободные выборы президента, к власти пришел К. Менем, который стал инициатором создания МЕРКОСУР и проводил политику сближения со США. Эффективная внутренняя политика вывела Аргентину на новый уровень развития страны, что позитивно повлияло на ее международный уровень.

Нестор Киршнер выступал за сближение со странами Европейского Союза, политика безопасности оставалась важной составляющей в формировании внешнеполитической стратегии страны, в частности отводилась важная роль ООН в решении международных проблем, вопросов международного терроризма, поддержки политики разоружения и нераспространения ядерного оружия.

Кристина Киршнер была инициатором внедрения политики мультикультурализма. В период ее правления произошло сближение с Китаем, Россией, Бразилией. Аргентина стремилась присоединиться к группе стран БРИКС. Также рассмотрены изменения внешнеполитического курса Аргентины после избрания нового президента М. Макри. Анализ внешней политики М. Макри дает полное представление о положении Аргентины на современном этапе, ее роли в международных отношениях. Новый политический курс М. Макри основан на возобновлении демократических ценностей внутри страны, статуса лидера Аргентины в странах Латинской Америки, поддержания дружеских отношений с США. Несмотря на ухудшение украино-аргентинских отношений за последние 5 лет, в работе очерчены основные тенденции отношений Украины и Аргентины на современном этапе.

Ключевые слова: внешняя политика, интеграционные объединения, глобальные процессы, сотрудничество и перспектива.

K. V. Vakarchuk

Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
k.32, French Bul., 24/26, Odessa — 58, 65058, Ukraine

FOREIGN POLICY OF ARGENTINA IN THE POST-BIPOLAR PERIOD

Summary

The article considers the foreign policy of Argentina in the post-bipolar period, identifies the main directions of cooperation with the United States, Russia, China, the EU and Latin American countries. Distinguish the main areas of cooperation: political, economic and defense, emphasize the role of Argentina in these processes. First free presidential elections were held in Argentina in 1989. K. Menem came to power, which initiated the creation of MERCOSUR and pursued a policy of rapprochement with the United States. An effective domestic policy led out Argentina to a new level of development of the country, which positively affected its international level.

Nestor Kirchner advocated rapprochement with the countries of the European Union, security policy remained an important component in shaping the country's foreign policy strategy; in particular, the important role of the UN was assigned in solving international problems, international terrorism issues, supporting disarmament policy and non-proliferation of nuclear weapons.

Christina Kirchner was the initiator of the implementation of the policy of multiculturalism. During her governing, there was a rapprochement with China, Russia and Brazil. Argentina was keen to join the BRICS group. Analysis of foreign policy M. Macri gives a complete picture of the situation of Argentina at the present stage, its role in international relations. The new political course of M. Macri is based on the renewal of democratic values within the country, the status of Argentina's leader in Latin America, and the maintenance of friendly relations with the United States. Despite the deterioration of Ukrainian-Argentine relations over the past 5 years, outlines the main trends in relations between Ukraine and Argentina at the present day.

Key words: foreign policy, integration associations, global processes, cooperation and perspective.

УДК 323.213(497.2)«1995/2018»

С. В. Коч

к. полит. н., доцент,
кафедра истории и мировой политики
ОНУ имени И. И. Мечникова,
к. 37, Французский бульвар, 24/26,
г. Одесса, 65058, Украина
Тел.: (380482)685160
E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-2825-3563>
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144308](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144308)

**РЕСПУБЛИКА БОЛГАРИЯ И «БОЛГАРЫ ЗАРУБЕЖЬ»:
ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ**

В Республике Болгария на протяжении двух десятилетий формируется механизм государственного управления политикой в отношении болгарских общностей за рубежом. Институциональная система государственных органов Болгарии, в ведении которых находится политика в отношении болгар за рубежом, включает высшие руководящие органы, органы общей компетенции и специализированные органы. В статье, на основании анализа государственных законов и политических программ, системы государственных органов и проводимой ими работы, рассматривается процесс формирования политики Республики Болгарии в отношении болгарской диаспоры в Украине. Национальная стратегия Республики Болгарии развивается в направлении интегрирования всех лиц болгарского происхождения в единую нацию, которая трактуется вне территории и границ. Государство поддерживает идею создания наднационального органа с представительскими полномочиями. Республика Болгария заинтересована в ресурсах, которыми обладает этническая диаспора соотечественников, и демонстрирует готовность создавать механизмы привлечения зарубежных соотечественников к участию в национально-государственном развитии.

Ключевые слова: диаспора, национальная политика, болгары за рубежом, этническое лоббирование.

Постановка проблемы. Государственная политика по поддержанию соотечественников за рубежом ориентирована на укрепление национального единства и привлечение потенциала диаспор для решения задач геополитического развития. Характер и интенсивность поддержки этнических общин соотечественников за рубежом определяет не только успех материнского государства в социально-политической сфере, но и возможность зарубежных диаспор выступать в качестве дееспособной социальной структуры, которая может выполнять лоббистскую деятельность.

Формирование болгарских общин за пределами Болгарии произошло вследствие потери государственности и установления османского правления. Значительное количество болгар остались в пределах политических границ других стран после отвоевания независимости в 1878 году, Бал-

канских войн 1912–1913 годов и Первой мировой войны 1914–1918 годов. Это этнические области: Македонии, Восточной Фракии, Голо Брдо, Мала Пресны, Ниш, Пирота и Задар, Баната, Северной Добруджи, Бессарабии, др. Эти территории иногда называют «внешней Болгарией», подчеркивая их роль в процессах формирования нации и национального самосознания.

По различным данным, в мире проживает от 8 до 15 млн этнических болгар. Разброс данных обусловлен разными способами подсчета. Опираясь на данные переписей национальных государств и независимых центров исследования, можно получить разную статистику. Так, официально в Германии проживает около 40 тыс. этнических болгар (неофициально — около 100 тыс.); в Молдове — официально 77 тыс. (неофициально около 300 тыс.); в Испании — 154 тыс. (320 тыс.); в США — 93 тыс. (300 тыс.); в Украине — 204 тыс. (600 тыс.); в России — 32 тыс. (120 тыс.); в Турции — 0 тыс. (270 тыс.); в Греции — 79 тыс. (130 тыс.) и др. [19].

Обзор исследований, которые содержат материалы по социально-политическим контактам между государством и его родственными диаспорами за рубежом, даёт возможность констатировать нарастающий интерес к вопросам социально-политического участия зарубежных соотечественников в жизни национальных сообществ и их субъектности в политико-правовом пространстве государств.

Проблема развития политики Болгарии в отношении болгар зарубежья не раз становилась объектом научного анализа в работах Н. Арептова [1], М. Иванова [18], Е. Миланова [24], И. Минкова [26], Б. Нягулова [32]. Часть исследователей посвятили работы изучению истории и социального положения болгарских этнических групп в различных странах: И. Грек [8], Ж. Косиков [22], М. Мизов [23], Н. Червенков [46] и др. Эти исследования стали отражением процессов активизации внимания государства к зарубежным соотечественникам.

Так как самая большая диаспора болгар за пределами Болгарии находится в Украине, то процессы становления этнонациональной политики в Украине прямо касаются социального и политического развития этой группы. Политика Украины в отношении болгарской группы рассматривается в работах: А. Дизановой [9], В. Наулко [27], С. Петкова [33] и других.

Болгарская диаспора Украины является не только самой многочисленной зарубежной этнической группой болгар, но и одной из самых значимых на этапе зарождения и оформления национальной идеи в Республике Болгарии. Такая ее роль обусловила тесную связь между диаспорой и метрополией на протяжении длительного исторического времени. Опыт взаимодействия стал основой создания государственной политики Республики Болгарии в отношении соотечественников за рубежом.

Исходя из установления новых форм трансграничных контактов между родственными диаспорами болгар во всем мире и формирования развитой системы транснациональной социокультурной системы, в данной работе предполагается связать процессы институционального регулирования политики в отношении зарубежных болгар с эволюцией национальной идеи и интеграционными процессами в Европе.

Целью статьи является анализ процесса формирования диаспоральной политики Республики Болгарии и создание механизма взаимодействия между государством и общинами соотечественников за рубежом.

Задачей автора является показать, как связаны процессы закрепления практики расширительного толкования нации и ее культурных границ в Болгарии с активизацией роли государства в процессе создания механизмов «включения» диаспор в структуру национального пространства.

Методология исследования опирается на синхронный и типологический анализ форм взаимодействия государственных структур Болгарии с институтами болгарской этнонациональной диаспоры в Украине. Трансформация феномена диаспоры, усложнение ее социальных функций обусловили использование структурного и функционального методов анализа, что дало возможность исследовать процесс формирования новых форм взаимодействия внутри национальной системы и на уровне транснациональных отношений.

Основными методами исследования стали институциональный и политико-правовой анализ основ действующих государственных механизмов управления политикой взаимодействия с зарубежными болгарами.

Контент-анализ был использован для отображения содержания национального интереса в стратегических и нормативно-правовых документах. Вариативность и смысловая динамика обозначения объектов целевой политики государства в сфере взаимодействия с диаспорой были проанализированы при помощи ивент-анализа.

Изложение основного материала. Путь от идеи национального государства до национальной доктрины Республики Болгарии демонстрирует важную роль болгар Украины в этом процессе. Взаимоотношения между болгарской этнокультурной группой Украины и Республикой Болгарией начались задолго до формирования обоих государств. Современная болгарская нация — результат борьбы за культурную и политическую независимость от Османской империи. Болгары Бессарабии, Таврии и Приазовья принимали активное участие в национальном возрождении и формировании национальной идеи государства, которое было создано в 1878 году. Освободительная борьба требовала значительных ресурсов финансовых и демографических, которые и находились в среде болгарских поселенцев Юга России. Об этом свидетельствуют: созданное Болгарское земское войско в Русско-турецкой войне (1806–1812); деятельность болгарских волонтеров (1829; 1853–1856); Болгарские легионы Г. Раковского в Белграде и ополчение (1877–1878); создание первой болгарской гимназии в Белграде (1858) и др. В среде переселенческого населения также накапливается первый опыт институциональной организации и создания первых общественных организаций. Тогда возникли такие болгарские организации: Одесское болгарское настоятельство, Добродетельная дружина, Тайный центральный болгарский комитет. Важно, что последний предполагал создание сетевой структуры болгарских организаций на территории Румынии, Сербии, Болгарии и Южной России. Коммуникационная среда формировалась за счет многочисленных печатных изданий: «Дунавски лебед», «Българска пче-

ла», «Бъдущност», «Дунавска зора», «Български глас» и др. С територією України тесно пов'язані політичні біографії ідеологів болгарського відродження: Василя Априлова, Христо Ботева, Найдена Герова, Добри Чинтулова, Семена Ванкова, Георгія Стаматова, Панайота Волова і др.

Після завоювання незалежності Болгарії і до 1945 г. держава опинилася в епіцентрі геополітичних потрясінь світових воєн. Результатом стала національна катастрофа — розділення народу, формування нових етнічних діаспор.

Болгарія впродовж до 1989 року не формувала державної програми, яка б дозволяла підтримувати культурні і соціальні зв'язки з втраченими територіями і населенням. Оформлення політики Республіки Болгарії в відношенні «зарубежних болгар» починається з 90-х років ХХ в. Державна політика передбачала зміну толкування «болгарська нація», що поставило діаспоральну політику в залежність від нової національної стратегії Республіки Болгарії.

Національна стратегія Болгарії в ХХІ столітті набула доктринального характеру і розвинула інституціональну структуру. З 1995 г. розробкою національної доктрини Болгарії займався *Науковий центр «Болгарська національна стратегія»* при БАНІ [29]. В 2008 г. за ініціативи директора центру Григора Велева в Варні на першому Великому Соборі болгар була представлена національна доктрина «Болгарія в ХХІ столітті». В її обговоренні взяли участь представники діаспори з 28 країн. Собор ініціював створення Всесвітньої асоціації і Всесвітнього парламенту болгар. Устав Всесвітньої асоціації проголосував ціль національної доктрини — *«свободна, незалежна, демократична і процвітаюча Болгарія, член ЄС — духовно об'єднуюча болгарську націю і підтримуюча болгар у всьому світі»*. Ціллю організації названо *«лоббування на користь болгарської нації і національного державства»* (ст. 3) [44].

Міжнародна організація *Всесвітня асоціація болгар* [2] створена в 2009 г. як неправительствена організація, чья діяльність регулюється законами Болгарії «Про некомерційні організації» 01.01.2001 г. [16]. І хоча на першому Соборі болгар квота для болгар України становила 320 місць, в Україні немає акредитованих представств Асоціації болгар у світі.

Наступним кроком у розвитку Національної стратегії Болгарії стала Всесвітня зустріч болгар в Брюсселі 7–8 листопада 2012 г. В Європарламенті обговорювали «Політику по відношенню до болгар за кордоном». Організатором став депутат Європарламенту Еміль Стоянов. Конференція проходила під патронатом віце-президента Болгарії Маргарити Попової, а завдання зміни політики держави в відношенні «зарубежних болгар» була закладена в передвиборній програмі президента Росена Плевнелієва (2012–2017 г.). Завданням Республіки Болгарії представлялось намір отримати природну лоббістську підтримку її інтересів в країнах, де є впливові болгарські громади. Брюссельська зустріч об'єднала більше 100 громадських організацій з усього світу: 172 людини з 23

стран. Участником от постсоветских общин на конференции стал председатель Международной ассоциации «За дружбу и сотрудничество «Молдова — Болгария» — Валериан Заболотный [5]. Результаты этой встречи отражены в Проекте «Стратегии политики относительно болгар за рубежом» [20]. Здесь впервые был поставлен вопрос об участии «зарубежных болгар» в политической жизни Болгарии и их представительстве в органах власти. В основу был положен принцип: от предложений и требований диаспоры к формированию государственной политики

Приоритетом будущей стратегии было названо распространение болгарского языка, культуры, традиций, веры. Акцентировалось, что Болгария должна гарантировать финансирование болгарских школ за рубежом и возможность включения болгарского языка в программы школ стран Евросоюза. Вторым приоритетом названо формирование постоянных, легитимных и представительных *Общественных советов*; создание выборного органа — *Национального совета болгар за рубежом*; создание *избирательного округа «Чужбина»*, который позволит болгарам зарубежья участвовать в выборах и иметь возможность избираться и по спискам, и как независимые кандидаты в парламент. Было запрограммировано создание *Всемирного конгресса болгар* в качестве организации-посредника, которая должна стать связующим звеном между интересами болгар и государством болгар. Третий приоритет касался социальной политики в отношении болгар за рубежом.

Через год, 21 декабря 2013 г. Проект Национальной стратегии по отношению к болгарам за рубежом и создание консультативного органа — *Национального совета болгар, живущих за пределами Болгарии* — обсуждали в Софии на встрече представителей болгарских общин с вице-президентом и председателем Народного собрания Болгарии. В провозглашенном Меморандуме говорилось, что целью «*национального совета является привлечение болгар за рубежом в болгарскую общественную жизнь и поощрение их вклада в национальное развитие*» [42].

Впервые лица «болгарского происхождения» были представлены в качестве целевой группы государственной политики в 2011 г. в «*Национальной стратегии Болгарии в области миграции, предоставления убежища и интеграции (2011–2020)*» [31]. Стратегия предусматривала поощрение приобретения гражданства Болгарии лицами с болгарским происхождением, предлагалось создание правовой базы, которая бы регулировала процессы социализации и интеграции мигрантов.

Завершающим этапом в формировании концепции единой болгарской нации стало принятие министерским советом 23 июля 2014 г. «*Национальной стратегии для болгарских граждан и болгарских исторических общин по всему миру*» [32]. Главной задачей новой стратегии стал курс на интегрирование всех этнических болгар за рубежом (около 3 млн чел.) в единую болгарскую нацию.

Законодательно эту стратегию поддерживают: Постановление № 103 для проведения образовательной деятельности среди болгар за рубежом Советом министров 1993 г. [36]; Закон о высшем образовании 1995 г.

[13]; Закон о болгарском гражданстве 1999 г. [12]; Закон об иностранцах в Республике Болгария 1999 г. [15]; Закон о болгарях, проживающих за пределами Республики Болгария 2000 г. [11]; Законопроект о внесении изменений и дополнений в Закон о болгарях, проживающих за пределами Республики Болгария 2015 г. [17]; Закон о трудовой миграции и мобильной рабочей силе 2016 г. [14].

Таким образом, если реализация идеи «национального возрождения» болгар предполагала создание национального государства, а инициатива и ресурсы были сосредоточены в руках диаспоры, то современная национальная государственная доктрина Республики Болгарии видит реализацию национальной идеи за пределами государства и при условии «включения» зарубежных диаспор в национальное пространство.

Государственное управления политикой в отношении болгарских общностей за рубежом стало результатом двух процессов. Во-первых, болгарские диаспоры во всем мире и в Украине к концу XX века накопили значительный социальный и институциональный ресурс и начали создавать разветвленную транснациональную систему, которая обусловила их влияние на национальных и региональных уровнях отношений. Во-вторых, Республика Болгария в условиях европейской интеграционной системы нуждается в опоре и солидарной поддержке, которая может быть предоставлена родственными группами за рубежом. Трансформация законодательной и институциональной системы государства с учетом ресурсов и проблем зарубежных соотечественников представляется прогрессивным проектом политического развития.

В Болгарии на протяжении двух десятилетий формируется механизм государственного управления политикой в отношении диаспор. Институциональная система государственных органов, в ведении которых находится политика в отношении болгар за рубежом, включает высшие руководящие органы государства, органы общей компетенции и специализированные органы.

Органы общей компетенции в системе государственной власти включают специальные подразделения при министерствах и правительстве. Так, при администрации Президента Болгарии с 22 мая 2012 г. действует *Комиссия по болгарскому гражданству и болгарам за рубежом*.

Дирекция «Миграция» как структура Министерства внутренних дел действует с 2004 года. Она регулирует миграционную политику Республики Болгарии. Граждане Болгарии и «лица болгарского происхождения» являются целевыми группами миграционной политики Болгарии, согласно положениям «Национальной стратегии... (2011–2020)» [31].

Межведомственная комиссия по вопросам болгар за рубежом при Министерстве образования и науки Болгарии координирует обеспечение деятельности болгарских школ за рубежом: организационно-методическое и финансовое. Так, с Украиной сотрудничество носило неравномерный характер: с 1994 по 2003 г. заключено 3 соглашения и 4 двухгодичных протокола о сотрудничестве; с 2003 по 2015 г. — «перерыв» 12 лет в этой сфере; в 2015 г. был заключен Протокол о сотрудничестве и обмене между

МОН України и МОН Республики Болгарии на 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018 и 2018/2019 гг. [40]. В декабре 2016 г. Комиссия подняла вопросы об обеспечении образования в болгарских общинах за рубежом; об увеличении числа мест в болгарских вузах для соотечественников из-за рубежа; о статусе Тараклийского государственного университета в Молдове (задача преобразования университета в филиал болгарского вуза); об открытии болгарской гимназии в Одессе (финансирование проекта для обучения 150 учеников и др.) [6]. По инициативе МОН открыта *Дирекция*, которая отвечает за болгарские школы за пределами страны. *Ассоциация болгарских школ за рубежом* предложила включить учебные заведения за рубежом для лиц болгарского происхождения в систему образовательных учреждений Республики Болгарии [2].

Дирекция «Болгарское гражданство» и *Совет по гражданству* действуют при Министерстве юстиции Болгарии. Дирекция координирует процесс подачи заявлений о приобретении болгарского гражданства, а Совет дает заключение по результатам проверки о возможности предоставления гражданства, на основании которого министр юстиции предоставляет президенту предложение о приеме или отказе в предоставлении гражданства.

В целом реализация государственной политики в отношении болгар, проживающих за пределами Республики Болгарии, возложена на *Совет министров*. Так, Указы Совета министров № 103 (1993 г.) [36] и № 228 (1997 г.) [37] определяют квоту, предоставляемую соотечественникам за рубежом для бесплатного обучения в вузах Болгарии. Данная программа осуществляется в Украине с 1993 г. В 2015 г. было выделено 100 бюджетных мест для украинцев болгарского происхождения, в 2016 г. — 260 мест, в 2017 г. — квота увеличена до 1000 мест, в 2018 — до 2000 мест.

Национальный статистический институт [30] и *Национальный совет о сотрудничестве по этническим и интеграционным вопросам* [38] координируют аналитическую и прогностическую работу в отношении болгар за рубежом.

Специальные органы, ответственные за государственную политику Болгарии по отношению к болгарским общностям за рубежом, стали формироваться в конце XX века. Хотя еще в середине XX в. действовал *Славянский комитет в Болгарии* (1944–1982 гг.) как секция Всеславянского комитета. Его роль сводилась к поддержанию дружественных связей между народами. Специальной политики, которая ориентирована на поддержание жизнеспособности болгарской диаспоры за рубежом, он не имел.

Первым государственным органом, в названии которого было использовано понятие «болгары за рубежом» стал *Комитет по работе с болгарами за рубежом*, который функционировал с 1982 по 1991 год. Комитет сочетал черты государственного органа и общественной организации. В его работе выделялось два направления: 1) работа в диаспоре в рамках государственных проектов и инициатив; 2) поддержка инициатив болгар за рубежом. На 1988 г. в мире действовало 76 болгарских организаций.

По инициативе Комитета в 1991 г. была создана *Международная Ассоциация болгар* — общенациональная общественная организация, которая

занималась реализацией государственной политики по укреплению отношений с лицами болгарского происхождения за рубежом [45]. В 1992 г. Ассоциация была зарегистрирована как юридическое лицо. Ее президентом стал С. Иванов, болгарин из Германии. Правление включало по одному представителю от болгарских общин из девяти стран и пять представителей из Болгарии.

Значимой в реализации политики Болгарии в отношении зарубежной диаспоры стала деятельность *Государственного агентства по делам болгар за рубежом* [10]. Агентство было создано в 1992 г. как координационный орган правительства по реализации государственной политики в отношении соотечественников во всем мире. Его приоритеты: стимулирование строительства болгарского лобби за рубежом; сохранение болгарского этнокультурного пространства, культурного и исторического наследия; защита прав болгар за рубежом. Государственное агентство поддерживает контакты более чем с 500 организациями болгар во всем мире и с отдельными лицами, помогает решать проблемы гуманитарного, культурного, образовательного, информационного и правового характера.

В 2000 г. вышеуказанное Агентство получило статус «государственного», а его глава назначался правительством. В 2005 г. оно было переподчинено Министерству иностранных дел, а в 2009 г. — Совету министров в связи с приходом к власти правительства «Граждане за европейское развитие Болгарии».

Деятельность Агентства направлена на решение спектра проблем. Оно:

1) ведет *Реестр организаций болгар, проживающих вне Республики Болгарии*. Он предусмотрен *Законом «О болгарях, проживающих за пределами Республики Болгария» (ч. 2 ст. 3)* как форма признания организации за рубежом, созданной лицами болгарского происхождения [11]. Реестр включает более 70 организаций, функционирующих на территории Украины [41];

2) обеспечивает права соотечественников на образование: определяет статус болгарских школ за рубежом; обеспечивает преподавателями болгарского языка (стажировки, обучение представителей болгарских школ за рубежом, например, для учителей из Украины с 2005); ежегодные конкурсы для детей болгарского происхождения «*Стефан Генчев*» (с 1995 г.), проводит конкурс изобразительного искусства «*Болгария в моих мечтах*» (с 2001 г.) и др.;

3) стимулирует интерес к эмиграции в Болгарию (форум «*Карьера в Болгарии. Почему нет?*»; встречи выпускников болгарских вузов и организация пост-студенческих клубов в Одессе);

4) способствует процессу репатриации созданием нормативно-правовой базы для приема соотечественников, созданием гарантий экономической и социальной защиты. Для этой деятельности с 2015 г. работает *Координационный центр по связи с болгарями в Украине*. С болгарской стороны центр курирует Димитр Владимиров — заместитель председателя Агентства, а с украинской Светлана Драгнева — вице-президент Ассоциации болгар Украины [21];

5) выдает документы, удостоверяющие болгарское происхождение и национальность соотечественников за рубежом, документы для получения разрешения на проживание в Болгарии.

Агентство по делам болгар за рубежом сотрудничает с общественными организациями, которые заняты поиском работы в Болгарии для болгар, проживающих за рубежом (*Фундация «Идентичность Болгарии» в рамках проекта «Back2BG»*); создает социальные информационные сети для граждан Болгарии за рубежом, формирует проекты реинтеграции (*Некоммерческая организация Содружество «Тук-Там»*); координирует усилия болгарских образовательных институтов за границей с целью сохранения идентичности, оказывает финансовую поддержку болгарским школам за рубежом; лоббирует закрепление в законодательстве особого статуса болгарских школ за рубежом, разрабатывает методики изучения болгарского языка за рубежом (*Содружество «Ассоциация болгарских школ за рубежом»*) [46].

В марте 2017 года Ассоциация болгарских школ за границей внесла в Европейский парламент петицию о признании официальных языков в ЕС на уровне выпускных экзаменов. Данную инициативу поддержали вице-президент Илияна Йотова, Государственное агентство по делам болгар за рубежом, болгарские евродепутаты. Петиция призывает к тому, чтобы ЕС «оказал поддержку действиям государств по обеспечению правовой и административной возможности для сдачи выпускного экзамена или другого вида экзамена по каждому из официальных языков ЕС, в том числе и болгарскому, там, где есть значимый и доказанный интерес со стороны учеников» [7]. В августе 2017 года министр образования и науки Красимир Вылчев в приветствии к Ассоциации болгарских школ за границей заявил, что министерство работает над созданием адаптированных программ дистанционного обучения болгарскому языку и литературе, истории и географии. Сегодня за рубежом работают более 350 школ в 40 странах мира [35]. Так, например, в ноябре 2017 года в рамках сотрудничества между Болгарией и Украиной в Одесской общеобразовательной школе № 31 был открыт кабинет изучения болгарского языка, причем Болгария профинансировала ремонт и техническое оснащение кабинета, обеспечила преподавателями. На открытии присутствовали министры образования Украины и Болгарии [25].

Несмотря на развитую институциональную систему, которая ориентирована на интеграцию болгар зарубежья в систему решения национальных интересов и задач болгарской нации, актуальным направлением реформирования выступает создание **наднационального органа с представительскими полномочиями**. Варианты создания такой структуры рассматриваются, в том числе, и на уровне государственных органов.

На основании Закона Болгарии «О болгарях, проживающих вне Республики Болгария» от 11 апреля 2000 г. *Национальный совет* создается как представительный орган, координирующий государственные программы поддержки болгар за рубежом. Он избирается на 5 лет и состоит из 9 членов. Национальная ассамблея Республики Болгарии избирает председате-

ля Нацсовета и 6 членов, 5 из которых граждане Болгарии, проживающие за рубежом. Одного члена совета назначает президент республики и одного — Совет министров (глава 4) [11].

В 2008 г. премьер-министр Болгарии Сергей Станищев (2005–2009), председатель Социалистической партии (до 2011 г.) предложил создать *Национальный консультативный экспертный совет по вопросам болгар за рубежом* при Государственном агентстве по делам болгар за рубежом. Наряду с экспертным советом правительство рассматривало возможность создания *Совета болгар за рубежом* при Совете министров как основного координационного органа и *Фонда болгар за рубежом*, который бы занимался финансовыми вопросами [4, с. 106]. «Болгарские общины со всего мира смогут подать заявку на деньги из нового фонда», — заявил С. Станищев на встрече с болгарской общиной при Генеральном консульстве Республики Болгарии в Нью-Йорке. Говоря о новой стратегии в отношении болгар зарубежья, С. Станищев сказал, что «*Болгария там, где есть хотя бы один болгарин*» [43].

Принятая в 2014 г. *Национальная стратегия для болгарских граждан и болгарских исторических общин по всему миру* закрепила идею, что Национальный совет должен быть консультативным органом при президенте или при Народном собрании и действовать на общественных началах. Его задачей должно быть вовлечение болгар из-за рубежа в социальную и политическую сферы жизни Болгарии (п. 2.1.1). С этой целью предусматривается создание *Общественных советов* при дипломатических и консульских представительствах Болгарии за рубежом. Их членами могут быть граждане Болгарии и лица болгарского происхождения, проживающие за пределами Болгарии. Национальный совет формирует Исполнительный совет. Выборы членов Национального совета организуются одновременно с выборами в другие национальные учреждения. 4/5 членов должны быть гражданами Болгарии за рубежом, а 1/5 членов должны избираться из представителей государственных органов Болгарии [32].

25 марта 2015 г. на заседании Комиссии по болгарскому гражданству и болгарам за рубежом министр иностранных дел Республики Болгарии Борис Вангелов предложил рассматривать создание *Национального совета болгар* как шаг к созданию национального правительства за рубежом. Финансирование Национального совета должно осуществляться из государственного бюджета Болгарии, а в состав совета должны входить иностранцы болгарского происхождения [39].

Во всех вариантах создания наднационального органа с представительскими полномочиями болгары зарубежья рассматриваются как неотъемлемая часть нации, а формирование государственных органов, уполномоченных обеспечивать их права и интересы, представляются как естественный процесс.

Для сети государственных органов в сфере осуществления политики в отношении болгар за рубежом характерно наличие институциональной иерархии и дифференциация по принципу предметной компетенции. Государственное регулирование отношений с соотечественниками — граждана-

ми Болгарии за рубежом — гарантировано Конституцией Болгарии 1991 г. Статья 25 гласит «*5. Болгарские граждане, пребывающие за границей, находятся под защитой Республики Болгарии*». В условиях поэтапной либерализации законодательства в отношении предоставления гражданства для лиц «болгарского происхождения» и расширения смысла понятия «зарубежный болгарин» эта норма применима для жителей зарубежных болгарских диаспор, которые обладают двойным гражданством.

Создаваемая система государственных и общественных институтов ориентирована на максимальный охват и интеграцию болгар зарубежья в систему социально-культурных и политических отношений Болгарии.

Формы интеграции соотечественников (не граждан Болгарии) в пространство жизнедеятельности болгарской нации в процессе реформирования законодательства в начале XXI в. значительно расширились. Механизмом привлечения зарубежных соотечественников к участию в национально-государственном развитии Болгарии является: наделение особыми статусами представителей «целевых групп»; предоставление особых прав и защиты; двусторонние отношения с Украиной.

С 90-х годов XX в. начался процесс внедрения механизма «*зеленой карты*» для лиц «болгарского происхождения». На конституционном уровне установлено, что лица «болгарского происхождения» приобретают болгарское гражданство в облегченном порядке (*ч. 2 ст. 25 Конституции*), сохраняют возможность не выходить из другого гражданства, хотя по общему правилу это не предусмотрено; могут приобретать гражданство без соблюдения требований проживания на территории Болгарии (по общему правилу 5 лет), без наличия дохода, позволяющего содержать себя, не владеющие государственным языком (*п. 6 ст. 13 Закон за българското гражданство*); закреплялся упрощенный механизм получения разрешения на постоянное пребывание в государстве для лиц болгарского происхождения (*Закон за чужденците в Република България*).

Кроме закрепления льготных условий получения гражданства для лиц болгарского происхождения, происходит **расширение целевой группы**, которая подходит под понятие «болгарин», «член семьи болгарского гражданина», «лицо болгарского происхождения», как форма регулирования миграционных потоков. Так, под понятием в «болгарин» в зависимости от контекста может подразумеваться как исключительно гражданин Болгарии вне зависимости от этнической принадлежности, так и более широкая группа лиц. Манипулирование понятиями позволяет включать в целевые группы политических программ, которые направлены на собираніе болгарской общности и привлечение ее представителей на территорию государства, различные группы болгар в зависимости от ситуации и экономических возможностей государства. Подобный механизм предоставляет возможность регулирования количественных и качественных характеристик миграционных потоков.

В контексте Закона «О болгарях, проживающих за пределами Республики Болгарии» под «болгарами» понимаются как граждане Болгарии, так и лица болгарского происхождения (ст.2.) [15]. Статус «лицо болгар

ского происхождения», исходя из смысла Закона «О болгарском гражданстве», относится к лицу, имеющему по восходящей линии хотя бы одного родственника болгарской национальности [12]. Данная формулировка не является исчерпывающей и дает возможность правоприменительным органам манипулировать понятиями с целью применения нормы к желаемым мигрантам. Как устанавливает Закон «О болгарях, проживающих за пределами Республики Болгарии», болгарское происхождение подтверждается документом, выданным болгарским или иностранным государственным органом, Болгарской православной церковью, общественной организацией болгар, находящейся за пределами Республики Болгарии, признанной Указом президента Республики Болгарии и внесенной в соответствующий Реестр Агентством по делам болгар за рубежом. Также болгарское происхождение может быть доказано в судебном порядке (ст. 3).

Определение статуса «член семьи болгарского гражданина» дается в Законе Болгарии «Об иностранцах» как лиц, которые проживают совместно с гражданином Болгарии в одном доме, а именно: супруг/супруга; родственники по нисходящей линии, не достигшие 21 года и не заключившие брак или достигшие 21 года, но не имеющие собственных доходов, или нуждающиеся в опеке; родственники по восходящей линии, находящиеся на содержании болгарского гражданина; другие члены семьи, которые находятся на содержании гражданина Болгарии в связи со здоровьем (ч. 6 ст. 2). Так, для членов семьи гражданина Болгарии виза в Болгарию выдается бесплатно [15].

В 2015 г. были предложены проекты реформирования Закона «О болгарях, проживающих за пределами Республики Болгарии». Первый *Законопроект Ю. К. Ангелова № 554-01-20 от 04.02.2015 г.* вносил поправки, направленные на создание гибкой системы защиты интересов болгар за пределами Республики Болгарии и дающие возможность увеличить количество болгарского населения. Этот проект вводит понятие «близкий родственник болгарского происхождения», под которым подразумевается родственник по восходящей, нисходящей, а также боковой линии родства до шестого колена [17], а также расширительно толкует понятия «болгарин», понимая не только того, кто имеет по восходящей линии хотя бы одного родственника болгарской национальности, а и тех, кто имеет хотя бы одного родственника болгарского происхождения, что значительно расширяет круг лиц, подпадающих под действие закона.

Второй *законопроект В. Н. Сидерова № 554-01-19 от 04.02.2015 г.* предлагает предоставить право выдавать удостоверения о болгарском происхождении Болгарской православной церкви и общественным организациям болгар за рубежом, если они внесены в Реестр Государственного агентства по делам болгар за рубежом.

В действующих правовых актах значительной мобильностью обладают коллективные, групповые статусы. Например, в список «организация болгар за рубежом» в зависимости от цели могут включаться: «болгарское этническое меньшинство», «болгарская диаспора», «община», «болгары, компактно проживающие на определенной территории», «общественное объедине-

ние» «неправительственная организация», «некоммерческая организация», «культурный центр», «воскресная школа» и т. д. Выбор для группы определенного статуса обуславливает наделение ее конкретным объемом прав и обязанностей, что осуществляется не как цель реформ, а как их следствие.

Реестр организаций болгар, проживающих вне Республики Болгарии, дифференцирует организации по нескольким категориям (статусам): 1) дружества (*39 организаций Украины*); 2) печатные издания (*4 в Украине*); 3) электронные медиа-издания (*«Роден край»*); 4) культурные центры (*5 центров Украины*); 5) образовательные учреждения (*27 в Украине*); 6) творческие коллективы (*1 танцевальный коллектив в Украине*); 7) молодежные организации (*1 организация в Украине*); 7) «церковные общины» (*в Украине по данным Реестра отсутствуют*) [41].

Таким образом, аффирмативная политика Болгарии, которая ориентирована на предоставление целого ряда **особых прав** для болгар зарубежья и создание механизмов их защиты, позволяет им осознавать себя частью единого народа, несмотря на проживание в ином государстве. Например: государство обязуется создавать условия для развития болгарской культуры и языка за рубежом (Закон «*О болгарях, проживающих за пределами Республики Болгарии*» (ст. 2); болгары, не граждане Болгарии, имеют право обращаться в государственные органы Болгарии, претендовать на льготы при уплате налогов (ст. 6), получать разрешение на трудоустройство в упрощенном порядке (ст. 7), быть наследниками имущества болгарских граждан по закону и по завещанию (ст. 14); государство содействует болгарам, изъявившим желание переехать на постоянное проживание в Болгарию, предоставляя им право бесплатного пользования государственными или муниципальными земельными участками первые 3 года; предоставляет право получить кредит на покупки недвижимости или оборудования. Условия кредита определяет Совет министров Республики (ст. 16). Государственные органы и органы местного самоуправления могут предоставлять переселенцам материальную поддержку (ст. 15); болгары, проживающие за пределами Республики Болгарии, имеют право на приобретение на бесплатной основе начального и среднего образования в государственных и муниципальных учебных заведениях Болгарии (ст. 9); студенты «болгарского происхождения», проживающие за пределами Республики, имеют право получать высшее образование в государственных учреждениях Болгарии на бесплатной основе (*ч. 4 ст. 91 Закона «Об высшем образовании»*); для болгар, проживающих за пределами Республики, существуют специальные программы финансирования из государственного бюджета Болгарии (*ст. 10 Закона Республики Болгарии «Об высшем образовании»*); болгары, проживающие за рубежом, могут получить помощь от болгарских учреждений и организаций по преподаванию, приобретению учебников и других материальных средств (*Постановление Совета министров РБ № 103 от 31.05.1993 г. об осуществлении образовательной деятельности среди болгар за рубежом*) и др.

Наличие описанных программ и законов — проявление заинтересованности государства в соотечественниках за рубежом. Национальная страте-

гия Болгарии для болгарских граждан и этнических общин (не граждан) по всему миру предусматривает расширение сети общественных и государственных организаций болгар за рубежом, формирование устойчивой системы взаимодействия. Направление реформ в Республике Болгарии демонстрирует, что лица болгарского происхождения — не граждане Болгарии рассматриваются как субъекты болгарского общества, часть болгарской нации.

Выводы. Институциональная система государственных органов Болгарии, в ведении которых находится политика в отношении болгар за рубежом, — динамично развивается на протяжении двух последних десятилетий, что свидетельствует о заинтересованности государства в ее продуктивности.

Формирование политики и разветвленной системы институтов позволяет государству использовать различные каналы реализации поставленных задач. Формальные (политические и культурные) и неформальные (социальные и родственные) каналы дают возможность эффективно реализовывать новую «Национальную стратегию для болгарских граждан и болгарских исторических общин по всему миру».

Дискуссия вокруг создания наднационального органа с представительскими полномочиями демонстрирует глубину процесса реформирования национальной системы представительных органов, которая ориентирована на «включение» зарубежных соотечественников в сферу социально-политических отношений государства.

Активная законопроектная деятельность, публичное обсуждение необходимости включения в законодательство Болгарии положений, защищающих права и интересы «не граждан» болгарского происхождения, свидетельствует о возрастании заинтересованности государства в ресурсном потенциале соотечественников из зарубежных диаспор.

На территории Украины государственная политика Болгарии в отношении этнических болгар реализуется в различных формах — начиная с удовлетворения культурных и образовательных потребностей соотечественников, заканчивая предоставлением им возможности в наиболее необременительном порядке получить право на постоянное проживание, образование, работу и гражданство прародины. Формируя интеграционную стратегию в направлении Европейского Союза, Украина не препятствует реализации национальной политики Болгарии по отношению к этническим болгарам, проживающим на ее территории. Лояльное отношение к процессам реинтеграции болгарского населения основано на убеждении, что европейские границы имеют символический характер.

Список использованной литературы

1. Аретов Н. Българското възраждане и Европа. София: Кралица Маб, 2007. 165 с.
2. Асоциация на българите по света. URL : <http://www.assobulg.com/index.html> (дата обращения 19.08.2017).
3. Асоциацията на българските училища в чужбина. URL :<http://www.abgschool.org/drupal/> (дата обращения 11.08.2017).

4. Билга М. Българите от Бесарабия в политиката на България след 1991. *Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност*. София: ИК «Логис», 2012. С. 97–128.
5. Болгары 23 стран встретились в Брюсселе. Интервью с председателем международной ассоциации за дружбу и сотрудничество «Молдова — Болгария» В. Заболотным / Официальный сайт международной ассоциации за дружбу и сотрудничество «Молдова — Болгария». URL : http://www.moldbul.com/index.php?option=com_content&view=article&id=48:23-&catid=36:2013-03-14-21-21-13&itemid=54 (дата обращения 9.08.2018).
6. Вангелов Б. Политика в сфере образования для болгарских общин за рубежом: итоги и планы. *БНР Radio Bulgaria*. 09.12.16. URL: <http://bnr.bg/ru/post/100770247> (дата обращения 23.08.2017)
7. Годишен отчет 2016–2017 г. за дейността на сдружение с нестопанска цел «Асоциация на българските училища в чужбина» периода юли 2016 г. — юли 2017 г. — АБУЧ. URL :<http://www.abgschool.org/drupal/?q=node/376> (дата обращения 6.08.2018)
8. Грек И. Болгария и болгары Молдовы и Украины в контексте геополитического процесса в юго-восточной Европе на рубеже XX–XXI в. *Бессарабия и освобождение Болгарии*. Ch: SSB, 2004. С. 128.
9. Дізанова А. Національно-культурна робота серед болгарського населення Півдня України у 20–30-х рр. XX ст. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Т. 10. Одеса; Велико Търново, 2009. С. 437–441.
10. Държавната агенция за българите в чужбина / Официален сайт. URL : <http://www.aba.government.bg/?show=38&nid=1644>. (дата обращения 27.07.2017)
11. Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г. / Българският правен портал. URL : <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612> (дата обращения 17.07.2017).
12. Закон за българското гражданство, в сила от 20.02.1999 г. / Българският правен портал. URL :<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134446592>. (дата обращения 29.07.2018)
13. Закон за висшето образование / Българският правен портал. URL :<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361> (дата обращения 15.07.2018).
14. Закон за трудовата миграция и трудовата мобилност от 21.05.2016 г. Българският правен портал. URL : <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136910623> (дата обращения 17.07.2018)
15. Закон за чужденците в Република България / Българският правен портал. URL : <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134455296>. (дата обращения 15.07.2018).
16. Закон за юридическите лица с нестопанска цел, в сила от 01.01.2001 г. Българският правен портал. URL : <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134942720> (дата обращения 27.08.2018).
17. Законопроект за изменение и допълнение на Закона за българите, живеещи извън Република България № 554–01–20 от 04/02/2015 / Официален сайт на Народно събрание на Република България. URL : <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/15205/> (дата обращения 29.07.2018).
18. Иванов М. Президентската институция и българите в чужбина (1990–1996). *Родолубец: альманах*. 1998. С. 259–260.
19. Иванов Р. Българите извън България. *Protobulgarians*. URL : <http://www.protobulgarians.com/Statii%20ot%20drugii%20avtor/Rumen%20Ivanov%20-%20Varna/B7lgarite%20izv7n%20B7lgariya.htm> (дата обращения 29.07.2018).
20. Конференция в Брюсели «Политики за българите в чужбина» 15.11.2012. Държавната агенция за българите в чужбина. Българският правен портал. URL : <http://www.aba.government.bg>. (дата обращения 11.08.2018).
21. Координационен център по связи с болгарами в Украине / Държавната агенция за българите в чужбина. Официален сайт. URL : <http://www.aba.government.bg/?show=10> (дата обращения 10.08.2018).
22. Косиков Ж. Имиграцията в Бразилия. Бесарабски българи и гагаузы. София: ДАБЧ, 2014. 320 с.
23. Мизов М. Българският етнически модел. Политическа митология или проблемна реалност? София: Авангард Прима, 2011. 388 с.
24. Миланов Е. Българското просветно дело зад граница 1990–2005. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Одеса: Друк, 2006. 500 с.

25. Министри образования Украины и Болгарии открыли в Одессе кабинет изучения европейских языков. Одесса, 1 ноября 2017 г. / Контекст Причерноморье информационное агентство. URL : <http://www.prichernomorie.com.ua/odessa/news/education/2017-11-01/196044.php> (дата обращения 15.08.2018).
26. Минков И. Етноси и глобализационни общности. Етничните общности на България. *Националната схема и в процесите на глобализация*. София: ИК «Тип-топ прес», 2011. 435 с.
27. Наулко В. Сучасні етнічні процеси серед болгарської діаспори України. *Болгари в Україні: в пошуках національної ідентичності (минуле і сучасне): матеріали міжнародного круглого столу*. К., 1998. С. 37–42.
28. Научен център «Българска национална стратегия» / Българска академия на науките и изкуствата (БАНИ). URL : <http://www.basa.bg/index.php/otdeleniq-na-bani/pauka/100-2012-04-05-12-06-48> (дата обращения 10.08.2018).
29. Национален статистически институт. URL : <http://nsi.bg> (дата обращения 22.08.2018)
30. Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2011–2020). Документът е приет с Протокол № 8.17 на Министерския съвет от 23.02.2011 г. / Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации. URL : <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=670> (дата обращения 10.05.2018).
31. Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света от 23.07.2014 г. / Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации. URL : <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938>. (дата обращения 23.08.2018).
32. Нягулов Б., Миланов Е. Българските общности зад граница. *Общности и идентичности в България*. София: Петекстон, 1998. С. 408–438.
33. Петков С. В. Болгарская диаспора в Украине: правовое положение (XVII–XIX вв.). Запорожье, 1997. 66 с.
34. Подготвява се дистанционно обучение по българскому языку для болгар за рубежом / БНР Radio Bulgaria. 26.07.17 URL : <http://bnr.bg/ru/post/100856838/podgotavlivaetsa-distancionnoe-obuchenie-po-bolgarskomu-aziku-dla-bolgar-za-rubejom> (дата обращения 25.08.2018).
35. Постановление № 103 за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина на Министерски Съвет от 31.05.1993 г. / Официален сайт на Министерство на образованието и науката. URL : <http://mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=58>. (дата обращения 05.08.2018)
36. Потановление № 228 на за приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България. От 20.05.1997 / Официален сайт на Министерство на образованието и науката. URL : <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=58>. (дата обращения 3.08.2018).
37. Правилник за устройството и дейността на националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към министерския съвет. От 15.04.2011 г. / Българският правен портал. URL : <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135541318> (дата обращения 7.08.2018).
38. Протокол заседание на Комисията по политиките за българите в чужбина. От 25.03.2015 г. / Официален сайт на Народно събрание на Република България. URL : <http://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/2400/steno/ID/3614> (дата обращения 20.08.2018).
39. Протокол о сотрудничестве и обмене между Министерством образования и науки Украины и Министерством образования и науки Республики Болгария на 2015/16, 2016/17, 2017/18 т 2018/19 гг. РБК-Украина. 7.07.2015. URL: <http://atn.ua/politika>
40. Регистър на организацията на българи по смисъла на ЗБЖИРБ / Официален сайт на Държавната агенция за българите в чужбина. URL : <http://www.aba.government.bg/?country=73> (дата обращения 21.08.2018).
41. Стенограма от работна среща «Национален съвет на българите, живеещи извън Р. България». 21 декември 2013 г. в Народното събрание, по темата «Национален съвет на българите в чужбина» / EuroChicago. 2014.01.17. URL : <http://www.eurochicago.com/2014/01/stenograma-ot-rabotnata-sreshhta-natsionalen/> (дата обращения 21.08.2018).

42. Създаваме специален фонд за българите в чужбина / News.bg. 16.06.2008. URL :<https://news.bg/politics/sazdavame-spetsialen-fond-za-balgarite-v-chuzhbina.html> (дата обращения 23.08.2018).
43. Устав Асоциация на българите по света. URL : <http://www.assobulg.com/ustav.html> (дата обращения 22.08.2018).
44. Устав на Международната асоциация на българите (МАБ) / OMDA. Wonderland Bulgaria URL : <http://prehod.omda.bg/gallery/gallery2.php?SideMenu=on&IDArticle=919&IDMenu=635#/2> (дата обращения 20.08.2018).
45. Устав на сдружение с нестопанска цел Асоциация на българските училища в чужбина (АБУЧ). Приет на 15 август 2007 г. в гр. Пловдив. URL :<http://www.abgschool.org/drupal/files/doc/13/Ustav2013.pdf> (дата обращения 11.08.2018).
46. Червенков Н. Болгары Молдовы: связь с метрополией — Болгарией. *Человек в истории и культуре*: сб. научных работ в честь 70-летия лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора В. Н. Станко. Одесса; Терновка: Друк, 2007. С. 490–498.

References

1. Arevtov, Nikolay. «B'lgarskoto v'zrazhdane i Evropa.» Sfiya: Kralica Mab.,2007.
2. Asociaciya na b'lgarite po sveta. Accessed August 19, 2017. <http://www.assobulg.com/index.html>
3. Asociaciyata na b'lgarskite uchilisha v chuzhbina. Accessed August 11, 2017. <http://www.abgschool.org/drupal/>
4. Bilga, Mariya. «B'lgarite ot Besarabiya v politikata na B'lgariya sled 1991». In *Besarabskite b'lgari v posts'vetskoto prostranstvo. Kultura, politika, identichnost*. Sofiya: IK «Logis». (2012):97–128.
5. Bolgary 23 stran vstretilis' v Bryussele. Interv'yu s predsedatelem mezhdunarodnoy asociacii za družbu i sotrudnichestvo «Moldova-Bolgariya» V. Zabolotnyy. Oficial'nyy sayt mezhdunarodnoy asociacii za družbu i sotrudnichestvo «Moldova-Bolgariya» Accessed August 9, 2018. http://www.moldbul.com/index.php?option=com_content&view=article&id=48:-23-&catid=36:2013-03-14-21-21-13&Itemid=54
6. Vangelov, Boris. Politika v sfere obrazovaniya dlya bolgarskih obschin za rubezhom: itogi i plany. *BHP Radio Bulgaria*. 09.12.16. Accessed August 23, 2017. <http://bnr.bg/ru/post/100770247>
7. Godishen otchet 2016–2017 g. za deynostta na sdruzhenie s nestopanska cel «Asociaciya na b'lgarskite uchilisha v chuzhbinaza» perioda yuli 2016 g. — yuli 2017 g. *ABUCh*. Accessed August 6, 2018. <http://www.abgschool.org/drupal/?q=node/376>
8. Grek, Ivan. Bolgariya i bolgary Moldovy i Ukrainy v kontekste geopoliticheskogo processa v yugo-vostochnoy Evrope na rubezhe XX — XXI v. Bessarabiya i osvobozhdenie Bolgarii. Ch: SSB, 2004.
9. Dizanova, Ada. «Nacional'no-kul'turna robota sered bolgars'kogo naselennya pivdnyia Ukraïni u 20–30-h rr. XX st.» *B'lgarite v Severnoto Prichernomorie. Izsledovaniya i materiali*. T. 10. Odesa. Veliko T'rnovo. (2009):437–441.
10. D'rzhavnata agenciya za b'lgarite v chuzhbina. Accessed July 27, 2017. <http://www.aba.government.bg/?show=38&nid=1644>.
11. Zakon za b'lgarite, zhiveeschi izv'n Republika B'lgariya ot 11.04.2000 g. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed July 17, 2017. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612>
12. Zakon za b'lgarskoto grazhdanstvo, v sila ot 20.02.1999 g. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed July 29, 2018. <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134446592>.
13. Zakon za vissheto obrazovanie. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed July 15, 2018 <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361>.
14. Zakon za trudovata migraciya i trudovata mobilnost ot 21.05.2016 g. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed July 17, 2018. <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136910623>
15. Zakon za chuzhdencite v Republika B'lgariya. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed July 17, 2018. <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134455296>.
16. Zakon za yuridicheskite lica s nestopanska cel, v sila ot 01.01.2001 g. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed July 28, 2018 <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134942720>

17. Zakonoproekt za izmenenie i dop'nenie na Zakona za b'lgarite, zhiveeschi izv'n Republika B'lgariya № 554-01-20 ot 04/02/2015. *Oficialen sayt na Narodno s'branie na Respublika B'lgariya*. Accessed July 29, 2018. <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/15205/>.
18. Ivanov M. Prezidentskata instituciya i b'lgarite v chuzhbina (1990-1996). Al'manah «Rodlyubec». 1998. (259-260).
19. Ivanov, Rumen. «B'lgarite izv'n B'lgariya.» *Protobulgarians*. July 29, 2018. Accessed July 29, 2018 <http://www.protobulgarians.com/Statii %20ot %20drugi %20avtori/Rumen %20Ivanov %20-%20Varna/B7lgarite %20izv7n %20B7lgariya.htm>.
20. Konferenciya v Bryuseli «Politiki za b'lgarite v chuzhbina» 15.11.2012 D'rzhavnata agenciya za b'lgarite v chuzhbina. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed August 11, 2018. www.aba.government.bg.
21. Koordinacionnyy centr po svyazi s bolgarami v Ukraine. *D'rzhavnata agenciya za b'lgarite v chuzhbina*. Accessed August 10, 2018. <http://www.aba.government.bg/?show=10>
22. Kosikov, Zhorzhe. Imigraciyata v Braziliya. Besarabski b'lgari i gagauzy. Sofiya: DABCh, 2014.
23. Mizov, Maksim. B'lgarskiyat etnicheski model. Politicheska mitologiya ili problemna realnost? Sofiya: Avangard Prima, 2011.
24. Milanov, Emil. «B'lgarskoto prosvetno delo zad granica 1990-2005. B'lgarite v Severnoto Prichernomorie». *Izsledovaniya i materialy*. Odesa: Druk, 2006.
25. Ministry obrazovaniya Ukrainy i Bolgarii otkryli v Odesse kabinet izucheniya evropeyskih yazykov Odesa, 01 noyabrya 2017 g. *Kontekst 26. Prichernomor'e informacionnoe agentstvo*. Accessed August 15, 2018. <http://www.prichernomorie.com.ua/odessa/news/education/2017-11-01/196044.php>
26. Minkov, Ignat. «Etnosi i globalizacionni obschnosti. Etnichnite obschnosti na B'lgariya.» *Nacionalnata shema i v procesite na globalizaciya*. Sofiya: IK «Tip-top pres», 2011.
27. Naulko, Vsevolod. «Suchasni etnichni procesi sered bolgars'koi diaspori Ukraini.» In *Materiali mizhnarodnogo kruglogo stolu «Bolgari v Ukraini: v poshukah nacional'noi identichnosti (minule i suchasne)»*. K., 1998. (37-42).
28. Nauchen cent'r «B'lgarska nacionalna strategiya». *B'lgarska akademiya na naukite i izkustvata (BANI)*. Accessed August 10, 2018. <http://www.basa.bg/index.php/otdeleniq-na-bani/nauka/100-2012-04-05-12-06-48>.
29. Nacionalen statisticheski institut. Accessed August 22, 2018. <http://nsi.bg>
30. Nacionalna strategiya v oblastta na migraciyata, ubezhischo i integraciyata (2011-2020). Dokument't e priet s Protokol № 8.17 na Ministerskiya s'vet ot 23.02.2011 g. *Oficialen sayt na Ministerski s'vet. Portal za obschestveni konsul'tacii*. Accessed May 10, 2018. <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=670>.
31. Nacionalna strategiya za b'lgarskite grazhdani i istoricheskite b'lgarski obschnosti po sveta ot 23.07.2014 g. *Oficialen sayt na Ministerski s'vet. Portal za obschestveni konsul'tacii*. Accessed August 23, 2018. <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938>.
32. Nyagulov, Blagosvet. «B'lgarskite obschnosti zad granica.» In *Obschnosti i identichnosti v B'lgariya*. Sofiya: Petekston, 1998: 408-438.
33. Petkov, Sergey. Bolgarskaya diaspora v Ukraine: pravovoe polozhenie (XVII — XIX vv.). Zaporozh'e, 1997.
34. Podgotavlivaetsya distancionnoe obuchenie po bolgarskomu yazyku dlya bolgar za rubezhom. BNR Radio Bulgaria 26.07.17 Accessed August 25, 2018. <http://bnr.bg/ru/post/100856838/podgotavlivaetsa-distancionnoe-obuchenie-po-bolgarskomu-aziku-dla-bolgar-za-rubejom>.
35. Postanovlenie № 103 za os'schestvyavane na obrazovatelna deynost sred b'lgarite v chuzhbina na Ministerski S'vet ot 31.05.1993 g. *Oficialen sayt na Ministerstvo na obrazovaniето i naukata*. Accessed August 5, 2018. <http://mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=58>.
36. Potanovlenie № 228 na za priemane na grazhdani na Republika Makedoniya za studenti v d'rzhavnite visshi uchilischa na Republika B'lgariya. Ot 20.05. 1997. *Oficialen sayt na Ministerstvo na obrazovaniето i naukata*. Accessed August 3, 2018. <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=58>.
37. Pravilnik za ustroystvoto i deynostta na nacionalniya s'vet za s'trudnichestvo po etnicheskite i integracionnite v'prosi k'm ministerskiya s'vet. Ot 15.04.2011 g. *B'lgarskiyat praven portal*. Accessed August 7, 2018. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135541318>

38. Protokol zasedanie na Komisiyata po politikite za b'lgarite v chuzhbina. Ot 25.03.2015 g. *Oficialen sayt na Narodno s'branie na Respublika B'lgariya*. Accessed August 20, 2018. <http://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/2400/steno/ID/3614>.
39. Protokol o sotrudnichestve i obmene mezhdru Ministerstvom obrazovaniya i nauki Ukrainy i Ministerstvom obrazovaniya i nauki Respubliki Bolgariya na 2015/16, 2016/17, 2017/18, 2018/19 gg.
40. Regist'r na organizaciite na b'lgari po smis'la na ZBZhIRB. *Oficialen sayt na D'rzhavnata agenciya za b'lgarite v chuzhbina*. Accessed August 19, 2018. <http://www.aba.government.bg/?country=73>.
41. Stenograma ot rabotna srescha «Nacionalen s'vet na b'lgarite, zhiveeschi izv'n R. B'lgariya». 21 dekemvri 2013 g. v Narodnoto s'branie, po temata «Nacionalen s'vet na b'lgarite v chuzhbina». *EuroChicago*. 2014.01.17. Accessed August 23, 2018. <http://www.eurochicago.com/2014/01/stenograma-ot-rabotnata-sreshta-natsionalen/>
42. S'zdavame specialen fond za b'lgarite v chuzhbina. Ot 16.06.2008. *News.bg*. Accessed August 27, 2018. <https://news.bg/politics/sazdavame-spetsialen-fond-za-balgarite-v-chuzhbina.html>.
43. Ustav Asociaciya na b'lgarite po sveta. Accessed August 22, 2018. <http://www.assobulg.com/ustav.html>
44. Ustav na Mezhdunarodnata asociaciya na b'lgarite (MAB) OMDA. *Wonderland Bulgaria*. Accessed August 20, 2018. <http://prehod.omda.bg/gallery/gallery2.php?SideMenu=on&IDArticle=919&IDMenu=635#/2>
45. Ustav na sdruzhenie s nestopanska cel Asociaciya na b'lgarskite uchilischa v chuzhbina (ABU-Ch) Priet na 15 avgust 2007 g. v gr. Plovdiv. Accessed August 11, 2018. <http://www.abg-school.org/drupal/files/doc/13/Ustav2013.pdf>
46. Chervenkov, Nikolay. «Bolgary Moldovy: svyaz' s metropoliey — Bolgariyey.» In *Chelovek v istorii i kul'ture*. Sb. nauchnyh rabot v chest' 70-letiya laureata Gosudarstvennoy Premii Ukrainy, akademika RAEN, professora, V. N. Stanko. Odessa — Ternovka: Druk, 2007. (490–498).

Стаття надійшла до редакції 5.10.2018

С. В. Коч

кафедра історії та світової політики ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 37, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

**РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ І «БОЛГАРИ ЗАРУБІЖЖЯ»:
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ВЗАЄМОДІЇ**

Резюме

У Республіці Болгарії протягом двох десятиліть формується механізм державного управління політикою щодо болгарських спільнот за кордоном. Інституційна система державних органів Болгарії, яка опікується болгарськими громадами за кордоном, включає вищі керівні органи, органи загальної компетенції та спеціалізовані органи.

У представленій роботі на підставі аналізу державних законів і політичних програм, системи державних органів і проведеної ними роботи розглядається процес формування політики Республіки Болгарії щодо болгарської діаспори в Україні.

Національна стратегія Республіки Болгарії розвивається в напрямку інтегрування всіх осіб болгарського походження в єдину націю, яка трактується поза територією і кордонами. Держава підтримує ідею створення наднаціонального органу з представницькими повноваженнями.

Республіка Болгарія зацікавлена в ресурсах, якими володіє діаспора співвітчизників, і демонструє готовність створювати механізми залучення зарубіжних співвітчизників до участі в національно-державному розвитку.

Ключові слова: діаспора, національна політика, болгари за кордоном, етнічне лобювання.

S. V. Koch

Department of History and World Politics,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r.37, French Blvd., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**REPUBLIC OF BULGARIA AND «BULGARIANS ABROAD»:
FORMATION OF ENGAGEMENT POLICY**

Summary

Geopolitical processes in the modern world require from the states to form national strategies that are orientated to the successful functioning of the nations under the conditions of transnational systems basing on the diasporas abroad.

The mechanism of state policy management in regard to the Bulgarian communities abroad has been formed in the Republic of Bulgaria during two decades. The institutional system of the Bulgarian state bodies, which hold jurisdiction over the policy on Bulgarians abroad, includes the highest governing bodies, bodies with general power and specialized bodies.

This article considers the process of formation of the Republic of Bulgaria's policy on the Bulgarian diaspora in Ukraine, that is considered on the basis of analysis of state laws and political programmes, and the system of state bodies and their activity. On the basis of the conducted analysis, conclusions have been made that the national strategy of the Republic has developed in the direction of the integration of all persons of Bulgarian origin in the united nation that exists outside of territories and borders. The state supports the idea of the creation of the supranational body with representative authority.

Bulgaria is interested in resources belonged to the ethnic diaspora of compatriots (demographical and intellectual potential, institutional and social abilities) in the environment of the state of residence. Herewith, the Republic of Bulgaria demonstrates the readiness to create mechanisms of attraction of the abroad compatriots to participate in the national-development of Bulgaria.

Key words: diaspora, national policy, Bulgarians abroad, ethnic lobbying.

УДК 327

О. Б. Михайлова

аспірантка

кафедри історії та світової політики

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 37, Французький бул., 24/26,

м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: kobenkoolesya@ukr.net

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2\(31\).144314](http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2(31).144314)

ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОНАЛІЗМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, АКТОРИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНА ДИНАМІКА

У статті аналізується досвід регіонального співробітництва та процеси регіонаобудівництва (region-building) в Чорноморському регіоні. Розглянуто теоретичні підходи щодо суті концепту «регіон» і «регіоналізм». Досліджено динаміку та еволюцію чорноморського регіоналізму за період 1991–2017 рр. Проаналізована інтеграційна діяльність, основні мотиви і підходи як прибережних країн, так і зовнішніх центрів сили. Виявлені фактори, що уповільнюють процеси регіональної інтеграції в Чорноморському регіоні.
Ключові слова: регіоналізм, чорноморський регіоналізм, регіонаобудівництво, інтеграція, Великий Чорноморський регіон.

Постановка проблеми. Геостратегічна значущість Чорноморського регіону обумовлена його географічним розташуванням і транзитним статусом. Цей регіон історично був місцем перетину різних геополітичних інтересів і амбіцій, що збільшувало його вразливість і конфліктний потенціал. В останні ж десятиліття характерною рисою чорноморського регіоналізму є різноманіття інтеграційних ініціатив і програм співпраці, які реалізуються в даному регіоні. З одного боку, це сприяє налагодженню каналів комунікацій між країнами, інституційному розвитку, а з іншого боку, конкуруючі ініціативи негативно впливають на процеси регіонаобудівництва і на політичну ситуацію в регіоні в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Політиці регіоналізму і процесам регіонаобудівництва присвячені наукові роботи наступних авторів: Б. Бузан, А. Харрел, Б. Хеттне, Ф. Содербаум, Л. Фоссет. Серед літератури, присвяченої безпосередньо інтеграційним процесам в Чорноморському регіоні, варто відзначити праці авторів Ф. Тассінарі, С. Корнелла, А. Джонсона, Н. Нілссона, П. Хагстрома, П. Манолі, Д. Тріантафіллу та ін. Безпековій проблематиці Чорноморського регіону і ролі України в ньому присвячені праці таких авторів як О. Волович, О. Нечаєва, І. Максименко, С. Терешко, Г. Шелест.

Метою нашого дослідження є вивчення досвіду регіонального співробітництва в Чорноморському регіоні; аналіз інтеграційної динаміки за період 1991–2017 рр.; порівняння підходів та визначення мотивів основних інтеграційних центрів Чорноморського регіону в процесі регіонаобудівництва.

Теоретичні засади дослідження. Поняття регіон досліджується багатьма науками, отже його визначення залежить від наукової галузі, в якій даний термін аналізується. Так, наприклад, існують економічне, культурологічне, політологічне, геополітичне, філософське, адміністративно-правове та інші тлумачення цього терміна. Більше того, в наукових джерелах під це поняття підводяться різноманітні за масштабом просторові системи — від невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць та їх частин до груп держав [3, с. 147].

Фахівці-міжнародники визначають сутність регіону як певну кількість держав, об'єднану спільними характеристиками та проблемами. Так, наприклад, американський вчений Дж. Най визначав регіон — як «обмежену кількість держав, об'єднаних на основі географічної близькості та загальної взаємозалежності» [12, с. 7]; британський фахівець в галузі міжнародних відносин Б. Бузан розуміє регіон як «географічний кластер підсистем держав, який відрізняється з точки зору його внутрішньої структури і процесу від більш широких понять, таких як міжнародна система або суспільство, частиною якого він є» [4, с. 22]; Д. Лемке під регіонами розуміє «паралельно утворені, більш дрібні міжнародні системи» [10]. Російський дослідник А. Воскресенський розробляє поняття «міжнародно-політичний регіон» і визначає його як «відносно самостійну підсистему міждержавних відносин, об'єднаних, перш за все, спільністю певних, властивих саме даному регіону, політичних проблем і відповідних відносин» [1, с. 7].

Про підходи до визначення поняття регіон пише німецький дослідник П. Катценштейн [9, с. 6]. Він пропонує наступну класифікацію підходів:

– Матеріалістичний підхід — регіон формується в процесі раціональної взаємодії між регіональними державами, які перш за все керуються своїми стратегічними інтересами і прагнуть отримати економічну вигоду від цієї взаємодії. Більшою мірою країни регіону сфокусовані на питаннях безпеки, ніж на культурній та політичній спільності.

– Ідейний (абстрактний) — регіон є розумовим конструктом, де чільна роль у формуванні регіону відводиться ідеям, нормам і загальній регіональній ідентичності. Тобто регіон розуміється як сконструйоване політичне і культурне утворення, не обмежене фізичними кордонами.

– Біхевіористський — основна ідея полягає в тому, що регіони формуються політичною практикою з урахуванням загальної поведінкової моделі, яка притаманна країнам цього регіону.

З урахуванням перерахованих вище підходів автори виділяють два типи регіонів: фізичний (географічний) і функціональний. Фізичний регіон є сукупністю країн, які керуються своїми стратегічними інтересами і прагматичними цілями в умовах залежності один від одного [16, с. 27]. Функціональний регіон формується поза територіальною прив'язкою під впливом культурних, соціальних, ринкових взаємодій між суспільствами сусідніх держав. До того ж, доволі часто основна роль в цьому процесі відводиться недержавним акторам. Таким чином, наведені підходи щодо визначення поняття регіон підтверджують тезу про багатоаспектність даного феномену.

Регіоналізація та **регіоналізм** розглядаються в науковій літературі як процеси або політика всередині регіону, які впливають на формування регіональної динаміки. Однак самі процеси розглядаються по-різному і немає єдиного підходу до визначення співвідношення цих двох понять [2, с. 36]. Частина дослідників наполягає на їх відмінності, в той час як інша їх отожднює.

Переважно під регіоналізмом розуміється стратегія формування регіонального простору, тобто мова йде про державну інтеграційну політику, про ініціативу об'єднання «зверху». В свою чергу, під регіоналізацією розуміється практична реалізація цієї стратегії, якій притаманна неформальна компонента. Тобто це безпосередньо процес, в якому активно беруть участь недержавні актори — бізнес, громадянське суспільство та інші (інтеграція «знизу»).

Після закінчення «холодної війни» дослідницька спільнота стала активно вивчати практику регіоналізму в міжнародних відносинах, доповнюючи старі та створюючи нові теорії та концепції. Так, в науковому середовищі загальноприйнятим вважається поділ на «старий» (фізичний/закритий) і «новий» (функціональний/відкритий) регіоналізм. Перший відсилає нас до історичного контексту часів «холодної війни», а другий пов'язаний з трансформаційними процесами, що відбуваються в світі у зв'язку з глобалізацією [7].

«Старий» регіоналізм побудований на досвіді європейської інтеграції, яка базувалася на таких теоріях як федералізм, функціоналізм та неофункціоналізм, транснаціоналізм і ще декількох теоріях. Ці класичні теорії європейської інтеграції в рамках першої хвилі регіоналізму виходили з прагматичної взаємодії між державами-націями, які перш за все керуються своїми економічними інтересами і питаннями безпеки. Однак наприкінці ХХ століття, після закінчення «холодної війни», підходи до аналізу процесу регіоналізації та регіоналізму стали переглядатися з урахуванням динаміки розвитку інтеграційних процесів за межами Європейського континенту.

Основний внесок в розвиток теорій «нового» регіоналізму був зроблений представниками соціал-конструктивізму (Дж. Чеккель, Т. Ріссі, Т. Дица), які підкреслювали важливість спільності ідей та переконань всього інтеграційного співтовариства, важливість формування колективної ідентичності і громадянського суспільства в процесі регіональної інтеграції, не ставлячи на чільне місце прагматичні цілі і мотиви. Тобто якщо для апологетів класичних теорій «старого» (фізичного) регіоналізму визначення регіону відсилає нас до територіальності і стратегічних інтересів, то для конструктивістів регіон є не статичним, а динамічним соціальним конструктом, який виникає і розвивається в процесі соціальної взаємодії між суспільствами певного інтеграційного регіону, в якому взаємодіють не тільки національні держави, але більш широке коло акторів — неурядові організації, громадянське суспільство, регіональні еліти, групи різних інтересів.

Отже регіоналізм втілюється через різні формати кооперації між сусідніми країнами і наднаціональними акторами. Ця кооперація заснована на

спільних інтересах, поділюваних ідей та спільній ідентичності. Регіоналізм є динамічним інструментом регіональної і глобальної стабільності та безпеки.

Чорноморський регіоналізм є відносно новим явищем, він активно увійшов в міжнародно-політичний і науковий дискурс в 1990-ті роки після розпаду Радянського Союзу. Геостратегічна значимість Чорноморського регіону обумовлює різноманітність інтеграційних ініціатив і зовнішньополітичних стратегій, які реалізуються в даному регіоні. Окрім конкуренції інтеграційних моделей, також культурне та етнічне розмаїття робить Чорноморський регіон зоною зіткнення різних інтересів як внутрішніх, так і зовнішніх гравців, що, в свою чергу, підвищує рівень конфліктогенності.

Перш ніж перейти до аналізу інтеграційних стратегій, необхідно розглянути підходи до визначення кордонів Чорноморського регіону і його структури. Це питання і досі є предметом наукових суперечок, тому що протягом століть регіон знаходився на перетині багатьох регіональних і субрегіональних структур. Існують наступні чотири підходи.

1. Чорноморський регіон включає в себе країни, які мають безпосередній вихід до Чорного моря — Болгарія, Грузія, Румунія, Росія, Туреччина, Україна.

2. Другий підхід, більш інклюзивний, з посиланням на Організацію чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), членами якої є дванадцять держав Причорномор'я, Південних Балкан та Кавказу — Албанія, Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, Росія, Сербія, Туреччина та Україна.

3. Великий Чорноморський регіон (The Wider Black Sea Region) — геополітичний концепт, який представляє євроатлантичне бачення регіону та включає в себе чорноморські, каспійські, балканські країни, деякі країни Близького Сходу та Польщу.

4. Чорноморський регіон є сукупністю окремих розрізнених цивілізаційних просторів — пострадянські країни, члени ЄС та НАТО, окремо Туреччина.

Подібна варіація трактувань вказує на те, що Чорноморський регіон не є статичною географічною даністю, а скоріше конструюється реальністю, яка розвивається і адаптується відповідно до бачення і пріоритетів ключових гравців, як внутрішніх, так і зовнішніх.

У зв'язку з цим важливо проаналізувати міру впливу діючих гравців в регіоні і ступінь їх залучення в процес регіонабудівництва (region-building). Умовно їх можна поділити на три категорії: внутрішні держави — Румунія, Болгарія, Грузія і Україна; країни, які прагнуть до регіонального лідерства — Росія і Туреччина; зовнішні центри впливу — ЄС і НАТО, чие залучення в процеси регіонабудівництва в Чорноморському регіоні з кожним роком збільшується.

Внутрішні країни. Більшість країн Чорноморського регіону після дезинтеграційних процесів в СРСР перебували в пошуках свого місця в новій міжнародній і європейській архітектурі. Заміщення старої комуністичної ідеології новим способом мислення розглядалося країнами регіону як необ-

хідний крок в цьому історичному процесі [15, с. 26]. До того ж, з метою посилення своїх зовнішньополітичних і економічних позицій країни регіону стали проявляти цікавість до різних інтеграційних ініціатив і пропонувати нові формати кооперації. Якщо для таких країн як Туреччина і Росія регіоналізм розглядався як можливість легітимізувати своє лідерство в регіоні, то для таких країн як Болгарія, Грузія, Румунія і Україна регіоналізм уявлявся ефективним інструментом, який гарантував збереження безпеки в регіоні, отримання стратегічних і економічних вигод.

Незважаючи на спільне комуністичне минуле, країни Чорноморського регіону проходили різні шляхи і слідували різними траєкторіями. Це пояснюється різним ходом розвитку їх політичних систем, економічною спроможністю, зовнішнім впливом та ін. Так, наприклад, Румунія та Болгарія стали провідниками залучення в Чорноморський регіон євроатлантичних структур. Однак, незважаючи на те, що досить часто досвід цих країн ототожнюють, їх підходи до регіонального співробітництва значно різняться. У той час як Румунія сфокусована переважно на кооперації з Європейським Союзом і НАТО, не надаючи двостороннім відносинам з країнами регіону настільки великого значення, Болгарія використовує інший підхід — крім тісної кооперації з ЄС, Болгарія вибудовує довгострокові відносини з Росією. Будучи залежною від поставок російського газу, вона прагне стати європейським енергетичним хабом на шляху російського газу в Європу, отримуючи економічні вигоди від кооперації з Росією в цій сфері [8, с. 7].

Шлях Грузії і України значно відрізняється від досвіду Румунії і Болгарії. Російський вплив на політичні процеси в цих країнах тривалий час був значним і багато в чому впливав як на внутрішню, так і зовнішню політику. Дії Російської Федерації в Абхазії і Південній Осетії, на Сході України і в Криму чітко продемонстрували готовність Росії протистояти процесам регіонабудівництва без урахування її інтересів в Чорноморському регіоні. Однак і Грузія, і Україна продовжують декларувати своє прагнення інтегруватися до євроатлантичних структур і наполягають на тезі, що РФ є головною загрозою стабільності в регіоні.

Регіональні центри впливу. В контексті чорноморського регіоналізму вплив Туреччини і Росії на процеси регіонабудівництва є предметом широких наукових досліджень. Кожна з цих країн пропонує свої програми співпраці в регіоні з урахуванням своїх власних інтересів і амбіцій. Крім прагнення до регіонального лідерства, загальним також є бажання обмежити залучення зовнішніх гравців, які можуть послабити позиції Анкари і Москви в регіоні.

Якщо цілі й амбіції у турецького і російського керівництва часто збігаються, то підходи і дії, що вживаються в процесі досягнення цих цілей, відрізняються. Так, РФ в просуванні своєї політики щодо країн ближнього зарубіжжя (The Near Abroad Policy) і в просуванні євразійської інтеграційної ініціативи часто використовує методи жорсткої сили (hard power), в той час як Туреччина спирається переважно на механізми м'якої сили (soft power), ініціюючи різні формати кооперації в регіоні (ОЧЕС, BlackSeaFor, Black Sea Harmony).

Однак події, що відбуваються останніми роками — українська криза, політика санкцій, перегляд турецьким керівництвом євроінтеграційних перспектив, погіршення американо-турецьких відносин і багато інших чинників, впливають на процеси регіоналізації, де Туреччина, і особливо Росія швидше сприймаються як джерела регіональної нестабільності, ніж драйвери регіональної інтеграції.

Зовнішні центри впливу. Чорноморський регіон став об'єктом пильного інтересу з боку зовнішніх гравців на початку 1990-х років. Так, крім декларованих ідеалістичних причин, а саме просування демократичних цінностей, прагматичною мотивацією залучення США в Чорноморський регіон були питання національної безпеки. Після терористичної атаки у вересні 2001 р. боротьба з тероризмом і за нерозповсюдження зброї масового знищення стали пріоритетним напрямом зовнішньої політики американського керівництва. Чорноморський регіон розглядався як стратегічний простір, з урахуванням географічної близькості до Ірану, Іраку або Афганістану [6, с. 4].

З метою посилення своїх позицій в регіоні США почали активно укладати двосторонні угоди з країнами регіону — Румунією, Болгарією, Грузією, Україною. Пізніше, з включенням Болгарії та Румунії до Північноатлантичного альянсу, США також збільшили свою військову присутність в регіоні. Однак необхідно зазначити, що така активність була негативно сприйнята в Москві. Наступні ініціативи в Чорноморському регіоні, запропоновані зовнішніми гравцями, також були сприйняті російським керівництвом як спроби витиснути Росію з регіону, який «століттями був пріоритетною сферою її інтересів» [3].

З включенням Румунії та Болгарії в НАТО і пізніше в ЄС Брюссель змінив підхід до взаємодії з країнами Чорноморського регіону і став більш активно пропонувати і підтримувати різні формати кооперації, а також фінансувати широкий спектр програм. У європейській стратегії безпеки (European security strategy) була сформульована задача, яка полягала «в сприянні тому, щоб на схід від Європейського Союзу й уздовж його кордонів існувало кільце добре керованих країн, з якими ЄС міг би підтримувати відносини тісної співпраці» [5]. Однак несумісність інтересів та інтеграційних планів Європейського Союзу і Росії в Чорноморському регіоні в значній мірі впливає не тільки на процеси регіоналізації та їх динаміку, а й на стан безпеки в регіоні в цілому.

Отже політична напруженість між країнами Чорноморського регіону, країнами, які прагнуть до регіонального лідерства, і зовнішніми гравцями (ЄС, США) безпосередньо впливає на динаміку інтеграційних процесів в регіоні. Відсутність послідовної стратегії, різні інтереси і конкуруючі між собою ініціативи зменшують потенціал кооперації в регіоні.

Інтеграційна динаміка. Виникнення і динаміку розвитку чорноморського регіоналізму необхідно аналізувати з урахуванням екзогенних факторів (закінчення «холодної війни», розширення НАТО і ЄС, глобалізація) і ендогенних факторів (історична спадщина, культурне та етнічне розмаїття) [11, с. 6]. Однак більш важливими факторами, що впливають на динаміку

процесів регіонабудівництва, є соціально-економічні та політичні обставини в регіоні, різноманіття схем кооперації, які часом не доповнюють одна іншу, а гостро конкурують між собою.

Чорноморський регіоналізм пройшов в своєму розвитку три етапи. Перший датується початком 1990-х років. У цей період нові незалежні країни Чорноморського регіону перебували в стані відтворення своєї ідентичності і пошуку нових ціннісних орієнтирів.

На ранній стадії регіоналізму більша увага приділялася саме економічному виміру кооперації. Так, з ініціативи Туреччини було створено Організацію чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), яка стала першим інституціональним втіленням регіоналізму. Успішне економічне співробітництво, згідно з «ефектом переливу» (spillover effect), мало створити сприятливі умови для подальшого співробітництва в інших сферах.

Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) є першим а отже, найбільш популяризованим проектом регіонального співробітництва, проте в процесі свого функціонування вона почала втрачати свою ефективність. Причиною тому була недостатня міжсекторальна координація, неопрацьований механізм прийняття рішень, обмежене фінансування з боку країн-членів, розбіжності в питаннях безпеки. Незважаючи на це, ОЧЕС стояла біля витоків зародження чорноморського регіоналізму і до цього дня залишається найбільш інклюзивної формою співпраці в регіоні.

Також перша стадія чорноморського регіоналізму ознаменувалася появою таких внутрішніх ініціатив у сфері безпеки як Чорноморська військово-морська група оперативної взаємодії в 2001 р. (BlackSeaFor), Операція «Чорноморська гармонія» в 2004 р. (Black Sea Harmony), Форум чорноморського прикордонного співробітництва (ФЧПС) та ін.

У цей період були створені такі майданчики діалогу як Спільнота демократичного вибору в 2005 р. (спільнота демократій балто-чорноморсько-каспійського регіону), Чорноморський форум діалогу і партнерства в 2006 р. Ці ініціативи були сфокусовані переважно на політичних аспектах співпраці, тим самим сприяючи процесам регіонабудівництва і координації дій між країнами регіону.

Залучення зовнішніх гравців в регіон почалося в 1990-ті роки. Так, наприклад, Європейський Союз укладав не тільки двосторонні угоди з державами Чорноморського регіону, а й ініціював та брав участь у різних форматах співпраці — INOGATE, Міжнародний транспортний коридор Європа — Кавказ — Азія (TRASECA), Бакинська ініціатива, Дунайсько-Чорноморська робоча група (DABLAS). Ці технічні програми в сфері захисту навколишнього середовища, транспортної і енергетичної інфраструктури мали великий вплив на багатосторонню кооперацію в регіоні.

Що стосується залучення Північноатлантичного альянсу в Чорноморський регіон, то воно також почалося ще в 1990-х роках. Так, за підтримки США в 1996 р. була створена Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), метою створення якої було підтримка суверенітету держав-учасниць (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова).

Після терористичних атак в США в 2001 році Чорноморський регіон став розглядатися як стратегічна база боротьби з тероризмом, що було закріплено в «Військовій концепції НАТО» від 2002 р. З метою поглиблення співпраці з чорноморськими країнами і поліпшення їх військової обороноздатності були розроблені індивідуальні плани партнерства НАТО з Україною (2002 р.), Грузією (2004 р.) та Молдовою (2006 р.) і деякими іншими країнами, які не є членами Північноатлантичного альянсу.

Другий етап розвитку регіоналізму пов'язаний з розширенням НАТО і ЄС 2004–2007 рр. Дві чорноморські країни — Болгарія і Румунія стали членами Північноатлантичного альянсу (2004 р.) і Європейського Союзу (2007 р.) Цей етап відрізняється від попереднього зміною підходу з боку зовнішніх гравців до процесів чорноморського регіоналізму. Так, якщо перша хвиля регіоналізму виходила переважно зсередини регіону, то характерною рисою другої хвилі було залучення в процеси регіонабудівництва зовнішніх гравців — ЄС, НАТО, які стали драйверами регіоналізму.

Такі ініціативи як Чорноморська синергія (2007 р.) — регіональна ініціатива ЄС, спрямована на зміцнення співпраці між країнами Чорноморського басейну, і пізніше Східне партнерство (2009 р.) — ініціатива, метою якої є сприяння зближенню країн Чорноморського регіону з Європейським Союзом через інтеграцію на основі європейських цінностей, норм і стандартів. Ці важливі ініціативи вивели на якісно новий рівень регіональне співробітництво і зміцнили відносини Європейського Союзу з країнами регіону [13].

Незважаючи на неоднорідну, але позитивну інтеграційну динаміку, другий етап чорноморського регіоналізму ознаменувався воєнним конфліктом між Грузією та Росією у серпні 2008 р., який увійшов у міжнародний дипломатичний дискурс під назвою «п'ятиденна війна». Цей конфлікт суттєво не змінив військовий баланс в Чорноморському регіоні, однак підвищив градус напруженості не тільки між чорноморськими країнами, а також і між США та ЄС з одного боку, та Росією — з іншого.

Сучасний, третій етап пов'язаний з політичною кризою, яка відбувалась в Україні в 2013–2014 рр. Анексія Криму Російською Федерацією в 2014 році змінила безпековий та військово-стратегічний баланс в Чорноморському регіоні на користь РФ. Крім того, тривала мілітаризація півострова, будівництво мосту через Керчинську протоку, обмеження доступу до українських портів на Азовському морі — послаблюють стабільність і безпеку в регіоні, посилюють невизначеність і конфліктний потенціал.

Однак, незважаючи на асиметричні дії Росії, спрямовані на перешкоджання чи уповільнення здійсненню процесів євроатлантичної інтеграції Грузії, Молдови, України, саме агресивна політика Москви підштовхує ці країни до більш тісної кооперації з іншими інтеграційними центрами, перш за все з Європейським Союзом.

Тобто на сучасному етапі завдяки укладенню торгових угод та інституційному будівництву саме ЄС є основним партнером для багатьох країн Чорноморського регіону — Болгарія і Румунія є повноправними членами Європейського Союзу; Грузія, Молдова і Україна підписали Угоду про асо-

ціацію, і громадяни цих держав мають право безвізового в'їзду на територію Шенгенської угоди.

Що ж стосується Туреччини, на фоні погіршення відносин між Анкарою і Брюсселем, а пізніше і Вашингтоном, турецьке керівництво взяло курс на нормалізацію відносин з Росією, які починаючи з 2015 р. погіршилися у зв'язку зі збиттям російського військового літака поблизу сирійсько-турецького кордону. Відносини між двома амбітними державами завжди були флюктуативними. Однак, незважаючи на розбіжність інтересів, перш за все стосовно врегулювання близькосхідної проблематики, спільні ситуативні інтереси підштовхують країни до більш глибокої кооперації, особливо на фоні погіршення відносин обох країн з ЄС та США.

Нинішні відносини між Брюсселем і Москвою також є досить складними. Їх характерними рисами є високий ступінь невизначеності, криза довіри та розбіжність інтересів. Незважаючи на періодичні заяви з боку європейських політиків про необхідність переважати відносини з Росією, санкційний курс щодо Москви не змінюється.

Анексія Криму та воєнні дії на Сході України змусили Північноатлантичний альянс переглянути рівень своєї присутності і активності в регіоні. Це призвело до збільшення двосторонньої допомоги у сфері безпеки для Грузії, Молдови та України з метою підвищити обороноздатність і спроможність збройних сил цих країн в умовах агресивної політики РФ.

Отже аналіз динаміки інтеграційної кооперації в регіоні свідчить, що кожний етап еволюції регіоналізму характеризується все більшим залученням в процеси регіонабудівництва зовнішніх центрів впливу. Така зовнішня активність негативно сприймається російським керівництвом, яке з кожним новим етапом проводить все більш агресивну політику в Чорноморському регіоні, супроводжуючи її деструктивними інформаційними кампаніями.

Висновки. Політика регіоналізму і процеси регіоналізації представлені в тій чи іншій формі у всіх частинах світу. Регіонабудівництво розвивається з урахуванням унікальних особливостей і обставин, що складаються в окремо взятому регіоні. Чорноморський регіон є досить неоднорідним простором з точки зору економічного і політичного розвитку, культурної і соціальної складової, але в той же час спільність проблем і сучасні виклики штовхають країни до кооперації з метою більш ефективного вирішення як зовнішніх, так і внутрішніх завдань.

Починаючи з 1990-х років країни Чорноморського регіону, а також зовнішні центри впливу ініціювали створення великої кількості міжурядових і неурядових організацій. Динаміка розвитку інтеграційних ініціатив і форматів співпраці 1991–2017 рр. свідчить про прогрес з точки зору побудови каналів комунікацій між країнами, інституціонального розвитку, що говорить про бажання і готовність чорноморських країн до взаємодії. В той же час недовіра, регіональні амбіції, різні інтереси і конкуруючі ініціативи нівелюють і зменшують ефективність раніше розроблених схем співпраці. Це призвело до того, що в Чорноморському регіоні зосереджена

більшість зтяжних пострадянських конфліктів, які не вирішуються, а продовжують поповнюватися новими.

Отже з огляду на політичну нестабільність і вразливість багатьох країн регіону регіоналізм слід розглядати як ефективний інструмент в процесі будівництва миру, поліпшення міждержавної комунікації і економічного добробуту країн регіону в цілому.

Список використаних джерел

1. Воскресенский А. Мировое комплексное регионоведение. Москва: Магистр, 2014.
2. Михайленко, Е. «Старый» и «новый» регионализм: теоретический дискурс. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. С. 36.
3. Михайлова, О. Б. Концепт «region» у контексті трансформації сучасної системи міжнародних відносин. *Politicus*. 2017. № 5. С. 147–151.
4. Buzan B. How regions were made, and the legacies for world politics. Cambridge University Press, 2012. P. 22–49. URL: http://assets.cambridge.org/97811070/20214/frontmatter/9781107020214_frontmatter.pdf
5. European security strategy — a secure Europe in a better World / General Secretariat of the Council. *Council of the European Union*. Brussels, 2009, P. 43. URL : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568ENC.pdf. (дата звернення 5.08.2018)
6. Hatto R., Tomescu O. The EU and the Wider Black Sea Region Challenges and Policy Options. *Garnet Policy Brief*. 2008. N. 5.
7. Hettne B., Söderbaum F. The New Regionalism Approach. *Politeia*. 1998. Vol.17. No. 3. P. 21–26.
8. Homorozean A. Regional Black Sea Architecture And Consequences For The Regional Cooperation Framework. *Romanian Journal Of European Affairs/* 2010. Vol. 10, No.4.
9. Katzenstein P. World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium. Cornell University Press, 2005.
10. Lemke D. Regions of War and Peace. Cambridge University Press, 2002. P. 49–52.
11. Manoli P. Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion, Commission on the Black Sea. *Policy Report*. 2010. III. URL : https://www.files.ethz.ch/isn/115943/2010_PolicyReport-3.pdf (дата звернення 5.08.2018)
12. Nye J. Peace in parts: Integration and conflict in regional organization. Boston: Little, Brown and Company, 1971.
13. Park J. The European Union's Eastern Partnership, 2014. URL : <https://www.cfr.org/backgrounder/european-unions-eastern-partnership> (дата звернення 5.08.2018)
14. The former Foreign Minister Andrei Kozyrev stated that, «The CIS and Baltic countries are the area where Russia's primary vital interests are concentrated. We should not withdraw from these regions which have been in the sphere of Russian interests for centuries». See Albert, M. Zaccor. «Guerrilla Warfare on the Baltic Coast: A Possible Model for Baltic Defense Doctrine Today?», *The Journal of Slavic Military Studies*. 1994. 7, no. 4.
15. Triantaphyllou D. The Security Context in the Black Sea Region. London; New York: Routledge, 2010.
16. Varyrynen R. Regionalism: Old and New. *International Studies Review*. 2003. № 5 (1). P. 25–51. URL: <https://doi.org/10.1111/1521-9488.501002>

References

1. Voskresenskiy, A., Myrovoye kompleksnoye rehyonovedeniye. Moskva: Mahystr, 2014.
2. Mihajlenko, E. «Staryj» i «novyj» regionalizm: teoreticheskij diskurs. Izd-vo Ural. un-ta, 2014.
3. Mykhailova, O. «Kontsept «rehion» u konteksti transformatsii suchasnoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn.» *Politicus*. 5 (2017):147–151.

4. Buzan, B. How regions were made, and the legacies for world politics. Cambridge University Press, 2012. http://assets.cambridge.org/97811070/20214/frontmatter/9781107020214_frontmatter.pdf
5. European security strategy — a secure Europe in a better World / General Secretariat of the Council. Council of the European Union. Брюссель. (2009): 43. Accessed August 5, 2018. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568ENC.pdf.
6. Hatto, Ronald and Odette Tomescu. «The EU and the Wider Black Sea Region Challenges and Policy Options.» *Garnet Policy Brief*. 5(2008): 1–12.
7. Hettne, C., S nderbaum, F. «The New Regionalism Approach.» *Politeia*. 17/3 (1998): 21–26.
8. Homorozean, Alina. «Regional Black Sea Architecture And Consequences For The Regional Cooperation Framework.» *Romanian Journal Of European Bffairs*. 10/4 (2010).
9. Katzenstein, P. World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium. Cornell University Press, 2005.
10. Lemke, D. Regions of War and Peace. Cambridge University Press, 2002.
11. Manoli P. Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion, Commission on the Black Sea. *Policy Report III*, 2010. P. 9. Accessed August 5, 2018. https://www.files.ethz.ch/isn/115943/2010_PolicyReport-3.pdf
12. Nye, J. Peace in parts: Integration and conflict in regional organization. Boston: Little, Brown and Company, 1971.
13. Park J. The European Union’s Eastern Partnership, 2014. Accessed August 5, 2018. <https://www.cfr.org/backgrounder/european-unions-eastern-partnership>.
14. The former Foreign Minister Andrei Kozyrev stated that, «The CIS and Baltic countries are the area where Russia’s primary vital interests are concentrated. We should not withdraw from these regions which have been in the sphere of Russian interests for centuries.» See Albert M. Zaccor, «Guerrilla Warfare on the Baltic Coast: A Possible Model for Baltic Defense Doctrine Today?», *The Journal of Slavic Military Studies* 7, no. 4, 1994.
15. Triantaphyllou, D. The Security Context in the Black Sea Region. Routledge: London and New York, 2010.
16. Varyrynen, R., Regionalism: Old and New. *International Studies Review*. 5(1) (2003):25–51. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.501002>

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018

О. Б. Михайлова

кафедра истории и мировой политики ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 37, Французский бул. 24/26, м. Одесса-58, 65058, Украина

ЧЕРНОМОРСКИЙ РЕГИОНАЛИЗМ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ, АКТОРЫ И ИНТЕГРАЦИОННАЯ ДИНАМИКА

Резюме

В статье анализируется опыт регионального сотрудничества и процессы регионостроительства (region-building) в Черноморском регионе. Рассмотрены теоретические подходы относительно сути концепта «регион» и «регионализм». Исследована динамика и эволюция черноморского регионализма за период 1991–2017 гг. Выделены особенности этапов интеграционной динамики в регионе. Проанализирована интеграционная деятельность, основные мотивы и подходы как прибрежных стран, так и внешних центров силы. Выявлены факторы, замедляющие процессы региональной интеграции в Черноморском регионе. Показано, что аннексия Крыма Российской Федерацией в 2014 году изменила безопасность и военно-стратегический баланс в Черноморском регионе в пользу РФ. Кроме того, длительная милитаризация полуострова, строительство моста через Керченский пролив, ограничение доступа в украинские порты на Азовском море — ослабляют стабильность и безопасность в регионе, усиливают неопределенность и конфликтный потенциал. Несмотря на асимметричные действия России, направленные на препятствование осуществлению или замедление процессов евроатлантической интеграции таких стран как Грузия, Молдова, Украина, именно агрессивная политика Москвы подталкивает эти страны к более тесной кооперации с другими интеграционными центрами, прежде всего с Европейским Союзом.

Ключевые слова: регионализм, черноморский регионализм, регионостроительство, интеграция, Большой Черноморский регион.

O. B. Mykhailova

Department of History and World Politics, Odesa I. I. Mechnicov National University, r. 37, French Blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

BLACK SEA REGIONALISM: CONCEPTUAL FOUNDATIONS, ACTORS AND INTEGRATION DYNAMICS

Summary

Being the point of intersection between Europe and the Middle East, from the Eastern Balkans to the South Caucasus, not only in terms of important oil, gas, energy and trade routes, but also in terms of different cultures and civilizations, the Black Sea Region has always been a center of geostrategic importance, *interests* and activities of the main global and regional powers. Over the past decades, the distinctive feature of the Black Sea regionalism has been the diversity of integration initiatives and cooperation programs. On the one hand, it fosters the establishment and improvement of communication channels, institution-building process, and on the other hand, competing initiatives have a negative impact on regional development and on security environment in the Black Sea Region in general.

The proposed article analyzes the experience of regional cooperation and regional-building processes in the Black Sea region between 1991–2017. It deals with three interconnected aims. First, to provide theoretical frameworks regarding the concept of «region» and «regionalism». Second, to define internal and external actors in the Black Sea region — their interests and approaches towards the process of regionalism. Third, to analyze the Black Sea regionalism dynamics and factors that hinder the process of regional integration.

Key words: regionalism, Black Sea regionalism, region-building, regional integration, Wider Black Sea region.

УДК 327.7:352.07:353.9(477)

Ю. В. Узун

к. політ. н., доцент,

кафедра історії та світової політики

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 37, Французький бульвар, 24/26,

м. Одеса, 65058, Україна

Тел.: (380482)685160

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-3575-3139>

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144309](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144309)

**ЧИННИК КОНЦЕПЦІЇ «ЄВРОПА РЕГІОНІВ» В ПРОЦЕСАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто процес розвитку чергового етапу реформи децентралізації в Україні, розпочатої в 2014 році, з огляду на анонсовані урядом стратегічні цілі та з огляду на очікування європейських організацій, які спрямували свої зусилля на підтримку демократизації та підвищення якості адміністрування в Україні. У статті розглянуто стратегічні цілі уряду, експертні та інституційні оцінки чотирирічного етапу реформування в Україні, представлено цілі реформ децентралізації та досвід реформування в країнах Європи, простежено процес розвитку форм децентралізації: дерегуляції, деконцентрації, деволюції, дівестиції, проаналізовано реалізацію цих форм в адміністративній, бюджетній та політичній сферах.

Ключові слова: Україна, політика, децентралізація, «Європа регіонів».

Постановка проблеми. Децентралізацію як механізм демократизації в Україні обговорюють більше двадцяти років. Після підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої у вересні 2014 р. та чинної з вересня 2017 р., логіка реформування вкотре була визначена в програмних документах центральної влади: в Угоді про коаліцію депутатських фракцій 8-го скликання «Європейська країна» (2014); в Програмах діяльності урядів А. Яценюка (2014) та В. Гройсмана (2016); в «Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (2015). У документах було анонсовано комплекс реформ, включаючи реформи системи публічного адміністрування та децентралізації. Дорожньою картою децентралізації стала «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (розпорядження Кабінету Міністрів від 1 квітня 2014 р.) та «План заходів» щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів від 18 червня 2014 р.).

У 2019 р. минає п'ятий рік реформування і слід буде підводити підсумки, але вже сьогодні є соціологічні дослідження та експертні оцінки щодо первинних результатів. Нашу увагу привернули дані компанії «Active Group» та аналітичного центру «Інститут Республіки», за якими в 2017 р. 54,2 % опитаних експертів визнали реформу децентралізації найбільш

ефективною в країні [16]. Але ці дані дисонують із даними організацій ЄС та Ради Європи, які теж здійснюють експертний моніторинг реформування.

Так, у Доповіді *Асамблеї європейських регіонів* (2017), в якій надано оцінку регіональній політиці країн Європи та зокрема України, вказується на суперечність проектів конституційної реформи через ситуацію в Донбасі та Криму, яка «змушує уряд сумніватися у необхідності посилення децентралізації та, навпаки, забезпечення централізму». Також зазначається, що «адміністративна структура в Україні залишається високоцентралізованою» та асиметричною і тому «території, що знаходяться на одному рівні, можуть мати різні компетенції та ресурси» [17, с.102]. У доповіді підданно критиці неефективний розподіл державних обов'язків на різних рівнях, внутрішня напруженість та конфлікти інтересів на регіональному та субрегіональному рівнях через неоднозначні та неефективні політичні та адміністративні відносини між рівнями влади [17, с.103].

Критична оцінка ефективності регіональної політики надана і у *«Заключній заяві та рекомендаціях» Сьомої наради Парламентського комітету Асоціації між Україною та ЄС* (квітень, 2018) [30]. У документі оцінено прогрес у процесі укрупнення муніципалітетів, але висловлено занепокоєння у зв'язку з ліквідацією відкритого конкурсного відбору керівників місцевих адміністрацій та відновленням права Президента щодо їх призначення та звільнення, що вказує на централістську тенденцію [30].

У *Спільній заяві після «20 Саміту Україна — ЄС»* (липень, 2018) теж зазначено успіхи процесу оптимізації адміністративно-територіального устрою, але підкреслено, що Україна має виконати зобов'язання забезпечити захист прав осіб, що належать до національних меншин, на основі діалогу, прийняття законодавчих гарантій до 2023 року та повного виконання рекомендацій, викладених у думці Венеціанської комісії № 902/2017 [26].

Експерти *Центру Карнегі* (Балаз та ін. 2018) вказують на серйозне відставання результатів реформ від заявлених амбіцій: «10 з 89 правових положень, або 11 %, були відносно реалізовані у 2017 році... Розрив між амбіціями та реаліями викликає підозру, що більша частина правлячої еліти просто імітує європейську інтеграцію...» [19].

Відповідність реформування в сферах децентралізації та публічного адміністрування в Україні очікуванням європейських організацій та анонсованим стратегічним цілям уряду є питанням для комплексного дослідження, але в межах статті ми визначимо метою огляд цієї відповідності з урахуванням наявності чотирирічних даних щодо динаміки розвитку впроваджуваних форм децентралізації.

Аналіз актуальних теоретичних досліджень. В українській науковій спільноті, як і в суспільстві в цілому, анонсування реформи децентралізації викликало резонанс. На це вказують напрацювання Я. Арабчука, Т. Забейворота, Є. Кравса, О. Найденка, В. Оніценка, О. Попової, А. Пухтецької, М. Трещова, К. Чабанової, Д. Чернікова та Р. Хоропольського [1; 4; 5; 9–15].

У західному дослідницькому просторі аналіз глибини децентралізації став предметом критичного дискурсу набагато раніше — у другій половині

XX ст., з початку обговорення інституційних та політико-правових основ децентралізації в межах Європейського Співтовариства та його країн. На це вказують розробки Уільяма Райкера (1964) [37], Данієля Елайзера (1973) [28], Вернона Богданора (1979) [21], Бернара Берроуза і Джефрі Дентона (1980) [24], *Брайна Сміта (1985)* [38]. Особливо гострою наукова дискусія виявилася у Великій Британії щодо реформування квазіунітарного устрою або, за визначенням Майкла Берджеса (1995), «британського федералізму», який діє на основі доктрини сепаратного суверенітету (Separate Sovereign doctrine) та за принципом «дозволено все, що не заборонено» [23]. Саме на основі вищевказаних досліджень в 1998 р. уряд Тоні Блера запровадив серію реформ, які базувалися на програмі деволуції — передачі влади від центрального уряду до місцевих органів самоврядування, внаслідок чого відбулося часткове врегулювання відносин між Великобританією, Ірландією та Північною Ірландією, закінчилося 27-річне пряме управління з Лондона та влада була передана до Північно-ірландської асамблеї, за участю партії Шін Фейн. Тоді ж свою «регіональну автономію» отримала Шотландія, в якій вперше з 1707 р. з'явився власний парламент, та Уельс, в якому виник свій законодавчий орган — Асамблея. Деволуція розглядалася як крок до демократизації та як «щеплення» від сепаратизму, адже ініціативу місцевих сепаратистів перехопив уряд Блера, який планував ще 9 регіональних асамблей в 9 регіонах Англії, послаблюючи центральну владу і зберігаючи в якості гарантії цілісності конституційне право Вестмінстера на розпуск створюваних органів. Отже, саме тоді термін *деволуція* з'явився в офіційних документах та позначив одну з відомих сьогодні форм децентралізації. Разом із ним у суспільно-політичний дискурс були запроваджені інші терміни, які вказували на можливі форми *децентралізації*: *деконцентрація, делегування, дерегуляція, дивестиція, фіскальний та бюджетний федералізм*. Популяризації цієї термінології сприяли процеси регіоналізації, активовані формуванням наднаціональної європейської цілісності.

Втім проблема децентралізації залишається актуальною у країнах Європи і зараз. «Подвійність суверенітету», «багаторівневе управління», зсув «методологічного націоналізму» у бік «методології дослідження рівнів територіально-політичної системи» досліджуються у роботах Анді Торнлі та Пітера Ньмана [40], Рода А. В. Родса, Пола Кармайкла, Дженіса Макміллана та Ендрю Массі [36], Майкла Кітінга та Лінди Стівенсон [33]; Яна Банча і Метью Фліндерса [20]; Чарлі Джеффри та Данієля Вінкотта [31], Чарлі Джеффри та Гая Лоджа [32], Бруно де Вітте [27]. У більшості робіт регіоналізація розглядається як природна основа демократизації, як децентралізація національних систем, що формується на постмодерністській філософії та концепції створення наднаціонального мережевого суспільства з метою додання національного протекціонізму та централізму. У цьому відношенні важливою є теза Р. Родса: «термін 'унітарна держава' — це чорна діра в політології... яка існує як залишкова категорія, що використовується лише для того, щоб порівнювати унітарність з федеративними державами, щоб виділити їх характерні риси... Адже як немає цілком уні-

тарної держави, так немає і держави повністю централізованої. *Децентралізація* — це спільна стратегія боротьби за збереження різноманітності, але існують типи та ступені децентралізації: *деконцентрація, делегація та децентралізація*» [36, с.4].

Таке розуміння децентралізації відповідає баченню таких європейських організацій як Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський Союз, Асамблея європейських регіонів, Рада європейських муніципалітетів та регіонів. Документи цих організацій представляють «регіональну різноманітність для спільної мети: розумного зростання» та вказують, що децентралізація продиктована економічною кризою, і глобальний розвиток є можливим завдяки розвитку конкурентоспроможності національних економік. Конкурентоспроможність розглядається в залежності від переосмислення стратегій регіонального розвитку на принципах «розумної спеціалізації», «міжрегіональної співпраці», «підтримки інноваційного потенціалу регіонів» з метою «розвитку без дублювання при виборі пріоритетів», «розвитку інновацій, стимулювання соціальної активності місцевих жителів як остаточних бенефіціарів реформ» (ЕС 2010 [29]; OECD 2012, 2013 [34; 35]; CCRE-CEMR 2013 [25]; AER 2017 [17; 18]).

Втім, відомо, що реструктуризація та регіоналізація пов'язані не лише з процесами економічної реструктуризації, але і з впливом концептуальних ідей щодо регіонального та глобального розвитку (ідеї Р. Шумана та Ж. Моне, Ш. де Голля, «нових правих», та навіть Р. Н. Куденхове-Калергі). Найзначущою ідеєю післявоєнного розвитку Європи стала ідея одного з батьків-засновників ЄС Жана Моне, який у 1950-х роках висунув концепцію «Європи автономних регіонів» та принцип «субсидіарності». Посилення регіонів в умовах створення загальноєвропейських структур управління означало б послаблення значущості національних держав, національних кордонів в межах єдиного європейського співтовариства. У відповідь на концепцію «Європи регіонів» Ш. де Голль виступив з ідеєю «Європи вітчизн», яка передбачала об'єднання на базі сильних національних держав. Ця концепція визначила процес євроінтеграції, хоча ідея «Європи регіонів» продовжила розвиток в ідеології регіонального, адміністративно-територіального та політичного реформування і після утворення в 1992 р. ЄС як в країнах, що входять в ЄС, так і тих, які прагнуть увійти до його складу.

Ще в 1951 р. було створено *Раду європейських муніципалітетів та регіонів* (The Council of European Municipalities and Regions, CEMR), що об'єднала (дані на 2018 р.) 150 тисяч місцевих та регіональних органів влади країн Європи. Генасамблея організації в 1953 р. закріпила принципи «свободи муніципалітетів», прийнявши «Європейську хартію муніципальної свободи», в якій закликала розвивати «муніципальні політичні права та фінансову незалежність від центральних органів влади у державі» [25].

З 1969 р., децентралізація стала предметом обговорення в країнах Європейського Співтовариства. Тоді Комісія Європейського Співтовариства прийняла документ «Регіональна політика Співтовариства», в якому обґрунтувала необхідність «вирівнювання регіонів» за допомогою «Фонду

регіонального розвитку» в умовах розширення ЄЕС. В 1984 р. в межах Співтовариства пройшла перша конференція з проблем «співвідношення Європарламенту та регіонів», що розробила рекомендації зі створення автономних регіональних органів та по встановленню прямих контактів між ними та євроінститутами. У 1985 р. Рада Європи прийняла «Європейську хартію про місцеве самоврядування», ратифіковану сьогодні усіма 47 її державами-членами [25]; в 1989 р. — «Європейську конвенцію про транс-кордонне співробітництво територіальних утворень та їх владних органів». У 1985 р. було утворено *Асамблею європейських регіонів*, що об'єднала 300 регіонів Європи. У 1988 та 1991 рр. Європарламент прийняв «Хартію Співтовариства з проблем регіоналізації» та «Хартію регіонів співтовариства», що закликали до регіоналізації країн Європи. У 1990 р. при Раді Європи було створено *Конгрес місцевих та регіональних органів влади Європи*, який провів першу конференцію представників регіонів. В 1991 р. у Маастрихті в межах ЄС було створено *Комітет регіонів* як консультативний орган з представників регіональних та місцевих автономій. Ця структура отримала право політичної ініціативи.

Процес регіоналізації Європи призвів до створення значної кількості єврорегіонів, форм транскордонного співробітництва, підтримки регіональних асоціацій ЄС. В межах руху до «Європи регіонів» в 1992 р. Маастрихтська Угода зафіксувала перетворення Європейського співтовариства як економічного утворення у Європейський Союз як політичне утворення, врегульовувала питання єдиного валютного ринку, єдиного ринку товарів, послуг та робочої сили, ввела інститут наднаціонального громадянства ЄС.

Отже з 1969 р. Європейське Співтовариство ставило за мету створення «Європи регіонів», підтримку «політичної активності регіонів», «децентралізації євронацій», запровадження «субсидіарності». Ця політика роками сприяла підтримці регіональної ідентичності, що проявилось навіть в формуванні інституту регіонального громадянства, що існує паралельно національному (як, наприклад, у Фінляндії з 1996 р.).

Доповіді Асамблеї європейських регіонів (АЕР) демонструють динаміку децентралізації країн Європи. Відповідно до звіту (АЕР), за рівнем децентралізації (аналіз вміщує критерії фіскальної, адміністративної і політичної децентралізації) серед країн Європи за рейтингом лідирує Швейцарія. Її індексний показник становить 70 зі 100 можливих одиниць. За нею йдуть: Німеччина (66), два бельгійські регіони (64, 62) та Іспанія (58). Вище середньої вибірки — Австрія (54), автономний регіон Італії Фріулі — Венеція — Джулія (54), Нідерланди (51), Чехія (50), неавтономні регіони Італії, представлені Ломбардією (50), Великобританія (49), Польща (48) та автономний конгломерат Швеції (Skene — Västra — Götaland) з індексом 46 балів. Колишні соціалістичні країни — Болгарія (25), Естонія (31), Латвія (33) та Литва (34) розташовані в нижній частині рейтингу разом з Грецією (31) [18, с. 26]. Нажаль, наведений звіт 2009 р. не містив дані щодо України. Втім інший документ організації — Доповідь 2017 р. «Report on the State of 2017 regionalisation in Europe» про стан регіоналізації у 41 країні Європи містить дані і про Україну [17]. В преамбулі вказується, що

АЄР є «найкрупнішою політичною мережею регіонів у широкій Європі», що «вірить у сильні європейські регіони для сильної Європи», що «відстоює позиції децентралізації країн ЄС з метою розширення, в тому числі і політичних прав та самостійності регіонів на місцевому та регіональному рівнях ЄС» [17, с. 5–6]. Дані, наведені у Доповіді, доводять, що тенденцією регіонального розвитку Європи після 1946 р. є децентралізація. На це вказує тенденція зростання частоти регіональних виборів по всій Європі. Так, якщо в період з 1946 р. до 2000 р. в 13 країнах ЄС було проведено 272 регіональних виборчих кампанії, то в період з 2001 до 2016 р. — 2599 виборчих кампаній в тих самих країнах [17, с.124].

В доповіді зазначається, що в той час як «ЄС визначає 60 років все більш тісної співпраці та прагнення до консолідації», він «опинився перед викликом через розуміння солідарності, зростання євроскептицизму, націоналізму» [17, с. 8] (на це також вказували в 2011 р. і Хуан Лінц та Альфред Степан, аналізуючи боротьбу двох тенденцій розбудови державності: State-Nations and National-State [39]). Єврокомісар з регіональної політики ЄС Корина Крету зазначає, що «сильна Європа не буде досягнута без реалізації субсидіарності», бо економіка стає більш регіональною, а регіональні актори більш дієвими через наближеність до бенефіціарів, які мають здійснювати демократичний контроль [17, с.10–11]. АЄР і сьогодні ставить за мету регіоналізацію Європи, виявлення політичного голосу регіонів Європи, міжрегіональне співробітництво, підтримку принципів субсидіарності та комплементаризму між місцевими, регіональними і національними та наднаціональними рівнями. А відтак вплив АЄР на процеси децентралізації є очевидним, як і те, що організація активно втілює концепцію Жана Моне.

Отже всі країни Європи були залучені до процесів децентралізації. Втім, за даними *Ради європейських муніципалітетів та регіонів (CCRE-CEMR)*, обсяги та види децентралізації були різними [25, с. 7]. Найбільш помітними з часів фінансової кризи 2008 р. виявилися адміністративно-територіальні зміни, пов'язані з оптимізацією та укрупненням регіонів, злиттям муніципалітетів, скороченням обсягів державних видатків, скороченням кількості державних та муніципальних службовців. Наприклад, в Греції 54 префектури були зведені в 13 регіонів, у Словаччині 40 регіонів — у 8, в Польщі 49 регіонів — в 16, у Франції 22 регіони — в 13. Але не завжди регіональне укрупнення призводило до скорочення муніципалітетів. Наприклад, в Греції число муніципальних громад скоротилося на 34 %, в Угорщині — майже на 49 %, в Ірландії на 27 %, але в Польщі тільки на 3,9 %, а в Словаччині тільки на 0,4 % [22, с. 145; 25].

Адміністративно-територіальну оптимізацію в Україні було анонсовано урядом Яценюка у програмі «П'ять кроків реформ» 2014 р. Тоді міністр регіонального розвитку зазначив, що 95 % громад отримують субсидії, що з них 70 % є глибоко субсидованими і що 5 % державного майна робить мету децентралізації очевидною — делегування повноважень громадам та їх органам місцевого самоврядування [6; 7]. Так було заявлено мету впровадження децентралізації-деволюції. Адміністративно-територіальна опти-

мізація передбачає збереження трьох рівнів поділу: громада — район — регіон. Але кількість громад має бути зменшеною з 11,5 тисячі до 1,5–1,8 тисяч, а відтак кількість муніципалітетів має скоротитися майже на 87 %. Консолідація громад повинна охопити 7855 слабких громад (75,7 % території країни).

Дані урядового веб-сайту «Децентралізація дає можливості» від травня 2018 р. вказує, що з 2015 р. створено 730 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які включають 3,399 територіальних громад. Найбільш інтенсивно процес створення громад відбувається на заході. Наприклад, у Житомирській області 358 громад утворили 46 ОТГ. Середньостатистична ОТГ складається з 5 колишніх місцевих рад та 13 населених пунктів (але деякі ОТГ включили більше 40 сіл. Так, Шишацька ОТГ у Полтавській області включила 63 населених пункти), інтереси яких представляє на рівні ОТГ новоутворений інститут «старости»; кількість населення в середньостатистичній ОТГ становить 8702 чоловіка.

Щодо оптимізації на другому субнаціональному рівні — рівні районів, то уряд планує їх зменшення з 490 до 120–150. Реформатори, спираючись на досвід Польщі, встановили завдання: «один район — одна міська (навколо місця районного значення) ОТГ», і через це обговорюється план ліквідації районних державних адміністрацій, а відтак — це є план реалізації державної дерегуляції на рівні району та план децентралізації-деволюції — передачі повноважень від державної районної адміністрації новоутворюваній міській ОТГ та її органам місцевого самоврядування. Але до травня 2018 р. лише в 16 районах 100 % території покрили ОТГ, а в 130 районах не було створено жодної ОТГ.

Щодо оптимізації на третьому субнаціональному рівні — рівні області, то на думку політиків, наприклад, С. Гриневецького, за умов конституційної реформи замість 24 регіонів обласного рівня має залишитися 8, що має призвести до «консолідації фінансових ресурсів, зменшення бюрократії, розвитку міжрегіональних відносин, зменшення кількості депресивних територій» [3]. У 2015 р. офіційно обговорювалося лише питання заміни обласних державних адміністрацій префектурами, функції яких мали б бути зведені до функцій контролю та нагляду — це було розглянуто у Законопроекті «Про префектури», але друге читання закону не відбулося. По суті це була пропозиція реалізації *префекторіальної* децентралізації-деконцентрації (на відміну від її альтернативи — *функціональної* децентралізації-деконцентрації).

В теорії *децентралізація-деконцентрація* зводиться до адміністративної *реструктуризації*, яка передбачає перерозподіл адміністративної відповідальності в межах системи центральної влади або передачу повноважень «на низи» в рамках тієї ж системи управління (наприклад, міністерство передає повноваження територіальному органу міністерства, державній адміністрації). «Деконцентровані» повноваження можна в будь-який час відмінити (на відміну від делегування повноважень в процесі *деволюції* від державного органу влади до органу влади місцевого самоврядування на основі закону). Відповідальність за їх виконання залишається в рамках

того ж центру, який тільки для ефективності передає їх підпорядкованій одиниці. *Деконцентрація префекторіальна* передбачає, що префект, який репрезентує центральну владу на місцях, втілює в собі повноваження всіх міністрів, а також уряду в цілому і є основним каналом комунікації між державними службовцями, що діють на місцях, зі столицею. Наприклад — французький префект, окружні комісари в Індії, голови МДА в Україні. Інший тип *деконцентрації* — *функціональний* — характерний для Великобританії. Тут відсутні загальний, регіональний координатор, і контролюючі державні посадові особи належать до різних функціональних ієрархій. У цьому випадку делегування державних повноважень щодо прийняття рішень та управління особливими функціями передається організаціям, які не перебувають під безпосереднім контролем міністерств центрального уряду і такі організації називаються неурядовими державними організаціями чи кванго — *quangos* (квазі-автономні неурядові організації — *quasi-autonomous non-governmental organizations*). Вони включають державні корпорації, агентства регіонального розвитку, можуть залучати представників приватного сектора чи добровільні органи шляхом маркетування, приватизації або контрахтування. Таке делегування державних функцій називають маркетизацією «публічних» послуг з використанням ринків або квазіринків.

Чинником *децентралізації* мав також стати конкурсний відбір для кандидатів на посаду голів районної та обласної місцевої адміністрації, що і було закріплено у Законі України «Про державну службу» 2016 р. Втім у 2018 р. цю норму змінили, відновивши президентське право призначати голів місцевих адміністрацій поза конкурсом. Так, було відновлено недоторканність президентської вертикалі та забезпечено механізм адміністративного впливу на виборчий процес у 2019 році як на місцевому, так і на регіональному рівнях.

Реформа з оптимізації адміністративно-територіального поділу, до якої сьогодні фактично зведено децентралізацію і яку оцінюють як «успішну» у просуванні планів адміністрацій щодо збільшення територіальних громад, є очевидною. Скорочення майже 87 % муніципалітетів — це системна муніципальна реформа, адже йдеться про обмеження кількості представницьких органів місцевого самоврядування і про централістські тенденції. Адже під час укрупнення територіальних громад консолідація адміністративних одиниць відбуватиметься навколо міст районного значення, в яких вибори до місцевих рад відбуватимуться за пропорційною (з відкритими списками) системою. Відкриті списки мають боронити від політичного централізму, але це є слабкою надією в умовах, коли зберігаються традиції патронажно-клієнтельних відносин у всій політичній системі і коли партія Президента лідує на всіх регіональних та міських виборах.

Привертає увагу організований урядом процес добровільно-примусового виконання урядових планів щодо адміністративно-територіальної та муніципальної оптимізації, адже держава мотивує об'єднання громад шляхом надання субвенцій з державного бюджету та інших фінансових важелів. Дослідники зазначають: «Орієнтація на суворе дотримання схва-

лених урядом довгострокових планів на основі економічного розрахунку, як правило, виглядає безальтернативною» [11]. Урядові плани щодо «добробільної» консолідації громад часто зустрічаються з протестами на місцях, де фінансово спроможні громади не бажають приєднувати депресивні громади, або де етнічно-консолідовані громади побоюються об'єднуватися з іноетнічними.

Але державні фінансові стимули теж працюють — ОТГ отримує 60 % податку на доходи фізичних осіб, 100 % плати за надання адмінпослуг, 100 % державного мита, 10 % податку на прибуток підприємств, збори з роздрібного продажу підакцизних товарів за ставкою 5 % вартості товару; 100 % податку на нерухомість, яким відтепер оподатковується і комерційне майно, податку на автомобілі з великим об'ємом двигуна; 80 % екологічного податку (замість 35 %) та 25 % плати за надра [8]. ОТГ отримує базову дотацію, освітню, медичну, інфраструктурну субвенції. Але експерти вказують, що це є дофінансуванням для реалізації делегованих державою повноважень з бюджету, а правила фінансування повноважень змінюють щороку, тобто якою буде субвенція в наступному році і чи зможе вона покрити потреби, — невідомо [5; 10; 13].

Бюджети муніципальних громад структурно відділені від державного бюджету ще з 1990-х років. Місцеві бюджети не відповідають за борги державного бюджету і навпаки. Податки та збори поділяються на: державні та місцеві. Але головне правило залишається: «один податок — три бюджети». Кілька державних податків із процентними ставками поділяються між місцевими та державними бюджетами. Фактично виключно на державному рівні встановлювати ставки цієї частини податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які мобілізуються у дохідній частині бюджетів. Бюджети пов'язані між собою за рахунок єдиного бюджетного процесу, який передбачає перерахування коштів з державного бюджету до місцевого і навпаки у разі делегування повноважень. Єдність бюджетного процесу підтримується державою для забезпечення системи міжрегіонального вирівнювання.

Здійснивши податкове та бюджетне реформування, уряд вказує на збільшення частки місцевих податків і зборів у власних доходах місцевого бюджету з 0,7 % у 2014 році до 27,3 % в 2017 р. [8]. Але величина делегованих бюджетних повноважень залишається замалою для гарантування бюджетної децентралізації. Принцип перекидання грошей згори донизу не змінився, а це перетворює реформу бюджетної децентралізації на фікцію. До того ж при утворенні єдиного бюджету ОТГ механізму гарантування частки коштів для кожної спільноти, яка входить до об'єднаної спільноти, не передбачено, і це є основою внутрішньодержавних конфліктів через можливу концентрацію коштів у адміністративному центрі нової спільноти.

Економіст А. Новак децентралізацію в Україні називає віртуальним обманом, під яким влада створює ілюзію активної реформаторської діяльності. Насправді ж на місцях відбулася лише зміна адміністративно-територіального устрою, а централізація фінансів навіть посилилася. «Справжньої децентралізації, яка має полягати в децентралізації дохідної частини бю-

джету, тобто податків — немає. Згідно з державним бюджетом на 2017 рік, 81 % податків йде напряму в державний бюджет і, відповідно, лише 19 % податків залишається місцевим бюджетам, а потім уже з центрального бюджету... міністр роздає в регіони кошти фактично в ручному режимі. Це те саме, що було» [5]. Таку ж оцінку надають М. Трещов та В. Оніщенко [10; 13]. Центральний уряд зберігає функцію міжрегіонального вирівнювання, хоча в 2016 р. різниця між максимальним та мінімальним ВРП на душу населення склала понад 13 разів, що вказує на зростання регіональної нерівності відносно минулих років [2].

З метою реалізації децентралізації-девістиції (присвоєння державних функцій в економічній сфері інституціям системи місцевого самоврядування або громадянського суспільства), яка має супроводжувати процес бюджетної децентралізації та деволуції з 2014 р., в Україні реалізовано новий інструмент міжмуніципальної співпраці — спільне фінансування програм розвитку, передбачених Законом «Співробітництво територіальних громад» 2014 р. Втім на сьогодні ним скористалися лише 753 громади, які підписали 180 контрактів, як правило на 1–2 роки. Динаміка міжмуніципальної співпраці є слабкою через бідність громад.

На занадто малі фінансові можливості територіальних громад України вказує фінансування громадських проектів у міських територіальних громадах України, яке почалося в 2015 р. в межах запровадженого процесу «бюджету участі» («participation budgets») — виділення коштів з місцевого бюджету під громадські проекти. У 2017 р. такі бюджети створено у 45 містах України і їх обсяг складає від 9 до 38 тисяч доларів. В той же час «бюджети участі» міст Європи складають від 8 до 100 мільйонів євро.

Бюджетна децентралізація є необхідністю в умовах економічної кризи, високої державної заборгованості та низької фінансової спроможності держави щодо підтримки місцевого та регіонального розвитку. Неолібералізм змусив «державу спати» і не створив альтернативної системи «спільної відповідальності». Але в умовах злиття влади, бізнесу та профспілок та високого рівня бідності непросто організувати реальну бюджетну самодостатність громад. Тому особливого значення набуває порада американського економіста Ч. Тібута (1956) про те, що муніципальну економічну модель не можна порівнювати з конкурентоспроможною приватною моделлю через небезпеку монополізації та недопустимість її утворення [41, с. 420]. Якщо б ця порада була врахованою в Україні, то монополія приватного заводу «Дніпроазот», який в 2018 р. припинив розподіл рідкого хлору, що використовується в країні для очищення питної води, не загрожувала б здоров'ю мільйонів українців.

Аналізуючи децентралізацію, слід визначити не лише її форми (деконцентрація, дерегуляція, деволуція, дівестиція), але і сфери прояву: адміністративну, бюджетну та політичну. Якщо в адміністративно-територіальній сфері децентралізація виявилася найбільш помітною (*на жаль, не можна стверджувати, що «ефективною»*), в бюджетній сфері найбільш очікуваною та обговорюваною (але *малоефективною*), в політичній сфері децентралізація стала темою «non grata» через події на

Донбасі і в Криму, та ставку уряду на побудову «Nation-State», що передбачає етнополітичну та етнонаціональну консолідацію та унітаризм. Це демонструє зростання етнополітичних та етнолінгвістичних конфліктів з країнами-сусідами (зокрема Польщею та Угорщиною). Питання щодо впровадження позитивної дискримінації етнонаціональних та лінгвістичних меншин, етнополітичного квотування, політичного представництва регіонів на національному рівні (питання бікамералізму, яке ставилося президентами Кучмою та Ющенком) залишаються поза соціально-політичним дискурсом, як і питання реформування гібридної моделі місцевого самоврядування, що продовжує діяти за принципом «дозволено лише те, що передбачено у Законі».

Між тим, саме політична децентралізація межує з процесами демократизації, впровадження форм прямої участі громадян, а саме виборів, референдумів, відклику депутата місцевої ради, громадських слухань, громадських експертиз, громадських рад, місцевих ініціатив, місцевих зборів, громадських зібрань, колективних звернень, петицій. Відомо, що з усіх вищеперелічених форм передбачені законом процедури організації сьогодні мають лише вибори та відклик депутата місцевої ради, в той час як інші регулюються або статутами територіальних громад (якщо такі статuti в них є), або постановами уряду, або взагалі не регулюються, як, наприклад, інститути «всеукраїнського» та «місцевого» референдумів, адже Закон «Про Всеукраїнський референдум» в 2018 р. прийнято неконституційним, а закону про місцевий референдум немає з 2012 р.

Висновки. Вищепроаналізовані дані дозволяють вважати, що реформа децентралізації в Україні, яка має проявитися у формах дерегуляції, деконцентрації, деволуції та дівестиції й у адміністративній, бюджетній та політичній сферах, поки що залишається малоефективною. Анонсована дерегуляція залишається декларативною і в адміністративній, і в політичній, й у бюджетній сферах. Центральний уряд країни зберігає домінуючі регуляторні позиції, не розглядаючи субнаціональні уряди областей, районів та базових громад як партнерські, а відтак імітує впровадження європейського принципу субсидіарності.

Анонсована урядом деконцентрація залишається в тих самих обсягах, в яких існувала до 2013 р. До того ж субнаціональні рівні ділення областей та районів залишаються під прямим контролем Президента, а закон про інститут префектури не прийнято. Анонсована деволуція замість закріплення принципу дії органів місцевого самоврядування «дозволено все, що не заборонено» на практиці представлена процесом адміністративно-територіальної оптимізації — укрупнення (скорочення кількості) територіальних громад, які отримують повноваження та фінансові стимули для покриття розходів на інфраструктурне облаштування нових центрів організації місцевої влади. Замість наближення органів місцевого самоврядування до жителів громад відбувається скорочення кількості громад та муніципалітетів майже на 87 %. Принцип бюджетної децентралізації «один податок — один бюджет» не реалізований. Процедурне впровадження форм прямої демократії теж є незакінченим.

Відтак залишається сподіватися, що очікування європейських організацій та аносовані стратегічні цілі уряду щодо впровадження цінностей європейської інтеграції, а відтак і ідей Жана Моне щодо розвитку «Європи регіонів», будуть реалізовані незважаючи на впливові тенденції уніфікації, унітаризації та централізму. Але для цього в Україні слід розвивати ідеї самодостатніх конкурентоспроможних регіонів, взаємодіючих на основі горизонтальної та вертикальної солідарності, розумної спеціалізації та орієнтації на всебічну соціально-політичну реалізацію інтересів місцевих жителів як остаточних бенефіціарів реформ.

Список використаної літератури

1. Арабчук Я. І. Фінансова децентралізація — основна складова спроможної громади. *Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування*. 2016. № 1. URL: file:///C:/Users/admuin/Downloads/Ttpdu_2016_1_20.pdf (in Ukrainian)) (дата звернення 9.07.2018).
2. Валовий регіональний продукт у 2016 р.: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2018.
3. Гринецький С. Р. В Украине вместо 24 областей может появиться 8 округов. *Сегодня*. 2013. 25 мая. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/V-Ukraine-vmesto-24-oblastey-mozhet-poyavitsya-8-okrugov-438100.html> (дата звернення 9.07.2018).
4. Забейворота Т. В. Децентралізація влади як спосіб імплементації принципів належного врядування (Good Governance). *Державне будівництво*: зб. наук. праць. Харків: Магістр, 2016. № 1. С. 1–13.
5. Кравс Є. Фінансова децентралізація ОТГ: бюджетна революція чи бутафорія? *ЗИК-Новини*. 2017. 22 серпня. URL: https://zik.ua/news/2017/08/22/finansova_detsentralizatsiya_otg_byudzhetsna_revolyutsiya_chy_butaforiya_1154625 (дата звернення: 9.07.2018).
6. Міністерство регіонального розвитку України. Децентралізація влади і реформа місцевого самоврядування: відеороз'яснення. Київ, 2014. URL: <http://www.minregion.gov.ua/news/announces/decentralizaciya-vladi-i-reforma-miscevogo-samovryaduvannya--ch-i-437806/> (дата звернення: 9.07.2018).
7. Міністерство регіонального розвитку України. Програмні документи щодо децентралізації та реформування місцевого самоврядування. Київ, 2014. URL: <http://www.minregion.gov.ua> (дата звернення: 9.07.2018).
8. Міністерство регіонального розвитку України. Децентралізація дає можливості. Моніторинг процесу децентралізації. Київ, 2018. URL: http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/260/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_10.05.2018.pdf (дата звернення: 9.07.2018).
9. Найденко О. Є. Розвиток податкової децентралізації в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 3. С. 882–886.
10. Оніщенко В. В. Особливості бюджетної децентралізації в Україні: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини. 2017. № 12(2). С. 45–50.
11. Попова О. Реформування громад: «добровільність» без альтернативи. *Дзеркало тижня*. 2016. 9 липня.
12. Пухтецька А. Характеристика принципу деконцентрації та його значення для організації публічної адміністрації. *Адміністративне право і процес*. Київ: Київський університет, 2015. № 3(13). С. 55–61.
13. Трещов М. Перспективи впровадження бюджетного федералізму в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 159–167. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-1/doc/2/12.pdf> (дата звернення 9.07.2018).
14. Чабанова К. І. Поняття деволюції в процесі розподілу повноважень між рівнями публічної влади. *державна та регіони*. Серія: Державне управління. 2017. № 1. С. 154–158.

15. Черніков Д., Хоропольський Р., Синьоокий О. Регіональна політика та угода про асоціацію між Україною та ЄС: за ред. ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». Київ: Парламентське видавництво, 2014. 34 с. URL: <http://parliament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/3.pdf> (дата звернення 9.07.2018).
16. Шедловський В. Децентралізація — найбільш ефективна реформа в Україні / Дослідницька компанія «Activ Group». 2017. 6 листопада. URL: <http://new.activegroup.com.ua> (accessed 09.07.2018).
17. AER. The Assembly of European Regions. Report on the State of 2017 regionalisation in Europe. Strasbourg, France: The AER, 2017. URL: <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/RoR2017.pdf> (accessed July 09, 2018).
18. AER. «From Subsidiarity to Success: The Impact of Decentralisation on Economic Growth. Part 1: Creating a Decentralisation Index. Strasbourg, France: The Assembly of European Regions, May, 2009. URL: http://aer-www.ameos.net/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/AER_Study_on_decentralisation/Studies/GB-FINAL_cover.pdf (accessed July 09, 2018)
19. Balazs J. et al. The EU and Ukraine: Taking a Breath. *Carnegie Endowment for International Peace*. February 27, 2018. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub-75648> (accessed July 09, 2018).
20. Banch I., Flinders M. Multi-level governance. Oxford: Oxford University Press, 2005. 252 p.
21. Bogdanor V. Devolution. Oxford: Oxford University Press, 1979. 342 p.
22. Bratic V. Local self-government in central and Eastern Europe — A strong and independent local-level management tool or just a paper tiger? *Financial Theory and Practice*. 2008. № 32(2). С. 139–257.
23. Burgess M. The British tradition of Federalism. London: University Press, 1995. 197 p.
24. Burrows B., Geoffrey D. Devolution or Federalism. Basingstoke: Macmillan, 1980. 94 p.
25. CEMR. Council of European Municipalities and Regions. Decentralisation at a crossroads: Territorial reforms in Europe in times of crisis. *Local and Regional Europe*. October, 2013: http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/CCRE_broch_EN_complete_low.pdf
26. Council of the EU. Joint statement following the 20th EU-Ukraine Summit, July, 9, 2018. Brussels, Belgium: European Council, European Commission. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/36086/joint-statement-eu-ua-summit-2018.pdf> (accessed July 09, 2018)
27. DeWitte B., Ott A., Vos E. Between Flexibility and Disintegration: The Trajectory of Differentiation in EU Law. Cheltenham: Edward Elgar, 2017. 448 p.
28. Elazar D. J. Federalism in theory and practice: some French, American, and Nigerian examples. *Publius. The Journal of Federalism*. 1973. № 1. С. 1–3.
29. European Commission. Regional Policy Contributing to Smart Growth in Europe 2020. Brussels, Belgium: European Commission, 2010. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/comm2010_553_en.pdf.
30. EU-Ukraine Parliamentary Association Committee. Final Statement and Recommendations pursuant to Article 467(3) of the Association Agreement EU-Ukraine PAC. Strasbourg, France: EU-Ukraine PAC, 2018. 8 p.
31. Jeffery Ch., Wincott D. The challenge of territorial politics: beyond methodological nationalism. *New directions in political science: Responding to the challenges of an interdependent world* / Edited by C. Hay. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. P. 167–188.
32. Jeffery Ch., Lodge G., Schmuecker K. The devolution paradox. *Devolution in Practice 2010: Public policy differences in the UK* / Edited by Guy Lodge and Katie Schmuecker with Adam Coutts. London: Institute for Public Policy Research, 2010. URL: https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/10/devolution-in-practice_introduction_1775.pdf (accessed 09.07.2018).
33. Keating M., Stevenson L., Ca Irney P., Ine Taylor K. Does Devolution Make a Difference? Legislative Output and Policy Divergence in Scotland. *The Journal of Legislative Studies*. 2003. № 9 (3). P. 110–139.
34. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development). Promoting growth in all regions. 2012. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/promoting-growth-in-all-regions_9789264174634-en#page1 (accessed 09.07.2018).

35. OECD. Reviews of Regional Innovation. Regions and Innovation: Collaborating across Borders. 2013/ URL: http://www.programmed.eu/fileadmin/PROG_MED/capitalisation/OECD_Regions_Collaborating_Across_Borders.pdf (accessed 09.07.2018).
36. Rhodes R. A. W., Carmichael P., McMillan J., Massey A. Decentralizing the civil service from unitary state to differentiated polity in the United Kingdom. Buckingham: Open University Press, 2003. 208 p.
37. Riker, W. H. **Federalism: Origin, Operation, Significance**. Boston: Little, Brown, 1964. 169 p.
38. Smith B. C. Decentralization: The Territorial Dimension of the State. London: G. Allen & Unwin, June 27, 1985. 227 p.
39. Stepan A., Linz J. J., Yadav Y. *Crafting State-Nations: India and Other Multinational Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 2011. 336 p.
40. Thornley A., Newman P. Globalisation, world cities, and urban planning: developing a conceptual framework. *Planning in a Global Era. Urban and regional planning and development*. Edited by A. Thornley and Y. Rydin. New-York: Routledge, 2016. P. 13–26.
41. Tiebout Ch. A Pure Theory of Local Expenditures. *The Journal of Political Economy*. 1956. № 64 (5). P. 416–424.

References

1. Arabchuk, Ya.I. «Finansova detsentralizatsiya — osnovna skladova spromozhnoji gromady.» In *Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja ta mistseвого samovryaduvannja*. 1 (2016). Accessed July 09, 2018. file:///C:/Users/admuin/Downloads/Ttpdu_2016_1_20.pdf (in Ukrainian)).
2. Valovy'j regional'ny'j produkt u 2016 r. *Staty'sty'chny'j zbirny'k. Ky'yiv. Derzhavna sluzhba staty'sty'ky'*, 2018.
3. Grinevetskiy, Sergey. «V Ukraine vmesto 24 oblastey mozhet poyavit'sya vosem' okrugov.» *Segodnya*. May 25, 2013. Accessed July 09, 2018. <https://www.segodnya.ua/ukraine/V-Ukraine-vmesto-24-oblastey-mozhet-poyavitsya-8-okrugov-438100.html>
4. Zabejvorota, Tetiana. «Decentralizaciya vlady' yak sposib implementaciyi pry'ncy'piv nalezhnogo vryaduvannya (Good Governance).» V: *Derzhavne budivny'ctvo. Zbirny'k Naukovy'x pracz'*. Xarkiv: Vy'dvo XarRI NADU «Magistr». 1(2016): 1–13.
5. Kravs, Ye. «Finansova decentralizaciya OTG: byudzhetna revolyuciya chy' butaforiya?» *ZIK-novy'ny'*. Serpen' 22, 2017. Accessed July 09, 2018. <https://zik.ua/news/2017/08/22/finansova-detsentralizatsiya-otg-byudzhetna-revoljutsiya-chy-butaforiya-1154625>
6. Ministerstvo Regional'nogo rozvytku Ukrainy'. «Detsentralizatsiya vlady' i reforma mistseвого samovryaduvannya.» Videoroz'yasnennya. Ky'yiv, Ukrayina: Ministerstvo Ukrainy'. 2014 a. Accessed July 09, 2018. <http://www.minregion.gov.ua/news/announces/decentralizaciya-vladi-i-reforma-misceвого-samovryaduvannya-ch-i-437806/>
7. Ministerstvo Regional'noho rozvytku Ukrainy'. «Programni dokumenty shhodo detsentralizatsiyi ta reformuvannya mistseвого samovryaduvannya.» Ky'yiv, Ukrayina: Ministerstvo Ukrainy'. 2014 b. Accessed July 09, 2018. <http://www.minregion.gov.ua>
8. Ministerstvo Regional'noho rozvytku Ukrainy'. «Detsentralizatsiya daye mozhlyvosti. Monitorynh protsesu detsentralizatsiyi.» Ky'yiv, Ukrayina: Ministerstvo Ukrainy', 2018. Accessed July 09, 2018. http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/260/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_10.05.2018.pdf
9. Najdenko, O. Ye. «Rozvy'tok podatkovoyi decentralizaciyi v Ukraini.» *Ekonomika i suspil'stvo*. 3(2017): 882–886.
10. Onishhenko, V. V. «Osobly'vosti byudzhetnoyi decentralizaciyi v Ukraini: teorety'chny'j aspekt.» *Naukovy'j Visny'k Uzhgorods'kogo nacional'nogo universy'tetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosy'ny'*. 12(2) (2017): 45–50.
11. Popova, Ol'ga. «Reformuvannya gromad: 'dobrovil'nist' bez al'ternaty'vy'.» *Dzerkalo ty'zhnya*. Ly'pen'9, 2016.
12. Puxtecz'ka, A. A. «Xaraktery'sty'ka pry'ncy'pu dekoncentraciyi ta jogo znachennya dlya organizaciyi publichnoyi administraciyi.» *Administraty'vne pravo i proces*. Ky'yiv: Ky'yivs'ky'j universy'tet. 3(13) (2015): 55–61.

13. Tryeshhov, M. M. «Perspekty'vy' vprovadzhennya byudzhetnogo federalizmu v Ukraini.» *Aktual'ni problemy' derzhavnogo upravlinnya*. 1 (2015): 159–167. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-1/doc/2/12.pdf>
14. Chabanova, K. I. «Ponyattya devolyuciyi v procesi rozpodilu povnovazhen' mizh rivnyamy' publichnoyi vlady'.» *Derzhava ta regiony'. Ceriya: derzhavne upravlinnya*. 1 (2017): 154–158.
15. Chernikov, Denis, R. Xoropol's'ky'j ta O. Sy'n'ooky'j. Regional'na polity'ka ta ugoda pro asociaciyu mizh Ukrainoyu ta YeS. Za red. GO «Laboratoriya zakonodavchy'yi iniciaty'v». Ky'yiv: Parlaments'ke vy'davny'cztvo. 2014. <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/3.pdf>
16. Shedlovs'yy, Vitaliy. «Detsentralizatsiya — naybil'sh efektyvna reforma v Ukraini.» *Doslidnyts'ka kompaniya «Active Group»*. November 6, 2017. Accessed July 7, 2018. <http://new.activegroup.com.ua>
17. AER. The Assembly of European Regions. «Report on the State of 2017 regionalisation in Europe.» Strasburg, France: The Assembly of European Regions, 2017. Accessed July 09, 2018. <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/RoR2017.pdf>
18. AER. «From Subsidiarity to Success: The Impact of Decentralisation on Economic Growth.» Part 1: Creating a Decentralisation Index. Strasburg, France: The Assembly of European Regions, May, 2009. Accessed July 09, 2018. http://aer-www.ameos.net/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/AER_Study_on_decentralisation/Studies/GB-FINAL_cover.pdf
19. Balazs, Jarabik et al., «The EU and Ukraine: Taking a Breath.» Carnegie Endowment for International Peace, February 27, 2018. Accessed July 09, 2018. <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub-75648>
20. Banch, Ian and *Matthew Flinders*. Multi-level governance. Oxford: University Press, 2005.
21. Bogdanor, Vernen. Devolution. Oxford: Oxford University Press, 1979.
22. Bratic, Vjekoslav. «Local self-government in central and Eastern Europe — A strong and independent local-level management tool or just a paper tiger?» *Financial Theory and Practice* 32(2) (2008): 139–257.
23. Burgess, Michael. The British tradition of Federalism. London: University Press, 1995.
24. *Burrows, Bernard and Denton, Geoffrey*. Devolution or Federalism. Basingstoke: Macmillan, 1980.
25. CEMR. Council of European Municipalities and Regions. «Decentralisation at a crossroads Territorial reforms in Europe in times of crisis. Local and Regional Europe,» October, 2013. Accessed July 09, 2018. http://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/CCRE_broch_EN_complete_low.pdf
26. Council of the EU. «Joint statement following the 20th EU-Ukraine Summit,» July, 9, 2018. Brussels, Belgium: European Council, European Commission. Accessed July 09, 2018. <https://www.consilium.europa.eu/media/36086/joint-statement-eu-ua-summit-2018.pdf>
27. De Witte Bruno, Andrea Ott and Ellen Vos. Between Flexibility and Disintegration: The Trajectory of Differentiation in EU Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd, 2017.
28. Elazar, Daniel J. «Federalism in theory and practice: some French, American, and Nigerian examples.» *Publius. The Journal of Federalism* 3(1) (1973) :1–3.
29. EC. European Commission. «Regional Policy Contributing to Smart Growth in Europe 2020,» Brussels, Belgium: European Commission, 2010. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/comm2010_553_en.pdf.
30. EU-Ukraine Parliamentary Association Committee. «Final Statement and Recommendations pursuant to Article 467(3) of the Association Agreement EU-Ukraine PAC.» Strasbourg, France: EU-Ukraine PAC, 2018.
31. Jeffery, Charlie and Daniel Wincott. «The challenge of territorial politics: beyond methodological nationalism.» *In New directions in political science: Responding to the challenges of an interdependent world*, edited by Colin Hay, 167–188. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
32. Jeffery Charlie, Guy Lodge and Katie Schmuecker. «The devolution paradox.» *In Devolution in Practice 2010: Public policy differences in the UK*. Edited by Guy Lodge and Katie Schmuecker with Adam Coutts. London: Institute for Public Policy Research (ippr), 2010. Accessed July 09, 2018. https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/10/devolution-in-practice_introduction_1775.pdf

33. Keating, Michael, Linda Stevenson, Paul Ca Irney and Kather Ine Taylor. «Does Devolution Make a Difference? *Legislative Output and Policy Divergence in Scotland.*» *The Journal of Legislative Studies* 9 (3) (2003): 110–139.
34. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development). «Promoting growth in all regions.» 2012. Accessed July 7, 2018. https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/promoting-growth-in-all-regions_9789264174634-en#page1
35. OECD. «Reviews of Regional Innovation. Regions and Innovation: Collaborating across Borders». 2013. Accessed July 7, 2018. http://www.programmmed.eu/fileadmin/PROG_MED/capitalisation/OECD_Regions_Collaborating_Across_Borders.pdf
36. Rhodes Rod. A. W., Paul Carmichael, Janice McMillan and Andrew Massey. Decentralizing the civil service from unitary state to differentiated polity in the United Kingdom. Buckingham: Open University Press, 2003.
37. Riker, William H. Federalism: Origin, Operation, Significance. Boston: Little, Brown. 1964.
38. Smith Brian C. *Decentralization: The Territorial Dimension of the State*. London: G. Allen & Unwin, June 27, 1985.
39. Stepan Alfred, Juan J. Linz and Yogendra Yadav. *Crafting State-Nations: India and Other Multinational Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 2011.
40. Thornley, Andy and Peter Newman. «*Globalisation, world cities, and urban planning: developing a conceptual framework.*» In: *Planning in a Global Era. Urban and regional planning and development*, edited by Andy Thornley and Yvonne Rydin, 13–26. New-York: Routledge, 2016.
41. Tiebout, Charles M. «A Pure Theory of Local Expenditures». *The Journal of Political Economy*. 64 (5) (1956): 416–424.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2018

Ю. В. Узун

кафедра истории и мировой политики ОНУ имени И. И. Мечникова
к.37, Французский бул., 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ФАКТОР КОНЦЕПЦИИ «ЕВРОПА РЕГИОНОВ» В ПРОЦЕССАХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье рассмотрен процесс развития реформы децентрализации в Украине, начатой в 2014 году. Целью статьи определен анализ соответствия процесса реформирования анонсированным правительством стратегическим целям и ожиданиям европейских организаций, которые направили свои усилия на поддержку демократизации и повышение качества администрирования в Украине. В статье делается акцент на исторической и политической значимости концепции «Европа регионов», влияние которой определило ход интеграционного процесса на европейском континенте и задачи регионализации стран Европы. Предложено рассматривать реформу децентрализации в Украине в контексте общеевропейской тенденции, начавшейся более шестидесяти лет назад. Автором акцентировано внимание на существовании значительной научной базы, сформировавшейся в Европе в результате разработки реформ децентрализации. Рассмотрен процесс формирования европейской политики децентрализации и регионализации, отмечено влияние таких организаций как Ассамблея европейских регионов, Конгресс местных и региональных органов власти Европы, Совет европейских муниципалитетов и регионов, Комитет регионов ЕС. Указано, что формами децентрализации традиционно выступают деволуция, деконцентрация, дивестиция, дерегуляция, которые проявляются в политической, бюджетной и административной сферах с целью ослабления централизма и преодоления унификационной и унитаристской тенденций.

В статье рассмотрены стратегические цели правительства Украины с 2014 года и экспертные и институциональные оценки четырехлетнего этапа реформирования в Украине. Указано, что данные национальных социологических компаний расходятся с экспертными оценками, представленными в 2017–2018 годах организациями Совета Европы и ЕС, а также парламентским комитетом Ассоциации Украина — ЕС. Отмечено, что декларируемые цели правительства осуществить реформы децентрализации на практике оказываются слабо поддержаны реальными действиями. Причиной тому называется неготовность осуществить полномасштабное реформирование, с одной стороны, в связи с событиями на Донбасе и в Крыму, а с другой стороны, в связи с расхождением представлений украинских реформаторов с представлениями сторонников европейской идеи «Европы регионов».

Ключевые слова: Украина, политика, децентрализация, «Европа регионов».

Y. V. Uzun

Department of History and World Politics,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, French Bul., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**FACTOR OF THE CONCEPT «EUROPE OF REGIONS»
IN THE PROCESSES OF DECENTRALIZATION IN UKRAINE**

Summary

The article considers the process of development of the decentralization reform in Ukraine, started in 2014. The aim of the article is to analyze the conformity of the reform process with the strategic goals declared by government and expectations of the European organizations that have directed their efforts to support democratization and improve the quality of administration in Ukraine. The article focuses on the historical and political significance of the concept of «Europe of Regions», the influence of which determined the course of the integration process on the European continent and of the task of regionalization of the countries of Europe. In the article was proposed to consider the reform of decentralization in Ukraine in the context of a pan-European trend that began more than sixty years ago. The author drew attention to the existence of a significant scientific base, formed in Europe as a result of the development of decentralization reforms. Was considered the process of forming the European policy of decentralization and regionalization, was noted the influence of such organizations as the Assembly of European Regions, the Congress of Local and Regional Authorities of Europe, the Council of European Municipalities and Regions, the Committee of the EU Region. It was pointed out that devolution, deconcentration, divestiture, and deregulation are traditionally the forms of decentralization, which manifest themselves in the political, budgetary and administrative spheres with the aim of weakening centralism and overcoming the unification and unitarist tendencies.

The article examines the strategic goals of the government of Ukraine from 2014 and the expert and institutional assessments of the four-year stage of reform in Ukraine. It is indicated that the data of national sociological companies diverge from the expert assessments presented in 2017–2018 by the organizations of the Council of Europe and the EU, as well as by the parliamentary committee of the Ukraine-EU Association. It is noted that the declared goals of the government to implement decentralization reforms in practice prove to be poorly supported by real actions. The reason for this is the unwillingness to carry out a full-scale reform, on the one hand, in connection with the events in Donbass and the Crimea, and on the other hand, due to the divergence of the views of Ukrainian reformers with the ideas of the supporters of the European idea of «Europe of the Regions».

Key words: Ukraine, politics, decentralization, «Europe of Regions».

УДК 314.743+331.556.4

О. І. Демиденко

аспірант

кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики

ДонНУ імені Василя Стуса,

вул. Грушевського, 2,

м. Вінниця, 21050, Україна

Тел.: +380509127566

E-mail: d.a.music.official.channel@gmail.com

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144318](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144318)

НАПРЯМКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

В статті вивчається географічний вимір інтелектуальної міграції громадян України. На прикладах освітньої та наукової міграції визначаються найбільш популярні серед українських науковців та студентів країни, де учасники міграційних процесів прагнуть продовжувати професійну діяльність або отримувати освіту. Окремо досліджуються фактори, які формують привабливість конкретних держав в якості кінцевого пункту міграційного переміщення. Розглядаються актуальні тенденції та динаміка в змінах міграційних пріоритетів відповідних груп українського населення. Підкреслюється популярність серед інтелектуальних мігрантів західного вектора міграційного руху.

Ключові слова: інтелектуальна міграція, наукова еліта, освітня міграція, напрямки міграції, Україна.

Постановка проблеми. В умовах активізації процесів інтелектуальної міграції важливим завданням для України стає збереження державного інтелектуального потенціалу. Його виконання вимагає комплексного та досконалого розуміння сутності міграційної мотивації, яка спричиняє еміграцію висококваліфікованих фахівців. В цьому контексті на особливу увагу заслуговує проблематика географічного виміру міграції українців. Визначення основних напрямків міграції наочно демонструє прагнення та очікування мігрантів, їхні потреби, незадоволення яких на Батьківщині призводить до реалізації міграційних амбіцій. Відтак розуміння того, куди виїжджає українська інтелектуальна еліта, дозволить органам державної влади визначити орієнтир для реалізації реформ, спрямованих на формування сприятливого для науковців та фахівців внутрішнього середовища на українській території.

Аналіз останніх досліджень. Географія процесів інтелектуальної міграції українських громадян відображається в низці робіт загального характеру. Цю тему підіймали в своїх статтях Т. І. Алексеева та К. В. Горбаньова [1], З. П. Бараник та І. О. Романенко [2], О. А. Малиновська [3; 4], Л. І. Опельд [5]. Я. В. Верхогляд досліджував економічні наслідки міграції населення України, розглядаючи в тому числі основні географічні напрямки реалізації цих процесів [6]. В. Гордузенко торкався цього пи-

тання в контексті вивчення процесів зовнішньої міграції в якості фактора динаміки етнонаціональної структури населення [7]. Географічний вимір міграційного руху української інтелектуальної еліти через призму причин та наслідків цих процесів розглядається в роботах Я. Петрової [8], С. Полковниченко та В. Курочки [9]. Н. А. Горожанкіна вивчала практичну сторону реалізації процесів інтелектуальної міграції українських громадян на прикладі Дніпропетровського регіону — відтак в її статті в тому числі висвітлювалась проблема географічного спрямування цього руху [10]. Першоджерелами, які характеризують означену проблему на загальнонаціональному рівні, є дані соціологічних та статистичних досліджень [11; 12]. Втім тематика географічного аспекту міграції українських інтелектуальних ресурсів за кордон досі не була об'єктом спеціального наукового дослідження. Таким чином, вона стає не вирішеною частиною загальної проблеми комплексного дослідження вітчизняних міграційних процесів, розробка якої має бути покладена в основу вироблення спеціальної стратегії міграційної політики України. Це визначає практичну актуальність даної роботи, покликаної вдосконалити розуміння сутності явища інтелектуальної міграції в українських реаліях.

Метою статті є характеристика процесів інтелектуальної міграції громадян України з точки зору географічних напрямків їхньої реалізації. В цьому контексті на основі статистичних даних визначаються найпопулярніші держави призначення для наших співгромадян, що реалізують свої міграційні устремління; вивчаються причини та характерні риси, які роблять ці країни такими привабливими для мігрантів. Окремо розглядаються такі категорії учасників міграційних процесів, як наукова еліта та студентство, оскільки їхній міграційний рух має свої специфічні риси, що впливають на визначення його кінцевої точки, тривалості перебування за кордоном та потенціалу до повернення на Батьківщину.

Характеризуючи географічні напрямки міграційних переміщень українців, відзначимо, що протягом тривалого часу основним реципієнтом українських інтелектуальних мігрантів вважалися держави-сусіди, в першу чергу — Російська Федерація та Польща [2, с. 225]. Така оцінка ситуації відповідає загальному розподілу потоку трудових мігрантів з України в інші держави. Втім детальне вивчення специфіки міграції наукових та висококваліфікованих кадрів демонструє іншу картину. Дослідження 2012–2013 років, реалізоване в рамках проекту Інституту відкритого суспільства, показало, що основним місцем призначення українських інтелектуальних мігрантів були США (30 % в 2012 р., 33 % в 2013 р.), Росія (27 % та 24 %) та Німеччина (16 % та 18 %). Також в списку відзначилися Ізраїль (9 % та 7 %), Канада (10 % та 8 %), Польща (5 % та 6 %) та Чехія (3 % та 4 %) [12]. Це підтверджують й дані статистики щодо інтелектуальної міграції на початковому етапі відновлення української державності. Наприклад, протягом 1991–1995 років українські доктори наук в основному виїжджали до Російської Федерації (115 осіб) та США (105 осіб). Значно меншою за масштабами була міграція науковців до Ізраїлю (34 особи), Німеччини (10 осіб) та Польщі (9 осіб) [9, с. 17].

Розглядаючи міграцію науковців — докторів та кандидатів наук, — Я. Петрова відзначає, що вона розділяється практично порівну між країнами ближнього й далекого зарубіжжя. До половини мігрантів-науковців виїхали в країни СНД і Балтії, решта — в Ізраїль, США, Німеччину, Канаду, Францію. Найбільше число докторів наук — 42,2 % — станом на 2007 рік виїхали в Російську Федерацію. Подібні пропорції зберігаються в міграційних потоках переважно молодих науковців. Серед країн Центральної Європи вибір зазвичай робиться на користь Угорщини, Польщі, Чехії [8, с. 128]. При цьому представники гуманітарних спеціальностей в першу чергу орієнтуються на країни Західної Європи, а технічних — на еміграцію до США [8, с. 130]. Статистичні дані за 1996–2012 роки, зібрані центром CEDOS, дозволяють детальніше вивчити масштаби міграції українських науковців до конкретних країн. За цей період до США виїхали 183 доктори та 354 кандидати наук; до Російської Федерації — 212 докторів та 298 кандидатів наук; до Ізраїлю — 94 доктори та 275 кандидатів наук; до Німеччини — 53 доктори та 213 кандидатів наук; до Канади — 14 докторів та 103 кандидати наук; до Польщі — 37 докторів та 30 кандидатів наук [11, с. 11]. В деяких випадках вони змогли зайняти належне місце в структурі місцевої науково-освітньої діяльності. Наприклад, в Німеччині з 2005 до 2011 року кількість українських професорів, наукового та художнього персоналу зросла на 81,7 % — з 431 до 783 осіб [11, с. 13].

Таким чином, географічний вимір міграції українських науковців не повністю співпадає з показниками загальних процесів трудової міграції. Російський напрямок й тут посідає належне місце. На нашу думку, цьому сприяє неподолана досі радянська спадщина, яка сформувала поглиблені зв'язки між науковими колами двох держав; преференції, які представники окремих наукових спеціальностей можуть отримати в Російській Федерації; відсутність культурного бар'єру, який все ще може бути проблемою для старшого покоління науковців; цивілізаційний вибір певних наших співгромадян. Втім конкуренцію цьому напрямку міграції становлять в першу чергу високорозвинені держави західного світу. Країни-сусіди України з Центральної та Східної Європи є другорядним місцем призначення українських інтелектуальних мігрантів. Останні орієнтуються на певні стандарти життя, шукають за кордоном кращі можливості для реалізації свого потенціалу в науковому середовищі — тому не дивно, що вони в першу чергу орієнтуються саме на США та Німеччину, а не Польщу або Чехію.

Процеси міграційних переміщень на територію країн-сусідів мають свою специфіку. Говорячи про міграцію української інтелектуальної еліти в цьому напрямку, Л. Оппельд звертає увагу на швидкі темпи зростання кількості «маятникових» висококваліфікованих емігрантів. Він наголошує, що сьогодні багато українських вчених живуть і за кордоном, і на Батьківщині, постійно мігруючи між двома країнами. Ця тенденція особливо характерна для регіонів Західної України. Наприклад, у Львові та інших західноукраїнських містах багато вчених і викладачів ЗВО працюють як в Україні, так і в Польщі, Угорщині, Словаччині тощо [5]. Про подібне яви-

ще пише й президент Української астрономічної асоціації, член Президії НАН України Я. С. Яцьків. Він наводить досвід колег, які формально залишаються в штаті українських наукових установ, втім де факто перебувають за кордоном. Співробітникам Академії дозволено виїжджати в інші держави на 2 місяці, чим вони і користуються. Дослідники офіційно залишають територію України на цей проміжок часу (який можуть продовжити, беручи відпустку), потім повертаються на кілька днів на Батьківщину і знову їдуть за кордон на ті ж самі два місяці [11, с. 14]. Таким чином, офіційна статистика вважає їх працівниками українського наукового сектора — втім на практиці їхній внесок в його діяльність обмежується.

Окрім науковців важливу складову інтелектуального потенціалу держави становлять студенти. Враховуючи доволі вузькі можливості достойного працевлаштування молоді в Україні та вкрай низькі заробітні плати початківців, еміграційні настрої серед молодих українців доволі поширені — за даними соціологічних служб, від 56 % представників цієї категорії респондентів готові емігрувати за кордон [3, с. 15]. Міграційні пріоритети студентської молоді — майбутніх випускників ЗВО, які становлять потенційну кадрову базу вітчизняної науки та високотехнологічного виробництва, дозволяє оцінити анкетування, організоване в Дніпропетровську в 2013 році. Популярністю в якості місця призначення міграції серед студентів користувалися Російська Федерація (25 %), США (14 %) та Німеччина (10 %) [10, с. 44]. Проведене в 2015–2016 роках експертне опитування представників університетів міста Чернігова демонструє зміни в географічних вподобаннях українських студентів, перспективних мігрантів після подій Революції Гідності та початку російської агресії. Згідно з отриманими даними, найбільш привабливою для мігрантів країною є Німеччина — їй віддали перевагу 44 % від загальної кількості студентів, які підтвердили свої міграційні наміри. Також популярністю користуються США (24 %), Франція (14 %) та Великобританія (14 %). Серед інших країн респонденти називали Польщу, Данію, Китай та Сінгапур [9, с. 20].

Наведені вище дані демонструють міграційні пріоритети українських студентів, які прагнуть взяти участь в процесах безповоротної міграції. Втім існує й інший вимір міграційного руху студентства — тимчасовий, реалізований в рамках навчання за кордоном. Освітня міграція української молоді відзначається своєю специфікою. При цьому за останні десять років ситуація в цьому секторі суттєво змінювалась. Так, в 2009 році беззаперечним лідером серед країн навчання українських студентів була Німеччина (8,5 тис. осіб). На другому місці перебувала Російська Федерація (4,2 тис. осіб), на третьому (з певним відставанням) — Польща (2,8 тис. осіб). Також популярністю в українців користувалися Чехія, США та Франція — в кожній з цих держав навчалися понад тисяча наших співвітчизників. Станом на 2013 рік лідируючі позиції зайняли Польща та Німеччина. В цих державах навчалися по 9–9,5 тис. молодих українців. В Росії продовжували навчання близько 4,5 тис. осіб [1, с. 19]. В Чехії, Італії та Канаді їхня кількість була значно меншою та становила від 1,5 до 1,7 тис. осіб [6]. Статистика за 2013–2014 навчальний рік по-

казує певні зміни в цьому секторі, викликані в першу чергу активізацією навчальної міграції до Польщі. В цей період в польських ЗВО здобувала освіту найбільша кількість українських студентів (15 тисяч осіб). Значні студентські спільноти українців також існували в Німеччині (9 тис. осіб) та Росії (6 тис. осіб). Менша кількість українських студентів навчалась в Канаді та Чехії (по 2 тис. осіб), Італії (1,9 тис. осіб), США (1,5 тис. осіб), Іспанії (1,4 тис. осіб), Франції (1,3 тис. осіб), Великобританії (1 тис. осіб) [4, с. 15]. В Австралії, Австрії та Угорщині в цей період навчалось від 0,8 до 1,1 тис. українців [1, с. 19].

Аналіз динаміки змін кількості українських студентів за кордоном в наступні роки дозволяє підтвердити наші висновки про наявність більш привабливих для української молоді країн. Одні держави поступово втрачають прихильність українських абітурієнтів. За даними дослідження центру CEDOS, до них в першу чергу належать США, Молдова та Швеція. Інші країни (Німеччина, Росія, Франція, Угорщина та Болгарія) з перемінним успіхом тримають число громадян України серед своїх студентів приблизно на однаковому рівні. Проте в більшості із названих вище держав спостерігається зростання кількості українців, які навчаються на їхній території в університетах. Серед них зазвичай згадуються Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Канада, Австрія, Великобританія, Австралія, Швейцарія тощо [11, с. 14].

На рубежі 2000–2010 рр. саме Польща перетворилася на основного реципієнта молодих українців. За період 2009–2013 рр. їхня кількість в польських внз збільшилась приблизно в п'ять разів — з 2,8 до 14,9 тис. осіб. Після подій Революції Гідності ця тенденція продовжувалась. У 2016 році кількість українських студентів, які навчалися в польських університетах, становила вже понад 30 тис. осіб, тобто збільшилась за два роки вдвічі. Темпи приросту цієї категорії мігрантів становили до 50 % на рік. Достатньо високими вони були у випадку Канади, доходячи до показників у 22–27 %. У порівнянні з 2013 роком кількість українських студентів в цій державі також збільшилась вдвічі. Втім в даному випадку абсолютні цифри значно менші і складають лише близько 3 тис. студентів станом на 2015–2016 навчальний рік. Простежується тенденція поступового збільшення кількості української освітньої міграції до Італії та Чехії. Якщо в 2013–2014 роках темпи її зростання стабілізувались на рівні близько 10 %, то через два роки зросли до показника в понад 20 %. Стабільною та незмінною (9–9,5 тис. осіб) залишається кількість українських студентів в Німеччині [6].

Достатньо розповсюдженим став виїзд українців за кордон для отримання докторського ступеня. В якості прикладу можна розглянути статистику україно-американських відносин в цьому секторі. Всього за період 1997–2011 рр. в США здобули відповідний науковий ступінь 733 українських громадянина, при цьому пік припав на 2007 (74 особи), 2009 (81 особа) та 2010 (72 особи) роки [11, с. 12].

Розвинуті держави світу в свою чергу роблять все можливе, щоб забезпечити приток висококваліфікованих кадрів та підсилити свій потенціал

до інтенсивного розвитку за рахунок зовнішньої міграції. Міграційна політика багатьох розвинутих країн світу ґрунтується на принципі «заохочування чужого інтелекту». Наприклад, політика США на державному рівні спрямована на залучення іноземного інтелектуального капіталу. В рамках такого підходу американські університети запрошують іноземних талановитих студентів на навчання, надають освітні послуги, пропонують гранти, стипендії з подальшим працевлаштуванням та перспективою натуралізації в США. Відповідно до міжнародних досліджень, майже 60 % усіх, хто закінчив аспірантуру/докторантуру і зараз працює в США, проживають там за візою [11, с. 11]. Багато країн Європи також впроваджують державну політику щодо залучення інтелектуальних мігрантів. Серед головних чинників, за рахунок яких вони приваблюють українських висококваліфікованих спеціалістів, вітчизняні дослідники виділяють створення сприятливого середовища для акумуляції наукових знань та започаткування міжнародних програм з інформаційного обміну для підвищення кваліфікації вченого [2, с. 225]. Одним з основних чинників, який зазвичай приваблює іноземних студентів, є відсутність плати за навчання у державних ВНЗ або ж її порівняно низький рівень. До країн, які пропонують іноземцям саме такі умови, належать Німеччина, Чехія та частково Франція [11, с. 15].

В той же час, окрім приваблюючих факторів, покликаних витягнути з країн, що розвиваються, інтелектуальні ресурси та поставити їх на службу розвинутих держав, існують й протилежні тенденції. Деякі американські та західноєвропейські університети, які надають освітні послуги іноземним студентам, висувають певні вимоги, спрямовані на те, щоб після завершення навчання студенти повертались на певний часовий період на Батьківщину [5]. Таким чином вони намагаються забезпечити нормалізацію темпів модернізації країн, що розвиваються. В умовах глобалізованого світу такий підхід не є виключно проявом месіанського лібералізму — взаємозалежність держав світу вимагає від лідерів міжнародної спільноти слідувати за гармонійним розвитком всіх її частин. В іншому випадку негативний ефект від кризових явищ може завдати болючого удару всім акторам.

Висновки. Дослідження географічного виміру участі українських громадян в процесах інтелектуальної міграції демонструє специфіку цього явища у порівнянні із загальними напрямками зовнішньої міграції українців. В цьому секторі спостерігається формування кількох стабільних міграційних потоків за межі нашої держави. У випадку наукової еліти мова в першу чергу йде про виїзд до розвинутих країн Заходу, де вітчизняні науковці прагнуть здобути кращі умови для розбудови своєї кар'єри та реалізації професійної діяльності. Це додає певного позитивного контексту до цього в першу чергу загрозливого явища — таким чином українські науковці краще інтегруються до світового співтовариства та демонструють прагнення до західних цінностей. Російська Федерація також протягом всього періоду незалежності України залишалась важливим реципієнтом українських інтелектуальних мігрантів. Натомість країни-сусіди нашої держави з регіону Центральної та Східної Європи користуються значно меншою популярністю

серед українських науковців. В сфері освітньої міграції склалась інша ситуація. Міграційна привабливість в цьому випадку формується спрощеними умовами або перевагами для здобуття освіти, якими можуть скористатися українські студенти. Беззаперечним лідером тут залишається Польща, в якій за останні роки в кілька разів збільшився приток української студентської молоді. В цілому наявні дані засвідчують більшу орієнтацію українських інтелектуальних мігрантів на західний міграційний напрямок — особливо після подій Революції Гідності та початку російської агресії. Вони їдуть в держави, які користуються репутацією лідерів світу, де можна повноцінно реалізувати свій потенціал та амбіції, підвищити свою професійну кваліфікацію та забезпечити належні умови проживання. Відтак запобігти подальшому поширенню міграційного явища можна лише за рахунок модернізації внутрішньої української сфери освіти та науки у відповідності до тих стандартів, які пропонують зазначені країни. В той же час слід використовувати наявний міграційний потік для покращення іміджу України в якості місця проживання освічених та здібних людей, підкреслюючи таким чином ще раз цивілізаційний вибір нашої держави.

Список використаної літератури

1. Алексеева Т. І., Горбаньова К. В. Інтелектуальна еміграція з України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 18–21.
2. Бараник З. П., Романенко І. О. Інтелектуальна міграція населення України: статистичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 6, ч. 5. С. 223–227.
3. Малиновська О. А. Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-beaa1.pdf> (дата звернення 7.07.2018).
4. Міграція в Україні: факти і цифри / Представництво МОМ в Україні; упорядник О. Малиновська. Київ, 2016. 32 с.
5. Опшлєд Л. І. Сучасні тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в умовах євроінтеграції. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. С. 12–33.
6. Вергогляд Я. В. Економічні наслідки міграції населення України / Науковий блог Національного університету «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2018/%D0%B5%D0%B5/> (дата звернення 7.07.2018).
7. Гордузенко В. Зовнішня міграція як фактор динаміки етнонаціональної структури. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 171–178.
8. Петрова Я. Інтелектуальна міграція в Україні: мотивація та наслідки для суспільства. *Міграція і толерантність в Україні*: зб. ст. / за ред. Ярослава Пилинського. К.: Стило, 2007. С. 127–132.
9. Полковниченко С., Курочка В. «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 4 (8). С. 16–22.
10. Горожанкина Н. А. Международная интеллектуальная эмиграция из Днепропетровского региона (геосоциологический компонент). *Псковский регионологический журнал*. 2013. № 16. С. 43–48.
11. Світяшук І., Стадний Є. Академічна міграція / Центр дослідження суспільства CEDOS. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (дата звернення 7.07.2018).
12. Соціологічне опитування сімей міжнародних трудових мігрантів у межах проекту Open Society Institute. Higher Education Support Program. Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies, 2013.

References

1. Aleksyeyeva, T. I., Gorban'ova, K. V. Intelktual'na emigraciya z Ukrainy'. *Pry'chornomors'ki ekonomichni studiyi. Black Sea Economic Studies*, 11 (2016):18–21.
2. Barany'k, Z. P., Romanenko, I. O. Intelktual'na migraciya naselennya Ukrainy': staty'sty'chny'j aspekt *Naukovy'j visny'k Xersons'kogo derzhavnogo universy'tetu. Seriya Ekonomichni nauky*. 6(5) (2014): 223–227.
3. Maly'novs'ka, O. A. Zovnishnya migraciya gromadyan Ukrainy' v umovax pogly'blyennya yevrointegracijny'x procesiv: vy'kly'ky' ta shlyaxy' reaguvannya *Nacional'ny'j instytut strategichny'x doslidzhen' — National Institute for Strategic Studies*. 2017. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/beviz-6eaa1.pdf>
4. Maly'novs'ka, O. A. (Eds.) *Migraciya v Ukraini: fakty i cy'fry*. Kyiv: IOM, 2016.
5. Oppel'd, L. I. Suchasni tendenciyi mizhnarodnoyi intelktual'noyi migraciji v umovax yevrointegraciji. *Efektyn'vna ekonomika. — Effective Economy*, 3 (2003): 12–33.
6. Verxoglyad, Ya.V. Ekonomichni naslidky' migraciji naselennya Ukrainy'. *Naukovy'j blog Nacional'nogo universy'tetu «Ostroz'ka Akademiya»*. 2018. <https://naub.oa.edu.ua/2018/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BEB5/>
7. Gorduzenko, V. Zovnishnya migraciya yak faktor dy'namiky' etnonacional'noyi struktury'. *Polity'chny'j menedzhment. — Political Management*, 4(2006): 171–178.
8. Petrova, Ya. Intelktual'na migraciya v Ukraini: moty'vaciya ta naslidky' dlya suspil'stva. Ya. Py'ly'ns'kiy (Eds.). In *Migraciya i tolerantnist' v Ukraini — Migration and tolerance in Ukraine*, 2007: 127–132.
9. Polkovny'chenko, S., Kurochka, V. «Vidply'v umiv» z Ukrainy' yak zagroza nacional'nij bezpechi. *Problemy' i perspektivy' ekonomiky' ta upravlinnya — Problems and perspectives of economy and management*, 4 (8) (2016): 16–22.
10. Gorozhankina, N. A. Mezhdunarodnaya intellektual'naya eh migratsiya iz dnepropetrovskogo regiona (geosotsiologicheskij komponent). *Pskovskij regionologicheskij zhurnal — Pskov Regional Journal*. 2013: 43–48
11. Svityashhuk, I., Stadny'j, Ye. Akademichna migraciya. *Centr doslidzhennya suspil'stva CEDOS — CEDOS Centre for Society Studies*. https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 [in Ukrainian].
12. Cociologichne opy'tuvannya simej mizhnarodny'x trudovy'x migrantiv u mezhax proektu Open Society Institute — Higher Education Support Program. — Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies. 2013.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2018

А. И. Демиденко

кафедра международных отношений и внешней политики
ДонНУ имени Васыля Стуса,
ул. Грушевского, 2, г. Винница, 21050, Украина

НАПРАВЛЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ ГРАЖДАН УКРАИНЫ

Резюме

В статье рассмотрено политико-географическое измерение процессов интеллектуальной миграции граждан Украины. На примерах образовательной и научной миграции определяются популярные среди украинских ученых и студентов страны, в которых они хотят продолжать профессиональную деятельность или получать образование. Определяются факторы, которые формируют привлекательность государств в качестве конечного пункта миграционного перемещения. Исследуются тенденции и динамика в изменениях миграционных приоритетов соответствующих групп украинского населения. Подчеркивается, что процессы интеллектуальной миграции по своей направленности отличаются от общих миграционных процессов, характерных для Украины. Среди интеллектуальной элиты нашего государства меньшей популярностью пользуются центрально- и восточноевропейские страны-соседи, чем в среде трудовых мигрантов. Научная элита государства ориентируется на эмиграцию в страны, где она может в полном объеме реализовать свой потенциал. Следовательно, приоритетными реципиентами таких высокообразованных украинских мигрантов становятся развитые страны западного мира — в первую очередь США и Германия. Масштабное движение ученых-мигрантов наблюдается в Российскую Федерацию, хотя после событий Революции Достоинства и начала российской агрессии это направление пользуется меньшей популярностью. Украинские студенты ориентируются на преференции и возможности, которые предоставляют им другие государства в рамках их образовательной и демографической политики. Упрощенная система поступления в зарубежные вузы и доступность обучения с финансовой точки зрения определяют приоритеты этого потока мигрантов, который в последние годы значительно расширился. Безоговорочным лидером в данном случае выступает Польша, которая предлагает выгодные условия для украинских абитуриентов. В работе доказана популярность западного вектора интеллектуальных миграций. Это имеет определенный положительный результат, поскольку демонстрирует цивилизационный выбор украинского общества и привлекает государство к западному миру.

Ключевые слова: интеллектуальная миграция, научная элита, образовательная миграция, направление миграции, Украина.

O. I. Demidenko

International Relations and Foreign Policy Department,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
Hrushevskoho str., 2, Vinnytsia, 21050, Ukraine

**DIRECTIONS OF INTELLECTUAL MIGRATION OF UKRAINIAN
CITIZENS**

Summary

The article examines the geographical dimension of the processes of intellectual migration of Ukrainian citizens. On the examples of educational and scientific migration the most popular states among Ukrainian scholars and students, where they seek to pursue their professional activities or receive education, are identified. Special factors that shape the attractiveness of certain states as the place of final destination of migration movement are determined. Current trends and dynamics in the changes of the migration priorities among the mentioned groups of the Ukrainian citizens are studied. It is emphasized that in the context of geographical direction the processes of intellectual migration differ from the general migration phenomenon. Among the Ukraine's intellectual elite the Central and Eastern European neighbor-states are less popular than among migrant workers. The scientific elite of the state is oriented towards emigration to countries where it can fully implement its potential. Therefore, some developed states of the Western world — such as the USA and Germany — become the priority recipients of highly educated Ukrainian migrants. Another powerful movement of scientific migration was directed to Russian Federation — however, after the events of the Revolution of Dignity and the beginning of Russian aggression, it become less popular. On the other hand, Ukrainian students are guided by the preferences and opportunities provided by other states in the field of educational processes. A simplified system for joining foreign universities and the financial availability of education determine the priorities of this group of migrants, which has considerably expanded in recent years. The undisputed leader in this case is Poland, which offers extremely favorable conditions for Ukrainian entrants. In general, the demonstrated popularity of the western vector among intellectual migrants has a certain positive result, as it strengthens the civilizational choice of Ukrainian society and strong ties the state to the Western world.

Key words: intellectual migration, scientific elite, educational migration, direction of migration, Ukraine.

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ.
ПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ**

**THEORY AND HISTORY
OF POLITICAL THOUGHT.
POLITICAL COMMUNICATIONS**

УДК 321.01

А. И. Лысюк

д-р полит. наук, профессор,
кафедра политологии и социологии
Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина,
к. 324, бул. Космонавтов, 21,
Брест, 224016, Беларусь,
Тел.: +375 29 601 64 46,
E-mail: lysiukanatoli@gmail.com
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144306](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144306)

ДОСТОЕВСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ РУССКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ

В статье изучается проблема интеграции политических идей Достоевского в политический процесс постсоветской России. Прослеживается их связь с идеями современных русских консерваторов, государственной политикой В. Путина. Указывается как на их общность, так и различия, в особенности относительно попыток последних по своеобразному скрещиванию идей русского консерватизма и сталинского социализма. Критике подвергаются идеи социализма и либерализма, главным образом за их утилитарность, пренебрежение религией, «высшими смыслами» и душой человека. Особое значение придается изучению исторических корней ориентации современной России на внешнюю экспансию.

Ключевые слова: русский консерватизм, славянофильство, сталинизм, социализм, либерализм, христианство.

Постановка проблемы и анализ последних исследований. Несмотря на то, что политические идеи Ф. М. Достоевского укоренены в социальную ткань XIX века, они не только не теряют своей актуальности, но и многие из них выступают в виде идеологического оружия ряда современных политических акторов. При этом спектр потенциальных выгодополучателей среди современных интерпретаторов его политического творчества широк: от коммунистов до радикальных панславистов. Так, лидер КПРФ Г. Зюганов утверждает, что колоссальной исторической заслугой Достоевского является призыв к переориентации России на Восток и на борьбу с Западом, что в полной мере проявилось в политической практике СССР и чему обязана следовать постсоветская Россия.

В свою очередь, такие сторонники концепции евразийства как Дугин и К^о, не без оснований подозреваемые в симпатиях к русскому фашизму, воспринимают Достоевского как глашатая «Русской Консервативной Революции», в политическом творчестве которого, по их убеждению, наблюдается сочетание национального, религиозного, социалистического, антизападного и теллурукратического, т.е. ориентации на аннексию сопредельных государств, что позволяет называть его «национал-большевиком». Поэтому для Дугина Достоевский актуален и сегодня, и слово «Достоевский» пахнет «кровью и выбором, порохом баррикад и гноем нищих в переходах.

Битва за тонкий дух России... идет всерьез и страшно» [1]. И в этой битве великий писатель изо дня в день сражается на стороне русских.

С либерального фланга политических интерпретаций даже можно прочитать прямые обвинения в адрес Достоевского, называя его ярким антиинтеллектуалом, «шовинистом № 1 среди литераторов», «панславянским фашистом, лелеющий идею мирового господства» и т. п. [2].

Однако наибольшее распространение получил вариант актуализации творчества Достоевского через надделение его ролью одного из создателей современной версии русского консерватизма, взятого на вооружение государственной элитой РФ. Действительно, правящая партия «Единая Россия» уже в 2009 г. заявила о себе как носителе идеологии консерватизма, В. Путин и Д. Медведев в публичном пространстве также выступают как адепты этой доктрины, призванной стать национальной идеологией российского государства. Существует и группа ученых, констатирующих очевидный кризис идеологии российского либерализма и разработавших базовые параметры современного русского консерватизма, которые правящая элита уже в той или иной степени интегрирует во властные решения [3–6]. При этом указывается на наличие в русском консерватизме как «идеологического», концептуального начала, так и «политического» («прагматического»), т.е. способа организации политических практик, системы государственного лидерства.

Своеобразным политическим манифестом в этом отношении являются труды еще недавно декана социологического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова профессора В. Н. Добренькова о современном русском консерватизме, которые будут детально рассмотрены в данной статье. Их эвристическая ценность выражается в том, что автор стремится избежать политико-идеологических крайностей, ориентирован на консолидацию базовых идей русской версии консерватизма и нацелен на наведение прочных мостов современной политической практики В. Путина с идеологическим наследием славянофилов, в том числе и идеями Достоевского. Преодоление кризиса российского общества он видит в создании общенациональной идеи, «вокруг которой можно было бы объединить российское общество и в основе которой лежат традиционные для россиян качества» [7, с. 25].

По утверждению американского политика Генри Киссинджера, В. Путин «вышел» именно из Достоевского. Речь идет не только об определенных идеологических постулатах русского мыслителя, артикулируемых президентом РФ, но и о психологии авторитарного властвования, детально и убедительно разработанной в «Бесах» и «Братьях Карамазовых». Социологический анализ этих произведений позволяет выявить важные закономерности и политической жизни постсоветского российского общества, поскольку, как утверждает М. М. Бахтин, всякое литературное произведение Достоевского «внутренне, имманентно социологично. В нем скрещиваются живые социальные силы, каждый элемент его формы принизан живыми социальными оценками» [7, с. 181].

Достоевский создал оригинальную политическую концепцию, выходящую за рамки славянофильства. Более того, по ряду параметров она наце-

лена против современных адептов этой идеологии, особенно относительно интеграции идей славянофильства, социализма и сталинизма, что в некотором смысле позволяет согласиться с утверждением современного российского аналитика А. Колесникова, что «мы — нация Достоевского, которая Достоевского не читала. Или прочла не до конца» [9].

Целью данной работы является критический анализ содержания политических идей Достоевского сквозь призму их интеграции различными политическими акторами в современный политический и идеологический процесс РФ. В процессе анализа автор использовал общеполитические методы, отдельные компоненты сравнительного анализа и социального конструктивизма, концепцию «полифонического романа» Достоевского М. М. Бахтина.

Достоевский и современный русский консерватизм: зоны симфонии. Первоначально следует назвать некоторую совокупность универсальных славянофильских идей, которые Достоевский воспроизводит в своих как художественных, так и публицистических произведениях, и по поводу которых у него наблюдается идеологическое сродство с современными российскими консерваторами. Это, в первую очередь, провозглашение России страной, обладающей высокой духовностью и особой, чрезвычайно благородной социальной миссией, поскольку «в русском характере замечается... резкая особенность, что в нем по преимуществу выступает способность высокосинтетическая, способность всепримиримости, всечеловечности». В силу этого «великая наша Россия... скажет всему миру, всему европейскому человечеству и цивилизации его свое новое, здоровое и еще неслыханное миром слово» во благо соединения «всего человечества новым, братским, всемирным союзом» [10, с. 38, 307].

Это и восприятие в качестве враждебной западной цивилизации, которая якобы уже вступила в фазу разрушения, отойдя, в отличие от России, от традиционных (и религиозных) ценностей. Наиболее сильные критические стрелы адресуются полякам, французам, немцам, а также католицизму и протестантизму за их приверженность к секуляризации высших ценностей и церковных институтов.

Это и манифестация православного мировоззрения как духовной парадигмы, призванной очеловечить и возвысить окружающий социальный мир, поскольку, по его мнению, именно православие единственная из всех христианских конфессий слышит и следует голосу Христа. По этой причине предполагается усиление роли православной церкви при принятии государственных решений и организации общественной жизни. В случае же утраты религиозной веры, веры предков русский народ, по убеждению Достоевского, обречен на гибель. Да и возможные бунты в России начинаются именно с атеизма, что, собственно говоря, подтвердила и большевистская революция октября 1917 г.

Это и ориентация на спасение социального мира (не только западного) от буржуазности и меркантилизма («жидовства»), которые являются наиболее отчетливыми проявлениями человеческой узости, алчности и утилитарности.

Это и нацеленность на имперскость, на внешнюю экспансию как духовную, так и территориальную: Москва должна стать не только «третьим Римом», гегемоном Европы, но и раздвинуть свои границы на Восток, в Азию, для народов которой имя белого царя должно стать выше «ханов и эмиров, превыше индейской императрицы». И сделать это следует не в силу некоторой утилитарной необходимости, а по причине высших соображений: «Во имя чего же, во имя какого *нравственного* права могла бы искать Россия Константинополя?.. — пишет Достоевский, — как предводительница православия, как покровительница и охранительница его, — роль, предназначенная ей еще с Ивана III... Это будет настоящее воздвижение Христовой истины, сохраняющееся на Востоке... и окончательное слово православия, во главе которого давно уже стоит Россия» [10, с. 180–181]. Очевидно, что в «эпоху Путина» претензии РФ на глобальное лидерство и контроль за прилегающими к ней территориями и народами четко обозначились, несмотря на ограниченность экономических и культурных ресурсов.

Это и актуализация проблематики славянства и славянской солидарности и, как частный пример этого, поддержка сербов в их противостоянии с Турцией и все для того, чтобы «воплотить и создать в конце концов великий и мощный организм братского союза племен, создать этот организм не политическим насилием, не мечом, а убеждением, примером, любовью, бескорыстием, светом». Подобное попечение должно проявляться из чувства «материнского призвания», несмотря на убеждение об ожидаемой неблагодарности этих народов по отношению к России по причине их неискоренимого стремления приобщиться к европейским народам. «Особенно приятно будет для освобожденных славян высказывать и трубить на весь свет, что они племена образованные, способные к самой высшей европейской культуре, тогда как Россия — страна варварская, мрачный северный колосс, даже не чистой славянской крови, гонитель и ненавистник европейской цивилизации... Все эти освобожденные славяне с упоением ринутся в Европу, до потери личности своей заразятся европейскими формами» [10, с. 366, 368]. Современная политическая практика свидетельствует о верности этой идеи, поскольку ориентации всех славянских народов Европы (единственным исключением является Беларусь), включая Сербию, Черногорию и Украину, на вступление в Евросоюз уже засвидетельствованы на высшем государственном уровне.

Это и провозглашение симфонии в отношениях между монархом и его народом, в полном соответствии с уваровской формулой «Православие, самодержавие, народность». Как отмечал Достоевский, «у нас в России и нет никакой силы, зиждущей, сохраняющей и ведущей нас, как эта органическая, живая связь народа с царем своим, и из нее у нас все и исходит» [10, с. 424]. Современные российские консерваторы тоже являются сторонниками усиления политической автократии в стране.

Это и настаивание на оригинальном, чисто «русском», проекте организации политической жизни, отрицающей ценность либеральной демократии, и убежденность в том, чтобы принимаемые в стране законы были

укоренены в російську почву, виводились із традицій російського народу, а не заїмствувались із «інородних» західних образців.

Ето і впевненість в тому, що подлинная політика може бути тільки моральною політикою. В ХХІ столітті цей тезис зберіг своє значення, виступив складовою частиною Манифеста російського консерватизма: «Построєння російського суспільства можливо в першу чергу на моральних основах, а потім уже — на юридических і економічних» [11, с. 23].

Ето і негативне ставлення до революційного (насильственного) перетворення суспільства, але при позитивному ставленні до використання Росією сили в міжнародній політиці.

Достоевський і сучасний російський консерватизм: зони какофонії. Наряду з общністю позицій у Достоевського і у сучасних адептів російського консерватизма існують суттєві розходження.

Первоначально відзначимо, що якщо для Достоевського характерно принципове заперечення «червоної ідеї», ідеї соціалізму, то для В. Н. Добренєвського і його сторонників ця ідея безумовно позитивна, в особливості в сталінському форматі. Характерним в цьому відношенні є наступне його заперечення: «В період найбільш динамічного розвитку Росії — в сталінську епоху — уваровська формула і ідеї російських консерваторів були реалізовані, хоча і на іншій основі. Замість самодержав'я була запропонована абсолютна влада генерального секретаря... І. В. Сталіна, замість православія — комуністическа ідеологія і радянський патріотизм, замість культу Святої Тройці — культ основоположників марксизму-ленінізму і І. В. Сталіна, замість культу православних святих — культ героїв, здійснивши ратні і трудові подвиги на благо соціалістического Вітчизни, замість небесного рая — ідеальне комуністическе суспільство, замість кодексу християнської етики — кодекс будівельника комунізму... замість принципу народності — захист інтересів трудового народу, трудящися, єдність влади і народу... Фактично був створений світський варіант традиційної російської ідеології» [11, с. 13]. Інші ж дослідники впевнені, що російський консерватизм дозволяє здійснити навіть синтез «червоної ідеї» і «білої ідеї», подолавши через це політичний і духовно-моральний розрив російського суспільства» [4, с. 78].

В цьому відношенні Достоевський був предтечею ідей російських релігійних філософів про несовместимість християнства і комуністических ідей. Він багаторазово висловлював негативне і предельно критичне ставлення до соціалістів різних напрямків з чітким позначенням виходячих від них соціальних ризиків через ісповедувану ними атеїзм і аморальність. Як справедливо відзначав Н. Бердяєв: «Человек єсть релігійне тваринне і, коли він заперечує істинного, єдиного Бога, він створює собі ложних богів, ідолів і кумирів, і поклоняється їм... Особливо ненавидів Ленін спробує з'єднати християнство з соціалізмом» [12, с. 131]. Дійсно, самі класики ідеології комунізму і їх послідовники до недавніх днів виступали не тільки як просто богоборці, але як «воїнствующі атеїсти».

Кроме этого, как подчеркивает Ю. Г. Кудрявцев, «Достоевский рассматривает социализм как элемент европеизма, как порождение в конечном счете буржуазности», а также он «сомневается в разумности самого разума социалистов», полагая, что «их разум ограничен, что социалисты «мыслью не орлы», ибо упрощают человека. Ставят логику выше жизни, сводят человека к механике» [13, с. 94]. Все это приводит его к убеждению о невозможности обустроить разумный миропорядок на социалистических принципах.

Серьезное различие между Достоевским и современным русским национализмом наблюдается и по отношению к Европе. С точки зрения В. Н. Добренькова, «всему нашему обществу необходимо раскрыть глаза на то, что именно западный либерализм является нашим непримиримым врагом, ибо он ставит своей целью подчинение России Западу и уничтожение ее самостоятельности, суверенитета». Эта враждебность носит исторический характер и «Запад... всегда был, есть и будет враждебен России... Нашей стране необходимо сменить ориентиры, отвернуться от Запада и повернуться к Востоку и Югу» [11, с. 31, 52]. Отсюда неизбежность холодных, горячих, а теперь уже гибридных войн, к которым необходимо готовиться, укрепляя обороноспособность страны и дух патриотизма народа, что и происходит в современной РФ. Современный аналитик А. Колесников рассматривает подобную позицию как проявление безграничного нарциссизма, усугубленного политической шизофренией — «комплексом неполноценности по отношению к Западу и одновременно синдромом «духовного» превосходства над ним» [9].

Для Достоевского же отношение к Европе, скорее, сострадательное, а не враждебное. Сострадательное в том смысле, что, она воспринимается как кровнородственная русской душе, но только пораженная язвами либерализма, меркантилизма и материализма. «А между тем нам, — отмечает он, — от Европы никак нельзя отказаться. Европа нам второе отечество, — я первый страстно исповедую это и всегда исповедовал. Европа нам почти так же *всем* дорога как Россия». Поэтому Достоевский предлагает Европе проект спасения под сенью России, ибо, в его представлении, именно ей принадлежит «будущность Европы», где «уничтожатся все великие державы... по весьма простой причине: они все будут обессилены и подточены неудовлетворенными демократическими стремлениями огромной части своих низших подданных» [10, с. 157, 256].

Многие религиозные мыслители начала XX века предостерегали русский народ от попыток обожествления и создания культа вождей будущей русской революции. В. Н. Добреньков же как раз на этом настаивает, полагая, что в результате многовековой политики государственного патернализма в широких слоях российского общества сформировался «авторитарный человек», который, с одной стороны, относится к власти как к сакральной ценности, но, с другой стороны, таким образом он относится так не ко всякой власти, но лишь к сильной. Подобный человек отвергает все демократические проекты и запрограммирован на поиск и растворение в персоне авторитарного правителя. Поэтому, по мнению современных

русских консерваторов, «наша страна ждет появления полновластного и авторитетного вождя, вокруг которого она могла бы объединиться и сплотиться. Мы — вождистская, патерналистская, авторитарно-патриархальная страна, и нам нужен строгий и справедливый вождь, отец нации... Граждане России... воспринимают власть очень лично, доверяя не институту президентства как таковому, а конкретному человеку, на этом посту пребывающему («помазаннику Божьему»)» [11, с. 33]. В их понимании В. Путин существенным образом соответствует этому ментальному запросу, поэтому оценки его деятельности находятся вне сферы прагматичных соображений, а взвешиваются на иных исторических весах: духовной миссии, личного доверия, Божественного Провидения и т. п.

Кроме этого, современные русские консерваторы при всей пронародной риторике с большим скепсисом взирают на современного гражданина РФ, полагая, что он отошел от традиционных ценностей, а поэтому ответственность за нацию — и государственное строительство возлагается на высшего правителя и небольшой слой его приближенных.

Достоевский исходит из другого принципа, ратуя за «сближение с народом образованных классов» и необходимость «отказаться от наших сословных предрассудков и эгоистических взглядов... Нужно полюбить народ, но любовью вовсе не кабинетною, но сентиментальною» [10, с. 83].

Посредством этого достигается пробуждение лучших черт и жизненных сил народа, до поры и времени скрывааемых, закупоренных и пребывающих втуне. Как отмечает Достоевский, «в русском человеке из простонародья нужно уметь отвлекать красоту его от наносного варварства... Судите народ не по тем мерзостям, которые он так часто делает, а по тем великим и святым вещам, по которым он и в самой мерзости своей постоянно воздыхает... А идеалы его сильны и святы; они срослись с душой его искони и наградили ее навеки простодушием и честностью, искренностью и широким всеоткрытым умом, и все это в самом привлекательном гармоническом соединении» [10, с. 83, 143–144]. И все это потому, что больше всего на свете русский человек любит образ Христа.

Однако этому же человеку по природе своей свойственны и крайности: про русского человека «рассказывают и печатают ужасы: пьянство, разбой, пьяные дети, пьяные матери, цинизм, нищета, бесчестность, безбожие». Однако даже погруженный в греховную темноту, образно говоря, однажды, «в последний момент» «очнется Влас и возьмется за дело Божие» [10, с. 116]. Почему он это сделает, по какой причине и вследствие чего верх возьмет положительная крайность, Достоевский умалчивает. Мы же, зная историю большевистского переворота и его последствий, отдаем себе отчет в том, что глубочайшим заблуждением Достоевского была уверенность в истинности и искренности любви русского народа к Христу и к православии. В реальности народ отдал предпочтение другим богам.

Очевидно, что в современной России в системе государственной власти усиливается авторитарный тренд. Об опасности создания системы личной власти предупреждал Достоевский, обращаясь к образу антихриста (Великого инквизитора). Он указывал на то, что комплекс неполноценности

людей способен породить безудержное стремление к власти с целью приобретения «земных грязных благ» и порабощения других, «вроде будущего крепостного права», где они станут вроде помещиками [14, с. 307].

Сам же культ личности основывается на использовании эффективных методов политического управления. Как утверждает Великий инквизитор, «есть три силы, единственные три силы на земле, могущие навеки победить и пленить совесть этих слабосильных бунтовщиков, для их же счастья, — эти силы: чудо, тайна, авторитет» [14, с. 301]. Обладание этими силами дает право правящей элите на распоряжение совестью и свободным духом подданных, на демонстрацию собственного всемогущества и всезнания, на искусственное создание политического авторитета, на окутывание властвующей персоны тайной и, обязательно, на внушение людям страха, чему следует и политический класс современной РФ.

Выводы. В творчестве Достоевского (преимущественно в романах «Бесы», «Братья Карамазовы», дневнике и политической публицистике) представлена широкая гамма политических идей, некоторые из которых обладают пронзительно пророческим характером, предостерегают от социальных соблазнов, дают ответы на целый ряд актуальных современных политических вызовов.

В своем большинстве они основаны на базовых принципах славянофильства, которые воспроизводятся в современном русском консерватизме, политике В. Путина (претензии на политическое миссионерство и духовное превосходство над другими народами, ориентация на внешнюю экспансию, симфонии в отношениях между монархом и его народом и др.).

Другие же идеи русского мыслителя вступают в непосредственный конфликт с современными славянофилами и евразийцами, особенно относительно попыток своеобразно скрестить идеи русского консерватизма и сталинского социализма и в целом представить Достоевского в качестве одного из родоначальников «красной идеи». Выражается и несогласие относительно обвинений в его сторону о приверженности идеям русского фашизма. Одновременно при всех симпатиях к государственному авторитаризму для него принципиальное значение имеет не просто пробуждение лучших черт и жизненных сил народа, но и его активная вовлеченность в политический процесс.

Кроме этого, Достоевским атакуются принципы консюмеризма, все более широко распространившиеся в современном мире, а также констатируются риски рождения различных социальных и личностных пороков, проистекающих из атеизма и либерализма.

Список использованной литературы

1. Дугин А. Русские игры Ленкома (О спектакле «Варвар и еретик» Марка Захарова). *Арктогея*. 2016. URL: <http://arctogaia.com/public/txt-igrok.htm> (дата обращения 08.09.2018).
2. Векслер В. Против Достоевского. Эссе-разоблачение / Атеистический сайт. 28 марта, 2016. URL: <http://www.ateism.ru/article.htm?no=2405>. (дата обращения 01.09.2018).
3. Бабурин С. Н. Русский консерватизм как часть современной политической культуры. М. : Книжный мир, 2013. 160 с.

4. Давыдов А., Устинкин С. Консервативная идеология в политической системе современной России. *Власть*. 2010. № 11. С. 78–79.
5. Панарин А. С. Русская культура перед вызовом постмодернизма. М.: Институт философии РАН, 2005. 188 с.
6. Попов Э. А. Русский консерватизм: идеология и социально-политическая практика. Ростов н/Д: Изд-во РГУ, 2005. 193 с.
7. Добренъков В. И. Русский консерватизм как идеология возрождения и развития России. *Вестник МГУ. Сер. 18: Социология и политология*. 2011. № 1. С. 5–26.
8. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 424 с.
9. Колесников А. Как российская политика рифмуется с Достоевским. *Ведомости*. 2018. 8 августа. URL: <https://www.vedomosti.ru/opinion/columns/2018/08/08/777623-rossiiskaya-politika-dostoevskim> (дата обращения 08.08.2018).
10. Достоевский Ф. М. Политическое завещание: сб. статей за 1861–1881 гг. М.: Алгоритм, 2006. 480 с.
11. Добренъков В. И. Консерватизм — национальная идеология России. *Вестник МГУ. Сер. 18: Социология и политология*. 2011. № 2. С. 3–53.
12. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. М.: Наука, 1990. 224 с.
13. Кудрявцев Ю. Г. Три круга Достоевского (Событийное. Социальное. Философское). М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. 344 с.
14. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы. *Собрание сочинений: в двенадцати томах*. Т. 11. М.: Правда, 1982. 623 с.

References

1. Dugin, A. «Russkie igry Lenkoma (O spektakle «Varvar i eretik» Marka Zakharova).» *Arktologiya*, 2016. Accessed 2.08.2018. <https://arcto.ru/article/2016/>.
2. Veksler, V. «Protiv Dostoevskogo. EHsse-razoblachenie.» *Ateisticheskij sajt*. Marta 28, 2016. Accessed 2.08.2018. <https://ateism.ru/article.htm?no=24105>
3. Baburin, S. N. «Russkij konservatizm kak chast' sovremennoj politicheskoy kul'tury.» М.: Knizhnyj mir, 2013.
4. Davydov, A., Ustinkin, S. «Konservativnaya ideologiya v politicheskoy sisteme sovremennoj Rossii.» *Vlast'*. 11 (2010): 78–79.
5. Panarin, A. S. «Russkaya kul'tura pered vyzovom postmodernizma.» М.: Institut filosofii RAN, 2005.
6. Popov, E. H. A. «Russkij konservatizm: ideologiya i sotsial'no-politicheskaya praktika.» Ростов н/Д: Изд-во РГУ, 2005.
7. Dobren'kov, V. I. «Russkij konservatizm kak ideologiya vrozozhdeniya i razvitiya Rossii.» *Vestnik MGU. Ser. 18 «Sotsiologiya i politologiya.»* 1 (2011): 5–26.
8. Bakhtin, M. M. «EHstetika slovesnogo tvorchestva.» М.: Iskusstvo, 1979.
9. Kolesnikov, A. «Kak rossijskaya politika rifmuetsya s Dostoevskim. Vedomosti. Avgust 8, 2018. Accessed 8.08.2018. <https://www.vedomosti.ru/opinion/columns/2018/08/08/777623-rossiiskaya-politika-dostoevskim>
10. Dostoevskij, F. M. «Politicheskoe zaveshhanie: Sb. statej za 1861–1881 gg.» М.: Algoritm, 2006.
11. Dobren'kov, V. I. «Konservatizm — natsional'naya ideologiya Rossii.» *Vestnik MGU. Ser. 18 «Sotsiologiya i politologiya* » 2 (2011): 3–53.
12. Berdyayev, N. A. «Istoki i smysl russkogo kommunizma.» М.: Nauka, 1990.
13. Kudryavtsev, Y. U. G. «Tri kruga Dostoevskogo (Sobytijnoe. Sotsial'noe. Filosofskoe).» М.: Изд-во Моск. un-ta, 1979.
14. Dostoevskij, F. M. «Brat'ya Karamazovy»: «Sobranie sochinenij v dvenadsati tomakh.» Том 11. М.: Изд-во 'Pravda', 1982.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2018

А. І. Лисюк

кафедра політології та соціології

Брестського державного університету імені А. С. Пушкіна,

к. 324, бул. Космонавтів, 21, Брест, 224016, Білорусь

ДОСТОЄВСЬКИЙ ТА СУЧАСНИЙ РОСІЙСЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ

Резюме

У статті розглядається проблема інкорпорації політичних ідей Достоевського у політичний процес пострадянської Росії. Проаналізовано широкий спектр сучасних користувачів його політичної діяльності: від комуністів до радикальних панславистів. Простежується зв'язок ідей Достоевського з ідеями сучасних російських консерваторів, правлячої еліти та державної політики Володимира Путіна. Вказується як на їх спільність, так і на відмінності, зокрема спроби останнього об'єднати ідеї російського консерватизму та сталінського соціалізму, щоб виправдати «червону ідею». Відзначено, що Достоевський створив оригінальну політичну концепцію, яка виходить за рамки слов'янофільства. У роботі досліджується критичне ставлення Достоевського до ідей соціалізму та лібералізму, головним чином за їх утилітаризм, ігнорування релігії, «найвищих значень», душі і нації людини. У конструкції Достоевського особлива увага приділяється аналізу історичних коренів російської сучасної орієнтації на зовнішню експансію, поширення впливу на Схід, збереження слов'янського світу та боротьби із Заходом з позитивним ставленням до використання російської сили в міжнародній політиці. Вивчаються причини посилення політичної ролі православної церкви в країні та світі. Важливими є принципи політичної етики, розроблені Достоевським, та необхідність надати «моральний звук» політиці. Існує розбіжність у звинуваченнях щодо його прихильності до ідей російського фашизму. У певному сенсі можна сказати про популярність деяких його ідей, некритично і надмірно ідеально «намалювати» образ російської людини. Вивчаються психологія та технологія авторитарного правління, що розробляються Достоевським, що широко представлено в політичній практиці сучасної Росії.

Ключові слова: російська консерватизм, слов'янофільство, сталінізм, соціалізм, лібералізм, християнство.

A. I. Lysiuk

Department for Political Science and Sociology,
Brest Pushkin State University,
r. 324, Kosmonavtov bul., 21, Brest, 224016, Belarus

DOSTOYEVSKY AND MODERN RUSSIAN CONSERVATISM

Summary

This article examines the issue of Dostoyevsky political ideas integration in the political process of post-Soviet Russia. The broad spectrum of modern interpreters of his political work is analysed: from communist to radical panslavists. It can be seen connection of Dostoyevsky's ideas with the ideas of contemporary Russian conservatives, ruling elite and Vladimir Putin's state policy. It is indicated both their commonness and differences, in particular, attempts of the latter to combine the ideas of Russian conservatism and Stalinist socialism, to justify the «red idea». It is noted, that Dostoyevsky has created an original political conception, which goes beyond the slavophilism frame. It is studied Dostoyevsky's critical attitude towards the ideas of socialism and liberalism, mainly for their utilitarianism, disregard of religion, «highest meanings» and man's soul and nation. In Dostoyevsky's construct special focus is on the study of historical roots of Russian modern orientation to external expansion, spreading its influence to the East, saving the Slavic world and towards fighting the West, with a positive attitude towards Russia's force use in international politics. The reasons of the Orthodox Church political role strengthening in the country and the world are studied. The important are principles of political ethics developed by Dostoevsky and the need to impart a moral sound to politics. There is a disagreement about accusations regarding his adherence to the ideas of Russian fascism. In some sense, it can be said about populism of some his ideas, uncritically and excessively ideally «drawing» the image of a Russian man. The psychology and technology of an authoritarian rule which have been developing by Dostoyevsky are studied, which is widely presented in the political practice of modern Russia as well.

Key words: Russian conservatism, Slavophilism, Stalinism, socialism, liberalism, Christianity.

УДК 327.2

В. В. Попков

д-р филос. наук, профессор,
академик Академии наук высшей школы Украины,
заведующий кафедрой политологии
ОНУ имени И. И. Мечникова,
к. 38, Французский бульвар, 24/26,
г. Одесса, 65058, Украина
Тел.: (380482)684373
E-mail: vpopkov951@gmail.com

И. Н. Ткачук

аспирант кафедры политологии
ОНУ имени И. И. Мечникова,
к. 38, Французский бульвар, 24/26,
г. Одесса, 65058, Украина
Тел.: (380482)684373
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144315](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144315)

ПРИНЦИП ИНКЛЮЗИВНОСТИ В ГЛОБАЛЬНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

В статье дается анализ одного из трех принципов формирования политических стратегий в XXI веке — принципа *инклюзивности* (стремление субъектов глобального политического процесса включить в сферу своего влияния как можно более широкий круг объектов политической стратегии — народов, государств, культур, экономик). Авторы приходят к выводу о том, что политическая реальность XXI столетия скорее всего будет определяться противоборством нескольких отчетливо выраженных инклюзивных парадигм.

Ключевые слова: инклюзивность, эксклюзивность, конклюзивность, парадигма, цивилизация.

Постановка проблемы. Все многообразие глобальных политических стратегий, которые осуществлялись в прошлом и продолжают осуществляться в настоящее время, можно условно разделить на три основных направления, опирающиеся на три основных принципа.

Первый принцип можно определить как *инклюзивизм* (от англ. to include — включить). Смысл политики *инклюзивизма* заключается в стремлении субъектов глобального политического процесса включить в сферу своего влияния, доминирования, управления как можно более широкий круг народов, государств, культур, экономик, превратив их в ресурс для собственного развития и процветания.

Второй принцип можно определить как *эксклюзивизм* (от англ. to exclude — исключить). Смысл политики *эксклюзивизма* сводится к стремлению субъектов политики освободить себя от внешней зависимости, исключить из своей социокультурной жизни инородные культурные и идео-

логические влияния, обособить себя от всего того, что подрывает основы самостоятельного мышления и поведения.

Третий принцип можно определить как *конклюдивизм* (от англ. to conclude — обобщать, заключать). Его смысл заключается в выработке согласованного взаимодействия всех политических акторов с учетом их интересов, социокультурных особенностей и ценностных ориентаций. В идеале просматривается формирование глобальной *конклюдивной* модели поведения, основанной на системе «точек соприкосновения», выработке неких общих свойств и общей модели поведения для всех участников политического процесса.

Цель работы. В данной статье мы остановимся на анализе первого принципа, определенного как *принцип инклюзивности*.

Анализ актуальной литературы и методология исследования. Аргументация многих ведущих западных теоретиков выстроена именно на основе принципа *инклюзивности*. Так, еще в начале 1989 года в 16 номере ежеквартального журнала «The National Interest» появилась статья абсолютно неизвестного тогда автора — Френсиса Фукуямы — под несколько провокационным заголовком «Конец истории?». Эта статья превратила ее автора в звезду постмодернистской политической философии. А два года спустя появилась его одноименная книга, в которой получили развитие основные тезисы статьи.

Фукуяма предпринял попытку воскресить тезис Гегеля о «конце истории». Его основным положением было то, что Гегель не ошибался, когда описывал историю в виде телеологического процесса, смысл которого заключается в развитии «сознания свободы» или «идеологии свободы». Ошибка Гегеля заключалась лишь в том, что он слишком рано и преждевременно заявил о «конце истории». За «исторический финал» он принял промежуточные идеи и институты конституционной монархии, которая воцарилась в Западной Европе после наполеоновских войн. Именно конституционную монархию образца европейского «Священного Союза» Гегель воспринял в качестве завершения саморазвития идеи свободы.

Гегель недооценил укоренявшийся в то время либерализм, в основу которого был заложен принцип социального атомизма. Еще одной ошибкой Гегеля, по мнению Фукуямы, было то, что он не заметил усиления идеологии социализма (коммунизма), которая стала набирать силу вплоть до появления международных коммунистических организаций. Не мог Гегель предвидеть и появление фашизма, грозного конкурента коммунистической идеологии.

Однако неведомый Гегелю фашизм был серьезно подорван с окончанием Второй мировой войны, а коммунизм к концу 80-х годов в значительной степени утратил свою привлекательность. После краха этих двух идеологий и их институциональных воплощений Фукуяма не видит в остальных идеологиях (религиозный фундаментализм, национализм и пр.) серьезных конкурентов идеологии либерализма. Все они, с его точки зрения, не способны дать привлекательную альтернативу либеральной идее свободы.

Следовательно, глобальная победа либерализма и есть финал исторического развития. «Конечным пунктом» социальной и идеологической эво-

люции человечества стала западная либерально-демократическая форма правления, и все дальнейшие исторические события станут лишь процессом «редупликации» и распространения этой модели на весь мир [5]. Таким образом, Фукуяма претендовал на роль «постмодернистского Гегеля».

Примечательно, что и противник Ф. Фукуямы С. Хантингтон (с его призывами к Западу отказаться от инклюзивистских претензий на весь мир), за несколько лет до публикации своей книги «Столкновение цивилизаций», также был сторонником либерального «конца истории». В своей книге «Третья волна. Демократизация в конце XX столетия», изданной в 1991 году, он подчеркивал, что процесс либерализации, инициированный западной цивилизацией, охватит все человечество [6, с. 231]. Правда, впоследствии С. Хантингтон обратился к методологии эксклюзивизма в своей книге «Столкновение цивилизаций».

Еще более триумфалистски настроенным был З. Бжезинский, считавший, что Запад и, прежде всего, США, являются «локомотивом» коренных социально-политических преобразований во всем мире. «Мой главный тезис, — отмечает З. Бжезинский, — относительно роли Америки в мире прост: американское могущество — решающий фактор в обеспечении национального суверенитета страны — является сегодня высшей гарантией глобальной стабильности» [1, с. 7].

Бжезинский был убежден в том, что технико-экономическая мощь Америки, стимулируемая динамикой ее общественного развития, способна создать мирное новое сообщество, основанное на совместных интересах и ценностях. Все зависит от степени включенности (инклюзивности) остальных стран в западный (американский) глобальный проект.

Ту же линию продолжает американский политолог Дж. Фридман. В своей книге «Следующие 100 лет» он предполагает, что Северная Америка будет центром притяжения международной системы на ближайшие несколько веков. Из неспешно развивающейся страны Америка превратилась в государство с экономикой, по объему превышающей экономический потенциал Японии, Германии и Великобритании вместе взятых. В военном отношении США проделали путь от незначительного влияния до полного господства на Земном шаре. Политика США затрагивает практически все, что происходит в современном мире.

Страна, чьи берега омываются двумя океанами, стала ведущим игроком современности по той же причине, по которой Британия доминировала в XIX веке. США (как и Британия) буквально «живут» на море, которое они призваны контролировать. Вторая половина XX века была ознаменована постепенным переходом США и других экономически развитых стран к «информационному обществу», «веку информации», «постиндустриальной эре», что только усилило «эффект притяжения» для всего остального мира [3, с. 217].

С позиций технологического оптимизма свою инклюзивистскую доктрину излагает Э. Тоффлер. Он полагает, что в настоящее время «даже самые тупые наблюдатели не могут не видеть, что экономика США и ряда других стран трансформируется, превращаясь в «интеллектуальную экономику, управляемую разумом» [2, с. 6]. Мир, с точки зрения Тоффлера, пере-

живает радикальный переворот, сравнимый с промышленной революцией первой половины XIX века, но существенно ее превосходящий.

Об информационном обществе как основе глобального инклюзивного процесса кроме Э. и Х. Тоффлеров в позитивном плане писали: Д. Н. Гингрич [9], Эл. Гор, Н. Негропonte [10] и многие другие. Они указывали на технотронные изменения, которые благоприятны для процветания общества, развития демократии, свободы и самореализации личности в масштабах всей планеты.

Изложение основного материала. Общей тональностью приведенных здесь суждений является то, что инклюзивизм является, пожалуй, одним из наиболее традиционных стилей международного поведения. Начиная с эпохи древних цивилизаций, расположенных между Тигром и Евфратом, Хуанхэ и Янцзы, в долинах Нила, а позднее на Пелопоннесе, Апеннинском полуострове, просторах Центральной Азии и Мезоамерики (этот список можно продолжить), «рефлекс инклюзива» действовал постоянно.

Примером религиозно-идеологического инклюзивизма были (и являются теперь) мировые религии — христианство, буддизм, ислам. Они самым фундаментальным образом изменили ценностные ориентации и характер общественных отношений на гигантских пространствах планеты.

Христианство охватило территории Западной и Восточной, Южной и Северной Европы, Северной и Южной Америки, части Северной и Южной Африки, Северной Азии, Австралии и Новой Зеландии.

Ислам охватил весь Ближний Восток, подавляющую часть Северной Африки, Переднюю и Центральную Азию, часть Юго-Восточной Азии вплоть до Индонезии.

Однако в наибольшем масштабе и с наибольшей интенсивностью инклюзивистская стратегия проявилась в Новое время в ходе становления и саморазвертывания секуляризованной западноевропейской цивилизации. Именно здесь принцип инклюзивизма получил наиболее глубокую теоретическую разработку и наиболее системное идеологическое обоснование.

Знаковым в этом плане является XVIII век, отмеченный деятельностью идеологов французского Просвещения. Они были уверены в том, что понятие «цивилизация» и «цивилизованность» относятся исключительно к западной цивилизации, а остальной мир является «варварским». Отсюда историческая задача Запада сводилась к миссии «цивилизации» остального мира, то есть включения (инклюзива) его в систему западных ценностей и институтов. На этом постулате, в частности, строилась и британская имперская политика, смысл которой Р. Киплинг выразил тремя словами: «бремя белого человека».

И хотя после этого прокатились многочисленные волны национально-освободительных революций, разваливших колониальные империи, идеология инклюзивизма сохраняет свое влияние. Современный западный инклюзивизм *приобретает форму теории и практики глобализма*. Эта теория основывается на уверенности в том, что фундаментальным законом развития глобального сообщества является либеральный закон рыночных отношений, демократизации, свободы, утверждения принципов открытого

общества — всех тех ценностей, которые были выработаны в рамках западной цивилизации. А те кризисные проблемы, с которыми столкнулись в начале XXI века западные политические институты, являются временными и преходящими.

При этом обращается внимание на опережающий рост «параллельной» (не измеряемой в деньгах) экономики, связанной с культурой, интеллектом, креативностью. Тысячи изменений формируют новую экономическую систему, новые стили жизни, новую цивилизацию, новую современность. И на положение ядра этой новой системы претендуют США.

Упомянутые в статье исследователи (особенно Э. Тоффлер) полагают, что этот глобальный переход уже производит ряд фундаментальных изменений в мире:

во-первых, в экономике производство все в большей степени вытесняется сферой обслуживания;

во-вторых, роль информации и интеллекта, воплощенных как в людях, так и в самосовершенствующихся интеллектуальных машинах, становится всеобъемлющей, а умственный труд во все большей степени вытесняет различные формы труда физического;

в-третьих, недорогие информационные технологии делают все более свободным распространение информации за пределы национальных границ;

в-четвертых, под воздействием этих процессов производство глобализируется;

в-пятых, размываются границы существовавших в течение долгого времени устойчивых и самозамкнутых культурных сообществ.

Социальный эффект от этих изменений равнозначен «мировой революции». Информационное общество все в большей степени способствует возрастанию настроений свободы и равенства. Свобода выбора все более освобождается от ограничений (свобода выбора кабельных каналов, более оптимальных торговых центров, друзей в социальных сетях, мод, социальных и политических стилей и т. д.).

Начинают распадаться иерархии всех видов (политические, бюрократические, корпоративные и др.). Власть больших негибких бюрократических структур с их жесткими регламентами подрывается переходом к «экономике знания» и «горизонтальной коммуникации». Происходит рост самостоятельности, «суверенности» индивида (благодаря широкому доступу к информации).

Утверждая идею «конца истории» как победу западного инклюзивного проекта, эти авторы не скрывали и теневые, проблемные стороны процесса ультрамодернизации. Уже упоминавшийся здесь Ф. Фукуяма признавал, что переход Запада в постиндустриальную эру привел к деиндустриализации «пояса ржавчины» в США. Такой же отход от промышленности «металла и станка» наблюдался и в других индустриальных странах. Это привело к серьезному ухудшению социальных условий в большей части индустриального мира.

Обращалось внимание на то, что стали расти уровень преступности и масштаб социальной дезорганизации. Центральные районы городов бога-

тейших стран становились почти непригодными для проживания. Резко ускорился упадок родственных связей. Катастрофически упала рождаемость в европейских странах и Японии. Меняющаяся сущность труда (замена физического труда умственным и сервисным) побуждала миллионы женщин искать работу. А это подрывало традиционные представления, на которых основывалась нуклеарная семья. Инновации в медицинских технологиях (противозачаточные таблетки, увеличивающееся долголетие и т. д.) способствовали усилению гедонистических настроений в обществе, снижению значимости семьи и самой идеи продолжения рода в жизни людей. Сократилось количество браков и возросло число разводов (каждый 3-й ребенок в США был рожден вне брака, каждый второй — в странах Скандинавии).

Резко снизилось доверие к общественно-политическим институтам. Связи между людьми становились менее устойчивыми, со снижающимся уровнем обязательств, при убывающем количестве участников. Эти факторы, по мнению Фукуямы, создали «великий разрыв» в социальных ценностях Запада [4].

Одной из наиболее острых ценностных проблем стала культура радикального индивидуализма, которая хотя и способствовала свободе творчества, прогрессу и инновациям (рынок, технологии, смелые лабораторные исследования, творческие импровизации), но в то же время — глубоко деформировала социальную сферу. В конечном итоге это привело к подрыву всех форм власти и ослаблению связей, скрепляющих семьи, соседей и нации. По выражению Йозефа Шумпетера, это «творческое разрушение» повлекло за собой разрушение социальных отношений [8].

Однако эта широко разыгравшаяся социальная драма не воспринимается на Западе как фатальная. Либеральное общество, по мнению сторонников западного инклюзива, обладает устойчивой способностью к саморегенерации. Такие проблемы уже были в истории западных обществ конца XVIII — середины XIX столетия (эпоха промышленного переворота). Тогда тоже резко возрос уровень морального разложения и преступности: семьи распались, количество незаконнорожденных детей росло, люди социально разобщались. Потребление алкоголя, особенно в США, увеличилось и оказалось в расчете на душу населения в 1830 году примерно в три раза большим, чем сегодня. Однако с каждым десятилетием, начиная с середины и до конца XIX в., практически все эти социальные показатели перешли к позитивной динамике: уровень преступности упал, укрепились семьи, алкоголики стали бросать пить, возникали все новые добровольные ассоциации, возвратившие людям ощущение общности.

Современные сторонники западного инклюзивизма обращаются к опыту многовековой истории, который говорит о том, что социальный порядок, однажды подорванный, стремится переустроиться заново. Человечество неизменно выживает благодаря своему «базовому инстинкту» — способности к самоорганизации. Люди генетически настроены на то, чтобы формировать моральные правила для образования общностей. Кроме того, они по своей природе — рациональны. Это позволяет им спонтанно создавать и рекомбинировать различные способы коммуникации друг с другом.

По мнению Фукуямы, естественное состояние человеческого сообщества есть такое состояние, которое упорядочено множеством моральных правил и запретов. Это не «война всех против всех» (Т. Гоббс), а скорее натуральное «гражданское общество» (Дж. Локк). Этот тезис подтверждается новейшими исследованиями в области нейрофизиологии, генетики поведения, эволюционной биологии, этологии, в рамках биологически ориентированных подходов в антропологии и психологии. Общий вывод этих исследований таков: социальный порядок возникает как следствие спонтанной *самоорганизации независимых индивидов*. И никакие искусственно привнесенные извне формы организации не имеют шансов на длительный результат.

Принцип самоорганизации особенно сочетается с условиями информационного общества. Здесь ни правительства, ни корпорации уже не могут добиться результата, полагаясь исключительно на формальные, бюрократические правила. Они вынуждены все больше прибегать к децентрализации властных полномочий и поддержке спонтанных инициатив людей, их неформальных правил и норм поведения. Мир XXI века начинает все более зависеть именно от таких норм. И западный инклюзивизм это учитывает и записывает себе в актив.

Однако возникает естественный вопрос: насколько эффективно принцип инклюзивности работает в условиях явной «культурной дивергенции» современного мира? Известно, что культурный геном США происходит главным образом из «британской корневой системы». Североамериканцы унаследовали не только британские законы, но и британскую культуру. Североамериканская культура создавалась в значительной степени протестантскими сектами. Протестантизм способствовал усилению: а) американского индивидуализма; б) американского «искусства объединяться» (термин А. де Токвилля). Эта американская способность независимых индивидов самоорганизовываться во множество добровольных ассоциаций обеспечивала как стабильность демократических институтов США, так и возможность их дальнейшего развития.

В отличие от США другие страны (Латинская Америка, католическая часть Европы, православная Россия, синтоистская Япония, конфуцианский Китай и т. д.) имеют разное культурное наследие, разные культурные традиции и верования. Коренные различия в стилях жизни и политических предпочтениях между ними и США — продукт различных религиозных систем и различных «исторических опытов».

Проблема большинства современных национальных демократий как раз и сводится к тому, что они усваивают, как правило, формальные атрибуты западного демократического устройства, в то время как в своей культурной сердцевине остаются незападными. А это в свою очередь весьма определенно «работает» на усиление дивергентных, *экслюзивистских* настроений.

На эту особенность еще в конце XX века указывал С. Хантингтон: «Универсалистские претензии Запада все чаще приводят к конфликтам с другими цивилизациями, особенно с исламом и Китаем. На локальном уровне происходят столкновения на линиях разлома между цивилизациями, стимулирующие сплочение «родственных стран» [6, с. 15–16].

Сегодня эта проблема еще более обостряется под давлением технологических и социокультурных перемен. Индивидуализм, плюрализм и толерантность к любым инновациям без их критического анализа могут подорвать институты многих подражающих Западу незападных обществ. Они вынуждены «играть в догонялки», чтобы постоянно переустраивать себя и приспособливаться к «революционирующим» технологиям и стилям жизни, идущим извне, при этом все более теряя контроль над текущей реальностью.

Все это вызывает вполне обоснованные сомнения в исторической обоснованности тотального усвоения инклюзивных стратегий западного общества. Не приведет ли усвоение «неопределенного нового» к утрате «проверенного и прочно работающего старого» (тем более в условиях нарастающей глобальной нестабильности)? Не получится ли так, что, усвоив новые культурные моды, мы утратим наши национальные смыслы? Эти вопросы особенно радикально и жестко ставят современные «экслюзивисты», сторонники теории «особых путей» в мировом историческом процессе.

Наиболее заметным в этом плане является исламский экслюзивизм, который вообще заявляет об «альтернативной глобализации» и радикальном исключении «западного проекта» из мировой истории. Все больший интерес в мире вызывает также китайская модель глобализации, которая не исключает из исторического процесса западную культурную составляющую, но предлагает переформатировать всю систему международных отношений на основе общечеловеческих принципов понимания, уважения, сотрудничества и кооперации, которые разделяет и даосско-конфуцианская культурная традиция.

Отметим, что оба этих проекта, при всей их экслюзивности, в конечном итоге ориентированы (каждый по-своему) на новые (незападные) формы инклюзивизма. Исламский инклюзивизм предполагает включение в орбиту своего культурно-религиозного и политического влияния как можно более широкого круга народов и государств, готовых к принятию исламской религии. Китайский инклюзивизм предполагает глобальный охват мировой экономики через систему транснациональной кооперации и взаимовыгодного сотрудничества на основе реализации международных гиперпроектов (наподобие проекта «Один пояс — один путь»).

В любом случае в будущих десятилетиях XXI века политическая реальность будет приобретать совершенно иные контуры, чем те, которые сложились в процессе многолетней реализации инклюзивной стратегии западного сообщества.

Выводы. Появление идеологии глобализма во многом основано на принципе инклюзивизма, получившем свое обоснование и развитие начиная с эпохи французского Просвещения и вплоть до настоящего времени. Западный инклюзивизм основан на убеждении в финальном торжестве либеральных принципов социальной организации. На этой основе глобализация имеет вполне определенный социально-политический контекст — включение всего мира в систему западных ценностей, институтов и экономических структур как «наиболее эффективных». Для обоснования этого За-

пад располагает достаточно разработанной концептуальной базой. Главный смысл этих концепций сводится к утверждению о том, что Запад дал миру универсальный свод политических ценностей и институтов, а успех или неуспех развития незападных цивилизаций и стран зависит от степени их включенности или невключенности в западную политическую модель (то есть от степени их инклюзивности).

Однако в начале XXI столетия происходит радикальная трансформация технологических и социально-политических отношений, которые ставят под сомнение эффективность западной инклюзивистской модели. Все ныне существующие цивилизации, национальные сообщества и государства как никогда ранее ощущают свою уникальность, исключительность. Они все более отчетливо осознают, что любое одностороннее и некритическое включение одной цивилизации в систему ценностей другой цивилизации обречено на историческую неудачу.

В итоге политическая реальность XXI столетия скорее всего будет определяться противоборством нескольких системно оформленных инклюзивных парадигм.

Список использованной литературы

1. Бжезинский З. Великая Шахматная доска: пер. с англ. М.: Международные отношения, 1998. 254 с.
2. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство: пер. с англ. М.: АСТ, 2008. 569 с.
3. Фридман Дж. Следующие 100 лет: прогноз событий XXI века: пер с англ. М.: Эксмо, 2010. 326 с
4. Фукуяма Ф. Великий разрыв: пер. с англ. М.: АСТ, 2003. 476 с.
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек: пер. с англ. М.: АСТ, 2005. 588 с.
6. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в начале XXI века: пер. с англ. М.: РОСПЭН, 2003. 368 с.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций: пер. с англ. М.: АСТ: 2003, 604 с.
8. Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия: пер. с англ. М.: Экономика, 1995. 540 с.
9. A few words with Newt Gingrich by Gregory Anderson. *The Space Review*. 2006. May 15. <http://www.thespacereview.com/article/623/1> (дата обращения 2.08.2018)
10. Negroponte N. *The Architecture Machine: Towards a More Human Environment*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1973.

References

1. Bzhezinskij, Zbignej. Velikaya SHakhmatnaya doska. Per. s angl. M: Mezhdunarodnye ot-nosheniya, 1998.
2. Toffler, EHLvin and KHejdi Toffler. Revolyutsionnoe bogatstvo. Per. s angl. — M.: AST, 2008.
3. Fridman Dzh. Sleduyushhie 100 let: prognoz sobytij KHKH1 veka. Per s angl. M.: EHksmo, 2010..
4. Fukuyama F. Velikij razryv. Per. s angl M.: AST, 2003.
5. Fukuyama F. Konets istorii i poslednij chelovek. Per. s angl. M.: AST, 2005.
6. KHantington S. Tret'ya volna. Demokratizatsiya v nachale KHKH1 veka. Per s angl. M.: ROSPEHN, 2003.
7. Khantington S. Stolknovenie tsivilizatsij / S. KHantington, per. s angl. — M.:AST: 2003, — 604 s.

8. SHumpeter J. A. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya. J. A. SHumpeter; per. s angl. — М.: ЕНkonomika, 1995. 540 s
9. A few words with Newt Gingrich by Gregory Anderson. *The Space Review* May 15, 2006. Accessed August 2, 2018. <http://www.thespacereview.com/article/623/1>
10. Negroponte, N. *The Architecture Machine: Towards a More Human Environment*. Cambridge, Mass: MIT Press, 1973.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2018

В. В. Попков

кафедра політології ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 38, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

И. Н. Ткачук

кафедра політології ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 38, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРИНЦИП ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Резюме

У статті дається аналіз одного з трьох принципів формування політичних стратегій в ХХІ столітті — принципа інклюзивності (прагнення суб'єктів глобального політичного процесу включити в сферу свого впливу якомога ширше коло об'єктів політичної стратегії — народів, держав, культур, економік).

Поява ідеології глобалізму багато в чому ґрунтується на принципі інклюзива, що отримав розвиток починаючи з епохи французького Просвітництва і аж до теперішнього часу. Західній інклюзив заснований на переконанні в фінальному торжестві ліберальних принципів соціальної організації. На цій основі глобалізація має цілком певний соціально-політичний контекст — включення всього світу в систему західних цінностей, інститутів і економічних структур як «найбільш ефективних».

Для обґрунтування цього Захід має досить розроблену концептуальну базу. Головний сенс цих концепцій зводиться до твердження про те, що Захід дав світові універсальний звід політичних цінностей і інститутів, а успіх або неуспіх розвитку незахідних цивілізацій і країн залежить від ступеня їх включення або не-включення в західну політичну модель (тобто від ступеня їх інклюзивних властивостей).

Однак на початку ХХІ століття відбувається радикальна трансформація технологічних і соціально-політичних відносин, які ставлять під сумнів ефективність західної інклюзивістської моделі. Всі нині існуючі цивілізації, національні спільноти і держави як ніколи раніше відчують свою унікальність, винятковість. Вони все більш чітко усвідомлюють, що будь-яке одностороннє і некритичне включення однієї цивілізації в систему цінностей іншої цивілізації приречене на історичну невдачу.

Автори приходять до висновку про те, що політична реальність ХХІ століття швидше за все буде визначатися протиборством кількох чітко виражених інклюзивних парадигм.

Ключові слова: інклюзивність, ексклюзивність, конклюдентність, парадигма, цивілізація.

V. V. Popkov

Department of Political Science,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r.38, French Blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

I. N. Tkachuk

Department of Political Science,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r.38, French Blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PRINCIPLE OF INCLUSION IN GLOBAL POLITICAL PROCESS

Summary

The article analyzes one of the three principles of the political strategies formation in the 21st century — the principle of inclusiveness (the desire of the global political process subjects to include into their sphere of influence the possible widest range of political strategy objects — peoples, states, cultures, economies).

The emergence of the globalism ideology is largely based on the principle of inclusivism, which has been substantiated and developed since the era of the French Enlightenment and up to the present time. Western inclusivism is based on the belief in the final triumph of the liberal principles of social organization. On this basis, globalization has a very definite social and political context — the inclusion of the whole world in the system of Western values, institutions and economic structures as «the most effective». To justify this, the West has a sufficiently developed conceptual base. The main meaning of these concepts boils down to the assertion that the West gave to the world a universal set of political values and institutions, and the success or failure of the development of non-Western civilizations and countries depends on the degree of their inclusion or non-inclusion in the Western political model (that is, on the degree of their inclusiveness).

However, at the beginning of the 21st century, a radical transformation of technological and socio-political relations, which cast doubt on the effectiveness of the Western inclusive model takes place. All existing civilizations, national communities and states feel their uniqueness and exclusiveness more than ever before. They are increasingly aware that any unilateral and uncritical inclusion of one civilization in the value system of another civilization is doomed to a historic failure.

The authors come to the conclusion that the political reality of the 21st century is likely to be determined by the confrontation of several distinct inclusive paradigms.

Key words: inclusiveness, exclusivity, conclusiveness, paradigm, civilization.

УДК 929/930 «312»

Г. П. Гребенник

к. ист. наук, профессор,
кафедра истории и мировой политики
ОНУ имени И. И. Мечникова,
к. 37, Французский бул., 24/26,
г. Одесса, 65058, Украина
Тел.: (0482)68-51-60
E-mail: genpetr2005@gmail.com
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-8003-1039>
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144304](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144304)

**О РОЛИ И ОСОБЕННОСТЯХ БИОГРАФИЧЕСКОГО ЖАНРА
В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**

В статье рассматриваются причины «увлечения» историков биографическим жанром в настоящее время. Автор анализирует феномен обращения к истории исторического факультета Одесского университета имени И. И. Мечникова. Он иллюстрирует свои мысли об особенностях работы биографа на примере критического разбора двух биографических этюдов. В последней части автор обращает внимание на актуальные уроки истории самих историков.

Ключевые слова: биографический жанр, автобиография, историография, хранитель памяти, интеллигенция.

1

К написанию этого текста меня подвигли две работы, с которыми я ознакомился в последнее время: монография Т. Н. Поповой, в которой обобщаются достижения отечественной историографии в области биографизма, и книга, подаренная юбилеем проф. В. М. Хмарским [1]. Эти работы не оставили меня равнодушным, поскольку я сам сталкивался *изнутри* с превратностями этого жанра при написании книг [2; 3]. В данной статье я хотел бы поделиться кое-какими соображениями по поводу биографического жанра историописания, которые посетили меня, в частности, при чтении работ своих коллег.

Т. Н. Попова отмечает, что в наше время наблюдается «увлечение историков биографическим жанром» [1а, с. 10]. Уважаемая Татьяна Николаевна увязывает этот феномен с «поиском новых теоретических концептов, методологических подходов и их плодотворного синтеза» в условиях радикального отказа от советского наследства и пересмотра всего концептуального багажа отечественной историографической науки [1а, с. 10, 11]. Действительно, когда были отброшены советские школы и их историографические концепции, то на опустошенное место ворвался вихрь исторической мифологии, порой достигавший анекдотических размеров. В этих условиях уважающие себя профессионалы исторического цеха сочли за благо обратиться к биографическому жанру, поскольку это самый надежный и

простой путь — вернуться к человеку как абсолютной нравственной ценности и через него заново восстановить эпохальный разрыв в историописании на научной основе, а не на основе мифа, если это, конечно, вообще возможно.

Биограф вытаскивает на свет то, что интересно людям его времени. Историческая биография всегда современна, даже если речь идет о египетских фараонах. Я это понял, когда работал над книгой о профессорах-шестидесятниках Одесского университета. Формулируя в предисловии цель своей работы, автор этих строк писал: «Как историк я понимаю, что история есть способ осмысления настоящего. Только обнаружив свое отношение к прожитой жизни, я смогу сказать, кто я, почему такой и почему оказался в этой точке истории. Без этой работы нельзя осуществить процесс освобождения от иллюзий, лжи и страха. А этого я больше всего хочу» [3, с. 39].

Но есть и другие, традиционные мотивы обращения к жанру биографии. У многих эта потребность обнаруживается с возрастом. Биографический метод как метод воспоминания о том, чему был свидетелем, что видел, знал и не ценил, пока не потерял. Мы чтим память своих предков, живем в координатах великих людей. Вероятно, здесь играет свою роль древнейший архетип героя.

2

В последние годы мы стали свидетелями феномена обращения к истории исторического факультета Одесского университета имени И. И. Мечникова. Стали выходить одна за другой биографические и автобиографические работы, посвященные родному факультету периода примерно от середины 60-х до середины 80-х годов [4]. Разразился многосерийным автобиографическим опусом под названием «Мемуары профессора» Г. И. Гончарук. В первый двух книгах, написанных в стиле «Я и остальные», он немало поведал о нравах на факультете в его бытность студентом и начинающим преподавателем [5].

К мемуаристам следует добавить группу исследователей-украинистов во главе с д. и. н. В. М. Хмарским, который сделал биографический жанр главным в своей научной работе. В книге, посвященной юбилею В. М. Хмарского, помещены, в частности, биографические этюды о П. И. Воробье, А. Д. Бачинском и З. В. Першиной [1b, с. 113–148; 149–160; 266–278].

На истфаке идет постоянная работа по поддержанию памяти о «родоначальниках». Все кафедры имеют своих гениев в смысле, который это слово имело в Древнем Риме, а именно: божество-покровитель. *Хранителями памяти* о них стали, естественно, их прямые ученики. Так, памятью о В. Н. Станко озабочен его ученик д. и. н. А. А. Пригарин. Его усилиями вышло три толстых сборника, посвященных выдающемуся археологу и организатору науки на истфаке [6]. В них имеются мемориальные разделы. Хранительницей памяти о И. В. Завьяловой является ее ученица заведующая кафедрой древнего мира и средних веков И. В. Немченко. Кафедра провела 25 ноября 2011 г. международный круглый стол, посвященный 100-летию со дня рождения И. В. Завьяловой. На основе выступлений его

участников был издан сборник [7]. Этой кафедре «принадлежит» и легендарный П. О. Карышковский. С 1989 года кафедра проводит международную научную конференцию «Чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского». Память о проф. С. И. Аппатове «окучивает» его детище — кафедра международных отношений факультета международных отношений, политологии и социологии (бывший Институт социальных наук). Там и книги выходят, и конференции проводятся в его честь. Миф о А. Д. Бачинском культивирует, естественно, кафедра истории Украины. Проходили мероприятия, посвященные В. С. Алексеєву-Попову и А. М. Шабановой.

Может, я что-то пропустил. Но и так, как ни крути, перед нами волна со всеми ее составляющими — придонной мутью, изумрудной, сверкающей на солнце водой и пеной. Такого взрыва интереса к истории факультета не было никогда за всю историю его существования. Почему?

Во-первых, потому что это, как выясняется, был золотой период истфака советской эпохи. Наш факультет того времени, наверное, не мог составить конкуренцию истфакам Московского и Ленинградского университетов. У нас не было «звезд», за исключением П. О. Карышковского, и, главное, возможностей столичных вузов. Но в стенах Одесского истфака сложилась группа профессионалов высокого класса, которая успешно работала со студентами, шлифуя из них специалистов и, главное, оказывая благотворное нравственное влияние. К ядру этого коллектива можно, на мой взгляд, причислить З. В. Першину, М. Е. Раковского, В. С. Алексеєва-Попова, И. В. Завьялову, К. Д. Петряева, С. О. Аппатова, В. Н. Станко, А. М. Шабанову, П. И. Воробья, А. Д. Бачинского, А. Г. Загинайло. Это были фронтовики и люди, непосредственно примыкавшие к «поколению победителей». Это была генерация преподавателей, которые получили опыление идеологией шестидесятников. Шестидесятничество — это не диссидентство, а идеология советского либерализма. Значит, в ее центре находилась проблема свободы. Каждый в отдельности и все вместе они решали проблему свободы как ответственного существования в предлагаемых обстоятельствах.

Я бы не хотел здесь преувеличивать их тягу к свободе и впадать в сентиментальный идеализм по поводу дружности этого преподавательского коллектива. Это были разные люди и по степени таланта, и по мировосприятию, но есть такое понятие — дух времени. Его флюиды витали в воздухе. А иначе откуда взялся такой мощный призыв к гласности и демократизации?

Драма свободы в условиях опыта несвободного существования роднит нас с нашими учителями. Биографы факультета доросли до сочувствия, до сопереживания своим учителям. Это, пожалуй, вторая существенная причина ренессанса золотой эпохи исторического факультета.

3

Извечным мотивом биографа является желание «рассказать правду», «как оно было на самом деле». С этой точки зрения весьма поучителен художественный фильм американского режиссера Питера Трэвиса «Точка

обстрела» (2008 год). В нем восемь свидетелей убийства президента США излагают событие, которое происходило у них на глазах. И каждый по-своему. Восемь интерпретаций, восемь правд. Никто не лгал. «Как было на самом деле» было представлено режиссерской, девятой, версией. А как там было *на самом деле* — кто знает? Истина ускользает от нас, оставляя после себя шлейф из субъективных правд. На этом феномене строится борьба историографий.

Нет плохих источников, если есть умение аналитически с ними работать. Я так думаю прежде всего в связи с автобиографическим жанром, который считается среди историков «неполноценным» из-за крайнего субъективизма источника. В ходу выражение: «Врет как очевидец». На самом деле крайне важно, как человек думает о себе, что он подчеркивает в других, на чем настаивает, что отрицает и о чем умалчивает. Был бы ответчик, а детектор лжи всегда найдется.

Автобиография, пожалуй, самый коварный и предательский жанр, ибо он в большей мере раскрывает личность автора, чем тот сам того желает. Доходит до смешного: автору кажется, что он кого-то обличает и судит, а на самом деле обличает он самого себя и себя же выставляет на суд людской. Размер души имеет значение, помимо, конечно, ума.

4

Биография сродни мифу о герое. Но является ли миф историческим жанром? Или это литературный жанр, к которому относится и исторический роман. Но кто сказал, что история — это наука? Я утверждаю, что история — это больше чем наука. В ней есть и научная часть (понятийный аппарат, строгий отбор фактов и их проверка на достоверность в ходе исследования), и литературная основа (язык, стиль писательства), и мифологический аспект, связанный с воображением.

Обратите внимание, как сегодня на Западе снимаются хорошие документальные фильмы на исторические темы. В них задействованы профессиональные актеры, играющие своих героев в костюмах и интерьерах соответствующей эпохи. Герои в таких фильмах, как правило, не говорят. Авторский текст идет за кадром. Он выверен и исторически достоверен. Но без визуальной картинки фильм был бы блеклым рассказом. Именно актеры включают наше воображение, что и позволяет создать завораживающий эффект ожившей эпохи.

У нас многие историки не умеют писать, но при этом выдают свое косноязычие за достоинство, которое якобы присуще научному жанру. Но нельзя описать жизнь человека, не проникнув в его внутренний мир, а это работа писательского воображения, интуиции. Вот почему в жанре исторической биографии доминируют писатели, а не историки. Литературное убранство биографического сочинения — это как платье для Золушки, мечтающей о бале в королевском дворце. Обязательное условие! Писать историю о человеке и при этом не быть способным изящными словесными образами, точно найденными словами написать красочный портрет — удел такого историка жалок, хотя и он имеет право на существование в узкой среде профессионалов, где ценится кропотливая работа с фактами. Но вый-

ти на широкую аудиторію йому не дано, а значить «герою» крупно не повезло з біографом.

Історик не регістратор подій і фактів, но і не романист. Біограф виділяє людину, тому що той виділявся при житті своєю неординарністю, впливом на людей. В принципі будь-який людина гідний написання біографії. Але в реальності біографію треба заслужити. Якщо людина гідно існував в своєму часі, і воно його не розмазало, не зробило сліпим інструментом чужої волі, то пам'ять про нього може бути предметом живописання. Нам цікаво творчий людина, оскільки його творчість і є вираження його духовної сутності. Нам цікаво спостерігати, як інструментує вільний дух всередині людини, як людина протистоїть зовнішнім обставинам. Нам цікаво виключний людина — борець і творець.

Вроде біограф вирішує задачу з заздалегідь відомою відповіддю. Йому треба крок за кроком показати на прикладі видатної особистості випадковий результат людської життя. Все ж така роль передубеждения історика біографічного жанру? Наскільки виправдан його вільний вибір фактів і важливих подій? Ці питання біограф вирішує досвідченим шляхом, створюючи образ свого «героя» в внутрішньому діалозі з ним. Фактаж сам по собі не може передати живої життя людини. К строгому манеру історика біографу треба додати письменницьке уявлення, засноване на власному життєвому досвіді, передати дух часу, який переживав «герой».

Сравнительно недавно я ознакомився зі статтею д. і. н., керівника сектору ІНІОН РАН А. В. Гордона про В. С. Алексеева-Попова [8]. Вроде б автор писав про існування В. С. в науці, а в серці зануло від тоски. Сумів-таки А. В. Гордон передати атмосферу удушачого самотності і безсилля творчого людини в провінції. Але за порівнянням з долею вчителя і друга Алексеева-Попова — Я. М. Захера (1893–1963), найбільшого спеціаліста по Французькій революції, отримавшого в загальній складності тринадцять років ув'язнення за сфабриковану звинувачення в належності до міфическої меншевістської організації, доля самого Вадима Сергеевича складалася більш-менш благополучно. Якщо, звичайно, не рахувати, що в роки війни він пережив блокаду в Ленінграді. Він був потомственный петербуржець, закінчив історичний факультет Ленінградського університету, успішно захистив дисертацію, але був змушений після війни переїхати в Одесу з причини підірваного здоров'я.

5

Перед біографом стоїть задача зрозуміти свого «героя» в його існуванні, в тому, що явно або підспудно рухає його, яка пружина розкручує нитку його долі, незважаючи на коливання або відхилення від неї в ті чи інші періоди життя. Якщо автор ухватив стержень особистості свого персонажа, то всі поля його взаємодії з оточуючим світом знаходять структурну єдність. Біографія буде виглядати легко і природно.

В якості ілюстрації того, про що сказано вище, проведу розбір біографічного етюда Т. Н. Попової «Евгеній Николаевич Щепкін: життя як максима» [9, с. 180–196]. Татьяна Николаевна — великий майстер і

скрупулезный исследователь. Ее техника исторического анализа безупречна. Тем не менее есть что добавить.

Т. Н. Попова выстраивает свой очерк о Е. Н. Щепкине так: лик первый — ученый и университетский преподаватель, лик второй — общественный деятель и революционер. Е. Н. Щепкин готовил себя к научной и преподавательской деятельности, был университетским человеком и «вдруг» сорвался в революционную деятельность. В нем проснулся революционный темперамент. Ученый не обязан быть интеллигентом, но в традиции российской высшей школы профессора исповедовали интеллигентскую веру в социальный прогресс. Собственно, это и делало их европейцами, а не пресловутое стремление в Европу.

«Атмосфера предреволюционной ситуации оказывает решающее воздействие на личность Е. Н. Щепкина», — пишет Т. Н. Попова [9, с. 187]. Революционная ситуация 1903–1904 годов — это дождь, пролитый на почву. Но почва уже была подготовлена. Это должно было быть так и, я уверен, было. Полагаю, это можно отследить документально. Е. Н. — внук крепостного, великого актера Михаила Семеновича Щепкина (1788–1863), одного из основателей русской актерской школы, славной во всем мире своим реализмом и демократизмом. Отцом Щепкина был известный адвокат Н. М. Станкевич. Мать — умница, образованнейшая женщина, писательница, естественно, передовых взглядов. В такой семье Е. Н., конечно, воспитывался на идеалах народничества, в оппозиции к власти. Человек изучал историю народных бунтов. От отца слышал много рассказов из адвокатской практики. И сам был присяжным заседателем в окружном суде, то есть воочию наблюдал проявления социальной несправедливости.

Русские профессора всегда стояли за автономию высшей школы, чтобы она при любых обстоятельствах была островом свободомыслия, в котором только и могут формироваться и созреть крупные умы. Е. Н. Щепкин начал свою общественно-политическую деятельность с этой борьбы, естественной для либеральной интеллигенции. Начинал он, как и положено человеку его статуса и круга, в кадетской партии. И от одесских кадетов был избран депутатом Первой государственной думы (1905) и вошел в ЦК кадетской партии. В дальнейшем решительный, смелый и волевой человек, он не смог удовлетвориться двойственной позицией российского либерализма, его извечным стремлением к компромиссам и лавированию между властью и народом. Революция сделала из него большевика, ибо он разочаровался и во власти, и в либеральной оппозиции.

В 1917 году Е. Н. Щепкин сначала придерживался сдержанной, срединной позиции, но сохранить ее в революционном водовороте было совершенно невозможно. Правые стали белыми, левые стали красными. Гражданская война, начавшаяся в умах, перешла в свою активную внешнюю фазу кровавой разборки. И здесь нашлось место потрясающему символизму той эпохи: родной брат Н. Н. Щепкин, активный деятель кадетской партии, был расстрелян большевиками по приговору трибунала в 1919 году. Е. Н. Щепкин признал этот приговор справедливым. Вот каково ожесточение гражданской войны.

«Красного профессора» не понимали его университетские коллеги не потому, что он сотрудничал с большевиками, а потому что он сам стал большевиком, комиссаром. К большевикам его привел нравственный долг интеллигента. В этом корень проблемы, которую нужно корректно разрешить, чтобы создать подлинную биографию этого человека, правильно расставить акценты. *Принцип единства личности* требует объяснить судьбу человека, его поступки из единого, верно понятого основания. Один лик, другой лик... Да это один и тот же лик, обращенный на разные сферы деятельности.

Т. Н. Попова в конце своего очерка приводит две противоположные точки зрения на личность Е. Н. Щепкина — профессоров Новороссийского университета К. П. Добролюбского и И. А. Линниченко. Но от собственной точки зрения мягко уклоняется, желая быть «объективной». А что это дает? Ведь из ее рассказа ясно, что Е. Н. Щепкин был чистой воды интеллигент и в силу своего характера закономерно прошел последовательную политическую эволюцию от либерализма к большевизму. Его жизнь и смерть свидетельствовали об идейности этого человека, напроць лишенного политической хитрости и стремления к власти. Это была высокая трагедия. Уважаю!

Осторожно, практически завуалировано Т. Н. ставит вопрос о гипотетическом будущем профессора Щепкина [9, с. 195–196]. Да, Татьяна Николаевна, если бы Щепкин так рано не умер, то был бы репрессирован позднее. С его кадетским прошлым и родственными связями (расстрелянный красными брат!) он не дотянул бы до 1937, а был бы осужден как «особо опасный социальный элемент» где-нибудь в конце 20-х, когда начались многочисленные интеллигентские процессы. И мы сегодня о нем говорили бы как о жертве сталинского террора.

«Достойно ли нас выносить ему приговор?» — напоследок задается вопросом Т. Н., видимо, имея в виду кого-то конкретно [9, с. 196]. Тот, кто это делает, просто глуп как пробка, поскольку это абсолютно бесполезное занятие. Да и кто они такие — эти нынешние обвинители? В конечном итоге только память о человеке свидетельствует о его значительности. В этом плане брату Щепкина повезло много меньше. Я бы задал другие вопросы. Пройдя кроваво-революционные перипетии, изменил ли он свои убеждения? Не раскаялся ли? Находился ли в согласии с самим собой последние год-два жизни?

Знание вообще и знание истории в частности дает человеку иллюзию, что он владеет аппаратом истины. Нет другого способа проверить это, кроме как применить свое знание на практике. Что и попытался сделать профессор Щепкин. Он и его товарищи хотели изменить *весь мир* к лучшему. Они ведь *мировую революцию* делали, чтобы раз и навсегда во всем мире покончить с социальным угнетением и войнами. Таков был планетарный замах этих людей. Таков был их масштаб. С тех пор мир не прожил ни одного дня без войны и едва пережил вторую мировую, а сейчас находится на пороге третьей. Дело Щепкина явно провалилось. Его великий дед Михаил Семенович написал в 1853 году А. И. Герцену: «Рабы ещё не хотят быть

свободными». Тем не менее спустя восемь лет их освободили. А зачем? Сегодня, спустя 165 лет, я говорю: «Рабы ещё не хотят быть свободными». Людям свойственно списывать собственную сервильность на пороки власти и общества. Выдавливает из себя по капле раба мало желающих. Легче папуасить «всем народом» на площади. И то верно: «Скачи, враже, як пан скаже».

6

Стремление к работе с архивными материалами, тщательность, скрупулезность в работе с фактами является приметой академического стиля. Это хорошо. Но недостаточно. Чего мне не хватило, например, в биографическом очерке профессора В. М. Хмарского о судьбе заведующего кафедрой истории Украины доцента П. И. Воробья [10]? Мне не хватило личности самого Воробья. Историк, что называется, не навел резкость. В результате лица участников этой истории расплылись как в тумане, а некоторые и вовсе исчезли из поля зрения.

П. И. Воробей попал в жернова судьбы, можно сказать, случайно. А можно — и нет. Его откровенно подставили. Сдается мне, что «выдающиеся историки Украины» из Киева соорудили из него для себя громоотвод. После свержения Н. С. Хрущева Л. И. Брежнев укреплялся на посту генсека, расставляя на ключевые посты в союзных республиках своих людей. Первый секретарь ЦК КПУ П. Е. Шелест был выдвиженцем Н. С. Хрущева. Спустя чуть более года после своего избрания Первым на Украине, П. Е. Шелест в лучших традициях политического предательства громил своего благодетеля на Октябрьском (1964 года) Пленуме ЦК КПСС. Но Брежнев в этот жест присяги новому хозяину Кремля не поверил. Сам был такой. Шелесту приклеили ярлык «буржуазного украинского националиста». Чтобы повод выглядел внешне убедительным, нужно было найти «проявления национализма», ну и заодно шорох в республике навести. Таким образом, идеологическая реакция прикрывала борьбу за власть. Типично византийский политический почерк. Тут и подвернулся П. И. Воробей со своей монографией. Почти наверняка можно утверждать, что кандидатуру сакральной жертвы подбирали именно в Киеве, поскольку в Москве никто не читал книг на украинском языке, а отмашку дал — тут В. М. Хмарский прав — секретарь ЦК КПУ по идеологии В. Е. Маланчук. Центр заводил общую «мелодию», но каждая республика исполняла «песню» на свои собственные слова.

Ну, хорошо, сделали из Воробья крайнего. Но как он сам себя вел в период и после кампании травли? Как он держал удар? Защищался, сопротивлялся, боролся или униженно каялся? Я этого доподлинно не знаю. В очерке В. М. Хмарского говорится, что П. И. Воробей был по характеру мягким человеком, не борцом. Он вяло отбивался, признавал свои ошибки, но просил не записывать его во враги, поскольку всегда был честным коммунистом и в своих научных работах последовательно отстаивал ленинские принципы и подходы.

Петр Иванович был у нас куратором на третьем курсе в 1975 году. У меня сложилось впечатление, что он вел себя как «сбитый летчик», слом-

ленный человек. Он, по-моему, так и не смог восстановиться, пережить несправедливость, что ускорило его смерть.

У этой истории есть еще один план. Как после ритуальной травли сложились отношения Петра Ивановича с коллегами по работе? Будучи поставленными в рамки, и они «признали свои ошибки», «проявили партийную принципиальность» и потоптались на своем коллеге, при этом посыпая голову пеплом самокритики. В. М. Хмарский вскользь говорит о том, что все это они делали без фанатизма и лизоблюдства. Отбывали номер, совершая акт коллективной порки. В конце концов наказали только одного Воробья. Остальных пожурили. На «великий погром» это явно не тянет.

Думаю, в Киеве еще всплывут подробности этого темного дела, и мы, быть может, узнаем нелицеприятные факты о человеческой подлости. Во всяком случае, у В. М. Хмарского есть приоритет в этом вопросе. Он может вытащить всех причастных из тени и довести «дело» П. И. Воробья до логического конца.

Человеческая история всегда поучительна и должна завершаться «моралью», служить неким важным уроком для потомков. Здесь я позволю себе оттолкнуться от заголовка статьи В. М. Хмарского — «Доля заведующего кафедрой истории УССР...». Когда обстоятельства сильнее человека, то это — доля, судьба. А когда человек упирается, не сдается, то на первый план выходит доблесть. Несравненный Макиавелли считал, что «судьба распоряжается лишь половиной всех наших дел, другую же половину, или около того, она предоставляет самим людям» [11, с. 117]. Вот и приложите это учение к доле П. И. Воробья.

Так какова же его доля? Ну, сняли его с заведования кафедрой, не стал он доктором наук. Продолжил работу рядовым доцентом. Да разве это беда! Я не говорю о 30-х годах — там критика была расстрельной. Но давайте взглянем пошире на картину того, что происходило в тот период в стране. Сравним случай П. И. Воробья, например, с судьбой П. В. Волобуева. Как лидер «нового направления» он подвергся зубодробительной критике и административным репрессиям. В 1974 году его сняли с поста директора Института истории СССР. Образно говоря, разжаловали с генерал-полковника до майора. Он перешел на работу старшим научным сотрудником в Институт истории естествознания и техники АН СССР и там работал аж до 1990 года. А в 1990 году колесо фортуны повернулось в благоприятную для него сторону. Он стал академиком и председателем научного совета АН СССР (РАН) «История революций в России».

Пострадали и подверглись разным формам дискриминации и другие представители «нового направления» — К. Н. Тарновский, чью защищенную докторскую диссертацию ВАК СССР не утвердил, выдающийся историк-аграрник В. П. Данилов, А. Я. Аврех и др. Никто из них, насколько мне известно, не покаялся и не прогнулся перед властью предрержащими.

Та же участь постигла еще одного выдающегося историка — М. Я. Гефтера, кстати, друга В. С. Алексеева-Попова. После выхода в свет коллективной монографии «Историческая наука и некоторые проблемы современности» (1969), где Гефтер представил неортодоксальный портрет В. И. Ленина, его

сектор методологии в Институте истории АН СССР закрыли с формулировкой «по идеологическому несоответствию». Гефтера перестали печатать, и он был вынужден работать «в стол» до 1987 года. С 1974 года он пенсионер. Из партии вышел добровольно. Удары судьбы его не сломили. Он даже не впал в диссидентство. Создал у себя на даче неформальный методологический, историко-философский семинар. И к нему в Подмосковье как к мудрейшему человеку потянулись люди со всего Союза. Нуждавшийся в интеллигентских авторитетах Ельцин обласкал его, ввел в свой Президентский совет. Он немедленно вышел оттуда в октябре 1993 года — не простил «первому президенту свободной России» пролитой крови.

Аналогичная история, точь-в-точь, произошла с талантливейшим социологом Ю. А. Левадой. Поводом для гонений стало крамольное чтение курса лекций по социологии на факультете журналистики МГУ. Его прорабатывали на собрании в Академии общественных наук при ЦК КПСС в ноябре 1969 года. Левада держался спокойно и даже посмел поиздеваться над невежеством своих обвинителей. Социология была делом абсолютно новым, а они в ней ни уха ни рыла. В результате его отдел в Институте конкретных социальных исследований АН СССР был расформирован. Он перешел на работу в другой институт. Разумеется, Леваду отстранили от преподавания в МГУ, а предложение университета присвоить ему звание профессора было отозвано.

Ю. А. Леваду усиленно травили три года (с 1969 по 1972). Против него инспирировали несколько статей в «Правде» и «Коммунисте», главных печатных органах партии. В общей сложности пятнадцать лет он был в опале и за все эти годы ни разу не показал власти, что считает себя жертвой. Он был слишком независимым человеком, чтобы потакать режиму.

С проработки Левады начались гонения на научные кадры социологии. Идеологическим преследованиям подверглись философы С. С. Аверинцев, Э. В. Ильенков, М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский... Наибольшие неприятности обрушились на голову А. А. Зиновьева. Его лишили всех званий, докторской степени и даже воинских наград и выдавили за границу, лишив, естественно, гражданства.

Что это было? Кончалась эпоха «оттепели». «Заморозки» организовала «контора Суслова — Трапезникова» — Идеологический отдел ЦК КПСС. После «пражской весны» шла фронтальная зачистка либералов и неформалов. Подняли такую волну реакции, что даже наши археологи дрожали от страха перед возможным обвинением в левацком уклоне при раскопе скифских курганов и античных поселений. Травили и затравили академиков-либералов А. М. Румянцева и Н. Н. Иноземцева. Первый был вице-президентом АН СССР, членом ЦК КПСС, другой — директором ИМЭМО, советником самого Брежнева. Вот какой уровень оказался в их досягаемости!

Получается, наш П. И. Воробей был в одной компании с достойнейшими людьми и выдающимися учеными. Он должен был ходить с высоко поднятой головой, но... есть люди и люди. Бедный Петр Иванович! Какой он еретик? Ему только и нужно было, что читать с кафедры студентам «правдивую историю». В своих лекциях он значительную часть времени уделял

«недолікам», шла ли речь об индустриализации, коллективизации или о послевоенном строительстве на Украине. Какая же может быть правда без «недоліків»? Но при этом надо иметь в виду то главное обстоятельство, что *советский* историк П. И. Воробей оценивал *советскую* индустриализацию Украины, несмотря на ее недоліки, как великий подвиг *украинского* народа. На мгновение я вызвал в памяти его образ. Смотрит он единственным округлившимся живым глазом и от волнения переходит на чистый русский язык: «Ребята! Вы что с моей Украиной сделали? Ни одного стоящего предприятия не построили, а все советское пустили по ветру». То есть пустили по ветру тяжкий труд по крайней мере трех поколений украинцев.

Говорить о доле без учета свободной воли, значит впадать в фатализм. Мол, печальна и незавидна доля заведующего кафедрой истории Украины в советское время. Знавал я заведующих кафедрами истории Украины, коих не доблесть выручала, а хитрость, умение быть на кончике конъюнктуры. Пожали все регалии, получили все звания и еще мифы рассказывают о противостоянии ненавистному режиму. Напекают на личное мужество. Ну, это никому не интересно. Или сравните судьбы, в том числе посмертные, людей, я считаю, одного уровня — И. Кураса и В. Маланчука. Курас точно не был борцом за идею, он был человеком «политическим» — лавировал, приспособливался... Автор книги о крахе украинского национализма сумел стать вице-премьером в националистическом правительстве. Оцените!

Мы учились у одних и тех же учителей, но каждый пошел своей дорогой. То ли это действие свободы воли, то ли судьбы, то ли, скорее всего, комбинации этих факторов — это уже не имеет большого значения. Главное, у нас был выбор. Так почему нужно отказывать Петру Ивановичу в свободе выбора? Она у него была, и он выбрал свою судьбу. Конечно, при этом его иллюзии были развеяны. Надеждам и мечтам не суждено сбыться. Жизнь не сказка, чтобы иметь счастливый конец. Все великие мужи умирали со скорбным выражением на лице, подводя итог своим разочарованиям. Можно даже утверждать, что *несправедливость судьбы* есть фундаментальный закон жизни.

Конечно, мы могли бы глубже судить о личности П. И. Воробья, если бы знали его жизненную мотивацию. Может, Петр Иванович обиделся или разгневался на власть? Это глупо, она того не стоит. Карьера, «успехи в науке», «заслуги» — это все надувание щек, вторичные признаки, зачастую — цена измен и унижений. Получаем мы, как правило, то, чего действительно заслуживаем, но далеко не все отваживаются это признать наедине со своей совестью. Судьба награждает нас тем, что мы способны у нее взять. И дает она все это с «нагрузкой». В этом заключается *мудрость судьбы*.

И последнее. Вполне может быть и так, что будущему биографу откроется новая перспектива, в свете которой судьба Петра Ивановича будет выглядеть не столь печальной, как наша. А это уже называется «*насмешка судьбы*».

7

Интересно, как смотрел на страдания П. И. Воробья доцент кафедры новой и новейшей истории В. С. Алексеев-Попов? Он сам был примерно в это время под ударом («дело Павловского — Игрунова»). Но он знавал

иные времена, когда замес был значительно круче, чем тот, в который они оба попали.

Интеллигенцию «построили» еще до убийства Кирова в 1934 году. С конца 1920-х годов происходило беспрецедентное вторжение власти в научно-культурную сферу с целью унификации и постановки под пристальный идеологический контроль партии деятельности кадров в образовательных, научных и творческих учреждениях и союзах. Шло жесткое формирование интеллигенции нового типа, без «буржуазных колебаний» и «индивидуалистических замашек». Репрессиям и гонениям подверглись прежде всего бывшие меньшевики, эсеры и кадеты. Чтобы «разобраться» со всеми критически настроенными, власть намеренно внесла в среду интеллигенции гнилую атмосферу страха и доносительства. Революционный синдром, продолжение гражданской войны в умах многих граждан, психопатическое расстройство на почве ненависти и подозрительности, накаленная международная обстановка благоприятствовали такой атмосфере. Начались и шли один за другим интеллигентские процессы. И интеллигенция «поплыла». На почве «тайнственной страсти к предательству» ученики предавали своих учителей и сами становились жертвами доносов. Доносы, доносы, море доносов... «Контора» только успевала их подшивать. Я уже упоминал учителя В. С. Алексеева-Попова проф. Я. М. Захера. Так вот, в середине 1928 года партийная организация ЛГУ дала ему поручение выступить с критикой книги акад. Е. В. Тарле «Европа в эпоху империализма». Тарле был его учителем, и он очень не хотел портить с ним отношения. Но отказаться не мог, поскольку был политически уязвим: еще до Октября 1917 года входил в меньшевистскую группу. Он выступил с докладом, но попросил своего друга доцента А. И. Молока передать Тарле, что он лично против него ничего не имеет и лишь выполняет политический заказ. Друг поступил «как надо» — донес на Захера. Его немедленно исключили из партии за «двурушничество» [12, с. 42]. Чтобы сохранить место профессора, Я. М. Захер был вынужден написать покаянное письмо, в котором охарактеризовал Е. В. Тарле как «злейшего врага советской власти» и «сознательного антимарксиста». После этого акта морального аутодафе Я. М. оставили в должности профессора кафедры, а в 1938 году все равно посадили.

Спустя несколько лет уже профессор и заведующий кафедрой новой и новейшей истории ЛГУ А. И. Молок становится научным руководителем диссертации В. С. Алексеева-Попова. Такова жизнь. После возвращения Я. М. Захера из ссылки В. С. поддерживал с ним тесные отношения и проводил его в последний путь в 1963 году в Ленинграде. За гробом шло всего четыре человека.

Но это еще не все. Как обычно, рука об руку с политической тенденцией идет личная заинтересованность в ее использовании. Известный историк-марксист, большевик проф. М. Н. Покровский, ненавидевший акад. С. Ф. Платонова и всю старую академическую среду, не пускавшую его в свои ряды, добился рассмотрения на Политбюро в апреле 1929 года обстановки на «историческом фронте». После этого Кремль дал команду ОГПУ

начать фабрикацию «дела» против «академиков-саботажников». По «академическому делу» было арестовано 115 ученых. В числе других в разработку вновь попал Е. В. Тарле, слишком часто бывавший в научных командировках во Франции и имевший широкие связи в научных кругах Европы. Кстати, великий русский историк Е. В. Тарле, еврей по национальности, три года проучился в Новороссийском университете, на историко-филологическом факультете (1892–1894), а затем перевелся в Киевский. Он таки наш, этот академик!

Будучи арестованным в 1930 году, Е. В. Тарле на допросе оговорил академика С. В. Платонова, которому был обязан своим избранием в Академию наук СССР. Он обвинил его в том, что тот якобы возглавлял в Ленинграде контрреволюционную организацию, которая имела целью свержение существующего в СССР государственного строя и установление конституционной монархии во главе с великим князем Андреем Владимировичем путем склонения иностранных государств к вооруженному вмешательству в дела СССР. Как пишет В. С. Брачев, спасая себя, Е. В. Тарле «в буквальном смысле слова топил своих бывших коллег, надеясь заслужить тем самым у чекистов прощение и освобождение» [13]. Активно сотрудничая со следствием, Тарле выдумал «военную группу» платоновской «организации» (70 человек), которая якобы занималась подготовкой вооруженного восстания. Он понимал, что участь С. В. Платонова решена. Поэтому его показания не играют решающей роли. Это был момент самооправдания. Но сам-то Тарле знал о своей подлости. Личность историка не может быть отделена от его профессионального писательства. Когда читаешь о том, как Тарле унижался, забрасывал письмами следователей с просьбами «еще раз его допросить» и уверениями, что он готов удовлетворить все их требования, что его можно использовать на воле, намекая на свои связи в Европе, то поневоле испытываешь что-то вроде презрения. И закрадывается гадкий вопрос: «А хороший историк орденосец академик Евгений Викторович Тарле, написавший, в частности, выдающуюся биографию Наполеона?»

Заключение. Критические статьи по историографии, которые выходят в серьезных научных изданиях [14], еще раз убеждают, что историку практически невозможно встать над своим временем, избежать общего увлечения политическим трендом. Мы сами жили в то время, когда был возможен честный, бесцензурный поиск истины. И что же? Сегодня приходится признать: мы честно заблуждались. Зачем же нам повторять собственные ошибки? Все, что сегодня превозносится, неизбежно будет осуждено. Все, чему поклоняется большинство, им же и будет втоптанно в грязь. Автору надо соблюдать величайшую предосторожность, когда речь идет о современности, которая приукрашивает себя как модная женщина и пытается навязаться, как дешевая проститутка. И здесь историк-биограф находится в преимущественном положении, поскольку в центре его внимания находится особенный человек. И чем больше человек, тем больше его зазор со своим временем, тем больше он интересен историку своим *самостоянием*, говоря словом Пушкина.

Список использованной литературы

- 1а. Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса, 2017. 456 с.
- 1б. У пошуках гармонії... Наукова збірка до 50-річчя професора Вадима Михайловича Хмарського / наук. ред. і упор. Е. П. Петровський. Одеса: ТЕС, 2017. 512 с.
2. Гребенник Г. П. Портрет интеллигента в одесском интерьере. Одесса: Фенікс, 2010. 176 с.
3. Гребенник Г. П. Записки университетского человека. Одесса: Печатный дом, 2014. 368 с.
4. Урсу Д. П. Факультет: Воспоминания, разыскания, размышления. Одесса: Optimum, 2006. 305 с.; Добролюбовский А. О. Одесся одного археолога / ред.-сост. А. Красножон. СПб. : Нестор-История, 2009. 512 с.; Гребенник Г. П. Записки обитателя одесского истфака. *Дерибасовская — Ришельевская: Одесский альманах / Всемирный клуб одесситов*. Одесса: АО «Пласке», 2011–2012: № 45. С. 42–48; № 46. С. 56–59; № 47. С. 96–106; № 48, с. 160–173; Его же. Профессор Семен Иосифович Апатов. *Дерибасовская — Ришельевская: Одесский альманах. Кн. 50*. Одесса: АО «Пласке», 2012. С. 84–95; Его же. Союз Вольтера и Руссо. Опыт биографического исследования поколения «шестидесятников». *Записки университетского человека*. Одесса: Печатный дом, 2014. С. 38–355; Его же. Истфак, каким мы его помним (воспоминания выпускников исторического факультета Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова) / отв. ред. и сост. В. В. Багацкий. Одесса: ВМВ, 2015. 340 с.
5. Гончарук Г. Мемуари професора. Книга перша: Знайти і зберегти себе. Одеса: Політехперіодика, 2015. 188 с.; Его же. Мемуари професора. Книга друга: Сутички з університетською елітою. Одеса: Бахва, 2016. 152 с.
6. Человек в истории и культуре: сб. научных работ в честь 70-летия лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук Владимира Никифоровича Станко / отв. ред. А. А. Пригарин. Одесса: Терновка: Друк, 2007. 576 с.; Человек в истории и культуре. Вып. 2: Мемориальный сборник материалов и исследований в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора Владимира Никифоровича Станко / отв. ред. А. А. Пригарин. Одесса: СМІЛ, 2012. 644 с.; Человек в истории и культуре. Вып. 3: Мемориальный сборник научных работ в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук, Владимира Никифоровича Станко / отв. ред. А. А. Пригарин. Одесса: Ирбис, 2017. 694 с.
7. Libra: збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків / під ред. І. В. Немченко. Одеса, 2012. Вип. II. 138 с.
8. Гордон А. В. Судьба ученого советской эпохи: Вадим Сергеевич Алексеев-Попов. *История*: электронный научно-образовательный журнал. 2015. Т. 6, вып. 4 (37). С. 314–339. URL: <http://annuairefr.igh.ru/system/articles/pdfs/000/000/149/original/17c65c5c91b4b0376158ab635af942a231a3199f.pdf?1450891490>
9. Попова Т. Н. Евгений Николаевич Щепкин: жизнь как максима. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса, 2017. С. 180–196.
10. Хмарський В. М. Доля завідувача кафедри історії Української РСР ОДУ імені І. І. Мечникова Петра Івановича Воробєя у контексті «великого погрому» 1972 року. *У пошуках гармонії...* С. 113–148.
11. Макиавелли Н. Государь. Сочинения. Харьков: Фолио, 1998. 656 с.
12. Брачев В. С. «Дело» Я. М. Захера. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/delo-ya-m-zahera> (дата обращения: 10.03.2018).
13. Брачев В. С. Травля русских историков. М.: Алгоритм, 2006. 317 с. URL: http://www.uhlib.ru/istorija/travlja_russkih_istorikov/p4.php (дата обращения: 11.03.2018).
14. Савельева И. М., Полетаев А. В. О пользе и вреде презентизма в историографии. *Цель времени: Проблемы исторического сознания*. М.: ИВИ РАН, 2005. С. 63–88; Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография. *Новая и новейшая история*. 2018. № 1. С. 185–203.

References

1. Popova, T. N. Zhizneopisanie uchenogo-istorika na perekrestke istoriograficheskikh traditsiy. Teoriya. Metodologiya. Praktika. Odessa, 2017.; U poshukah garmoniyi. Naukova zbirka do 50-richchya profesora Vadima Mihaylovicha Hmarskogo. ed. E. P. Petrovskiy. Odesa: TES, 2017.
2. Grebennik G. P. Portret intelligenta v odesskom interere. Odessa: FenIks, 2010.; Ego zhe. Zapiski universitetskogo cheloveka. Odessa: Pechatniy dom, 2014.
3. Grebennik G. P. Zapiski universitetskogo cheloveka. Odessa: Pechatniy dom, 2014.
4. Ursu D. P. Fakultet: Vospominaniya, razyiskaniya, razmyishleniya. Odessa: Optimum, 2006.; Dobrolyubskiy A. O. Odeseya odnogo arheologa. Ed. — A. Krasnozhan. SPb.: Nestor-Istoriya, 2009.; Grebennik G. P. Zapiski obitatelya odesskogo istfaka. *Deribasovskaya — Rishlevskaya: Odesskiy almanah. Vsemirniy klub odessitov*. Odessa: AO «Plaske», 2011–2012.; Ego zhe. Professor Semen Iosifovich Appatov. *Deribasovskaya — Rishlevskaya: Odesskiy almanah. Kn. 50*. Odessa: AO «Plaske», 2012: 84–95; Ego zhe. «Soyuz Voltera i Russo. Opyit biograficheskogo issledovaniya pokoleniya 'shestidesyatnikov'». *V Zapiski universitetskogo cheloveka*. Odessa: Pechatniy dom, 2014: 38–355; Istfak, kakim myi ego pomnim (vospominaniya vyipusnikov istoricheskogo fakulteta Odesskogo gosudarstvennogo universiteta imeni I. I. Mechnikova). Otv. red. i sost. V. V. Bagatskiy. Odessa, Izd-vo VMV, 2015.
5. Goncharuk G. Memuari profesora. Kniga persha. Znayti i zberegti sebe. Odesa: Politehpriodika, 2015.; Ego zhe. Memuari profesora. Kniga druga. Sutichki z unversitetskoyu elltoyu. Odesa: «Bahva», 2016.
6. Chelovek v istorii i kulture. Sb. nauchnykh rabot v chest 70-letiya laureata Gosudarstvennoy premii Ukrainyi, akademika RAEN, profesora, doktora istoricheskikh nauk Vladimira Nikiforovicha Stanko. Red. A. A. Prigarin. Odessa-Ternovka: Druk, 2007.; Chelovek v istorii i kulture. Vyip. 2. Memorialniy sbornik materialov i issledovaniy v pamyat laureata Gosudarstvennoy premii Ukrainyi, akademika RAEN, profesora Vladimira Nikiforovicha Stanko. Ed. A. A. Prigarin. Odessa: SMIL, 2012.; Chelovek v istorii i kulture. Vyip. 3. Memorialniy sbornik nauchnykh rabot v pamyat laureata Gosudarstvennoy premii Ukrainyi, akademika RAEN, profesora, doktora istoricheskikh nauk, Vladimira Nikiforovicha Stanko. Ed. A. A. Prigarin. Odessa: Irbis, 2017.
7. Libra: Zbirka naukovih prats kafedri Istoriyi starodavnogo svItu ta serednih vIkIv. Red. I. V. Nemchenko. Vip. II. Odesa, 2012.
8. Gordon A. V. «Sudba uchenogo sovetской epohi: Vadim Sergeevich Alekseev-Popov.» *Istoriya. Elektronniy nauchno-obrazovatelniy zhurnal*. 6/4(37)(2015):314–339. Accessed Avgust 2, 2018. <http://annuairefr.igh.ru/system/articles/pdfs/000/000/149/original/17c65c5c91b4b0376158ab635af942a231a3199f.pdf?1450891490>
9. Popova T. N. «Evgeniy Nikolaevich Schepkin: zhizn kak maksima.» *V Zhizneopisanie uchenogo-istorika na perekrestke istoriograficheskikh traditsiy. Teoriya. Metodologiya. Praktika*. Odessa, 2017: 180–196.
10. Hmarskiy V. M. «Dolya zavIduvacha kafedri Istoriyi UkraYinskoYi RSR ODU Imeni I. I. Mechnikova Petra Ivanovicha Vorobeya u kontekstI «velikogo pogromu» 1972 roku.» *V Naukova zbirka do 50-richchya profesora Vadima Mikhajlovicha KHmars'kogo*. Ed. E. P. Petrovskij. Odesa: TES, 2017: 113–148.
11. Makiavelli N. Gosudar. Sochineniya. M.: ZAO Izd-vo EKSMO-Press; Harkov: Izd-vo «Folio», 1998.
12. Brachev V. S. «'Delo' Ya.M. Zahera.» *Cyberleninka*. Accessed March 10, 2018. <https://cyberleninka.ru/article/v/delo-ya-m-zahera>
13. Brachev V. S. Travlya russkikh istorikov. M.: Algoritm, 2006. Accessed March 11, 2018. http://www.uhlib.ru/istorija/travlja_russkikh_istorikov/p4.php
14. Saveleva I. M., Poletaev A. V. «O polze i vrede prezentizma v istoriografii» *V «Tsep vremen»: Problemy istoricheskogo soznaniya*. M.: IVI RAN, 2005: 63–88; Sogrin V. V. «Professionalnaya, propagandistskaya i obyvatelskaya istoriografiya.» *Novaya i noveyshaya istoriya*. 1(2018): 185–203.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2018

Г. П. Гребенник

кафедра історії та світової політики ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 37, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРО РОЛЬ І ОСОБЛИВОСТІ БІОГРАФІЧНОГО ЖАНРУ У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Резюме

У статті розглядаються причини «захоплення» істориків біографічним жанром у даний час. Автор аналізує феномен звернення до історії історичного факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова. Автор стверджує, що історія — це більше ніж наука, бо в ній є і наукова частина (понятійний апарат, жорсткий відбір фактів і їх перевірка на достовірність в ході дослідження), і літературна основа (мова, стиль письменства), і міфологічний аспект, пов'язаний з уявою.

Автор зазначає, що критичні статті з історіографії, які виходять в серйозних наукових виданнях, ще раз переконують, що істориків практично неможливо встати над своїм часом, уникнути загального захоплення політичним трендом. Адже все, що сьогодні величається, неминуче буде засуджене. Все, чому вклоняється більшість, нею ж і буде втоптане в бруд. Знання взагалі і знання історії зокрема дає людині ілюзію, що вона володіє апаратом істини.

Історик-біограф знаходиться в кращому становищі, оскільки в центрі його уваги знаходиться особлива людина. І чим більша людина, тим більше її зазор зі своїм часом, тим цікавіша вона істориків своїм самостоянням, кажучи словом Пушкіна. Автор ілюструє свої думки про особливості роботи біографа на прикладі критичного розбору двох біографічних етюдів.

Біографія на кшталт міфу про героя. Автобіографія — найбільш підступний і зрадницький жанр, бо він в більшій мірі розкриває особистість автора, ніж він сам того бажає. Автору здається, що він когось викриває і судить, а насправді викриває він самого себе. Розмір душі має значення, крім, звичайно, розуму. Насправді вкрай важливо, як людина думає про себе, що підкреслює в інших, на чому наполягає, що заперечує і про що замовчує.

В останній частині автор звертає увагу на актуальні уроки історії самих істориків та вказує, що немає поганих джерел, якщо є вміння аналітично з ними працювати.

Ключові слова: біографічний жанр, автобіографія, історіографія, хранитель пам'яті, інтелігенція.

G. P. Grebennik

Department of history and world politics,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, 24-26, French Blvd., Odessa, 65058, Ukraine

ABOUT ROLE AND FEATURES OF BIOGRAPHIC GENRE IN MODERN HISTORIOGRAPHY

Summary

The article deals with the reasons for the «capture» of historians by the biographical genre at the present time. The author analyzes the phenomenon of addressing the history of the historical faculty of the Odessa University named after I. I. Mechnikov. The author argues that history is more than science, because it has a scientific component (conceptual apparatus, rigorous selection of facts and their validation during the study), and the literary basis (language, style of writing), and the mythological aspect, related to imagination.

The author notes that critical articles on historiography, published in serious scientific publications, once again convinced that it is almost impossible for a historian to stand up to his time, to avoid general enthusiasm for the political trend. After all, everything that hangs today will inevitably be condemned. Whatever the worship of the majority, it will be thrown into the dirt. Knowledge in general and knowledge of history in particular gives the man the illusion that he has the apparatus of truth.

The biographer is in a better position, since the center of his attention is a special person. And the more a person, the more its gap with its time, the more it is interesting to the historian of his independence, in the words of Pushkin. The author illustrates his thoughts on the peculiarities of the work of the biographer by way of a critical analysis of two biographical sketches.

A biography like the hero's myth. Autobiography is the most insidious and treacherous genre, because it more reveals the personality of the author than he himself desires. The author seems to him to be exposing and judging someone, but in fact he reveals himself. The size of the soul matters, except, of course, the mind. In fact, it is extremely important how a person thinks about himself, that he emphasizes in others, what he insists, denies and what is silent.

In the last part the author draws attention to the actual lessons of the history of the historians himself and points out that there are no bad sources if there is the ability to work analytically with them.

Key words: biographical genre, autobiography, historiography, memory keeper, intelligentsia.

УДК 32.019.51:316.774:165.412

Е. С. Огаренко

к. филос. н., доцент,

кафедра політології

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 38, Французький б-р., 24/26,

г. Одеса, 65058, Україна

Тел.: 098–510–46–26,

E-mail: ogarenko.eu@gmail.com

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.23.2\(31\).144313](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.23.2(31).144313)

ПАРАДОКСАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧЕСКОЇ КОМУНІКАЦІЇ

В статті аналізується роль знакової комунікації в мотивації поведінки людини в зв'язі з парадоксальною протиріччю основ політики. Розглядаються семиотичні аспекти співвідношення значень і смислів політичного меседжу, динаміка його змістової та формальної складових. Обґрунтовується, що еkleктичне з'єднання бюрократичсько-етатистської риторики з риторикою стилізованого патріотизма є причиною неефективності політичної комунікації в Україні. Причиною еkleктизму є не тільки збережена риторика радянського минулого, а й сучасна девальвація публічності політики.

Ключові слова: знакова комунікація, парадокс політики, політичний меседж, бюрократичсько-етатистська риторика, девальвація публічності.

Постановка проблеми. Затягнутий процес трансформації режиму пострадянської України від тоталітарного соціалізму до ринкової демократії побуджує до пошуку рішень гострих соціальних проблем, виниклих після розпаду СРСР. Часто звучать рецепти у вигляді «борьби з корупцією», «оновлення парламенту», «змінення Конституції», «створення технічного, а не партійно-квотного уряду» і т. п. при всій своїй очевидності «скользають» по поверхні реальної соціальної та політичної динаміки, не торкаючись її внутрішніх механізмів.

Представляється актуальним звернутися до соціальної динаміки з точки зору протиріччю людського поведінки та такої її фундаментальної складової, як знакова комунікація, зокрема політична.

Аналіз актуальних досліджень. Серед дослідників, які розглядали комунікацію як найважливіший фактор системної організації соціальної дійсності, слід назвати Х. Арндт, Н. Лумана, М. Маклюєна, М. Фуко, П. Бурдьє, Ю. Хабермаса, С. Жижєка. Специфіку та соціальну роль політичної комунікації присвячені роботи таких авторитетних дослідників, як Г. Лассуєлл, П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Н. Постман, Д. Уілхем, Д. Лиллекер, А. І. Солов'єв, М. Н. Грачєв, М. М. Назаров, Г. Г. Почепцов, В. Бебик, Д. Выдрин. Важливим для даного

исследования семиотический аспект политической коммуникации исследовался в работах Р. Барта, Ю. Кристевой, У. Эко, Дж. Уоллакотта.

Представляется, что семиотический аспект политической коммуникации слабо разработан в отечественных исследованиях. Соответственно цель **статьи** мы видим в том, чтобы рассмотреть возможность совершенствования процесса политической коммуникации в Украине с учётом знаковой специфики человеческой коммуникации и её роли в организации поведения.

Соответственно **задачи исследования** предполагают: 1) исследование соотношения значений и смыслов политического месседжа; 2) рассмотрение динамики содержательной и формальной составляющих политического месседжа; 3) анализ парадоксальной противоречивости основ самой политики в связи с противоречивостью человеческого поведения; 4) выяснение причин слабой эффективности политических месседжей в Украине и условий повышения их публичной составляющей.

Методология данного исследования опирается на системный анализ политики и системообразующую роль политической коммуникации в политических процессах.

Семиотика рассматривает знаки языка как единство значения и означаемого. Например, знак естественного языка «ёлка» имеет значение «вечнозелёное дерево с иголками» и отсылает к образу такого дерева (означаемому, смыслу), хорошо известному из опыта.

Коммуникация предполагает язык, специфика которого в случае человека характеризуется зависимостью не только от конкретной коммуникативной ситуации (как, например, сигнал опасности у животного), но и от культурно-коммуникативного кода (то есть принятых правил перевода знаков в значения), формирующего определённую модель мышления.

Используемый код может менять значения знаков, как, например, в случае использования карнавального костюма или политического переосмысления одних и тех же культурных памятников в разные эпохи.

Мы не можем видеть саму модель мышления, но можем судить о ней по действиям, из которых складываются модели поведения, свойственные различным людям, различным культурам, различным политическим системам.

Мышление — своего рода «клей», соединяющий «молекулы» значений в «спирали» смыслов, которые, переплетаясь, формируют разнообразные модели поведения. При этом модели поведения обнаруживают не только противоречивое разнообразие, но даже парадоксальность.

Примеры красноречивы, когда человек сам осознаёт парадоксальность своих реакций на окружающее, как, например, классическое «ах, обмануть меня не трудно, я сам обманываться рад!», или «знаю и понимаю лучшее, а следую худшему», или «власть теряет всё своё очарование, если ею не злоупотреблять».

Но ещё красноречивее примеры, когда даже извращённое поведение находит парадоксальное самооправдание в мышлении извращенца. С. Жижек в книге «Чума фантазий» анализирует такой пример в лице австрий-

ского преступника Йозефа Фритцеля, который оправдывал насильственное содержание своих детей в подвале своего дома тем, что «будучи отцом, он имеет право на безраздельную власть над своими детьми, включая сексуальное насилие и убийство; и именно благодаря своему великодушию он проявил заботу и позволил им выжить» [1, с. 15].

Истоки парадоксальности следует искать в потребности примирить противоречивость мотиваций, то есть психологически опосредованных побудительных стимулов действовать или воздержаться от действия.

Можно говорить о парадоксальности мотивации как о необходимости самооправдания противоречивости, которая внутренне переживается как дискомфорт вследствие наличия в нашем мышлении некоего «инструмента», принуждающего нас осуждать противоречивость действий как недостаток.

В классическом понимании М. Вебера социальное действие — это внутренняя и внешняя позиция человека, ориентированная на поступок или воздержание от него, по смыслу соотносённые с поступком другого человека [2, с. 602–643].

«Инструмент», который формирует позицию, соотносённую с поступком другого человека, — это знаковое мышление, которое в социальном взаимодействии, обеспечивая предсказуемость реакций на поступок другого, стремится избавиться от противоречивости.

Закреплённая в социальных нормах поведения, социальных институтах модель мышления, «законно преследующая» противоречивость поступков и высказываний, оставляет малое «законное пространство» противоречивости в виде парадоксов как интеллектуальной игры или причуды гениев («...и гений — парадоксов друг»).

Вследствие эволюционной нецелесообразности (ввиду «открытости» эволюционной перспективы) социальной стандартизации поведения знаковый строй языка не «позволяет» нивелировать разнообразие смыслов, образуемых пересечением различных знаков и значений, в котором отражается многообразие мотиваций поведения.

С появлением политики как самостоятельной сферы общественной деятельности возникает централизованная форма управления социальным поведением посредством мобилизации мотивации большинства.

Управляя социальным поведением в том числе и с помощью политических месседжей, политика сознательно или бессознательно манипулирует публичной составляющей. Например, за общезначимую ценность выдаётся партикулярный интерес определённого класса (рыночная свобода или пролетарская солидарность) или популистский лозунг высоких стандартов потребления для малоимущих.

Для достижения политических целей приспособляются различные знаковые системы и возможности формирования политически целесообразных смыслов, заключённых в самой знаковой коммуникации.

Разнообразие смыслов образуется не только разнообразием знаков, но и возможностью пересечения в одном сообщении различных знаковых систем (например, паралингвистическое сопровождение слова в виде измене-

ния интонации), соединения знака с другим объектом, то есть «переносом» другого объекта под знак (полисемия, метафора), частичного изменения знака с соответствующей трансформацией смысла (каламбур).

Хорошо известен курьёзный пример из политической сферы изменения значения в знаке «ёлка», связанный с непроизвольной трансформацией этого знака в «йолка» предшествующим президентом Украины. Вследствие этого значение «вечнозелёное дерево с иголками» трансформируется в значение «украинский президент, плохо знающий украинский язык».

Манипулируя значениями, политика может добиваться мобилизующего эффекта, формируя политические смыслы, создающие иллюзию публичности.

Характерный пример приводит Р. Барт: «Предположим, я сижу в парикмахерской, мне протягивают номер журнала «Пари-Матч». На обложке изображен молодой африканец во французской военной форме; беря под козырек, он глядит вверх, вероятно, на развевающийся французский флаг. Таков *смысл* изображения. Но каким бы наивным я ни был, я прекрасно понимаю, что хочет сказать мне это изображение: оно означает, что Франция — это великая империя, что все ее сыны, независимо от цвета кожи, верно служат под ее знаменами и что нет лучшего ответа критикам так называемой колониальной системы, чем рвение, с которым этот молодой африканец служит своим так называемым угнетателям» [3, с. 80].

В политических месседжах отражается противоречивость самой политики, которая сочетает партикулярность интересов социальных субъектов с необходимостью их публичной презентации, широкую адресность (популистичность) сообщения с узостью круга его бенефициариев. Обозначаем эту противоречивость как парадокс «четырёх П (партикулярность, публичность, популизм, привилегированность)». То есть политика демонстрирует нам устойчивую («квадратную», «четырёхосновную») противоречивость, которая тем устойчивей, чем полноценнее выражены в ней противоречивые составляющие.

Эффект политического месседжа зависит в большой мере от специфических способов распространения месседжа, которые содержательно изменяются в зависимости от социального контекста (традиционное, индустриальное, постиндустриальное общество), доминирующих социальных дискурсов (научно-технический прогресс, сексуальная революция, постмодерная интертекстуальность), ментальных установок (синкретизм, апокалиптичность, рационализм).

Формально политические месседжи изменяются от пропагандистского многословия к рекламной лаконичности, от рационализированной вербальности к мозаичной визуализации, от публичной благопристойности к публичной эпатажности и скандалу.

Характерный пример эпатажности современных политических месседжей приводит Д. Дж. Лиллекер: в 2005 г. к саммиту «Большой восьмёрки» Гринпис подготовила видеоролик, где марионетка-Блэр, одетая в символическую одежду проститутки совершала акт орального секса с неизвестным, но явно состоятельным американским мужчиной до тех пор, пока марио-

нетка не покрылась неочищенной нефтью. Голос за кадром говорил: «Не дайте Блэру быть марионеткой в руках мистера Буша: давайте повлияем на перемену климата сегодня» [4, с. 173].

Смысл политического месседжа меняется даже от языковой формы организации текста. Например, У. Эко обращает внимание на то, что известный слоган «I like Ike» в переводе «Мне нравится Айк» не отражает полной поглощённости чувством восторга перед Дуайтом Эйзенхауэром, выраженном на языке оригинала. В случае «I like Ike» присутствует, во-первых, эффект рифмы, во-вторых, эффект звукописи, связанный с тем, что каждый согласный в этом коротком словосочетании находится в окружении двух гласных [5, с.102].

Мобилизующая сила политических месседжей зависит не только от характера месседжей, но также от: 1) социально-экономических возможностей определённого общества; 2) устойчивости существующих ментальных смыслов, формирующих модели поведения большинства; 3) ментальной мобилизованности самих политических элит.

В случае с Украиной можно говорить о затянувшемся процессе воздействия ментально слабо мобилизованной политической элиты на ментально разнородное большинство при эклектичности социально-экономической среды.

Эклектичность выражается в неорганичном сосуществовании социальных групп, по-разному «вписавшихся» в трансформационные процессы: «успешные», «аутсайдеры», «маргиналы» при размытости понятия «средний класс».

Ментальная разнородность выражается в противоречивом сосуществовании советской («совковой») и европеизированной, идеологизированной и консьюмеризированной, корпоративной и национально-государственной ментальностей.

Социальная эклектичность и ментальная разнородность являются благоприятной почвой для манипуляций публичностью ментально слабо организованной политической элитой, не приводящих к эффективной мобилизации и социальной динамике.

Что в коммуникативном аспекте может способствовать повышению эффективности политических месседжей? Речь должна идти, на наш взгляд, о разрушении эклектизма политических месседжей, в которых сознательно или бессознательно соединяются бюрократически-этатистская и популистская риторика с риторикой стилизованного патриотизма и псевдорыночной свободы.

Корни эклектизма, безусловно, в советском прошлом, для которого было также характерно соединение государственного бюрократизма и популизма. Но не только.

Европеизированной постмодерной ментальности давно уже характерна консьюмеризованная девальвация публичной составляющей политики.

Как вернуть украинской политике публичную составляющую? На наш взгляд, ответ отчасти заключён в известном парадоксе «следуй своим склонностям, преодолевая их». Или иначе, политические месседжи долж-

ны избегать политизации тем и проблем, касающихся таких сфер общественной жизни, как религия, культура, язык, наука, досуг. Известно высказывание В. Гумбольдта: «Хорошая власть делает себя излишней».

Но это одна сторона дела. Сегодня прямая идеологизация общественной жизни слаба как на постсоветском пространстве, так и в западных демократиях. Но сами по себе активно внедряемые в публичный дискурс консьюмеризованные месседжи о ценностях поведения, стандартах потребления косвенно выполняют функцию идеологизации, манипулирующей защитой рыночной экономики, свободы выбора, самовыражения.

С. Жижек характеризует идеологию как «фантазматическую конструкцию... маскирующую невыносимую, реальную, непостижимую сущность...» [6, с. 52]. А доминирующую сегодня западную идеологию С. Жижек определяет как «гедонистический цинизм».

Н. Хомский, ссылаясь на книгу А. Кэри «Демократия без риска», считает, что рост корпоративной пропаганды, с целью подрыва устоев демократии, наряду с широким распространением избирательного права и ростом корпораций относится к трём основным политическим феноменам, имевшим место в XX веке [7, с. 33].

Украинская политика должна преодолевать не только собственную склонность внедряться во всё, что терпит её внедрение, но и склонность к манипуляции публичной составляющей политики с расчётом на массового потребителя, уже привыкшего на постсоветском пространстве следовать модели «знакового потребления» (Ж. Бодрийяр), распространённой в западных демократиях.

Вернувшись в поле реальной публичности, то есть вернув политике её четвёртое основание в парадоксальной модели политической деятельности, можно попытаться вернуть обществу гражданина.

Выводы. Таким образом, в качестве выводов, претендующих на научную новизну, мы утверждаем, что противоречивая «четырёхосновность» политической деятельности, которую мы обозначаем как парадокс «четырёх П (партикулярность, публичность, популизм, привилегированность)» когерентна противоречивости мотиваций человеческого поведения.

Мы утверждаем, что политика, управляя социальным поведением, мобилизует мотивацию большинства с помощью политических месседжей, в том числе и манипулируя соотношением значений и смыслов с целью имитации публичной составляющей политики.

Мы утверждаем, что эффект политического месседжа зависит в значительной мере от специфических способов распространения месседжа, которые содержательно изменяются в зависимости от социального контекста, доминирующих социальных дискурсов, ментальных установок большинства.

Формально политические месседжи изменяются от пропагандистского многословия к рекламной лаконичности, от рационализированной вербальности к мозаичной визуализации, от публичной благопристойности к публичной эпатажности и скандалу.

Таким образом, мобилизационный эффект политических месседжей задан как определёнными социально-экономическими условиями, так и

устойчивостью существующих моделей поведения большинства, а также ментальной мобилизованностью самой политической элиты.

Мы утверждаем, что противоречивость политической коммуникации в постсоветской Украине — в эклектичном соединении в месседжах политической элиты устойчивых ментальных моделей в виде бюрократически-этатистской и популистской риторики советского прошлого с постсоветской риторикой стилизованного патриотизма и псевдорыночной свободы.

Мы утверждаем, что, опираясь на парадоксальное правило «следуй своим склонностям, преодолевая их», или иначе, избегая политизации неполитических сфер жизни, во-первых, и манипулирования «знаковым потреблением» масс, во-вторых, можно попытаться вернуть украинской политике реальную публичность, а украинскому обществу — гражданина.

В перспективе считаем целесообразным сконцентрировать внимание на конкретизации тезиса о «парадоксе четырёх П» политики на основе его системных эмпирических верификаций и их семиотической интерпретации.

Список использованной литературы

1. Жижек С. Чума фантазий. Харьков: Гуманитарный центр, 2017. 388 с.
2. Вебер М. Основные социологические понятия / Вебер Макс. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
4. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты. Харьков: Гуманитарный центр, 2010. 300 с.
5. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург: Симпозиум, 2004. 544 с.
6. Жижек С. Возвышенный объект идеологии. Москва: Художественный журнал, 1999. 236 с.
7. Хомский Н. Классовая война. Интервью с Дэвидом Барзамяном. Москва: Практикс, 2003. 336 с.

References

1. Zhizhek, Slavoj. Chuma fantazij. Kh.: Gumanitarny'j centr, 2017.
2. Veber, Maks. Osnovny'e sociologicheskie ponyatiya: Izbranny'e proizvedeniya. M.: Progress, 1990.
3. Bart, Rolan. Izbranny'e raboty': Semiotika: Poe'tika. M.: Progress, 1989.
4. Lilleker, Darren G. Politicheskaya kommunikaciya. Klyuchevy'e koncepty'. Kh.: Gumanitarny'j Centr, 2010.
5. E'ko, Umberto. Otsutstvuyushhaya struktura. Vvedenie v semiologiyu. SPb.: Simpozium, 2004.
6. Zhizhek, Slavoj. Vozvy'shenny'j ob'ekt ideologii. M.: Khudozhestvenny'j zhurnal, 1999.
7. Khomskij, Noam. Klassovaya vojna. Interv'yu s De'vidom Barzamyanom. M.: Praktis, 2003.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2018

Є. С. Огаренко

кафедра політології ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 38, Французький б-р., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПАРАДОКСАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Резюме

У статті проаналізовано, як різноманітність мовних значень і смислів, які в процесі комунікації використовує людина, дає можливість «примирити» суперечливе різноманіття її мотивацій, в тому числі і парадоксально. Різноманітність комунікативних смислів утворюється не тільки безліччю знаків, а й, наприклад, можливістю з'єднання знака з іншим об'єктом (метафора), часткової зміни знака з трансформацією сенсу (каламбур). Відомий курйозний приклад з політичної сфери зміни значення в знаку «ялинка», пов'язаний з мимовільною трансформацією цього знака в «йолка» экс-президентом України. Внаслідок цього значення «вічнозелене дерево з голками» трансформується в сенс «український президент, що погано знає українську мову». Автор вказує, що суперечлива «чотирьохосновність» політики, яку позначають як парадокс «чотирьох П (партикулярність, публічність, популізм, привілейованість)» когерентна різноманіттю мотивації людської поведінки. Керуючи соціальною поведінкою, політика покликана мобілізувати мотивацію більшості, що робиться за допомогою меседжів, які породжують смисли, в тому числі і маніпулюючи публічною складовою. Неефективність політичної комунікації в пострадянській Україні обумовлена еkleктичним поєднанням в політичних меседжах радянських ментальних моделей у вигляді бюрократично-етатистської і популістської риторики з пострадянською риторикою стилізованого патріотизму і псевдоринкової свободи. Коріння еkleктизму не тільки в радянському минулому, а й у сучасній консьюмеризації публічної складової політики. Спираючись на парадокс «слідуй своїм схильностям, долаючи їх», або інакше, уникаючи політизації неpolітичних сфер життя і маніпуляції «знаковим споживанням» мас, можна спробувати повернути українській політиці публічність.

Ключові слова: знакова комунікація, парадокс політики, політичний меседж, бюрократично-етатистська риторика, девальвація публічності.

E. S. Ogarenko

Department of Political Science,
Odessa I. I. Mechnikov National University
r.38, French Blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PARADOXICAL ASPECT OF POLITICAL COMMUNICATION

Summaru

The article substantiates, that the variety of linguistic meanings and points that a person uses in the process of communication, gives the opportunity to «reconcile» the contradictory manifold of his motivations, including paradoxically. The variety of communicative meanings is formed not only by the variety of signs, but also, for example, by the possibility of connecting a sign with another object (metaphor), a partial change in sign with the corresponding transformation of meaning (pun). There is a curious example from the political sphere of changing meaning in the sign «ялинка», associated with the involuntary transformation by the previous president of Ukraine this sign into the «йолка». As a consequence, the meaning of «evergreen tree with needles» is transformed into the meaning «Ukrainian president, who does not know the Ukrainian language well». The contradictory «four-basicity» of politics, which we designate as the paradox of «four P» (particularity, publicity, populism, privilege) is coherent to diversity of motivations human's behavior. The politics, managing social behavior, is designed to mobilize the motivation of the majority. This is being done with the help of political messages that generate political points, including manipulating the public constituent. The ineffectiveness of political communication in post-Soviet Ukraine is due to the eclectic compound of Soviet mental models in political messages in the form of bureaucratic — etatist and populist rhetoric with post-Soviet rhetoric of stylized patriotism and pseudo-market freedom. The roots of eclecticism are not only in the Soviet past, but also in the modern consumerization of the public component of politics. Relying on the paradox «follow your inclinations, overcoming them,» or otherwise avoiding the politicization of the non-political spheres of life and manipulating the «signed consumption» of the masses, you can try to return publicity to Ukrainian politics.

Key words: symbolic communication, paradox of politics, political message, bureaucratic — etatist rhetoric, devaluation of publicity.

УДК 323.2

И. С. Прибегин

аспирант

кафедры истории и мировой политики

ОНУ имени И. И. Мечникова,

к. 37, Французский бул., 24/26,

г. Одесса, 65058, Украина

Тел.: +380671048409

E-mail: ivanpribegin@rambler.ru

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).144311](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).144311)

**«ИДЕНТИЧНОСТЬ» И/ИЛИ «ИДЕНТИФИКАЦИЯ»: ВЫБОР
КАТЕГОРИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

В статье рассмотрена научная дискуссия о целесообразности использования «идентичности» как категории социального и политического анализа. Представлены аргументы сторон. Проанализирована статья, представившая критический взгляд на «идентичность», — «За пределами «идентичности» (2000) американских исследователей национализма и этничности Р. Брубейкера и Ф. Купера. Приводятся доводы авторов в пользу замены категории «идентичности» более адекватными группами терминов. Рассматривается альтернативный подход к «идентичности» — попытки, предпринятые П. Рикёром, З. Бауманом, переформулировать или деконструировать понятие, избавив его от эссенциалистских корней. Особое внимание уделяется знаковой работе британского культуролога С. Холла «Кому нужна «идентичность»?» (1996). Рассуждая в рамках этого подхода, допускающего понимание «идентичности» в новой, смещённой или децентрированной форме, автор доказывает предпочтительность использования термина «идентификация», как динамического и конструируемого процесса, и понятия «идентичность», как состояния идентификации в конкретный момент времени.

Ключевые слова: идентичность, кризис идентичности, идентификация.

Постановка проблемы. За последние десятилетия в мире и в последние годы на постсоветском пространстве понятие «идентичность» всё чаще используется как в научном дискурсе, так и в публицистике, а также в области практической общественно-политической деятельности. Однако зачастую обстоятельства использования самого термина представляются, по меньшей мере, спорными. «Идентичность» активно используется как в повседневной языковой практике журналистов, политиков и общественных деятелей, так и в академической среде, очевидно, не способной в полной мере оградить себя от упрощённых трактовок и разного рода идеологических соблазнов. Кроме того, не следует забывать и об особенностях словоупотребления в различных областях социально-гуманитарного знания, наконец, во всевозможных научных теориях и даже контекстах.

С середины XX в., когда понятие «идентичность» из психиатрии и психоанализа перешло в область социальной психологии, а в особенности с

начала 1960-х гг., когда термин стал активно внедряться в социологию и другие общественные науки, росло понимание об «идентичности» как чересчур перегруженной, многозначной и, в конце концов, противоречивой категории. В итоге это спровоцировало ожесточённую дискуссию последних десятилетий о полезности использования самого понятия, ставившей под вопрос его аналитическую значимость и допустимость использования.

Анализ актуальных исследований. Очевидно, что значительный рост популярности концепта в постсоветских странах, переживающих, как принято считать, «кризис идентичности», способствовал появлению на свет огромного количества научных работ, посвящённых генезису представленной об «идентичности» (изначально и преимущественно в западной научной мысли) как в различных социально-гуманитарных дисциплинах и направлениях, так и в сфере «политики идентичности». За последние 10 лет различные аспекты этой исследовательской проблемы были представлены в работах Абушенко В. Л. [1], Гречко П. К. [2], Задворной Е. С. [3], Лысака И. В. [4], Орловой Э. А. [5], Саниной А. Г. [6], Симоновой О. А. [7] и многих других. Тем не менее, острая полемика, возникшая на Западе, о целесообразности использования самих понятий «идентичность» и «кризис идентичности» в научных статьях постсоветских авторов не была должным образом освещена, а то и просто замалчивалась, или же абсолютно неверно трактовалась как всего лишь очередной спор о сущности терминов.

Цель нашей статьи заключается в анализе критики последних десятилетий относительно самой возможности дальнейшего использования концепта «идентичность» в политических и смежных науках и выборе того понятийного аппарата, который позволит наиболее оптимальным образом исследовать вопросы, традиционно связанные с ней. В частности и в первую очередь, с идентичностью политической, классовой, национальной, этнической, религиозной и т. д. — всеми теми формами идентичности, которые существенным образом влияют на развитие политического процесса.

В данной статье мы намереваемся решить следующие **задачи**: 1) привести и выделить основные аргументы участников дискуссии о допустимости использования терминов «идентичность» и «кризис идентичности» как аналитических категорий; 2) показать важность этой полемики для политологии и смежных областей социально-гуманитарного знания; 3) оценить убедительность доводов сторон и практический смысл каждого из подходов; 4) осуществить выбор того понятийного аппарата, который позволит наилучшим образом исследовать те проблемы, которые до недавнего времени мыслились в терминах «идентичности» и «кризиса идентичности».

Как отмечает французский философ П. Рикёр, термин «идентичность» имеет, по меньшей мере, два разных, наслаивающихся друг на друга значения, в основе которых лежат корни: «idem» — «такой же самый», «в высшей степени сходный», «аналогичный», «один и тот же», и «ipse» — синонимом которого выступает понятие «самость» [8]. В действительности же словоупотребление «идентичности» на сегодняшний день куда более разнообразно: от самобытности и принадлежности к той или иной человеческой общности, до психофизиологической целостности и подлинности человеческого бытия.

Во многом именно поэтому одновременно с небывалым ростом интереса к «идентичности» в последние 30–40 лет в общественных науках усилилась критика самого понятия как излишне многозначной, малополезной и даже вредной аналитической категории. Ключевой проблемой тут виделись эссенциалистские корни самого термина и по большей части лишь очевидная декларативность попыток их преодоления в конструктивистском ключе. Таким образом, возникал закономерный вопрос: «Нужна ли нам «идентичность» как категория социального анализа?»

Первым способом ответа на этот вопрос стала попытка некоторых учёных-гуманитариев и социальных теоретиков вытеснить «идентичность», как им представлялось, более адекватными концепциями и категориями. Показательной в этом отношении можно считать статью «За пределами «идентичности» (2000), написанную совместно двумя американскими исследователями национализма и этничности Р. Брубейкером и Ф. Купером [9].

По мнению авторов, «слово «идентичность»... обыкновенно означает слишком много (когда понимается в сильном смысле), или слишком мало (когда понимается в слабом смысле), или вообще ничего не означает (из-за его полнейшей неопределённости)» [9, с. 61]. Таким образом, термин не может полностью удовлетворять критериям социального анализа, требующего относительно отчётливых аналитических категорий [9, с. 63].

Ориентируясь во многом на исследование Ф. Глиссона, Р. Брубейкер и Ф. Купер отмечают, что проблема неоднозначности понятия «идентичность» была обнаружена достаточно рано [10]. Ещё в конце 1960-х гг. сам Э. Эриксон — автор первой комплексной теории идентичности и термина «кризис идентичности» сожалел о всё более неразборчивом употреблении этих понятий. В середине 1970-х гг. уже У. Дж. М. Маккензи характеризовал «идентичность» как слово, утратившее всякий смысл из-за чрезмерного использования, а Р. Коулз, в свою очередь, заметил, что оно, наравне с понятием «кризис идентичности», стало довольно-таки избитым клише. И с тех пор, в силу заметного роста интереса к проблемам расы, религии, этничности, национального строительства, новых социальных движений, пола и сексуальности, прямо-таки обеспокоенных «идентичностью» и её «кризисом», процесс перепроизводства и обесмысливания данных понятий лишь усиливался. Этому способствовало и то, что даже те социальные теоретики, исследовательские интересы которых прежде находились вне указанной проблематики, посчитали нужным обратиться к вопросу идентичности (например, З. Бауман, П. Бурдье, Э. Гидденс, П. Рикёр).

Усугубляет ситуацию и то, что «идентичность», так же как «раса», «нация», «этнос», «класс» и многие другие категории социальных и политических наук, является одновременно и категорией практики, и категорией анализа. При этом, по мнению Р. Брубейкера и Ф. Купера, между практическими и аналитическими употреблениями этих терминов существует недопустимо тесная взаимосвязь и взаимовлияние, которые, в конечном счёте, девальвируют их аналитическую значимость [9, с. 66–70]. «Употребление термина как категории практики само по себе, конечно, не делает его непригодным в качестве категории анализа... Проблема состоит в том,

что 'нация', 'раса' и 'идентичность' употребляются в аналитических целях примерно так же, как употребляются на практике, — как скрыто или явно овеществляющие, т. е. предполагающие или утверждающие, будто [и на практике] 'нации', 'расы' и 'идентичности' 'существуют', а люди 'имеют' 'национальность', 'расу', 'идентичность'» [9, с. 71–72].

При этом ставшие уже обыденностью попытки учёных-гуманитариев (хотя бы внешне, на уровне деклараций) отойти от эссенциалистских корней этих терминов и переосмыслить их в конструктивистском ключе также подвергаются критике со стороны Р. Брубейкера и Ф. Купера. Модное в последние годы наделение идентичности свойствами множественности, фрагментарности и текучести, по мнению авторов статьи, не даёт ответа на вопрос, почему это нечто, характеризующее таким образом, следует определять именно как «идентичность» [9, с. 72–74]. И вообще, «какую [в таком случае] концептуальную и объяснительную работу призван выполнять этот термин?» [9, с. 74].

Значения термина «идентичность» не только чрезвычайно многообразны, но и, по наблюдению Р. Брубейкера и Ф. Купера, пугающе противоречивы, а их словоупотребления совершенно разнонаправленны. И даже очень грубое, схематическое разделение концепций идентичности обнажает эту проблему. Ведь т. н. «сильные» или «жёсткие» концепции идентичности предполагают некую неизменность, (само)тождественность индивидов, сохраняющуюся во времени, в то время как «слабые» или «мягкие» — такую установку, в той или иной мере, отвергают [9, с. 74–85]. «Идентичность», следовательно, несёт многозначную, даже противоречивую теоретическую нагрузку» [9, с. 78]. Поэтому закономерен вопрос: «Действительно ли нам нужен этот перегруженный, глубоко двусмысленный термин?» [9, с. 78].

Сами авторы статьи отвечают на это категорическим «нет», призывая полностью отказаться от использования «идентичности». И поскольку не существует одного единственного термина, способного передавать различные значения, которыми успело обрасти это понятие, то взамен его они предлагают употреблять множество других групп терминов, куда менее двусмысленных и загруженных. Таких, например, как: «идентификация» и «категоризация»; «самопонимание» и «социальная локализация»; «общность», «связанность» и «групповость» [9, с. 89–122].

Другим способом ответа на вопрос о необходимости «идентичности» является попытка переформулировать или же, говоря языком Ж. Деррида, деконструировать понятие. И именно этот подход, надо сказать, является сегодня доминирующим в понимании идентичности, становясь своего рода магистральным направлением в её анализе. Как справедливо отмечает российский философ Э. А. Орлова: «Метод деконструкции, разработанный Деррида, становится основой для новых трактовок идентичности, где радикальному сомнению подверглись рационализм и самотождественность субъекта в их классическом понимании. Именно в этом контексте становится актуальным обращение к проблеме идентичности в многообразном и динамичном современном мире» [5, с. 94].

Знаковою роботою, представляючею именно такой подход, стала стаття британського культуролога С. Холла «Кому нужна «ідентичність»?» (1996) [11]. Автор утверджує, що наряду з іншими ізначально есенціалістськими поняттями і концепціями «ідентичність» більше не можна розуміти в вихідній, недеконструйованій формі, рівно як і працювати з нею по-старому в рамках тієї парадигми, в якій вона раніше була створена. І оскільки не існує нічого, більш адекватного поняття, спроможного замінити собою «ідентичність», нам не залишається нічого іншого, крім як продовжувати використовувати її, але вже в деконструйованій або детоталізованій формі [11, с. 1]. Таким чином, «ідентичність» характеризується С. Холлом як «ідея, яку неможливо мислити по-старому, але без якої відомі ключові питання взагалі неможливо уявити» [11, с. 2].

І тим не менше, сам вчений, внаслідок власного прочитання «теорії дискурсивної практики» М. Фуко, пропонує реконцептуалізувати «ідентичність» — продовжити мислити про неї в рамках тієї ж парадигми, але вже в новій, зміщеній або децентрованої формі [11, с. 2]. Іменно тому С. Холл апелює все більше до «ідентифікації», а не «ідентичності», звертаючи особливу увагу на її процесуальний характер. Він розглядає «ідентичність» як певну конструкцію, яка знаходиться в постійному розвитку, становленні і ніколи повністю не буває «достигнутою» або «втраченою» [11, с. 2–3; 6, с. 8].

Незважаючи на необхідність визначених умов для існування ідентичності, включаючи наявність матеріальних і символічних ресурсів для її підтримки, вона, за спостереженням С. Холла, в кінцевому підсумку конвенціональна і в багатьох випадках випадкова [11, с. 2–3]. Так, «ідентичності... слід розуміти як створені в специфічних історичних і інституціональних умовах, в межах конкретних дискурсивних образів і практик, специфічними стратегіями висловлювання» [11 с. 4]. Інакше кажучи, «ідентичності... є точками часової прив'язки до позицій суб'єкта, які створюються для нас дискурсивними практиками» [11, с. 6].

І навіть більше того, «дискурсивні ідентичності» «є в більшій ступені продуктом розрізнення і виключення, ніж знаком ідентичної природно-конституюваної спільноти — ідентичності в її традиційному розумінні» [11, с. 4]. Таким чином, для ідентифікації, як процесу постійного переопределення себе, важливо, в першу чергу, наявність конституюваного «іншого», відносно якого і можливо порівняння. І в багатьох випадках завдяки цій своїй здатності ідентичності, як переконує нас С. Холл, є безкінечним множиною точок динамічного процесу ідентифікації, а стало бути, в свою чергу, по-ранішньому нам корисні як аналітична категорія [11, с. 2–5].

Таким чином, ідея про динамічну природу ідентичності, яка разом з розумінням ідентичності як свого роду часової конструкції, складає сьогодні основу конструктивістського напрямку в вивченні ідентичності. Іншими словами, як визначає цей підхід британський соціолог, дослідник проблем глобалізації З. Бауман: «Вместо

разговора об идентичностях, унаследованных или обретенных, более уместным и соответствующим реальностям глобализирующегося мира выглядело бы исследование идентификации, никогда не заканчивающейся, всегда незавершенной, неоконченной, открытой в будущее деятельности, в которую все мы по необходимости либо сознательно вовлечены» [12, с. 191].

Существуют, правда, и альтернативные подходы к пониманию «идентичности». Так, например, устойчивость и постоянство «идентичности» с одной стороны, и её изменчивость — с другой, П. Рикёр пытался преодолеть посредством концепции «повествовательной идентичности». Суть концепции заключается в том, что идентичность не является непосредственным результатом нашего внутреннего опыта, мы можем прийти к идентичности лишь посредством своего повествования о ней. Этот рассказ о себе, собственной уникальности, своих особенностях и отличиях от других совсем не обязательно должен вестись перед аудиторией, большой или малой. Это может быть даже интимная беседа с самим собой, но она обязательно должна вестись и иметь речевое выражение [4, с. 134–135; 8]. Тем не менее, не вполне очевидно, чем может быть нам полезно такое понимание «идентичности» как категории научного анализа.

Выводы. 1) Понимание идентичности и различных её форм (таких, например, как политическая, классовая, национальная, этническая, религиозная и т. д.) не может ограничиваться чётко очерченными рамками лишь одной из областей социально-гуманитарного знания. Поэтому, несмотря на очевидную важность концепта для политических наук, в основе исследования идентичности неизменно должен лежать принцип междисциплинарности.

2) Подход, призывающий к полному отказу от «идентичности» как чересчур нагруженному, многозначному и противоречивому термину в пользу множества других, призванных заменить собой все те значения, которыми успело обрести данное понятие, имеет безусловное право на существование. Тем не менее, учёные, действующие в рамках этого подхода, должны выработать и предложить чёткий, недвусмысленный категориальный аппарат, который был бы воспринят подавляющим большинством членов научного сообщества.

3) В соответствии с современным уровнем развития научного знания, за неимением лучшей альтернативы, нам следует говорить об «идентификации», как динамическом и конструируемом процессе, и «идентичности», как состоянии идентификации в различные моменты времени. Идентичность, таким образом, должна пониматься как своего рода конструкция, которая находится в постоянном развитии, становлении и никогда полностью не бывает «достигнутой» или «утраченной».

4) Практическое и аналитическое употребление термина «идентичность» должны быть окончательно и чётко отделены друг от друга: недопустимо влияние эссенциалистских трактовок «идентичности», без которых практически невозможно проведение сколь-нибудь успешной «политики идентичности», на «идентичность» как категорию научного анализа, которую следует понимать, очевидно, в конструктивистском ключе.

Список использованной литературы

1. Абушенко В. Л. Проблема идентичностей: специфика культур-философского и культур-социологического видения. *Вопросы социальной теории*. 2010. Т. IV. С. 128–146.
2. Гречко П. К. Идентичность — постмодернистская перспектива. *Вопросы социальной теории*. 2010. Т. IV. С. 171–190.
3. Задворная Е. С. Феномен идентичности: история формирования понятия и современные подходы к изучению. *Ценности и смыслы*. 2017. № 1(47). С. 24–37.
4. Лысак И. В. Идентичность: сущность термина и история его формирования. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2017. № 38. С. 130–138.
5. Орлова Э. А. Концепции идентичности / идентификации в социально-научном знании. *Вопросы социальной теории: научный альманах / под ред. Ю. М. Резника и М. В. Тлостановой*. М.: Ассоциация «Междисциплинарное общество социальной теории», 2010. С. 87–111. (Человек в поисках идентичности; т. 4).
6. Санина А. Г. Генезис идеи идентичности в социологии и смежных науках. *Социс*. 2014. № 12. С. 3–11.
7. Симонова О. А. К формированию социологии идентичности. *Социологический журнал*. 2008. № 3. С. 45–61.
8. Рикёр П. Повествовательная идентичность. *Герменевтика. Этика. Политика. Московские лекции и интервью*. М.: Изд. центр «Академия», 1995. С. 19–37.
9. Брубейкер Р. Этничность без групп. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 408 с.
10. Gleason Ph. Identifying Identity: A Semantic History. *The Journal of American History*. 1983. Vol. 69(4). P. 910–931.
11. Hall S. Introduction: Who Needs «Identity»? *Questions of Cultural Identity / Ed. by S. Hall, P. du Gay*. London: Sage Publications, 1996. С. 1–17.
12. Бауман З. Индивидуализированное общество. М.: Логос, 2005. 390 с.

References

1. Abushenko, V. L. «Problema identichnostej: spetsifika kul'tur-filosofskogo i kul'tur-sotsiologicheskogo videniya.» *Voprosy sotsial'noj teorii* IV (2010): 128–146.
2. Grechko, P. K. «Identichnost' — postmodernistskaya perspektiva.» *Voprosy sotsial'noj teorii* IV (2010): 171–190.
3. Zadvornaya, E. S. «Fenomen identichnosti: istoriya formirovaniya ponyatiya i sovremennye podkhody k izucheniyu.» *Tsennosti i smysly* 1(47) (2017): 24–37.
4. Lysak, I. V. «Identichnost': sushchnost' termina i istoriya ego formirovaniya.» *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Sotsiologiya. Politologiya* 38 (2017): 130–138.
5. Orlova, E. A. «Kontseptsii identichnosti / identifikatsii v sotsial'no-nauchnom znanii» In *Voprosy sotsial'noj teorii: nauchnyj al'manakh*, ed. by Yu. M. Reznik and M. V. Tlostanova, 87–111, M.: Assotsiatsiya «Mezhdistiplinarnoe obshchestvo sotsial'noj teorii», 2010.
6. Sanina, A. G. «Genezis idei identichnosti v sotsiologii i smezhnykh naukakh.» *Sotsis* 12 (2014): 3–11.
7. Simonova, O. A. «K formirovaniyu sotsiologii identichnosti.» *Sotsiologicheskij zhurnal* 3 (2008): 45–61.
8. Rikyor, Paul. «Povestvovatel'naya identichnost'» In *Germevntika. Ehtika. Politika. Moskovskie lektzii i interv'yu*, 19–37. M.: Izd. tsentr «Akademia», 1995.
9. Brubejker, Rodgers. *Ehtnichnost' bez grupp*, M.: Izd. dom Vyshej shkoly ehkonomiki, 2012.
10. Gleason, Phillip «Identifying Identity: A Semantic History.» *The Journal of American History*. 69(4) (1983): 910–931.
11. Hall, Stuart. «Introduction: Who Needs «Identity»?» In *Questions of Cultural Identity*, ed. by Stuart Hall and Paul du Gay, 1–17. London: Sage Publications, 1996.
12. Bauman, Zigmunt. *Individualizirovannoe obshchestvo*, M.: Logos, 2005.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018

І. С. Прибєгін

кафедра історії та світової політики ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 37, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

**«ІДЕНТИЧНІСТЬ» І/АБО «ІДЕНТИФІКАЦІЯ»: ВИБІР КАТЕГОРІЇ
ДЛЯ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ**

Резюме

У статті розглядається гостра дискусія останніх десятиліть щодо доцільності використання «ідентичності» як категорії соціального та політичного аналізу. Наводяться й аналізуються основні аргументи сторін. Основними проблемами тут виглядають: багатозначність і суперечливість термінів «ідентичність» і «криза ідентичності»; нерозбірливість їх вживання, як у повсякденній мовній практиці, так і в науковій сфері; занадто тісний зв'язок між практичними (очевидно, есенціалістськими) і аналітичними вживаннями цих термінів, що девальвує їх аналітичну значимість. Детально розбирається стаття «За межами «ідентичності» (2000), написана відомими американськими дослідниками націоналізму і етнічності Р. Брубейкером і Ф. Купером. Стаття представляє безперечно критичний погляд на «ідентичність». Наводяться основні доводи авторів на користь повної заміни «ідентичності», як категорії наукового аналізу, більш адекватними, за їх уявленям, групами термінів. Такими, наприклад, як: «ідентифікація» і «категоризація»; «самоусвідомлення» і «соціальна локалізація»; «спільність», «зв'язаність» і «груповість». Розглядається альтернативний підхід до «ідентичності» — спроби, вжиті П. Рікером, З. Бауманом і багатьма іншими, переформулювати або, інакше кажучи, деконструювати поняття, тим самим позбавивши його есенціалістських коренів і претензій. Особлива увага приділяється знаковій роботі, що представляє такий підхід, а саме, статті британського культуролога С. Холла «Кому потрібна «ідентичність»?» (1996). Розмірковуючи в рамках цього підходу, що допускає розуміння «ідентичності» в новій, зміщеній або децентрованій формі, приходимо до висновку про перевагу застосування терміна «ідентифікація», як динамічного і конструйованого процесу, та поняття «ідентичність», як стану ідентифікації в конкретний момент часу.

Ключові слова: ідентичність, криза ідентичності, ідентифікація.

I. S. Pribegin

Department of History and World Politics,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, Franch Blvd., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**«IDENTITY» AND/OR «IDENTIFICATION»: THE CHOISE
OF CATEGORY FOR POLITICAL ANALYSIS**

Summary

The article discusses the heated debates of the last decades about the practisability of using «identity» as a category of social and political analysis. The main arguments of the parties are presented and analyzed. The main problems here are: the ambiguity and controversy of the terms «identity» and «identity crisis»; heterogeneity of their use, both in everyday language practice and in the scientific sphere; too close connection between the practical (obviously essentialist) and analytic use of these terms, that devalues their analytic significance. The article «Beyond «Identity»» (2000), written by the well-known American researchers of nationalism and ethnicity R. Brubaker and F. Cooper, is considered in detail. The article presents a definitely critical view on «identity». There are given the main arguments of the authors in favor of the complete replacement of «identity», as category of scientific analysis, by more adequate, in their view, groups of terms. Such, for example, as: «identification» and «categorization»; «Self-understanding» and «social location»; «commonality» «connectedness» and «groupness». An alternative approach to «identity» is considered — the attempts, undertaken by P. Ricoeur, Z. Bauman and many others, to reformulate or, in other words, to deconstruct the concept, thereby saving it from the essentialist roots and claims. Particular attention is paid to the icon work that represents exactly this approach, namely, the article of the British culturologist S. Hall «Who needs «identity»?» (1996). Speculating within the framework of this approach, which allows an understanding of «identity» in a new, shifted or decentered form, we made a conclusion, that the term «identification», as a dynamic and constructed process, and the concept of «identity», as the position of identification at a particular moment in time, are preferable.

Key words: identity, identity crisis, identification.

РЕЦЕНЗІЇ

REVIEWS

УДК 323.27:97(477)+(438)

О. І. Брусиловська

д-р політ. наук, професор,
кафедра міжнародних відносин,
ОНУ ім. І. І. Мечникова
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-0519-4206>
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2\(31\).146394](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.2(31).146394)

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ТАРАСА КУЗЬО «ВІЙНА ПУТИНА ПРОТИ УКРАЇНИ. РЕВОЛЮЦІЯ, НАЦІОНАЛІЗМ ТА ЗЛОЧИН» (Kuzio, Taras. Putin's War against Ukraine. Revolution, nationalism, and crime. CreateSpace, University of Toronto, 2017)

Тарас Кузьо, відомий британський та канадський політолог українсько-го походження, спеціаліст з історії та політики незалежної України, свою чергову монографію починає з характеристики особливостей сучасної глобальної політики Російської Федерації та її впливу на міжнародні відносини. Він зазначає, що український кейс треба розглядати в єдиному ланцюгу подій після 2013 р. Так, НАТО, Європейський парламент, ОБСЄ свого часу стали жертвами значних кібератак. У 2016 р. Франція заблокувала 24 тисячі кібератак, спрямованих на своїх військових. У свою чергу, Україна зазнала 24 тисячі кібератак лише за 2 місяці 2016 р. Отже «американські реалісти, які чинять сильний вплив на президента Д. Трампа, помилялися, стверджуючи, що Путін незацікавлений рухатися далі, до країн — не членів НАТО, таких як Україна. Росія розпочала гібридну, інформаційну та кібервійну проти країн-членів НАТО, таких як Естонія, Великобританія, Німеччина, Норвегія, Нідерланди, Франція, Греція, Угорщина, Болгарія, Туреччина та проти майбутнього члена НАТО Чорногорії. Німецька розвідка повідомила, що парламент зазнав кібератаки та публічно транслювала по телебаченню занепокоєність, що Росія кібератакує вибори 2017 р. у Німеччині» [с. 4].

Кузьо відстоює точку зору, що наразі Росія повернулася до традиційної в Радянському Союзі теорії змови, розглядаючи події в Сербії 2000 р., Грузії 2003 р., українські демократичні революції 2004 та 2013–2014 рр. як організовані західними країнами путчі, націлені проти російських привілейованих інтересів у Євразії [с. 37].

Кузьо також цитує Катерину Ваннер, яка звернула увагу на те, що тлумачення суперника в Росії є дуже розширеним й що «співвітчизники», на яких розповсюджується «руський мир», будуть під протекцією незалежно від того хочуть, потребують вони цього чи ні, незважаючи на той факт, що вони живуть в іншій країні. Отже, за Кузьо, довільне з'єднання етнічних росіян з російськомовними групами вже було спростовано високим рівнем українського патріотизму російськомовного населення [с. 67].

Одним з найцікавіших моментів дослідження є тема так званої «російської війни з реальністю», тобто широким використанням таких політич-

них технологій, про які лідери Радянського Союзу навіть не мріяли. Це включає у тому числі створення суперечливого образу «українців-фашистів», які водночас є «побратимами росіян», оскільки «росіяни та українці — один народ» [с. 95].

Війна з реальністю передбачає перманентне створення фейкового контенту. Наприклад, Слідчий комітет РФ стверджував, що українські війська «націлені на цілковите винищення російськомовного населення» на Донбасі. Вони нібито умисно були винищені за те, що «розмовляли російською, відмовлялися приєднатись до націоналістичної істерії та заважали проникненню фашистської ідеології на своїх землях». Була навіть видана Біла книга (українських) злочинів, яка використовувала фейкові фотографії на титульній сторінці [с. 96].

Окремою важливою темою, яка висвітлена у монографії, є черговий перегляд історії, спроби РФ створити спільну українсько-російську історію, що підривала б основи української незалежності. Російську делегацію Російсько-української комісії очолив одіозний політичний технолог Сергій Макаров (який не є професійним істориком). Найбільший його гнів викликали питання походження Української держави, Переяславська рада 1654 р. та український визвольний рух під час громадянської війни в Росії. Серед найпопулярніших історичних міфів у путінській Росії Кузьо виділяє наступні:

- 1) українці та росіяни один і той самий народ (Путін та інші російські лідери не припиняють це стверджувати, починаючи з 2012 р.);
- 2) Київська Русь як колиска трьох «братських народів» східних слов'ян;
- 3) міфологізація Великої Вітчизняної війни;
- 4) українські націоналісти як фашисти та нацистські колабораціоністи;
- 5) зменшення негативного аналізу радянської історії;
- 6) зменшення значущості Помаранчевої революції, ігнорування шахрайства під час виборів 2004 р. [с. 184].

До цього слід також додати апологетизацію Петра I та формування Російської імперії, Леніна, Радянського Союзу, Брежнєва [с. 185].

Для нас сьогодні особливо важливими є дослідження паралелей між російською публічною дипломатією та публічною дипломатією Радянського Союзу. За Кузьо, «вони обидві таємно маніпулювали, дезінформували та обманювали. Тоді КДБ, а зараз ФСБ та СЗР таємно працюють через своїх агентів впливу та військові організації, іноді навіть шляхом «активних дій» (вбивств з політичних мотивів)». Так, в Україні проросійські НУО почали рости, як гриби після дощу в 2009 р., напередодні виборів, а особливо з 2012 р., коли Путін був переобраний. У грудні 2015 р. у Росії розпочала своє існування організація «Антимайдан» з тією самою метою, що й організація «Наші», а саме «запобігти кольоровим революціям, вуличним заворушенням, хаосу та анархії». «Антимайдан» був очолений екстремістами та середніх років «Нічними вовками», які забезпечують напіввійськове тренування для членів організації у спеціалізованих таборах. Ідеологія «Антимайдану» сполучає традиційну українофобію та антизахідну ксенофобію з такими лозунгами як «Майдан дорівнює фашизму», «Ми не

пробачимо, ми не забудемо!», «Майдан допомагає ворогам Росії!» [с. 218]. Як активні агенти впливу все більше діють російські національні меншини в СНД. Перша мобілізація цих меншин мала місце в Таллінні навесні 2007 р. через демонтування пам'ятника радянським солдатам. РПЦ також стала ключовим партнером у російській публічній дипломатії [с. 219].

Досліджуючи російську гібридну війну, Кузьо характеризує її як послидовну брехню, наводячи красномовні приклади. Так, під час анексії Криму Путін спростовував, що «зелені чоловічки» були російськими військовими, а коли його запитали, відповів: «Існує багато військових форм. Ви можете знайти їх у будь-якому магазині». Місяцем пізніше він визнав, що то дійсно були російські військові формування. Лавров відповів у тій самій манері в лютому 2016 р. на Мюнхенській конференції з безпеки, коли Порошенко показав паспорти померлих та ув'язнених солдат. Але Путін та інші російські лідери продовжують брехати щодо присутності російських військ на Донбасі. «Немає ніяких російських військових та російських радників на сході України», — стверджує Путін. Російський військовий представник заперечував проведення військових маневрів біля українського кордону, так само як заперечував обстріл України з території Росії чи той факт, що російські війська були на території України. Можливо, такий обман міг спрацювати десятиріччя тому, але сьогодні це не так, в часи супутників та ЗМІ. Кузьо посилається на Померанцева, який свого часу характеризував масову брехню Путіна та Лаврова як слідування радянській традиції маскування, де «життя — це одна блискуча вистава, де кожна роль, позиції та переконання є мінливими» [с. 269].

На нашу думку, монографія Тараса Кузьо «Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм та злочин» є помітним внеском у розвиток політичної науки, значно розширює межі наукових розвідок і відкриває нові шляхи щодо осмислення феномена поточного російсько-українського конфлікту. Монографії властива наукова новизна; дослідження відзначається також високим рівнем наукової обґрунтованості та достовірності, чому сприяє виважений аналіз значного масиву літературних джерел, особистий досвід автора, а також достатня апробація положень та висновків дослідження. Концептуальні положення монографії можуть бути використані у навчальному процесі в рамках навчальних курсів для студентів, аспірантів та викладачів з політології та міжнародних відносин. Практичне значення монографії полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані в процесі формування як стратегії подальшого розвитку України, так і вдосконалення її зовнішньополітичної стратегії.

Рецензія надійшла до редакції 5.09.2018

**НАУКОВЕ
ЖИТТЯ**

**SCIENTIFIC
LIFE**

УДК 327:316.32

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2\(31\).146400](http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2(31).146400)

**НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ».
ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ**

Наукова конференція для молодих викладачів та магістрів, які навчаються за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», за участю декана факультету міжнародних відносин, політології та соціології В. В. Глебова, завідувача кафедри міжнародних відносин О. І. Брусиловської, викладачів та гостей університету, відбулася 15 листопада 2018 року на ФМВПС ОНУ імені І. І. Мечникова. Серед основних питань, що розглядалися на конференції, — аналіз політики міжнародних організацій на сучасному етапі (Бабіч О., Вожиловська А., Ландрі К., Юрківська А.), зовнішньої політики держав (Герман О., Кучеренко А., Майська Н., Нижник А., Ромашко Є., Хачатрян М.), міжнародних конфліктів (Єрмаков А., Лук'янчук К.), проблеми ядерного стримування (Максименко І., Скрипник М., Тріска Т.).

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, міжнародний конфлікт, ядерне стримування.

УДК 93/623.454.8[477+ 470]

Maksymenko I.,

PhD (Political Sciences), Associate Professor of the Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odessa I. I. Mechnikov National University

**NUCLEAR HISTORY DEVELOPMENT IN UKRAINE/UKRSSR
IN 1930S**

Ukraine has participated in the nuclear physics research since the beginning of physics development. However all achievements of scientists made in Ukrainian institutions were marked as general Soviet ones. The study of the Nuclear History of Ukraine report from the origins is aimed to evaluate the real role of the scientists who worked at the territory of Ukraine/Ukrainian Soviet Socialist Republic, their contribution to the Soviet atomic project. Based on the facts and data represented in documents, old and newly published papers and books the author reached the following conclusions.

1. Initially research in the nuclear physics were conducted in Ukrainian institution first of all Odessa's Novorossia University (presently Odessa Mechnikov National University) and Kharkov University from the end of th 19th — very beginning of the 20th century, the time when Ukraine was the part of the Russian Empire. The USSR authorities paid much more attention to physics and technology development, the new laboratories and institutes were estab-

lished as well as the old one were renovated during 1920s. One of the new was the Ukrainian Institute of Physics and Technology (UIPT) founded as an all-Ukrainian head institute of physics and technology in Kharkov in 1928. The reasons were the following: 1) there was a previous experience of radioactive physics research and 2) Kharkov was the capital of the Soviet Ukraine at that time.

2. Very soon UIPT become the Ukraine's first and the Soviet Union's second physics institute aimed to consolidate all Soviet theoretical and experimental research in nuclear physics. Such experienced scientists and experts like I. Obreimov (the director of UIPT), L. Shubnikov (physics of low temperatures), K. Sinelnikov, A. Leipunsky (nuclear physics), L. Landau (theoretical physics) worked here. They initiated the opening of the Soviet Union's first Department of physical mechanics. Many of the scientists travelled abroad to work at world's leading physics centers, to exchange experience, study new methods of research etc.. A. Leipunsky spent two years at the Cavendish Laboratory, Cambridge University, England, where he met with British physicists John Cockcroft, one of the scientists who split the atom up at the first time in the world. Then he worked at Berlin where he met and invite famous German physicians to affiliate with Kharkiv Institute. UIPT Physicists (K. Sinelnikov, A. Leipunsky, A. Walter and G. Latyshev) were the scientists who split the atom in the USSR in 1932.

After this occasion UIPT immediately started the construction of the new high voltage laboratory with the Europe's largest ultrahigh-voltage electrostatic proton accelerator following the design of the American physicist Robert van de Graaf. It worth to be mentioned that R. van de Graaf visited the institute and the generator's construction site in summer 1935, and he was really impressed by the scale of construction; the generator was then the world's largest and remained unsurpassed for a long time. Thus nuclear physics was promoted to be a leading discipline at UIPT.

In the beginning of the 1930s UIPT hosted international and all-union conferences on nuclear physics attended by such outstanding international scientists as Niels Bohr, John Cockcroft, Wolfgang Pauli, Victor Weisskopf, and others. It attracted famous academics from Austria and Germany such as Alexander Weissberg, Martin Ruheman, Friedrich Houtermans and Fritz Lange by the Institute's personals' potential and technical capabilities. Here, on the initiative of Weissberg, the *Physikalische Zeitschrift der Sowjetunion*, the first Soviet journal on Physics, was published in German and English.

The last statement based on the information from the collection of declassified documents and materials on Atomic Project of the USSR published in Moscow and Kharkiv as well as memoirs of A. Weissberg and A. Leipunsky. The valuable contribution to this research was made by exploring the next documents — the Interrogation record of Professor Friedrich Houtermans that is a part of A. Leipunsky's case from Kharkiv oblast Archive of Security Service of Ukraine as well as his Report «Evaluation of the Quality, Political Institution and Present Situation of Physicists, Engineers and Technically Trained Helpers in Soviet Russia» from Niels Bohr Library & Archives (Col-

lege Park, USA). These documents contain the evidence of the top interest of Nazi Germany to the Ukrainian Institute. According to F. Houtermans words, Germany wanted to get data on all experiments of Lange and Walter connected with the military use of pulse generator as a high-energy X-ray cannon: to know the work plans and research subject of the UIPT scientists as well as the some famous Soviet experts in Moscow and Leningrad that might be useful for German Uranium project. Houtermans also highly estimated UIPT facilities including a pulse generation and developments of Atomic Nucleus Department of the Institute which, according to his thoughts, «achieved a worldwide monopoly» in the 1937.

The second document described the results of Houterman's visit to the occupied UkrSSR in 1942. In 1940 Houtermans was deported to Germany where he immediately started to work for the German nuclear weapons project. Soon he was sent to Ukraine to inspect facilities in Ukraine and decided, which unevacuated equipment and experts could be used for the needs of the German industry and could help with some problems of German, probably, nuclear weapons research.

The results of this visit in 1942 are described in Houtermans' report. According to Houtermans' verdict, 80–90 % of the remained highly qualified technical helpers from the Ukrainian physics institutes might be useful for Germany's purposes. He mentioned some of scientists and technical assistants dealt with the nuclear physics from Kharkiv and Kiev who «can be considered for the service of the German army and for future reconstruction in occupied territories». Also Houtermans examined the possibility to construct or simply to remove the van der Graaf generator, which was really valuable for the needs of German nuclear program.

3. Ukrainian scientists' contribution to the Soviet nuclear program was very significant. UIPT academics split the atom up for the first time in the USSR and the second in the world (after British physicists John Cockcroft and Ernest Walton). They created the biggest van der Graaf generator that helped to get special «nuclear constants» data used to create nuclear weapons in the USSR, organized the Impact Stress Laboratory (ISL) that was immediately transferred under the auspices of the USSR Academy of Sciences «as a special purpose laboratory oriented at the defense program». The ISL was also engaged in uranium studies as a central facility for this program. The ideas to use uranium as an explosive and a poison, as well as to take the centrifuge-based technology for preparation of U-235 enriched uranium mixture were first developed within the ISL. A. Leipunsky elaborated neutron physics issues and peaceful use of atomic energy. His data were broadly used on the international scale. Other outstanding scientist D. Ivanenko suggested the proton-neutron nucleus theory that very soon became generally accepted. Lev Shubnikov created the state-of-the-art cryogenic facility at UIPT. Even the first design of the atomic bomb was elaborated by two young physicists of Karkiv Institute — Maslov and Shpinel in 1940. So the UIPT was one of the leading nuclear physics' institutions of the USSR. This was confirmed by the words of Sergey Vavilov, the President of the USSR Academy of Sciences

in 1937 that the Kharkiv Institute covers more than one-quarter of the total scope of physics in the USSR.

*The paper was presented at the International Workshop «Conducting historical analysis of States' nuclear activities: internal vs. external dimensions», jointly organized by Odessa Center for Nonproliferation, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odessa I. I. Mechnikov National University (Odessa, Ukraine) and Woodrow Wilson Center (Washington, DC, USA) on 11th of October 2018.

УДК 327/061.1(ЄС):477

Kuzmin D.

Assistant Professor of the Department of International Relations,
Faculty of International Relations, Political Science and Sociology,
Odessa I. I. Mechnikov National University

SOFT POWER VS HARD POWER: IS THERE PLACE FOR THE EU AT SUCH «COMMON NEIGHBOURING» COUNTRIES AS UKRAINE?

Every time while choosing behaviour strategy we try to analyze our strengths and find the right set of tools to reach particular goal. The large heterogeneous space of the newly independent post-USSR countries caused many concerns and confusion among the main actors being unable to find a policy option suitable for all the targeting countries. Enlargement of 2004 made some of the EU member states and many others part of the European Neighbourhood. Understanding that these «Eastern Neighbours» largely varies on their characteristics and objectives bring dynamics to the EU policies. Alongside with internal changes and challenges posed by external players, it shapes EU's path in the integration-enlargement paradigm. An important question behind this is whether by choosing «multi-speed EU» path we open a door for multi-speed Europe in a broader sense? As The less obvious inside/outside paradox is, the more space for manoeuvre in involvement of our partners is available.

Relations of the EU and its «Eastern Neighbours» has gone through at least three stages, including European Neighbourhood Policy (ENP) creation in 2004; new ENP in 2008 and recent revision of the ENP in 2015. Beginning with the New ENP divided into two regions of Mediterranean and Eastern Partnership (proposed in 2008 by Poland and Sweden) there is an understanding of high demand for closer relations up to membership aspirations at the New Eastern European countries. The mechanism of cooperation can be called «all for all», as countries treated without prejudice to individual countries' aspirations for their future relationship with the EU. Meanwhile Eastern Partnership as such was created to support their aspirations for closer ties. These are main countries for the EU to pursue change using «soft power» between countries able and willing to change on the EU pattern.

The main obstacle on the way of these «closer ties» lies at the fact that these neighbours are not only neighbours to the EU as such, but also to the

Russian Federation that has no aspiration to forget its glorious past. Keeping in mind the abovementioned fact, it becomes extremely difficult for the Union to foster relations at this «common neighbourhood» in parallel with the EU's strategic partnership with Russia. And the core contradiction is not only in lack of resources or will to cooperate on both dimensions, but rather at the extremely different understanding of role of the «common neighbours» by the EU and the RF. While constructing a «ring of friends», mentioned above for the EU, whose security and prosperity is crucial for the security and prosperity of the Union these countries also treated as betrayers of the «common past of friendly nation» if not being involved into newly created by Russia unions. After the failure of «soft power» and soft approaches by the RF, meaning leading by example and try to attract rather than compel, Russia has returned to old reliable and «hard power». This indeed foresees that countries which are not in line with the Russian politics are posing a threat to become part of the Western block and even more importantly, show to Russian people alternative way of transformation into democratic and prosperous state.

Eastern partnership countries are different in their nature and aspirations and by recognition of this fact enabled the EU to move toward a tailored approach to these states. Of course a lot now depends on internal transformations of such frontrunners as Ukraine and further path of development of the Union itself, combined with dynamics of the war and frozen conflicts used by Russian Federation. One way or another multi-speed Europe in a broader context with practical means of integration seems to be currently the only alternative to all-or-nothing approach that do not grant membership or even membership perspective but combined with funding reforms would stabilize Eastern neighbours, provide them with real objective to keep orientation on the EU and resist Russian new policy.

УДК 327.57 [477+327.74НАТО]

Бабіч О.

магістр відділення Міжнародні відносини факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

ХАРТІЯ ПРО ОСОБЛИВЕ ПАРТНЕРСТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НАТО

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) була підписана під час саміту в Мадриді 9 липня 1997 р. Хартія стала головним документом, що визначив характер відносин між Україною та НАТО на багато років. Вона стала продовженням співробітництва України з Альянсом в рамках програми «Партнерство заради миру» (1994 р.). У Хартії визнавалося, що незалежна, демократична та стабільна Україна є одним із ключових факторів забезпечення стабільності в Центрально-Східній Європі і на континенті в цілому. Важливим положенням було офіційне закріплення готовності союзників по

НАТО підтримувати суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність та її статус без'ядерної держави.

Базовим принципом, закріпленим в Хартії, є те, що жодна країна не має будувати власну безпеку за рахунок безпеки інших, розглядати жодну частину регіону ОБСЄ як сферу власного впливу і має утримуватися від загрози силою або використання сили проти будь-якої держави. Документ не передбачає поширення на Україну 5 статті Статуту НАТО про колективний захист у разі нападу на одного з членів. Однак передбачає створення кризового консультативного механізму на випадок, якщо Україна вбачатиме пряму загрозу власній територіальній цілісності, незалежності або безпеці.

Політичний діалог між НАТО та Україною здійснюється за допомогою двосторонніх контактів на всіх рівнях, включно з міжпарламентськими контактами між Верховною Радою України та Парламентською асамблеєю НАТО. Головна роль тут належить створеній 1997 р. Комісії Україна — НАТО (КУН). У розділі III Хартії серед сфер консультацій та співпраці України з НАТО називаються «політичні питання євроатлантичної безпеки та стабільності, запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів та гуманітарних операцій, політичні та оборонні аспекти нерозповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї, контроль над озброєнням та роззброєнням, експорт озброєнь і передача сукупних технологій, боротьба з контрабандою наркотиків і тероризмом». Розділ IV Хартії передбачає проведення регулярних зустрічей між Україною та НАТО на рівні Північноатлантичної ради, взаємні візити високого рівня, механізми військового співробітництва, утворення військової місії зв'язку України при штаб-квартирі НАТО у Брюсселі.

У серпні 2009 р. в Брюсселі схвалили Декларацію про доповнення Хартії від 1997 року, що було спрямовано на поглиблення політичного діалогу на всіх рівнях, посилення ролі КУН в процесі реалізації реформ в Україні та проведення *ad hoc* консультацій.

Передбачена Хартією підтримка України Альянсом реалізувалася в контексті російсько-українського конфлікту. У заключному комюніке Варшавського саміту НАТО (липень 2016 р.) було засуджено російську агресію проти України і визначено, що «незалежна, суверенна і стабільна Україна, що твердо віддана демократії та верховенству права, є ключем до євроатлантичної безпеки». Затверджений самітом Комплексний план з підтримки (КПП) України передбачає надання найбільшої в історії НАТО допомоги країні, що не є членом Альянсу. Так, КПП планує відкрити нові трастові фонди для фінансування допомоги в розмінуванні на Донбасі та закупівлі обладнання для посилення кіберзахисту.

Загалом практична співпраця українських Збройних Сил із оборонними силами країн НАТО розгортається у 13 галузях і за 40 цільовими напрямками, що дозволяє вирішувати найбільш складні завдання, які стосуються посилення обороноздатності держави, вирішення поточних оперативних потреб і зміцнення оборонного потенціалу, реалізації реформ, розвитку військової співпраці.

УДК 327.7[(430):(477)]:(061.1ЄС)

Вожиловська А.

магістр відділення міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ ЗА ЧАСІВ А. МЕРКЕЛЬ У РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА

Головним завданням Європейської політики сусідства є стабілізація політичних і соціально-економічних відносин у регіоні, а також розширення співпраці з питань безпеки. Європейський Союз бере на себе зобов'язання надавати підтримку економічному розвитку країн-партнерів і прагне відповідати очікуванням місцевого населення, приділяючи особливу увагу питанням належного врядування, демократії і верховенства права.

Роль Німеччини за часів канцлерства Ангели Меркель є однією з найважливіших, оскільки німецька політика має можливість та силу впливати на відносини з іншими європейськими країнами.

Перш за все, Німеччина володіє сильною економікою, що допомагає країні мати вагомий голос у вирішенні європейських питань. На долю Німеччини припадає більше четвертої частини ВВП євросони, відповідно високі і фінансові ризики, які Німеччина несе за програмами підтримки південних країн, що опинилися в ситуації боргової кризи. А оскільки вона була пов'язана зі значними ризиками для власного бюджету, Німеччина як ніяка інша країна зацікавлена в успішному розвитку країн ЄС.

В останні роки ми спостерігали зміщення центру ваги і ролі «центральної країни» Європи від, наприклад, Франції та Італії до Німеччини. Можна це пов'язати з фінансовою кризою в Європі, свою роль також зіграла і стагнація в економіці Франції та Італії. Як наслідок, роль «центральної держави» дісталася Німеччині.

Поява у Німеччині нової ролі не є результатом одного тільки зсуву центру ваги всередині Європи. Вона була прийнята під впливом Росії і США. У важливих для них і водночас тяжких питаннях вони зверталися не до Європейського Союзу, а встановлювали прямий контакт з головним його гравцем, що дозволяло прискорити переговори і заздалегідь прорахувати можливий результат.

За останні декілька років помітне посилення уваги Європейського Союзу до держав Центральної Азії та підготовка їх до співпраці з ЄС у форматі сусідства є заслугою, насамперед, Німеччини. У період свого головування в ЄС ФРН дала поштовх процесу істотного зміцнення європейської політики сусідства і зробила конкретні кроки з подальшої активізації співробітництва між країнами ЄС та СНД.

При Меркель Німеччина продовжувала прагнути до співпраці зі східноєвропейським регіоном. Одним із пріоритетних напрямків є Східноєвропейське партнерство, покликане активізувати зусилля Європейського Союзу у Східній Європі і розширити тим самим зону безпеки Євросоюзу і Німеччини.

На тлі ускладнення світової політичної ситуації Німеччина взяла на себе нову глобальну роль — посередника і парламентаря, тому на сьогоднішній день Меркель неодноразово заявляла, що Східне партнерство дуже тісно пов'язане з безпекою Європейського Союзу, саме тому Німеччина в рамках ЄС зацікавлена у вирішенні української кризи і побудові діалогу з Російською Федерацією.

Таким чином, можна зробити висновок, що Німеччина як одна із засновниць і провідних країн Європейського Союзу та активний учасник європейської політики сусідства від самого початку процесу була найбільш зацікавлена в його розвитку, перш за все, для своєї користі, адже в рамках Європейського Союзу вона зміцнила свої позиції в Європі. Ослаблена після Другої світової війни, Німеччина значно наростила свою економічну міць, стала активною учасницею всіх спільнот та інститутів, а політичне керівництво країни отримало можливість просувати свої рішення всередині ЄС, а також активно впливати на всю його політику.

УДК 327(061.1РСАДПЗ):327(567)«2003/2018»

Герман О.

магістр відділення міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

ПОЛІТИКА КРАЇН РСАДПЗ ЩОДО ІРАКУ ПІСЛЯ ПОВАЛЕННЯ РЕЖИМУ САДДАМА ХУСЕЙНА

Війна в Іраку в 2003 р. привела до повалення режиму Саддама Хусейна і початку окупаційного періоду. Коли розпочався процес відновлення нормального життя в Іраку, країни Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) були готові надавати йому всебічну допомогу та підтримку. Задля цього регулярно проходили наради «сусідів Іраку», що були покликані сприяти здійсненню в країні позитивних змін.

Перша нарада міністрів закордонних справ сусідніх з Іраком країн відбулася 18–19 квітня 2003 р. в Ер-Ріяді. Вона була присвячена вирішенню проблем регіональної безпеки і стабільності, які загострилися у зв'язку з подіями, що відбувалися в Іраку, і надалі вимагали спільних дій усіх учасників регіональних відносин. На нараді міністр закордонних справ Саудівської Аравії заявив про необхідність врахування всіх наслідків війни. Він підкреслив, що треба прагнути до того, щоб війна в Іраку стала останнім актом насильства в регіоні. Країни-сусіди Іраку висловили свою повну готовність взяти участь у міжнародних зусиллях з надання гуманітарної допомоги народу Іраку, а також його відновлення.

Відразу після повалення режиму Саддама Хусейна емір Кувейту закликав держави-члени РСАДПЗ подвоїти допомогу Іраку і надати матеріальну та моральну підтримку іракському народу. Кувейтський істеблїшмент прагнув проявити себе як надійний прихильник нової влади Іраку, намагаючись реабілітувати себе за ту підтримку, яку він надав коаліційним силам в період проведення воєнної операції.

Кувейт раніше за інші сусідні країни прийняв рішення щодо списання значної частини іракського боргу, що становив 27 млрд доларів. Саудівська Аравія в травні 2007 р. також почала схилитися до спільної позиції Паризького клубу щодо списання 80 % боргів Іраку. Фінансову допомогу Іраку з боку сусідніх держав було надано з метою домогтися якнайшвидшого відновлення цієї країни і створення нових органів іракської влади.

На 28-й нараді держав-членів РСАДПЗ, що відбулася в м. Доха, було узгоджено спільну позицію щодо іракської проблеми. Вища Рада підтвердила необхідність поважати єдність, суверенітет і стабільність Іраку, збереження його арабської та мусульманської ідентичності, невтручання в його внутрішні справи, досягнення національної згоди між різними верствами іракського народу, що є основною вимогою для досягнення стабільності в цій країні. Рада співробітництва висловила свою готовність співпрацювати з іракською владою для припинення терору і будь-яких його проявів. Вища Рада також підтримала роль держав-членів РСАДПЗ в забезпеченні стабільності і безпеки Іраку, а також підкреслила, що держави, які входять до цієї організації, продовжуватимуть надавати економічну і політичну допомогу, а також допомогу в забезпеченні безпеки іракського уряду. Члени цієї організації закликали Лігу Арабських Держав спрямувати свої зусилля на досягнення стабільності в Іраку.

Таким чином, країни РСАДПЗ виступали за відновлення в повному обсязі суверенітету і незалежності Іраку, адже він був одним з центральних елементів геополітичної системи регіону Перської затоки. Враховуючи стратегічно важливе положення і значний економічний потенціал цієї країни, реінтеграція Іраку в регіональні відносини мала принципове значення для всіх його суб'єктів. Тому сусідні держави підтримали створення нових органів влади, проведення виборів і прийняття конституції в 2005 році. Їхня підтримка стала необхідним елементом легітимації нових державних структур.

УДК 355.01(34:323.28)

Єрмаков А.

магістр відділення міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

ВІЙНА ІЗРАЇЛЮ ТА «ХЕЗБОЛЛИ» 2006 РОКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Війна Ізраїлю та «Хезболли» 2006 року (або Серпнева війна) є невід'ємною складовою арабсько-ізраїльського конфлікту. Беручи до уваги наявність збройного протистояння наразі у Сирії, цей конфлікт навіть на даному етапі має особливу актуальність, адже він органічно пов'язаний із сучасним комплексом близькосхідних кризових тенденцій.

Конфлікт між Ліваном та Ізраїлем має витоки ще у вісімдесятих. У той час, на тлі громадянської війни та окупації у 1982 р. південного Лівану Ізраїлем, виникла шіїтська організація «Хезболла». За допомоги союз-

ників — Сирії та Ірану — з дня свого заснування «Хезболла» перебуває у стані перманентного конфлікту з Ізраїлем. У травні 2000 року Ізраїль остаточно вивів свої війська з південного Лівану, внаслідок чого було практично виконано вимогу резолюції РБ ООН № 425 1978 року. Однак не була звільнена територія ферм Шебаа, що дало змогу «Хезболлі» легітимізувати свій статус як руху опору, не роззброїтись, а фактично окупувати південь Лівану та продовжити конфронтацію з Ізраїлем.

12 липня 2006 року в результаті рейду «Хезболли» загинули вісім ізраїльських солдатів, двох було взято у полон. З наступного дня ЦАХАЛ розпочав повномасштабну війну проти Лівану, яка тривала до прийняття Резолюції № 1701 Ради Безпеки ООН та подальшого припинення вогню 14 серпня 2006 року.

Особливістю конфлікту було те, що бойові дії відбувалися між Державою Ізраїль та організацією «Хезболла» на території Лівану, армія якої не брала участі у конфлікті, хоча страждало його мирне населення та інфраструктура. Таким чином, конфлікт став першою гібридною війною XXI ст.

Наслідками Серпневої війни для Тель-Авіву були такі: було нанесено удар по іміджу «непереможної» ізраїльської армії; не було досягнуто головної мети війни — ліквідації «Хезболли» та постійного джерела напруги у південному Лівані; було спровоковано урядову кризу; було погіршено відносини Ізраїлю з країнами Близького Сходу. Також велика кількість жертв серед мирного населення (приблизно 1200 осіб) та гуманітарна катастрофа в Лівані вплинули на міжнародний імідж країни.

«Хезболла» змогла вийти з цієї війни переможцем, навіть попри неоднозначні результати бойових дій. По-перше, південь Лівану залишився підконтрольним руху ісламського опору, «Хезболла» все далі відходила від образу «терористичної організації» і легітимізувала себе як рух опору. По-друге, вона закріпила свої позиції на локальному рівні, ставши однією з найвпливовіших партій Лівану. Також було знецінено питання всередині країни щодо роззброєння організації. Більше того, «Хезболла» покращила свій імідж «бійця з сіоністами» і заручилася підтримкою в усьому мусульманському світі, і не лише серед шиїтів.

На глобальному рівні війна Ізраїлю та «Хезболли» змінила політичний клімат регіону з відносно впорядкованого на непередбачуваний та нерегульований. Регіональний вплив Ірану підсилювався, що призвело до ескалації політико-ідеологічного протистояння з Ізраїлем. Це вплинуло не лише на регіональну стабільність, але й на стабільність загальносвітового масштабу. Врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту було відкладено, а антагонізм між сторонами посилювався. Країни Заходу проявили себе інертно, що засвідчило зростання впливу регіональних гравців.

УДК 327.51+327(7США)

Кучеренко А.

магістр відділення міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова

БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. БУША-МОЛ.

Початок ХХІ ст. відкрив нову сторінку в розвитку американських відносин з країнами Близького Сходу. Ще на початку передвиборної кампанії республіканська партія, кандидатом від якої був Джордж Буш-молодший, заявляла про свій намір знизити рівень своєї міжнародної залученості і приділяти основну частку уваги внутрішньополітичним, а не зовнішньополітичним проблемам, але події 11 вересня 2001 р., примусили адміністрацію переглянути концепції зовнішньої і внутрішньої політики, та наклали драматичний відбиток на обидва терміни президентства Буша-молодшого.

Війна в Іраку, до якої США намагалися залучити арабські країни, викликала стурбованість багатьох країн, у тому числі головного у регіоні партнера США Ізраїлю. Основною причиною наступу та початку операції, направленої на Ірак, була причина, яка стала потім об'єктом найчастішої критики у політиці Буша. Зростаюча критика дій адміністрації Буша в Іраку призвела до того, що на виборах у Конгрес 7 листопада 2006 р. республіканська партія втратила більшість в обох палатах, але, незважаючи на відлуння дій США у світі, США стояли на тому, що підставою війни в Іраку стала демократизація держави, а не американські інтереси. Інтервенція в Іраку та порушення норм міжнародного права підірвали імідж США як поборника демократії та миру. Протягом першого півріччя перебування при владі адміністрація Дж. Буша була змушена багато в чому переглянути свою позицію щодо ситуації на Близькому Сході. Крім того, адміністрація Буша, яка була зайнята військовими операціями в Афганістані і Іраку, була зацікавлена в запобіганні ескалації конфлікту між Ізраїлем і Палестинською автономією. По-перше, це стосувалося рівня залученості США в палестино-ізраїльський конфлікт. По-друге, еволюціонував сам підхід уряду США до палестино-ізраїльських відносин, в яких адміністрація Буша-мол. повернулася до політики активного посередництва в палестино-ізраїльському протистоянні та політики боротьби з терором (з подвійними стандартами).

Таким чином, після падіння Іраку з'явилися нові загрози, що погрожують сучасним міжнародним відносинам, серед яких є Іран. У цілому в регіоні, що включає в себе Середній Схід, Південну Азію і Центральну Азію, Сполучені Штати зміцнили свої політичні позиції. Сьогодні там немає жодного серйозного політичного або економічного процесу, який би відбувався без участі американської сторони. Після вторгнення в Ірак та його політичних наслідків будь-які наміри та ініціативи США на Близькому Сході беруться до уваги регіональними акторами сучасної системи все більш насторожено.

УДК 327.36(ECOWAS):(676/679)

Landry C. K. H.,

2nd year of Master degree, International Relations,

Odessa I. I. Mechnikov National University

THE ROLE OF ECOWAS IN MAINTAINING PEACE IN WEST AFRICA

At the time of its creation in 1975 ECOWAS (Economic Community of West African States) aimed to promote the economic integration of its 15 member states. The civil war that broke out in Liberia in 1989, however, marked a turning point: an interposition force led by a Nigerian staff composed of nationals from several important member states was created under the name of ECOMOG (Ecowas cease-fire monitoring group). This strong approach has been formalized by the 1999 Protocol on Conflict Prevention, which explicitly linked economic development with peace, and the 2001 Additional Protocol on Good Governance, which states that «any accession to power must be done through free, fair and transparent elections». Among the other instruments used, ECOWAS uses information and election observation missions, the appointment of special representatives and mediators, sanctions and the establishment of international contact groups to resolve or prevent conflicts.

The dispatch of a peacekeeping force to Liberia in August 1990 by ECOWAS without the endorsement of the United Nations or the United States set a precedent in the history of peacekeeping operations around the world. However, after nearly three years of mission, the results of this mission were very mixed. According to the 1993 Human Rights Watch report, ethnic cleansing ceased in the fall of 1990 with the intervention of the regional force, but the failure to take into account other factors has mired the West African force in a conflict that went beyond it, to the point that it showed a bias in the resolution of the conflict. And it is finally after seven years of intervention, in 1997, that the 20,000 soldiers of ECOMOG put an end to that conflict.

As soon as the intervention in Liberia was over, it was the turn of the neighbouring Sierra Leone to receive the forces. In 1997 ECOMOG was largely redeployed in country, which had been in a civil war since 1991. The Nigerian ECOMOG contingent evicted a military junta from Freetown (1997–98) and reinstated the president Ahmad Tejan Kabbah in power. Then the ECOMOG, which numbered up to 11,000 men, gave way in 2000 to a UN mission.

After Sierra Leone, it was the turn of Ivory Coast to receive an ECOMOG intervention in 2003 composed of 1,300 soldiers, just after an armed rebellion in September 2002 divided the country in two parts. The Ivorian conflict was hardly over when Mali found itself in the grip of an armed uprising by northern jihadist groups in January 2012. But that time ECOWAS intervened at the 25th hour, after the French army helped the country to repel an invasion that would have inexorably grabbed the capital Bamako.

Thus, even when conflicts seem to be only the business of a single country, ECOWAS is actually concerned and challenged. Several of these reasons are included in its regional mandate in terms of peace and security. These include the regional spread of conflicts due to the porous borders of countries in cri-

sis and the existence of cross-border dynamics at the level of populations and actors of political or criminal violence; the transnational and regional circulation of fighters and weapons estimated at about 10 million in circulation in West Africa, half of which is held privately and beyond any form of public control; and also the civil war in Libya and the NATO intervention that aggravated the situation especially with the dissemination of more than 10,000 missiles from the arsenal of the Libyan defeated regime.

Moreover, although there is no denying of the leading role played by ECOWAS in the diplomatic, military and security fields to the service of peace in West Africa, its efforts are still insufficient to achieve the goals it has set.

УДК 355.01/327.8(7:585)«2001»

Lukianchuk E.,

2nd year of Master degree, International Relations,
Odessa I. I. Mechnikov National University

THE REASONS FOR THE US WAR IN AFGHANISTAN IN 2001

The events of September 11, 2001, shocked the whole world. After all, the most powerful state has shown its vulnerability to the group of Al-Qaeda militants. The issue relevance is due to the fact that the US war in Afghanistan has been the longest in its history. Moreover, the territory of Afghanistan remains a dangerous region, as well as the export of extremist ideology spread by the Al-Qaeda group threatens the security of not only neighbouring states, but the region as a whole. The purpose of this research is to analyze the causes of the US military intervention in Afghanistan, the comprehensive study of US policy towards Afghanistan since 2001, and the identification of the reasons for the war to continue till the present day. US policy analyzed in the research is based on the theory of political realism, according to which the state is guided by the protection of its own interests, which had been the characteristic of US policy in Afghanistan from 2001 to 2002, and the theory of political liberalism, according to which the state aims to spread values, specifically the spread of US democratic values, the formation of a democratic state in Afghanistan and the democratization of its population.

The huge amount of research, memoirs and publicist literature is devoted to the political prerequisites for the intervention of troops of the international coalition, mainly the United States, into Afghanistan. The main precondition and cause of the Afghan campaign is the terrorist attack of September 11, 2001, committed in New York by the terrorists of the radical Islamist movement Al-Qaeda. However, many researchers believe that this is not the only reason, since this operation is still ongoing.

After the events of September 11, 2001 in the USA, the administration of George W. Bush (2000–2008) proclaimed a global war against terrorism. The United States offered the Taliban government to extradite Al-Qaeda leader Osama bin Laden. The offer was refused. In 2001, the United States, with

the support of NATO and other allied countries, sent troops to Afghanistan. Thus, in response to terrorist attacks and defending the interests of their state, the United States responded with a war against Al-Qaeda, the terrorist organization of Osama bin Laden. The strategy of war in Afghanistan formulated by George W. Bush was the confirmation. It was necessary to find those who are guilty of terrorist acts and bring them to justice. The two main objectives of US policy in Afghanistan were a military victory over the Taliban and the creation of a viable democratic regime in the country.

In particular, there is another opinion about the beginning of the US war in Afghanistan. Afghanistan occupies an important geo-strategic region, being located near key but unstable places like the Persian Gulf and the India-Pakistan border. And in the future, when oil and gas from Central Asia, which, according to the available estimates, are capable of competing in terms of reserves with the North Sea fields, will occupy a worthy place in the global energy market, the strategic importance of Afghanistan is likely to increase further. A country may be an important transportation corridor for the export of these energy resources and for access to the markets of Central Asia. In addition, Afghanistan can serve as a link in trade between Central and South Asia.

As a result of the research of the reasons for the operation «Enduring Freedom», it was revealed that the Taliban regime was eliminated, but the US military and political goals were only partially achieved. The main forces of the Taliban were not defeated, but rather weakened. Most of the leaders of the Taliban and Al-Qaeda, led by Mullah Omar and Osama bin Laden, respectively, together with a large part of their armed units fled to neighbouring Pakistan, where they were sheltered among the Pashtu tribes or dissolved among the local population in the south and east of Afghanistan.

Moreover, from the very beginning, the United States was actively involved not only in the defeat of the Taliban, but also in the development of a new statehood of Afghanistan. Among other tasks there was the establishment of peace in the country through the formation of a multi-ethnic government elected by the Afghans without external interference.

УДК 327(410):061.1ЄС«1997/2018»

Майська Н.,

магістр відділення міжнародних відносин

факультету міжнародних відносин, політології та соціології

ОНУ імені І. І. Мечникова

СТРАТЕГІЯ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ЩОДО ЄС У 1997–2018 рр.

У 2012 р. британський уряд не мав наміру виходити з ЄС. І все ж було б помилкою припустити, що визнання британською державою статусу-кво буде тривати нескінченно. Європа може бути у відносному занепаді, але Великобританія може подвоїти свою торгівлю з Китаєм. Попередній лейбористський уряд надав привілеї невеликій групі відносин (наприклад, США

та ЄС), ігноруючи давніх союзників, таких як арабські держави Перської затоки, Сінгапур і Японія. Камерон натомість вважав, що зовнішня політика вимагає згоди і підходу — підтримуючи основні відносини, відновлюючи альянси і пошук нових торговельних партнерів.

23 червня 2016 р. у Великобританії відбувся референдум, на якому жителі країни вирішували, чи повинна країна залишитися у складі Євросоюзу. 51,9 % виборців проголосували за вихід з ЄС. Офіційно Великобританія вийде зі складу ЄС 29 березня 2019 р. Причиною виходу Великобританії з ЄС була відстороненість країни від ЄС, який накладав надто багато правил у сфері бізнесу та стягував мільярди фунтів на рік членських внесків. Також уряд хотів, щоб Велика Британія знову змогла вносити свої власні закони, а не створювала шляхом спільного прийняття рішень з іншими країнами ЄС.

Імміграція також була великою проблемою для прихильників Брекзиту. Вони хотіли, щоб Велика Британія повернула повний контроль над своїми кордонами та зменшила кількість людей, які приїжджають у країну, щоб жити та (або) працювати.

За угодою Великої Британії та ЄС передбачається, що громадяни ЄС, які живуть у Великобританії, зможуть продовжувати жити і працювати в країні за їхніми правами, закріпленими у законодавстві Великобританії та примусовим виконанням британських судів. Громадяни Великобританії, які мешкають в ЄС, також збережуть свої нинішні права за допомогою дешевої та простої адміністративної процедури.

Відповідно до плану громадяни ЄС, які проживають на законних підставах у Великій Британії, та громадяни Великої Британії зможуть залишитись на термін до п'яти років, перш ніж втратити права, які вони матимуть у рамках запропонованої угоди Брекзиту.

Будь-який громадянин ЄС, який вже живе та працює у Великобританії, зможе продовжувати працювати та жити у Великобританії після Брекзиту. Люди з Європейського Союзу зможуть переїхати працювати у Великобританію протягом «перехідного періоду» приблизно на два роки. Існують також дебати щодо того, чи матимуть вони ті самі права, що й ті, хто прийшов раніше, з можливими обмеженнями доступу до пільг або голосування на місцевих виборах. ЄС хоче, щоб вони мали ті самі права, що і зараз, але Велика Британія проти.

Уряд Великобританії хоче залишити безвізовий в'їзд до Великобританії для відвідувачів з ЄС після Брекзиту і сподівається, що громадяни Великобританії зможуть продовжувати відвідувати країни Євросоюзу на короткий термін, не отримуючи дозвіл для поїздки. Якщо відвідувачі з країн ЄС хотіли б працювати, навчатися або влаштуватися у Великобританії, їм доведеться подати заявку на отримання дозволу за планом.

Говорити про європеїзацію Британії не те ж саме, що вказувати на британську політику і політику, яка зводиться до стандартної європейської моделі. Однак це не означає, що британська політика не змінюється в контексті європейської інтеграції. Ситуація змінюється, особливо з точки зору улаштування можливостей, з якими зіштовхуються групи в межах

британської держави. Проте трансформація рідко є передбачуваною, і це підсилюють складний і нерівномірний політичний процес у ЄС і, безсумнівно, інституційні питання британської політики.

УДК 327:321.01(560)«2003/2018»

Нижник А.,

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ (2003–2018)

З приходом на пост прем'єр-міністра Туреччини Реджепа Тайіпа Ердогана курс на закріплення регіонального лідерства залишився одним із завдань зовнішньої політики Туреччини. Надалі це прагнення було підкріплене прийняттям концепції «Стратегічна глибина» авторства наступного прем'єр-міністра А. Давутоглу.

«Стратегічна глибина» включила в себе підхід «Нуль проблем з сусідами», що мало на меті підтримку миру та стабільності в регіоні. Також концепція включала: встановлення міцних відносин з країнами, що розвиваються, у сусідніх регіонах; здійснення багатобічної зовнішньої політики; застосування «м'якої сили».

Зовнішня політика Туреччини щодо регіону була побудована на чотирьох принципах. Перший — створення механізмів політичного діалогу. Для цього Туреччина використовує Раду стратегічного співробітництва високого рівня. Наступний принцип — економічна взаємозалежність. Зусилля, спрямовані на розвиток спільних економічних проєктів і заохочення вільної торгівлі, засновані на принципі взаємної економічної вигоди. Третій принцип — розвиток регіональної політики, яка включає в себе всіх акторів у регіоні. Останній принцип уособлює мирне співіснування країн регіону. У цілому політика нового уряду дала позитивні плоди, хоча деяких цілей Туреччина так і не змогла досягти.

Після приходу до влади партії «Справедливість та розвиток» у 2002 році і обрання прем'єр-міністром Туреччини Ердогана уряд продовжив посилювати економічне партнерство з країнами Чорноморського регіону, однак на рівні регіональних організацій Анкара, як і інші держави регіону, не досягла особливих успіхів.

Новий уряд спромігся змістити акценти у відносинах з країнами Заходу. Анкара почала вибудовувати новий діалог з НАТО, США та ЄС, відмовляючись від ролі держави, яка лише очікує інтеграції в євроатлантичні структури. Значного авторитету Туреччина домоглася за рахунок участі в міжнародних і регіональних ініціативах. Це зробило Турецьку Республіку вагомим актором на міжнародній арені.

З поступовим зменшенням впливу США на Близькому Сході роль регіонального лідера, як і обов'язки з підтримки миру, дісталася союзникам

Вашингтона — Туреччині, Саудівській Аравії та Ізраїлю. Однак для підтримки мирної ситуації в регіоні державам необхідно об'єднатися у коаліцію, що важко зробити через їх кризові відносини. Крім того, очевидним стає зниження авторитету Анкари для держав регіону. З підтримкою західної думки про деструктивний характер дій в Єгипті, Ємені, Лівії та Сирії і підтримкою зміни порядків на Близькому Сході Туреччина почала втрачати регіональних партнерів.

Вищевикладене демонструє амбіції Турецької Республіки на чолі з паном Ердоганом стати провідною країною не лише на регіональному, але й на міжнародному рівні. Цього країна намагається досягти завдяки стратегії балансу та «нуля проблем», але обрані керівництвом методи не завжди позитивно, а іноді й негативно відбиваються на положенні країни.

УДК 327-049.5(470):355.43

Петросян Т.,

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

СТРАТЕГІЧНА КУЛЬТУРА РОСІЇ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ У ХХІ СТОЛІТТІ

Під поняттям «стратегічна культура» розуміють здатність «стратегічного співтовариства» передбачати довгострокові результати рішень і приймати їх, оцінюючи безліч конкуруючих позицій в умовах розгортання складних і динамічних процесів з досить непередбачуваними наслідками.

Відповідно до неореалістичної парадигми, основним актором на світовій політичній арені було визнано суверенну державу. Неореалісти характеризували національну політику в термінах національного інтересу та національної сили. Вони також вважали, що будь-яка загроза національній безпеці чи життєво важливим інтересам тієї чи іншої держави може стати передумовою для використання цією державою власних силових ресурсів. Традиційно держави все ще прагнуть забезпечити свою військову безпеку шляхом удосконалення та накопичення озброєнь.

Стратегічна культура РФ складалася достатньо довгий проміжок часу та майже протягом всього періоду становлення відповідала основним принципам неореалістичної парадигми. Московське царство, а пізніше Російська імперія вели загарбницьку політику. Щодо СРСР, який виник на місці Російської імперії, то Союз прагнув розширити свій вплив не тільки на держав-сусідів, а й у різних куточках світу, що обумовлювало локальні затяжні конфлікти, в яких СРСР відкритої участі не брав.

У наш час РФ не відмовилася від сили як головної умови розвитку держави. Але в сучасному світі неконтрольоване використання сили або навіть загрози використання сили може розцінюватися іншими державами як загроза національній безпеці та системі колективної безпеки.

Російська Федерація проводить агресивну зовнішню політику, яка спрямована на демонстрацію власної військової могутності та розширення сфер впливу, незважаючи на систему договорів, включаючи Будапештський меморандум, гарантом якого була і Росія, та основи міжнародного права. Дії РФ відносно України та активність в Сирії викликають занепокоєння серед найближчих держав-сусідів та навіть серед віддалених. НАТО розглядає «гібридну війну» в Україні як загрозу колективній безпеці.

Першими кроками у відповідь на агресію РФ були економічні санкції, але вони негативно впливають не тільки на економіку Росії, а й на економіку держав, які оголосили санкції. Крім економічних санкцій, західні держави в рамках НАТО розробили стратегію, спрямовану на забезпечення колективної безпеки. Але попри порушення РФ міжнародного права не всі країни Заходу готові до активних дій проти РФ.

УДК [327.2(532) + 327.2(567)]:327.5

Ромашко Є.,

магістр відділення міжнародних відносин

факультету міжнародних відносин, політології та соціології

ОНУ імені І. І. Мечникова

САУДІВСЬКО-ІРАНСЬКІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВИХ ПРОБЛЕМ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Вакуум влади, що виник з моменту початку сирійської кризи, спрацював як магніт для регіональних прагнень силових центрів і як джерело ризику та нестабільності на міжнародній арені. Ескалація сирійської війни призвела до формування нового вектора протистояння сил на Близькому Сході. Війна в Сирії надала близькосхідним гравцям — Саудівській Аравії та Ірану — новий майдан для протистояння за вплив на Близькому Сході. І це є серйозною проблемою для безпеки в цьому регіоні.

В українській та зарубіжній політичній думці значну увагу приділяють аналізу політики Ірану та Саудівської Аравії щодо Сирії, а також аналізу форм їх участі у сирійській кризі.

У статті Іоанніса Т. Мазіса, професора економічної географії і геополітики Афіняського університету, та Міхаліса Сарліса, професора геополітики Афіняського університету сирійське питання представлено як одно з основних у забезпеченні стабільності на Близькому Сході. Цієї ж думки дотримується професор Університету Македонії — Габріель Чарітос, фахівець з розвитку Близького Сходу, який підкреслює, що конкуренція між Саудівською Аравією та Іраном нескінченна, як і арабо-ізраїльський конфлікт.

З 2012 року сирійська криза набула масштабного регіонального виміру. Сирія зосередилася на двох конкуруючих підсистемах: з одного боку, Іран, ліванська шіїтська «Хезболла», Ірак і Росія — прихильники режиму Асада; і з іншого боку — прихильники сунітських екстремістських і світських груп — Саудівська Аравія, Туреччина, Катар, ОАЕ і надсистеми США, Великобританія і Франція. На даний час вважається, що криза в

Сирії зрушилася: від сирійської війни з регіональними наслідками вона перетворюється на регіональну війну з сирійським фокусом. Можливість падіння режиму Асада була сприйнята Тегераном як життєво важлива загроза інтересам Ірану в системі Великого Близького Сходу.

Сирія відіграє центральну роль у геостратегічних планах Ірану. Режим Асада забезпечує Ірану життєво важливу стратегічну глибину, надаючи Тегерану критичний доступ до геополітичної системи Близького Сходу і Східного Середземномор'я. Падіння режиму Асада автоматично розгорне в центрі близькосхідної системи геостратегічну мережу проєкції іранської влади. Отже периферійна роль Туреччини буде зміцнюватися на півночі, дозволяючи сунітським державам Перської затоки і особливо Саудівській Аравії використовувати сирійські території для власної двосторонньої проєкції влади над Ліваном і Іраком, зміцнюючи сили сунітів проти шиїтів у цих двох країнах. Саудівська Аравія дуже стурбована посиленням впливу Ірану на важливі геополітичні країни в близькосхідній системі.

Ер-Ріяд розглядає Ірак, Сирію і Ліван як основні вогнища регіонального конфлікту з Тегераном, а також як лінію оборони Саудівської Аравії проти ескалації впливу Ірану на Близькому Сході. На цьому тлі будь-який геополітичний відступ у цих країнах автоматично посилює найглибші побоювання Саудівської Аравії з приводу безпеки підсистеми Перської затоки і, зокрема, безпеки держав РСАДПЗ (Саудівська Аравія, Бахрейн, Кувейт, Катар, Об'єднані Арабські Емірати й Оман). Ер-Ріяд стурбований тим, що будь-яка консолідація впливу Ірану на ірано-сирійсько-ліванську підсистему спровокує шиїтський елемент підсистеми країн Перської затоки, погрожуючи стабільності не лише інших режимів сунітського спрямування, а й самого саудівського режиму.

Принц Саві аль-Файзал під час недавнього візиту до Лондона вказав, що Саудівська Аравія буде виступати проти будь-яких іранських дій в інших країнах, оскільки Іран не має права втручатися у внутрішні справи інших держав, особливо арабських.

Таким чином, Сирія постає основним геостратегічним партнером Ірана. Саудівська Аравія вважає Іран головною загрозою власному впливу на Близькому Сході. Питання протистояння між Іраном і Саудівською Аравією залишаються актуальними для аналізу через те, що обидві держави активно відстоюють позицію регіонального лідера. Диверсифікація релігій, погляди на вірність уряду і багато інших чинників не дають можливості примирити Саудівську Аравію та Іран. У зв'язку з цим, допоки не закінчатся конфлікти цих країн, проблеми безпеки на Близькому Сході будуть актуальні не тільки для дослідників, але і для політиків.

УДК 327(7):355.271(519.3)

Скрипник М.,

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

ПРОБЛЕМА ПІВНІЧНОКОРЕЙСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ У ПОЛІТИЦІ США

Протягом багатьох років Сполучені Штати та міжнародне співтовариство намагалися домовитися про зупинення процесу розвитку ядерної програми та розробок ракетної зброї Північної Кореї. Ці зусилля були насичені періодами кризи та відсутністю конструктивного діалогу між лідерами обох країн, через це Північна Корея давно стала головною проблемою для глобального режиму ядерного нерозповсюдження. Метою дослідження є аналіз політики США щодо розв'язання проблеми ядерної програми Північної Кореї.

Сполучені Штати провели низку політичних заходів щодо вирішення проблем, пов'язаних із розповсюдженням зброї масового знищення Північної Кореї, включаючи військове співробітництво з союзниками США в регіоні, широкомасштабні санкції та механізми нерозповсюдження, такі як експортний контроль. Сполучені Штати також взяли участь у двох основних дипломатичних ініціативах, щоб Північна Корея відмовилася від своїх зусиль з питань ядерної зброї у відповідь на допомогу.

У 1994 р., коли Північна Корея заявила про намір вийти з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), який вимагає від неядерних держав заборонити розробку та придбання ядерної зброї, Сполучені Штати та Північна Корея підписали Рамкову угоду, за якою Пхеньян зобов'язався заморозити власну програму незаконного вироблення плутонію для ядерної зброї в обмін на допомогу.

Після розпаду цієї угоди в 2002 р. Північна Корея стверджувала, що вона вийшла з ДНЯЗ у січні 2003 р. і розпочала експлуатацію ядерних установок.

Результатом дипломатичних зусиль стали переговори, ініційовані у серпні 2003 р., у яких взяли участь Китай, Японія, Північна Корея, Росія, Південна Корея та США. У період між періодами падіння та кризи ці переговори досягли прориву в 2005 році, коли Північна Корея зобов'язалася відмовитися від «усієї ядерної зброї та існуючих ядерних програм» та повернення до ДНЯЗ, та в 2007 р., коли сторони домовилися про реалізацію низки кроків до виконання угоди 2005 р.

Проте результати цих переговорів було анульовано у 2009 р. у зв'язку із запуском ракети Північної Кореї, який було засуджено на міжнародному рівні. З того часу Пхеньян заявив, що ніколи не повернеться до переговорів і більше не буде пов'язаний угодами. Інші п'ять країн стверджують, що вони залишаються прихильними переговорів і закликали Пхеньян знову взяти на себе зобов'язання щодо непорушення денуклеаризації в 2005 р.

У січні 2018 р. було вжито ще одне дипломатичне зусилля, коли північно-корейський лідер Кім Чен Ін оголосив «завершеним» ядерний арсенал країни і запропонував обговорити участь Північної Кореї в Олімпійських іграх в Сеулі. Делегація Північної Кореї на Олімпіаді включала сестру Кім Чен Ина, яка зустрілася з президентом Південної Кореї Мунем Джаї. Ця зустріч забезпечила діалог, включно із зустріччю Кім Чен Ина та Місяна Джая, яка відбулася 27 квітня, коли була підготовлена Декларація, що визнає мету — дenuклеаризацію Корейського півострова.

Використання лідерами Північної Кореї факту розробки власної ядерної зброї, а також її тестування є геополітичним інструментом та важелем тиску на США при будь-яких дипломатичних перемовинах і при вирішенні питань міжнародного характеру, які стосуються Північної Кореї.

УДК 327.51:061.1.НАТО

Соколовська О.,

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

СТРАТЕГІЯ НАТО ЩОДО СТРИМУВАННЯ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ КОЛЕКТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІСЛЯ 2013 РОКУ

Термін «колективна безпека» є достатньо складним та постійно набуває нового змісту. Колективна безпека передбачає відмову держав від використання сили відносно одна одної. Для забезпечення колективної безпеки потрібні кошти та координація зусиль залучених акторів.

Перелік загроз колективній безпеці та їх сутність постійно змінюються. «Старі загрози», які були пов'язані із суперництвом між великими державами та їх союзниками, поступово відходять на другий план. На початку ХХІ ст. сформувався якісно новий перелік пріоритетних загроз колективній безпеці. Серед сучасних загроз значне місце займає проблема тероризму, яка набула глобального значення; розповсюдження зброї масового ураження; внутрішні збройні конфлікти; інформаційні загрози.

На світовій арені окрім суверенних держав дедалі більшу роль відіграють міжнародні об'єднання, організації та інші недержавні актори. Лідерські позиції в наддержавних та недержавних структурах займають провідні держави, які й мають значний вплив на вирішення питань безпеки.

Для підтримання миру та стабільності як в світі, так і в окремих регіонах в різні періоди розвитку системи міжнародних відносин було створено ряд міжнародних організацій, наприклад, ООН, НАТО, ОБСЄ. Найбільш успішною в цьому сенсі можна вважати НАТО. Ще в 1949 р. у Північно-атлантичному договорі забезпечення колективної безпеки визначалося в якості основної функції Альянсу. Відповідно до 5 статті напад на одного або декількох членів організації вважається нападом на Північноатлантичний альянс в цілому.

У 2014 р. розпочалася агресія Російської Федерації проти України. Ці події на Сході України відносять до «гібридних воєн», хоч це й не є новим явищем в міжнародних відносинах, на сучасному етапі отримало нове звучання. Крім того, слід зазначити, що Україна отримала гарантії територіальної цілісності від міжнародного співтовариства, але держави та міжнародні організації виявилися неспроможними зупинити бойові дії на теренах України. Сучасні гібридні війни мають ряд характерних особливостей: війна без офіційного проголошення та приховування агресором своєї участі у конфлікті, «інформаційна війна», ігнорування міжнародних норм ведення бойових дій, економічний та політичний тиск; протистояння у кібернетичному просторі. Перелічені засоби не є новими та використовувались і раніше.

Наявність безпосередньої загрози на кордонах держав-членів НАТО змусила переглянути стратегію. Було проведено ряд самітів НАТО. На саміті 2014 р. в Уельсі на порядок денний було винесено три питання: підвищення готовності союзників та посилення колективної обороноспроможності у відповідь на російську агресію; планове виведення Міжнародних сил сприяння безпеці з Афганістану; активізація підтримки НАТО для країн-партнерів за межами Альянсу. Крім російської агресії на Сході України та в Криму, загрозою колективній безпеці вважають також її військову присутність та підтримку режиму в Сирії, агресивну ядерну риторику, порушення повітряного простору держав-членів НАТО. На саміті в Уельсі було прийнято План дій щодо готовності НАТО, в рамках якого значно підвищилась готовність та оперативність Альянсу у відповідь на загрози, пов'язані саме з агресивною політикою Російської Федерації.

На саміті НАТО у Варшаві атаки в кіберпросторі проти держав-членів НАТО було визнано загрозою колективній безпеці, а кібератаку проти члена НАТО — приводом застосувати статтю 5 Вашингтонського договору.

Що стосується попередження гібридних воєн та допомоги жертвам агресії, НАТО розвиває свої можливості для забезпечення ефективного вирішення проблем, пов'язаних з гібридними війнами, використовуючи традиційні та нетрадиційні засоби відповіді.

УДК 623.4:327:94(540+549)

Тріска Т.

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

ІНДІЯ І ПАКИСТАН: ПРОБЛЕМИ ЯДЕРНОГО СТРИМУВАННЯ

Актуальність теми визначається тим, що Південна Азія — це регіон, де ризик збройного конфлікту із застосуванням ядерної зброї досить високий. Це зона співіснування і одночасно зіткнення різних цивілізацій, регіон з міждержавними та територіальними суперечками, релігійними та етнічними протиріччями. Тут тісно пов'язані і нерідко стикаються інтереси Індії, Пакистану, Китаю, США та Російської Федерації.

Метою роботи є аналіз сучасної системи стримування в регіоні Південної Азії. У завдання входить розгляд ядерних доктрин Індії та Пакистану, пошук відповідної джерельної бази, присвяченої стримуванню та практичному аналізу теорії ядерного стримування.

У політичному і військовому протистоянні Індії та Пакистану і прагненні обох країн зайняти лідируюче становище в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні ядерна складова займає особливе місце, оскільки створює реальну загрозу не тільки для обох країн, а для всього регіону Південної Азії.

Протистояння між двома країнами-сусідами сьогодні відоме як індо-пакистанський конфлікт, він триває з моменту набуття цими країнами незалежності в 1947 р. Тільки в ХХ столітті цей конфлікт вмістив три великих індо-пакистанських війни (1947–1949, 1965 і 1971 рр.) і низку збройних конфліктів меншої інтенсивності. Ці збройні конфлікти є причиною територіальних претензій один до одного та роблять дві країни зацікавленими в розробці способів взаємного «стримування і залякування». Одним з таких засобів стримування і стала ядерна зброя.

Основний прорив у ядерній програмі Пакистану стався в 1975 р. і пов'язаний з появою на батьківщині Абдули Кадир Хана. Відомо, що на сьогоднішній день Пакистан має від 110 до 130 ядерних боєголовок, тоді як Індія — від 100 до 120. При цьому необхідно відзначити, що в Індії ядерна зброя знаходиться під контролем цивільного керівництва, в той час як у Пакистані — військового.

Основними принципами Індія проголошує невикористання ядерної зброї першою — ядерна зброя може бути застосована лише як відповідь на ядерний напад на територію Індії або індійські сили де б то не було. Але ядерний удар у відповідь має бути масованим, з розрахунком завдати нищівного збитку.

Пакистан, як і Індія, висловив прихильність принципу «мінімального ядерного стримування», критерії якого мають визначатися у залежності від відповідних дій Індії, а також кроків Делі у сфері звичайних озброєнь. Велику роль у створенні ракетного потенціалу Пакистану відіграв Китай.

Збереження рівноваги стримування в Південній Азії є гарантією миру в регіоні. Стратегічне значення ядерної зброї для безпеки важливе, оскільки ця зброя знижує шанси на війну та конфлікти між воюючими державами. У парадигмі безпеки Південної Азії ядерне стримування розглядається як більш стабільне, ніж традиційне стримування. Як не парадоксально, набуття ядерної зброї, перш за все у двосторонньому протистоянні, створило у Індії та Пакистану спільність інтересів як в контролі над їх ядерними арсеналами, так і у відносинах із зовнішнім світом. Загроза переростання будь-якого конфлікту в ядерну катастрофу спонукає обидві держави більш відповідально ставитися до суперечностей і уникати прямого зіткнення.

Тим більше негативний ефект поява ядерної зброї в Південній Азії справила на міжнародний режим і системи контролю над ядерними озброєннями. Як відомо, ні Індія, ні Пакистан не є учасниками ДНЯЗ і ніколи не брали на себе зобов'язань, що постають з цього договору.

Беручи до уваги політичні та військово-технічні реалії, що склалися на півострові Індостан, замість того щоб нарікати на те, що трапилося, або вимагати від Індії і Пакистану приєднання до ДНЯЗ як неядерних держав, доцільно розробити та запропонувати комплекс заходів, покликаних стабілізувати ситуацію, що склалася, і відкрити перспективи її поліпшення. Участь обох країн у заходах з контролю над ядерною зброєю могла б істотно підвищити міжнародний авторитет двох ядерних держав і за межами цього регіону, сприяти збільшенню їх відповідальності за глобальні процеси в ядерній сфері та активізації їх участі у боротьбі за ядерну безпеку у світі.

УДК 94:351.746.1(73)

Хачатрян М.

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ США 2002 РОКУ

На початку XXI ст. стратегічна лінія США характеризувалася доктриною Буша, проголошена в 2002 р. та спрямована захищати національні інтереси, а також закріпити домінуючий вплив США в регіоні Перської затоки в геостратегічній, геополітичній та гео економічній сферах.

Формування «доктрини Буша» відбувалося в умовах зростання транснаціональної терористичної загрози. Консервативна модель республіканської адміністрації спиралася на протиставлення ціннісних установок «західних демократій» та «антизахідного» ісламського фундаменталізму міжнародних терористичних організацій.

Зокрема боротьба з міжнародним тероризмом була однією з цілей «Стратегії національної безпеки США», яку затвердили у вересні 2002 р. У стратегії зазначалося: «Наша увага буде зосереджена, першою чергою, на терористичних організаціях глобального масштабу, а також на країнах, що підтримують тероризм...», маючи на увазі, перш за все, Ірак.

Стратегія Дж. Буша-мол. передбачала трансформацію ідеї «гуманітарної інтервенції», яка проводилася в 1990-х рр. Б. Клінтоном в Європі. Однак більш оновлена версія даного принципу вважала виправданим не тільки порушення цивільних прав, а також погрозу безпеці всередині країни-агресора та за її межами.

У відповідності до «нової стратегії» мета зовнішньої політики США полягала в тому, що офіційний Вашингтон буде менше брати до уваги інтереси інших політичних акторів, що вимагають універсальні правила та глобальні інститути; прагнути до одноосібної та випереджаючої ролі в боротьбі із загрозою тероризму та країнами «осі зла», до списку якого увійшли Ірак та Іран, та які мають засоби масового ураження; використовувати військову силу з метою встановлення глобального порядку.

Чимало дослідників зазначають, що у стратегії «Національної безпеки США», прийнятій в 2002 р., мова йде про право США превентивно за-

стосовувати силу, також військову, проти терористичних угруповань та країн, які підтримують їхню діяльність. «Америка, виходячи з логіки та уявлення самооборони, втілюватиме дії проти подібних загроз перед тим, як вони взагалі сформується», як зазначається в документі. Превентивне застосування сили відносно до неминучої загрози підтверджується у стратегії та вважається виправданим та підкріпленим міжнародним правом та традицією справедливого ведення війни». Зазначені вище превентивні дії слугували виправданню дій Сполучених Штатів в Іраку.

Отже, Дж. Буш-молодший завдяки доктринам намагався отримати контроль над світовим розвитком, вважаючи можливим нав'язати критерії та цінності американського способу життя іншим країнам. Однак об'єктивні процеси цивілізаційного розвитку мали спірні результати. Війна з глобальним тероризмом не призвела до впливу зазначеної стратегії на світові процеси на умовах, які могли б задовольнити інтереси США. Отже невідповідність векторів світової та американської глобальної політики спричинили зміну адміністрації у Білому домі, а також потребу у «новому американському курсі», що і було запропоновано представниками демократів США.

УДК 327.7:061.1ЄС

Юрківська А.

магістр відділення міжнародних відносин
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова

ПОЛІТИКА ЄС У КОНТЕКСТІ ВИНИКНЕННЯ НОВИХ ЗАГРОЗ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

На сьогоднішній день ключовим питанням є забезпечення європейської безпеки. Рада Європи прийняла Європейську стратегію безпеки (ЕСБ) в грудні 2003 року. У ній вперше були встановлені принципи і цілі просування інтересів безпеки ЄС. Лише спільними зусиллями європейські держави можуть боротися з виникненням викликів і загроз системі безпеки ЄС. На сьогоднішній день одним з завдань є не стільки передбачити загрозу, скільки бути здатним ліквідувати її. Яскравим прикладом слугують такі чинники, як поширення зброї масового знищення, кібер-злочинність, міжнародний тероризм, регіональні конфлікти і «російська агресія».

Першим чинником, що несе потенційну загрозу безпеці ЄС, є зброя масового ураження. У стратегії WMD 2003 р. — ЄС зосередив свою увагу на вирішенні питання іранської ядерної програми, також діяльності країн третього світу і регіональних організацій з метою зміцнення їх здатності запобігти поширенню зброї. Слід зазначити підсумок Конференції з перегляду Договору про нерозповсюдження ядерної зброї в 2010 р., який був покликаний посилити режим нерозповсюдження ядерної зброї, мирного використання атомної енергії і роззброєння.

Другий чинник — це безпека в кібернетичному просторі. Ні для кого не секрет, що Інтернет став невід'ємною частиною сучасного життя й кожен

з нас по-різному використовує цей засіб. У 2006 р. була прийнята Європейська Стратегія безпечного інформаційного суспільства, спрямована на боротьбу з інтернет-злочинністю. Однак дії проти приватних і державних ІТ-систем у країнах-учасницях ЄС надали проблемі нового відтінку, продемонструвавши, що інтернет-злочинність є потенційним новим економічним, політичним і військовим інструментом, зокрема шпигунів і може поставити під загрозу конфіденційність інформації та інформаційних систем, в результаті чого інформація може потрапити в руки супротивника.

Наступним чинником є міжнародний тероризм. Проблема тероризму, в Європі і в усьому світі, залишається невирішеною. З 2003 р. ЄС досяг прогресу у боротьбі з тероризмом: було вжито заходів всередині ЄС відповідно до Гаазької програми 2004 р., переслідування терористів і реагування на акти терористів. Також ЄС вказує, що потрібно зміцнити координацію дій у зв'язку з великими подіями, пов'язаними з тероризмом, зокрема з використанням хімічної зброї.

Четвертим чинником є регіональні конфлікти. Сьогодні найбільшими зонами «заморожених конфліктів» залишаються Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Косово; й це тільки в Європі. Не можна проігнорувати сучасний стан відносин Росії і США, а саме повну недовіру обох сторін, що є прямою загрозою глобальній безпеці. У даній ситуації головним завданням ЄС є недопущення прямого воєнного зіткнення цих двох держав, а також обмеження нарощування військового потенціалу.

Додатково до всього вище перерахованого слід зауважити, що РФ є новою загрозою європейській безпеці. 28 червня 2016 р. на саміті ЄС в Брюсселі Федеріка Могеріні, верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ і політики безпеки, заявила, що «російську агресію» слід додати до переліку ключових загроз європейській безпеці.

Анексія Росією Криму у березні 2014 р. і проведення неоголошеної війни проти України є прямим доказом підриву політики безпеки ЄС. «Порушення Росією міжнародного права і дестабілізація України, поряд із конфліктами в Чорноморському регіоні, кинули виклик європейській безпеці». Тому на Росію були накладені санкції. «Частково санкції пов'язані з анексією Криму», — зазначила Федеріка Могеріні. Вона додала, що ЄС, як і раніше, вважає приєднання Криму до Росії є порушенням норм міжнародного права.

Якщо до анексії НАТО розглядало Росію як імовірного партнера, то початок війни на Сході України поклав край надіям на партнерство, а відносини між Росією і альянсом стали відкрито ворожими.

Польський міністр закордонних справ Гжегож Схетина в інтерв'ю DW заявив: «На першому плані стоїть питання безпеки... Але сьогодні ця безпека знову ставиться під сумнів — тим, що відбувається зараз у Східній Україні, анексією Криму, агресією в Донецьку і в Луганську та іншими кроками Росії в Україні». Як висновок: Польща — за продовження санкцій проти Росії.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що у сфері міжнародної безпеки ЄС існує низка невирішених проблем, а саме розповсюдження зброї масо-

вого знищення, кібернетична злочинність, міжнародний тероризм, регіональні конфлікти та ін. Не можна з упевненістю сказати, що ці проблеми будуть вирішені в найближчі роки, але ЄС вже зробив перші кроки до забезпечення європейської безпеки, а також ліквідації поставлених проблем.

SCIENTIFIC CONFERENCE «POLITICAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT»

Abstract

Scientific conference for young researchers and Masters who study in the specialty 291 International Relations, Public Communication and Regional Studies, with the participation of Dean of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology Viktor Glebov, Head of the Department of International Relations Olga Brusylovska, lecturers and guests of the University, was held on November 15, 2018 at the FIRPSS ONU named after I. I. Mechnikov. Among the main issues addressed at the conference were an analysis of the policy of international organizations at the present stage (Babich O., Vozhylovska A., Landry C., Yurkivska A.), foreign policy of states (German O., Kucherenko A., Maiska N., Nyzhnyk A., Romashko E., Khachatryan M.), international conflicts (Ermakov A., Luk'yanchuk K.), problems of nuclear deterrence (Maksymenko I., Skrypnyk M., Triska T.).

Key words: international relations, foreign policy, international conflict, nuclear deterrence.

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11464–337Р від 07.07.2006 р.

Вища атестаційна комісія України визнала журнал фаховим виданням
із соціологічних і політичних наук Постановами Президії ВАК України № 1–05/6
від 14 червня 2007 року та № 1–05/1 від 10 лютого 2010 р.

Міністерство освіти і науки України
визнало журнал фаховим виданням із соціології та політології.
Наказ МОН України № 820 від 11.07.2016 р.

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 2 від 23 листопада 2018 р.

Тираж 100 прим. Зам. № 622 (121).

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 37-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.